

**АКАДЕМИЯИ ИЛМҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ОМУЗИШИ МАСЪАЛАҲОИ ДАВЛАТҲОИ ОСИЁ ВА АВРУПО**

**АКАДЕМИЯ НАУК РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
ИНСТИТУТА ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСОВ АЗИИ И ЕВРОПЫ**

**ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
INSTITUTE OF STUDYING OF THE PROBLEMS OF ASIAN AND EUROPEAN
COUNTRIES**

ОСИЁ ВА АВРУПО
(маҷаллаи илмӣ)

АЗИЯ И ЕВРОПА
(научный журнал)

ASIA AND EUROPE
(Scientific Journal)

№2, 2019

Душанбе - Dushanbe

НИЁЗӢ Ӣ. Б. – сармухаррир, н.и.ф., директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо
РАҲМОНЗОДА А.Ш. – Муовини сармухаррир, муовини директор оид ба илм ва таълими Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо
СОҲИБОВ О.Н. – мухаррири масъул
ШОЗИЁЕВА Г. П. – котиби масъул

ҲАЙАТИ ТАҲРИР

Фарход **РАҲИМӢ** - академик, Президенти АИ ҶТ, Абдучаббор **РАҲМОНЗОДА** - академик, Ёрдамчи Президенти ҶТ оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, Муҳаммад **АБДУРАҲМОН** - ноиби Президенти АИ ҶТ, Акбар **ТУРСОН** - академики АИ ҶТ, сарҳодими илмии шӯъбаи Аврупо ва Америка, Шодимуҳаммад **СУФИЗОДА** - д.и.ф., директори Китобхонаи илмии ба номи И. Гандии АИ ҶТ, Мирзо **МУЛЛОАҲМАД** – узв.ваб. АИ ҶТ, Ҳабибулло **РАҶАБОВ** - д.и.ф., мудири шӯъбаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, Санавбарбону **ВОҲИДОВА** - д.и.т., мудири шӯъбаи Аврупо ва Америка, Маҳмадин **ОЙМАМАДОВ** - н.и.и., мудири шӯъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Муствақил, Қосимшо **ИСКАНДАРОВ** - д.и.т., сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик, Ниёз **МИРЗОЕВ** - д.и.т., сарҳодими илмии шӯъбаи Иттиҳоди Давлатҳои Муствақил, Тоҷиддин **МАРДОНӢ** - д.и.ф., сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик

НИЁЗИ Ӣ. Б. – Главный редактор, к.ф.н., директор Института изучения вопросов Азии и Европы
РАҲМОНЗОДА А.Ш. - зам. гл. ред. зам. директора Института изучения вопросов Азии и Европы
СОҲИБОВ О.Н. – ответственный редактор
ШОЗИЁЕВА Г.П. – ответственный секретар

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Фарход **РАҲИМИ** - академик, Президент АН РТ, Абдуджаббор **РАҲМОНЗОДА** - академик, помощник Президента РТ по вопросам социального развития и связям с общественностью, Муҳаммад **АБДУРАҲМОН**, Вице-президент АН РТ, Акбар **ТУРСОН** - академик, гл. научный сотрудник отдела Европы и Америки, Ш. **СУФИЕВ** - д.ф. н., директор научной библиотеки АН РТ им. И. Ганди, М. **МУЛЛОАҲМАД** – зав. отдел Среднего и Ближнего Востока, Х. **РАДЖАБОВ** - д.ф.н., зав. отдел. Юго-Восточной Азии, С. **ВОХИДОВА** - д.ф.н., зав. отдел. Европы и Америки, М. **ОЙМАМАДОВ** - к.э.н., зав. отдел. СНГ, К. **ИСКАНДАРОВ** - д.и.н. гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, Н. **МИРЗОЕВ** - д.и.н., гл. научный сотрудник отдела СНГ, Т. **МАРДОНИ** - д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока, Г. **КОДИРОВ** - д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения вопросов Азии и Европы

NIYOZI Y.B. - Chief Editor, Director of Institute of studying of the problems of Asian and European countries
RAHMONZODA A. SH. - Deputy of Chief, Institute of studying of the problems of Asian and European countries
SOHIBOV O.N. - Executive Editor
SHOZIYOIEVA G.P. - Executive Secretary

EDITORIAL TEAM

Farhod **RAHIMI** - President of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan
Abdujabbor **RAHMONZODA** - Adviser of the President of the Republic of Tajikistan of Social development and Public relations, Muhammad **ABDURAHMON** - Vice-President of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Akbar **TURSUN** - Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, **SUFIEV Sh.** - Doctor of Philology sciences, Director of the Library of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan by name Indira Gandhi, **RAJABOV H.** - Doctor of Philology sciences, Head of of the Middle and Near Asia Department, **VOHIDOVA S.** - Doctor of Historical Sciences, Head of Europe and America Department, **OYMAMADOV M.** - Candidate of Economic Sciences, Head of the Commonwealth of Independent States Department, **ISKANDAROV Q.** - Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **MIRZOEV N.** - Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the Commonwealth of Independent States Department, **MARDONI T.** - Doctor of Philology Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, **QODIROV G.** - Doctor of Philology sciences, Leading Researcher of the of the Middle and Near Asia Department

ФАЛСАФА ВА СИЁСАТ

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ВЫЗОВЫ ЦИВИЛИЗАЦИИ В СВЕТЕ ИМПЕРАТИВОВ ДУХОВНОЙ ЭКОЛОГИИ

К экологии природы и цивилизации¹Акбар-и ТУРСОН,
Академик АН РТ*Гармонию мира способен ли смертный постичь,
Чей приход и уход для него самого непонятен?!*

Абуали-и Сино

Нахождение в эти жаркие летние дни на столь прохладной долине, окруженной вздымавшимися до небес высокими горами и журчающими снеговыми ручьями прозрачной чистой воды, располагает к размышлениям не только об экологии природы, но и духовной экологии самого человека, шире – человеческого социума, находящегося в процессе активного взаимодействия с окружающей его географическим ландшафтом, по крайней мере, с начала геологической эпохи неолита.

С той очень давней исторической поры утекло много воды, в том числе и в окружающих нас здесь горных реках; возникли и высохли немало полноводных высокогорных озер, исторические реликты которых мы видим в ближайшем окружении Артуца.

Но не изменился только сам субъект постнеолитовских революционных изменений – **Его Величество Человек** с его глубоко загадочной душой, порождающей супердиалектику “Добро/Зло”.

1

Природа человека – излюбленная тема теологов, которую позднее унаследовали философы. Правда, Маркс, вроде бы поставил точку в многовековой дискуссии на эту тему, но после Фрейда, удвоившего и без того сложный ментальный мир человека (сознание-подсознание), она вновь привлекла внимания. А теперь вот, появились и психоаналитики марксистского толка...

Поэтому не будем влезать в колючие дебри теологических и философских штудий, касающихся так называемой человеческой природы, а начнем с философских размышлений над процитированной выше поэтической миниатюрой Шайхурраиса (= *Главы Ученых*, так величали на мусульманском Востоке одного из классиков мировой философии и естествознания Абуали-и Сино, более известного в мире как Авиценна). В ней запечатлено интересное в ряде отношений этико-философское раздумье великого мыслителя о «гармонии мира» в ее контрастном отношении к «смертному» как субъекту космологического познания.

Прежде всего, возникает недоумевающий вопрос: не звучит ли приведенный в качестве эпиграфа поэтический вопрос, полный сомнений и даже тревоги, несколько неожиданно в устах великого Буали, – человека, отдавшего науке без остатка всю свою жизнь и поднявшегося на высочайшие вершины науки своего времени? Отнюдь нет.

В отличие от религии, где *сомнение* – просто зло, источник опасной ереси, угрожающей ее святым догмам, в науке сомнение – стимулятор роста знания, способствующий открытию

¹ Расширенный текст доклада на Международной конференции “Артучские чтения-2”, организованной Таджикским Педагогическим Институтом Панджакента 6-10 июля 2019 года.

нового или выявлению ранее неизвестных граней старого. Об этом со свойственной его философско-теологическому мышлению образностью говорил другой выдающийся представитель средневековой культуры Аждама Абухамид Газали: «Сомнение есть путь к истине: кто не сомневается – не видит, кто не видит – не понимает, кто не понимает – пребывает в слепоте и заблуждении».

Так вот, Авиценна ставил следующий очень важный и актуальный этико-эпистемологический вопрос: **может ли (и даже вправе ли) адекватно судить о гармонии вечной Вселенной, являвшейся для древних источником высоких этических и эстетических критериев, нравственно недоразвитый человек (гармоничный объект versus негармоничный субъект), к тому же живущий какие-то мгновения в космических масштабах?**

Позднее (уже в XV столетии) Абдурахмон Джамии – один из последних титанов великого интеллектуального движения, образно обозначенного в моих ранних историсофских публикациях как «Весна Хорасана», представил авиценновский вопрос в следующей, морально еще более острой форме: **может ли нравственно ущербный человек стать великим поэтом?** Отвечая на этот вопрос категорическим «нет!», Мавлоно Джамии считал, что художественно возвышенные аллегории великих поэтов суть слова небесного происхождения, предназначенные только для нравственно одухотворенных творцов...

Применительно к научной жизни данная креативно-нравственная дилемма была поставлена патриархом современной физики Альбертом Эйнштейном. В некрологе, посвященном памяти своей коллеги по профессии Марии Кюри-Складовской, Эйнштейн подчеркнул, что для современников и потомков моральный облик выдающейся творческой личности имеет гораздо большее значение, чем ее чисто интеллектуальные достижения.

Эйнштейн принадлежал к тому поколению ученых-естествоиспытателей, у которого после атомной трагедии японских городов, где погибли сотни тысяч невинных людей, пробудилось чувство **социальной** (шире – *исторической*) **ответственности** за свои научные открытия и особенно за *практические применения* новейшего физического знания.

Я не буду развивать здесь эту тему, но, учитывая специфику собравшейся в нашей конференции ученой публики, состоящей преимущественно из пытливых молодых педагогов-исследователей обществоведческого профиля, попытаюсь философски осмыслить некоторые проблемные ситуации *пограничного* характера, которые, по моим наблюдениям, образуют центры кристаллизации новых направлений познавательного поиска в мировой социогуманитарной науке современности.

2

Где-то на исходе девятнадцатого столетия Фридрих Ницше пророчествовал: «Начинается эпоха варварства. Наука будет поставлена ему на службу». Хотя парадоксальность – отличительная черта стиля философского мышления Ницше, однако нельзя не отметить, что в данном случае великий философ явно сгустил краски. Но не об этом сейчас речь. Поразительно его представление грядущей роли науки как *служанки варварства*. Ницше имел в виду, надо полагать, *просвещенное варварство*, а это уже явление, вырастающее на стыке науки и морали, и как таковое имеющее острое социокультурное звучание.

Проблема соотношения *науки и морали*, как и, впрочем, *науки и религии, научной культуры и общества* и т. д., далеко не простая. Как мне кажется, первую проблему лучше рассмотреть сквозь призму проблемы «наука и политика», которая за последние два десятилетия выдвинулась на авансцену социально значимых и эмоционально накаленных общенаучных проблем практической направленности.

Активное участие интеллектуалов с учеными степенями в социально-политических процессах современности, нередко судьбоносных, само по себе факт отрадный. Вместе с тем, однако, нельзя не заметить и другую сторону реальности, которая выглядит совершенно ущербной как в чисто интеллектуальном отношении, так и в отношении морально-этическом. Конечно, наука сама по себе не в состоянии обуздать агрессивные инстинкты

человека. Впрочем, этого не смогла сделать даже религия – куда более мощная духовная сила.

Конечно же, вошедшие в политическую команду президентов специалисты или эксперты, как правило, не могут препятствовать самодержавным устремлениям *«Высочайшего Шефа»*. Но ученые, сознающие свою социальную ответственность, по крайней мере, могли бы не потакать первобытным инстинктам, проявляющимся время от времени у политических суверенов разных стран и народов – особенно так называемых *«богоизбранных»* и *«богоносных»* или объявивших себя *«исключительной нацией»*.

Молчаливое же большинство вправе ожидать от своей интеллектуальной элиты, что она не будет как минимум участвовать в распространении в обществе наглой лжи или даже полуправды в форме политической лести, ласкающей слух властвующих элит, правящих демократически или архаически вверенным им государством волевыми решениями по принципу *«сила есть, ума не надо!»*.

В этом отношении конструктивно-критическую роль могли бы сыграть, ученые, которые профессионально занимаются политической наукой и не могут стоять в стороне от политической жизни уже по определению. Прямое участие людей с учёными степенями в социополитических процессах современности, нередко судьбоносных, само по себе факт отчаянный. Вместе с тем, однако, нельзя не заметить и другие реалии, которые выглядят совершенно ущербными как в чисто научном отношении, так и в отношении морально-этическом.

В самом деле, доктора наук, вошедшие в политические команды правящих элит, как это ни странно, не входили в группу *«голубей»*, а, как правило, оказывались в лагере воинствующих *«ястребов»*; политизированная до мозга костей наука в их лице сознательно отказывалась рационально умерить природные инстинкты Главкомверхов, то есть освещать тернистые пути *deciders* к судьбоносным политическим решениям светом знания и исторического опыта предшествующих поколений. Но старые и новые политологи верноподданнически служили власти и продолжают служить ей с тем же верноподданническим рвением.

В условиях автократических режимов это в порядке вещей. Но и в так называемых демократических странах в этом отношении дело обстоит не лучше.

Будучи в Америке в начале 2000-х годов, я сам лично был свидетелем того, как сплоченная группа специалистов по политической науке вкупе со столь же целеустремленно и синхронно работающими медиа-пандами (это ироническое название, данное самыми американцами колумнистам и обозревателям ведущих СМИ Вашингтона и Нью-Йорка) стала методично внедрять в политическое сознание тогдашней правящей элиты Америки, – правда, оказавшейся малокомпетентной и даже недобросовестной и в силу этих малоприятных качеств не в меру самоуверенной! – неолиберальные идеи хирургического вмешательства в живую ткань заморских обществ, – под предлогом выкорчевания социальных корней терроризма!

Характерно, что революционные врачеватели не имели под рукой ни точного диагноза гипотетической социальной болезни, и ни достоверного прогноза послеоперационного поведения социального организма, не говоря уже о том, что некому было думать о последствиях применения во время реабилитации еще не проверенных *«лечебных»* средств! Впрочем, все это им было и не нужно! Политика, особенно великодержавная, – не социально ответственная медицина; у нее нет даже исторических страховок!

Возмущаясь или, мягче говоря, выражая недоумение по поводу того или иного военно-политического решения государственныхников, не следует, однако, забывать, что доктрины и стратегии, которыми руководствуются политическая и военная элиты, суть плоды умственного труда особой категории интеллектуалов, – тех, кого французский философ Ален Бадью во время иракской войны саркастически назвал *«героями братского союза с бомбардировщиками»*. Но и среди тех интеллектуалов, которые не находятся на государственной службе или не близки к правительственным кругам, немало тех, кто готов услужить по принципу *«чего изволите?»*

Так, в феврале 2002 года 60 американских академиков публично поддержали «войну с международным терроризмом», причем в той лицемерной форме, в какой ее затевала администрация Буша-Чейни. Я не намерен обсуждать, а тем более осуждать, гражданскую позицию интеллектуалов, по тем или иным мотивам подписавших это коллективное письмо. Но когда читаешь документ, одобренный двенадцатью ведущими теоретиками справедливой войны и подписанный выдающимися представителями университетской профессуры, хочется увидеть в нем нечто большее, чем одну лишь идеологическую или политическую декларацию патриотического толка.

Американские академики, спешно подписавшие сие ученое обращение, даже не обратили внимания на явные логико-концептуальные изъяны официального названия («война с международным терроризмом») программы локальных войн, разработанной для правительства США далеко небескорыстными идеологами милитаристского подхода к внешней политике, объявившими себя *неоконсерваторами*. Возбужденное же интеллектуальное ядро этой лоббистской по существу своему организации составляли политические сироты холодной войны...

3

Англичане говорят: «Hell is paved with good intentions» (благими намерениями вымощена дорога в ад!) Где же первоисточник наблюдаемых в истории частых и неожиданных мутаций благих человеческих намерений? Историки в поисках научно выверенного ответа могут нагромоздить подробности, которые позволят высветить причины и перипетии каждого конкретного случая. Обратив же свой взор на то общее, что объединяет множество случаев, мы приходим к констатации простой истины, которую наверняка заметили и другие: в основе многих, если не всех, авантюрных деяний старых и новых благодетелей лежит ... недомыслие.

Именно носители этой наиболее капризной и вредной человеческой черты, по словам бывшего тверского вице-губернатора Салтыкова-Щедрина, не уступают пяди ни перед силой убеждений, ни перед доводом безукоризненной логики и ни перед горьким опытом прожитых лет, но с необыкновенной ловкостью и преступной легкостью готовы напирать и напирать.

И тем более тогда, когда они взбудоражены и вдобавок чувствуют, что в их распоряжении находится людское малодушие, а зачастую и просто равнодушие. Ну а когда по злой воле паралогии социального развития эти духовные недоросли оказываются на вершине властной пирамиды, они начинают действовать как обер-уполномоченные гегелевского Духа, хотя скорее всего, напоминают слепого в кампании глухих!

Как реагировать на все это человеку, поглощенному творчеством и далекому от политических и иных страстей своего времени? Да и надо ли вообще реагировать?! А если все же реагировать, то каким именно образом? В чем должна выражаться социальная активность деятеля науки и культуры? Как он должен участвовать в бурлящих вокруг него общественных процессах: прямо включившись в эти процессы, в том числе и протестные движения (типа антивоенных выступлений), или косвенно, рефлексивно, скажем, переживая трагедию и заботы своего века через драму жизни героев своих художественных произведений? А если он не писатель, а композитор-сочинитель симфонической музыки? Или ученый-гуманитарий, изучающий историю древности? Или он является кабинетным философом, привыкшим размышлять в одиночестве над метафизическими основаниями современной науки?

Обо всем этом мы с Чингизом Айтматовым обменялись мнениями на берегах Иссык-Куля накануне открытия организованного им собеседования деятелей мировой культуры и гуманитарной науки (1986). Вовремя же «Иссык-Кульского форума» в это раздумье вслух подключились Федерико Майор (будущий Гендиректор ЮНЕСКО), Александр Кинг (директор Римского клуба), Олвин Тоффлер (известный футуролог), голливудский писатель-сценарист Артур Миллер и другие.

...В общежитии ленинградского университета я порою становился свидетелем жарких дебатов между армянскими и грузинскими студентами на тему «кто древнее»; сначала пылко спорили, потом все заканчивалось каким-нибудь веселым анекдотом. Запомнился один из услышанных тогда исторических анекдотов, в тонком юморе которого наглядно выражена суть дела. Грузинская газета сообщает: «*Наши археологи копали-копали и на глубине 100 метров обнаружили телеграфный столб. Это свидетельствует о том, что 100 тысяч лет назад у нас был телеграф!*» На следующий день армянское радио передает: «*Наши археологи копали-копали и на глубине 200 метров ничего не обнаружили. Это свидетельствует о том, что 200 тысяч лет назад у нас был беспроводный телеграф!*»

Тогда во дворе была советская власть, а в духовной атмосфере многонационального общежития не было токсинов взаимной вражды; идеология дружбы народов (безо всяких кавычек!) создавала в быту и сознании нравственно одухотворенную политкорректность.

С тех пор многое изменилось в бывшем доме Яблонских. Уже во времена политической агонии горбачевской затеи с так называемой *Перестройкой* на тихой морской глади советской действительности свою устрашающую голову подняла гидра воинствующего **этноцентризма**: на национальных окраинах СССР недавние комсомольцы, воспитанные вроде бы в духе интернационализма, наряду со своими старшими товарищами-коммунистами, так сказать, прирожденными интернационалистами, но уже объявившими себя «*демократами*», хлынули на улицы и площади с антисоветскими лозунгами на руках.

Самым печальным же итогом всей этой политической мутации оказалось еще более трагическое: *у иных народов ведущим мировоззренческо-ценностным ориентиром надолго стал архаичный национальный эгоизм, на почве которого возродились самые дремучие межэтнические предрассудки!*

Для меня, выросшего в советское время и воспитанного, как говорили тогда, в духе «*великой дружбы народов*», подъем воинствующего национализма в постсоветском пространстве, в частности, в Центральной Азии, был в высшей степени неожиданным феноменом, напоминающим рождение мифической Афродиты из пени морской. Тем более я не мог представить себе, что очень скоро **этнонационалистические**, а кое-где и **субэтнические**, чувства приобретут уж больно примитивно-агрессивную форму, принципиально несовместимую с многовековыми этико-религиозными традициями народов нашего края.

А ведь даже **интернационализм**, культивируемый в научной среде, на проверку оказался полым ментальным образованием, лишенным твердого духовного ядра. Когда же оно лопнуло, наружу вырвалось все ранее политически и культурно подавленное; в числе первых жертв этого неожиданного поворота течения оказалась **историография** — одна из древнейших отраслей социогуманитарного знания: специалисты уже на исходе 80-х годов минувшего столетия стали с тревогой констатировать появление на бесхозном поле постсоветской историографии легиона дилетантов, бросившихся с пылом неопита опровергать общепризнанные в науке понятия и концепции.

К настоящему же времени дилетанты старого и нового пошива «профессионально» освоили киберпространство, которое уже ничем не ограничено. Вот почему они, будучи не обремененными грузом научного знания, да и элементарной логики, не говоря уже об этике, с решимостью всезнающего судьи, прокурора и адвоката в одном лице пытаются низвергать каменные глыбы давно установленных историографических истин!

Патриотично настроенные присные от науки, отличающиеся нынче не в меру развитым чувством национальной обиды, срочно занялись обустройством своей этнической истории, якобы злонамеренно «искаженной» другими, в первую очередь, конечно, русскими! Зачастую же идет строительство *нового исторического дома!*

Одни стараются максимально удревить дату появления своего рода-племени на арене мировой истории (особенно за счет сочинения наукообразных форм **этномифологии**). Другие возвращают свое «незаконно» забытое или «приписанное» другим культурное и иное

наследие (фактически же дело зачастую сводится к *духовному басмачеству* или, выражаясь по-современному, приватизации чужой исторической собственности!). Третьи же торопятся заносить на вылитую из бронзы «*Доску национального почета*» своих (далеко не всегда «своих»!) великих предков, типа Темура или Чингизхана, ранее «очерненных» их жертвами или даже просто «завистниками».

В результате всего этого околонучного произвола национальные истории превратились в арену нескончаемой борьбы в духе, пользуясь словами Александра Зиновьева, «*кто кого перекритинит*».

Обиднее всего то, что оживление агрессивного этноцентризма произошло и происходит поныне при активном участии художественной интеллигенции и ученых-гуманитариев, прежде всего историков, особенно из числа упомянутых выше дилетантов-неофитов. Между тем актуальнейший вопрос об **этике науки** до сих пор не ставится применительно к гуманитарным наукам – очевидно, полагая, что они изначально соотнесены с гуманистическими идеалами уже по самой природе своей, а значит, как таковые не нуждаются в этическом контроле. Но история науки убедительно свидетельствует о том, что общественное сознание далеко не всегда было на этической высоте своего времени.

5

Согласно известному хадису, проверенному ведущими хадисоведами, однажды мусульманский пророк, очевидно, имея в виду склонность рабов божьих, включая Его самого, к волевым решениям, озабоченно сказал: “*Создав для вас эту прекрасную природу, Аллах хотел знать, что вы будете делать с ней...*”

Для ответа на этот животрепещущий вопрос необходимо обратиться опять-таки к **природе человека**. Эта воистину вечная тема своими истоками восходит к священным текстам мировых религий. Например, представляет особый философский интерес, запечатленный в Коране следующий драматический поэтический диалог между Аллахом и его ангелами:

“И вот Господь твой сказал:

“*Я на земле Себе заместника поставлю*”.

Они ответили: “*Ужель поставишь*” на земле того,
Кто там нечестие посеет и кровь прольет на ней?

Мы ж воздаем Тебе хвалы

И славословим Твою святость”.

Он им сказал:

“*Я знаю то, чего не ведаете вы!*”.

Остается разгадать эту великую, но довольно-таки таинственную загадку: какую именно Высшую Мудрость не сообщил ангелам Всезнающий Аллах? Судя по всему, Бог надеялся на потенциальную мощь **Разума**, которым Он наделил Адама и весь его род! Но Он вознаградил людей также **волей**, а эта последняя часто берет верх над разумом, пытающимся не допустить превращения воли в **своеволие!** Возможно, ангелы имели в виду последствия волевых решений человека разумного. Во всяком случае, опасение неосведомленных об истинных намерениях Аллаха ангелов подтвердилось уже на заре человеческой истории, которая началась с... **братоубийства!**

6

Обратимся к истокам наших теперешних региональных проблем. Вспомним о трагических событиях, которые имели место в недоброе времена политической и моральной агонии горбачевской политической импровизации под названием “*Перестройка*», которая по причине провинциальной ограниченности ее инициатора – бывшего помощника комбайнера, так и не научившегося управлять комбайном! – была перехвачена другими, более предприимчивыми деятелями и очень скоро превращена в «*Катастрофу*».

Накануне этой воистину исторической трагедии людская злоба, накопившаяся за годы советской власти – зачастую немотивированная, но генерированная и направленная в соответствующее русло прорабами Кататройки, – вырвалась наружу, подобно воде, прорвавшей оградительную дамбу и затопившей все луга в поймах.

Раздраженно-враждебные чувства отравили постсоветское бытие и сознание многих народов, которые еще недавно гордо и дружно называли себя неотъемлемой частью «*великого советского народа*» – концептуального каркаса, созданного советскими идеологами конструктивистской закваски в качестве общего имени наций и народностей, объединенных в политических рамках «*развитого социализма*».

Взаимная неприязнь охватила даже нации, являющиеся кровными братьями, не говоря уже о народах, принадлежащих к другим расам, языковым семьям и культурным ареалам; ведь дело дошло до кровавых войн!

К настоящему времени, слава богу, напряженность общего энергетического поля межнациональных отношений не столь высока, как четверть века назад. Но токсины взаимного недоверия, а местами и открытой взаимной ненависти, сохраняются до сих пор. Свидетельством чему напряженная ситуация на искусственных государственных границах народов, «размежевавшихся» по своекорыстной политической воле приверженцев старой идеологии «*divide et impera*».

Не без большой тревоги в душе вспоминаю об участившихся насильственных действиях, переходящих время от времени в кровавые стички, на кыргызско-таджикской границе. Во время последнего же по времени столкновения с применением оружия людское озлобление дошло до такой степени, что не в меру горчие «патриоты» по ту сторону границы преградили дорогу машине «Скорой помощи»!

Откуда же такое ужесточение людских сердец у соседей, еще недавно называвших друг друга «*братьями*»?! Этот нелегкий нравственно-политический вопрос задал себе мой Большой кыргызский Друг Чингиз Айтматов еще в 70-е годы минувшего столетия, столкнувшись с типологически сходным примером позорного человеческого поведения. О своих горьких впечатлениях и драматических раздумиях он рассказал мне во время Иссык-Кульского форума деятелей мировой культуры.

...В одном из киргизских сел умер человек, перешедший из ислама в другую религиозную веру. Когда же близкие покойного, несли его тело на кладбище, им преградила дорогу бешеная, яростная толпа местных мусульман. Это заставило родственников везти покойного за сотни километров, хоронить его там.

Рассказав с горечью и возмущением об этом «*нетипическом случае*», как сказали бы политические перестраховщики советских времен, писатель-гуманист в полном недоумении спрашивал: «*Если уж перед кладбищем мы не можем друг другу дорогу уступить – что говорить о жизни?!*»

А у реальной жизни – свои проблемы, ибо безвозвратно ушли те времена, когда человеческие общины жили изолированно друг от друга, скажем, в сельской и горской тише, а степень информированности людей о друг друге была такова, что ее можно выразить языком известной русской поговорки: *слышал звон, да не знает, где он!*

Теперь же по планете надменно и уверенно шагает *Новый Унификатор* по имени **Глобализация**, которая может легко настичь нас даже здесь, в Артуче, находящемся в чаше гор. Но я не собираюсь говорить о возросших технических возможностях современной коммуникации; меня в первую очередь интересуют *социальные* и *культурные* последствия ее экстенсивного развития в настоящем и особенно в будущем.

К слову сказать, в межконтинентальных телефонных разговорах, которые имели место между мною и Чингизом Айтматовым в 2006-2008 гг., часто затрагивалась эта тема. Моего собеседника особенно волновали непростые морально-этические аспекты глобализации как универсального процесса **унификации** (посредством **маркетизации**) всего и вся.

Представляешь, говорил он, глобализация дошла до самого дна киргизской глубинки: я не без удивления обнаружил, что даже такой старинный народный промысел, как охота на

диких зверей, не остался в стороне. Простые чабаны тоже стремятся заполучить свою долю рыночных богатств. Так частная судьба людей в этой глухомани переплетается со всемирным процессом глобализации...

Это навело писателя на грустное обобщение: *«Избавившись от социалистического произвола, мы крепко влипли в произвол рыночный. А рынок, если кто с ним не в ладу, убивает. Но раз тебя убивают – и ты убивай!»*

Именно этот драматический аспект глобализации художественно отражен в моральном самоистязании главного героя последнего романа Айтматова: *«Убить-не убить?»*

7

На иных, «продвинутых» участках национальной окраины СССР строительство староявленного капитализма началось в порядке чуть ли не стопроцентного подражания уже готовому **российскому** образцу с его нашумевшими **«прихватаживаниями»**, контрастными **социальными расслоениями** населения на *бедных* (московские идеологи их представили как *«лузеров»*) и *богатых* (*«бенефициаров»!*) и сопутствующими им процессами **мировоззренческо-ценностной дезориентации и психокультурной депрессии**.

Так или иначе мы, центральноазиатцы, были втянуты в водоворот новой социальной революции – слава Богу, хоть бескровной! Что до образа мысли *«Новых революционеров»* горбачевского призыва, то их политические и экономические импровизации осуществлялись в полном соответствии с печально-знаменитым правилом работы прорабов советских строительных бригад, возведенным диссидентствовавшими сатириками того времени в **«принцип два Д и два П»**: *«давай-давай, потом – посмотрим»!*

Насмотрелись! Но до сих пор далеко не все понимают смысл и значение происшедшего. Новому, постсоветскому же поколению, судя по всему, думать обо всем этом попросту некогда; в условиях разгула на постсоветских просторах периферийной рыночной экономики надо бы сначала физически выжить! Ведь, как не без доли философской иронии, заметил в свое время Фридрих Энгельс (наследственный капиталист, яростно критиковавший капиталистические порядки!), прежде чем думать об абстрактных вещах, надо иметь полный желудок, крышу над головой, да и *«кое-что еще»!*

Что касается старшего поколения постсоветских людей, то оно попросту проглядело очередной *исторический* скачок. В данном случае, конечно, сказалось *ментальное* наследие советского прошлого, связанное со всякого рода *«скачками»*. И надо ли удивляться тому, что это поколение, прибегая вновь к *«преодолению прошлого»* по-советски, легко отказалось от семидесятилетнего советского исторического опыта – серии социальных экспериментов по созданию новой цивилизации, пусть и с элементами социальной утопии и поэтических грёз!

Конечно же, продвижение по неизведанному ранее историческому пути было сопряжено с большими историческими потерями — материальными и духовными! Но... снявши голову, по волосам не плачут?!

Как странно это ни звучит, СССР разрушил его собственный идеологический продукт, именуемым не без гордости **«Новым советским человеком»**. Типичным же коллективным воплощением этого последнего считали **«народную интеллигенцию»**, а ее авангардом — **«творческую интеллигенцию»**.

8

В специфических условиях постперестроечного Таджикистана поистине роковым оказался альянс **советской образованщины** (казалось бы, светской!) и позднесоветской религиозной самообразованщины; в одно разрушительное целое их связала **социальная инфантильность**, характеризующаяся целым набором **комплексов**, особенно **комплексом неполноценности**, которого образованный, но социально незрелый таджик предвоенного времени пытался компенсировать бурной политической активностью.

С более широкой точки зрения социальную незрелость можно считать частным проявлением более общего социально-психологического феномена, которого я бы специфициро-

вал на языке обобщенной метафоры “чала” (недоношенный), известной из истории среднеазиатского прозелитизма. Разновидности социального чала уже зафиксированы в таджикской лексике: «чаламулло» (неуч), «чаласавод» (малограмотный), «чалакор» (халтурщик) и т. д. В позднесоветское же время появился также «чалакоммунист» и его более идеологически окрашенный синоним «ходжикамунист» (член партии, совершивший паломничество в святыне места ислама).

У последнего поколения *советской образованницы*, проникшего во все поры рыхлых постсоветских государств, в том числе и *таджикского, бездумного порыва большевистской закваски хватало и в постсоветское время*. Оно, это поколение, будучи идеологическим продуктом эпохи ускоренного перехода “от феодализма к социализму, минуя капитализм”, оказалось политически и духовно готовым к еще более неожиданному и непредвиденному историческому скачку – на этот раз не к светлому будущему, а к темному прошлому: от «развитого социализма» к «отсталому капитализму»!

Крылатым стало следующее критическое замечание Маркса на полях учения Фейербаха: философское учение о том, что *«люди суть продукты обстоятельств и воспитания, что, следовательно, изменившиеся люди суть продукты иных обстоятельств и измененного воспитания, – это учение забывает, что обстоятельства изменяются именно людьми и что воспитатель сам должен быть воспитан»*.

В советскую эпоху, фактически начиная со времен хрущевской волютаристской реформы школы в направлении ее “сближения с производством” (в хлопкосеющих республиках эта реформа была использована для усиления эксплуатации детского труда на полях колхозов и совхозов!), пришла в упадок именно *система воспитания воспитателей*. В результате резко упал **авторитет учителя** в светской школе, особенно в кишлаках и аулах Центральной Азии, где теперь духовную власть олицетворяет, как правило, полуграмотный *мулла* или самозванный *ишан*.

В наши же дни, в прямой связи с падением среднего уровня общей культуры и образования (не только школьного образования, но и особенно высшей школы, оказавшейся в более жестких тисках коррупции, чем другие сферы), в постсоветских странах возникла благоприятная духовная почва для **архаизации общественного сознания**. Наиболее яркое проявление этого социокультурного феномена – *возвращение на общественную сцену астрологии, колдовства, коранолечения* (духовной терапии богословского толка) и других архаических элементов нетрадиционной медицины.

Однако явление архаизации общественного сознания этим примером не ограничивается; оно охватывает также сферу *социальных и политических традиций*. Так, бросается в глаза возрождение самых архаичных элементов политических традиций, восходящих своими истоками чуть ли не к родоплеменной эпохе. В обществе же ощущается растущая тяга к возрождению **сословных иерархий** (*сайиды, ишаны, ходжи и тура*).

Одновременно со *внутренними пертурбациями* растет также духовное давление *извне*; имею в виду проект культурной глобализации, состоящий в пропаганде «достижений» *западной pop-art* на мусульманской окраине ойкумены.

Чингиз Айтматов отчаянно пытался укрепить духовную иммунную систему постсоветского человека и тем предотвратить засорение его ментального мира ультралиберальными «ценностями», проповедуемыми литературным и кинематографическим масскультом.

Позднее его дочь Ширин Чингизовна с трибуны местного парламента столь же отчаянно призывала высших властей оградить киргизских подростков от тлетворного влияния поп-культуры и чересчур свободных нравов молодежных социальных сетей Интернета.

Увы, этнокультурная *самобытность и глобализация* – вещи не совместимые.

Известная испанская пословица, ставшая всемирно известной через знаменитую картину Франсиско Гойя, гласит: *сон разума порождает чудовищ*. В атомный же век мы убедились в том, что еще более грозных чудовищ может порождать *бодрствующий разум*, предоставленный самому себе. Действительно, в XX столетии быстроногий конь узкопрофессионального ума, лишенный этической узды, завел не в меру увлеченного социального скакуна в эволюционный тупик, где он может совершить техногенный суицид!

В этом направлении безоглядных действий особенно самоуправствовал постренесанский европейский человек, самодовольно объявивший себя *“Господином природы!”* Однако к середине девятнадцатого столетия выяснилось, что научно-технологическая культура, оставленная без нравственной узды, может породить только безжизненную пустыню.

Действительно, в общем итоге расточительного и не просто небрежного, а преступно-нигилистического отношения к факту взаимосвязанности и целостности естественного мира, из нашего космического дома навсегда исчезли целые семейства редких растений и животных, – печальный и тревожный факт социальной истории, который в случае его умножения ставит под вопрос будущее Земли как уникальной обитаемой планеты.

Уникальность же земной биосферы состоит в том, что именно в ней при стечении редчайших когерентных процессов – космогонических, геологических, биологических, а далее также социоисторических и психокультурных – возникла *разумная форма* органической жизни, следы которой, однако, любопытствующие астробиологи никак не могут найти на других планетах!

Да и другой немаловажный научный факт, запечатленный в так называемом парадоксе Ферми (загадочное молчание Космоса: другие космические цивилизации не ищут нас!), не может не наводить нас на скептические мысли...

Отсюда поистине вселенческое значение той святой задачи, которая была поставлена в мировых религиях. Речь идет о *космическом спасении людского рода* – глобальной задачи, решение которой прямо и однозначно связывается с Богом как творцом жизни. В наше время возникли экзистенциальные угрозы техногенного происхождения, которые совершенно меняют смысл и значение проблемы спасения человечества: отныне ее решение приобретает логическую форму *“или-или”* (или *спасать*, или *уничтожать*), причем *право выбора* альтернативы сосредоточено в руках **самого человека!**

Это судьбоносное обстоятельство чрезвычайно возвышает космическую роль человека как уникального (возможно, во вселенческом масштабе!) разумного существа. При выборе же второй альтернативы будет совершено преступление воистину космологического масштаба и последствия: ядерное самоубийство человечества или его экологический суицид означали бы полное уничтожение так называемым *“венцом творения”* результатов креативной работы длительной и необратимой эволюции Вселенной, которая по новейшим данным продолжается почти 14 миллиардов лет!

Предотвращение же этой *вселенческой трагедии* – задача вовсе не **научно-технического** характера, о **морально-этического** происхождения! Стало быть, надо вернуться к проблеме, которая выше была представлена как *“природа человека”*. Но тут необходима одна существенная философская оговорка. Для иных религиозно мыслящих философов *“человеческая природа”* такое же идеологическое убежище, каким для профессиональных теологов является *“Бог”*. В светской же научной картины мира *“Бог”* может иметь не метафизическое, а чисто метафорическое значение: обозначать попросту *границу* между уже познанным и еще не познанным.

В рассматриваемом же случае важно обратить внимание на принципиальную сторону поставленной выше задачи. Говоря об экологии природы, мы должны внимательно присмотреться не только к ее *объекту*, но и ни в меньшей (если не в большей) степени и к ее *субъекту* – самому человеку. Ибо разрушение человеком природы свидетельствует о явном пробеле в его образовании и воспитании; экологический кризис вызывается деструкцией *культу-*

рогенного происхождения! В этом плане, собственно говоря, **человек должен обуздать не дикую природу вовне, а реликты дикой природы в самом себе, унаследованные им ходе естественной эволюции!**

Отсюда назревшая необходимость *расширения* предмета научной экологии. **Экология цивилизации** не менее важна, чем **экология природы**: обеим (и природе, и цивилизации) в равной мере угрожает **загрязнение** (и последующее разрушение!): первой *материальное*, второй – *духовное*. Более того, экологический дисбаланс в природе следует рассматривать зеркальным отражением дисгармонии в экологии цивилизации, а именно *морально-этической деградации* общества.

10

В позднесоветское время академиком Д.С. Лихачевым было выдвинуто и вошло в научный обиход понятие экологии культуры в узком смысле (как «*забота о сохранении памятников культуры*»). Позднее он же сформулировал более широкий взгляд, представив экологию культуры в качестве «*сложнейшей и ответственной дисциплины, призванной играть первенствующую роль в культурной политике государства и в понимании взаимосвязанности всех частей культуры и возможных срывов в этой области*».

Мне же представляется, что вопрос о расширении предмета экологии надо ставить *еще шире*: говорить не об *экологии культуры*, а **экологии цивилизации**, включающую в себя также *культуру отношения к природе* и связанную с ним *культуру производства* в широком смысле, т. е. охватывающей собой также *культуру духовного производства*, в особенности *культуру творчества*.

Употребление понятия «*экология цивилизации*» оправдано также исторически; собственно говоря, сама экологическая проблема в современном смысле возникла лишь после формирования земледельческой цивилизации, символизирующей собой в истории *Ното сарипсе* стадийный переход от *присваивающего* типа хозяйства (собирательство, охота, кочевое скотоводство) к *производящему* типу.

Вместе с тем, однако, необходимо также ставить вопрос о создании **духовной экологии человека** как творца и продукта цивилизации. Она призвана служить в качестве **нравственно-этической установки** не только *образа жизни*, но и, что очень важно, *образа мысли* человека как строителя и дизайнера цивилизации.

В этом этико-эпистемологическом контексте формирование духовной экологии человека надо начать с создания **духовной экологии человека творческого и его сферы деятельности**. В рассматриваемом мною плане речь идет об **экологии социогуманитарного познания**. Эта последняя создается не на пустом месте.

Основоположниками **духовной экологии науки** фактически были две выдающиеся творческие личности эпохи *Эхё-и Аджам*: Закария Розы (IX-X века.) и Абурайхон Беруни (XI век). Это они впервые в интеллектуальной истории человечества на примере креативной деятельности заговорили о пагубных последствиях *загрязнения ментального мира человека как познающего субъекта*.

Розы и Беруни представляли когнитивную деятельность как неразрывное единство *интеллектуального* и *этического*. Адекватность же своего мировоззренческо-ценностного кредо эти ученые доказывали на примере собственного научного творчества.

Беруни настоятельно рекомендовал «*очистить свое сознание от вредоносных привычек, типа фанатизма, высокомерия и властолюбия, являющиеся препятствием на пути постижения истины*».

Фанатизм и *высокомерие* как раз являются спутниками **этнонационализма** как *разновидности ксенофобии*. Эта последняя дала о себе знать «*грубо и зримо*» уже в первые годы политической независимости бывших советских республик; тогда именно этнонационализм выталкивал с насиженных мест русских (даже из Казахстана, не говоря уже о Кавказе и других, не менее «*буйных*» национальных окраинах бывшего СССР), армян (из Азербайджана), турок-месхетинцев (из Узбекистана), узбеков (из Киргизстана) и...

В результате же активного участия некоторых слоев так называемой творческой интеллигенции, особенно поэтов и писателей (кого с глубоким уважением называют *солью земли*, а то и *совестью нации!*) в этнонационалистической пропаганде в естественно-исторический процесс национального строительства было привнесено много искусственного, рассчитанного на возбуждение толпы на эмоционально-инстинктивном уровне, но лишено какого-либо фактического или теоретического основания и уже этим этически глубоко ущербного как в межнациональном, так и внутринациональном отношениях.

Потом это национально-апологетическое усердие было продолжено вышеупомянутыми неопитами из истории, начавшими безоглядную (читай: *недобросовестную!*) борьбу за «светлое прошлое».

Это явная дискредитация общекультурной роли творческой интеллигенции в старорусском понимании данного классического понятия; ведь интеллигенция самим характером своей профессиональной деятельности призвана способствовать взаимопониманию людей, принадлежащих к разным духовным традициям, культурам и цивилизациям!

В советское время ряды творческой интеллигенции были негласно ограничены деятелями литературы и искусства; ученые таковыми не считались, даже если они являются выдающимися представителями гуманитарной науки, такими как Дмитрий Лихачев, Сергей Аверинцев или Вячеслав Иванов!

11

Поэтому перед тем, как продолжить этот разговор, сначала надо уточнить традиционное определение термина «*творческая интеллигенция*», включив в ее число ученых из областей *социальных и гуманитарных наук*. (Не будем уточнять соответствующие критерии их зачисления, хотя они, в отличие от представителей точных наук, более подвержены духовной коррупции.)

Социогуманитарную науку в советское время обозначали совокупным именем «*общественные науки*», а они как таковые выполняли вполне определенные идеологические функции, диктуемые марксизмом-ленинизмом – конечно, не все и не в одинаковой мере. Носителями же «передовой идеологии» были «*Марксистско-ленинская философия*», «*Научный коммунизм*» и «*История КПСС*». В позднесоветское время специалисты по последним двум обществоведческим дисциплинам были официально объявлены «*политологами*», коих в СССР вообще не было!

В постсоветское же время общественные науки, освободившись от тяжелых идеологических оков и жесткого партийно-административного контроля, потеряли не только свои мировоззренческо-ценностные ориентиры, но и те традиционные нормы и идеалы, которыми истари руководствуются науки, именуемые *гуманитарными*. Среди этих норм – самая важная и нестареющая та, которая предписывает не сеять семена вражды и ненависти между народами. Ибо все формы человеческого творчества, уже по определению, призваны проложить одухотворенную дорогу выхода из темного леса распри, в котором тысячелетиями пребывают отчуждающиеся друг от друга сыновья Адама.

Для того, чтобы в межнациональных отношениях быть на нравственной высоте простых общечеловеческих норм, не надо совершить какой-нибудь особый гражданский подвиг; нужно лишь слегка обуздать в себе эгоистические, эмоционально-экспрессивные крайности ***национальной апологии***. Речь идет о соблюдении следующего элементарного этического начала: ***симпатия*** к родному не должна быть сопряжена с ***антипатией*** к другим народам. Говоря более выразительными словами русскоязычного казахского поэта Олжаса Сулейменова, «*надо возвысить родную степь, не унижая чужие горы!*»

В документе, подготовленном экспертами ЮНЕСКО в связи с началом осуществления программы Международного десятилетия сближения культур, в числе наихудших угроз нашего времени рассматриваются «создание искусственных границ между культурами и непризнание основополагающих ценностей и общей истории», что порождает «насилие и конфликты».

В свете этого культурологического замечания центральноазиатская интеллигенцию самой историей призвана создать прочные духовные мосты между неравномерно развивающимися народами края, иные из которых не только страдают от недостатка материальных благ, но и испытывают явную *духовную нищету*.

При выполнении этой поистине исторической миссии интеллигенция нашего региона может опереться на творческий опыт мировой культуры, прежде всего мировой литературы, в которой есть много глубоко гуманистических произведений, художественно воспевающих высокие чувства человеческой солидарности.

Остается верить, что, по крайней мере, на восточной части мировой цивилизации художественное Слово еще не потеряло своего былого воспитательного значения, хотя и в наших краях растет сила воздействия на людей виртуальной реальности, которая озвучивается аудиовизуальными средствами новейшей технологии коммуникации, взятой на вооружение глобализирующейся массовой культурой...

Следует подчеркнуть: людей объединяет не *всякая* культура, ведь *ненависть* тоже целая культура! (Даже в международный дискурс ЮНЕСКО вошло понятие «*культура войны*»!). Объединительным духовным потенциалом обладает лишь *Большая культура*, которую принято называть *гуманистической*. В отличие от массовой культуры, воздействующей на *инстинкт*, а через него на подсознание, высокая литература действует на *интеллект*; Большая культура начинается с *облагораживания инстинктов*, а вектор силы ее воздействия направлен на *сознание*.

Именно ее, гуманистическую культуру высокого полета, проповедала в свое время плеяда выдающихся ирано-таджикских гуманистов, - те, творческие деяния которых вошли в сокровищницу мировой художественной классики. Само понятие «*гуманизма*» (*одамият*) в культуру эпохи *Эхё-и Аджам* ввел великий Саади Ширази, имя которого фарсиязычная литературная традиция занесла на историческую Доску Почета семи наиболее почитаемых пророков поэзии Аджам. Исходя из одного аллегоричного хадиса исламского пророка Мухаммада, Саади считал всех сынов Адама органическими частями единого организма (*бан-и Одам аъзо-и як пайкаранд*) и соответственно напоминал им об имманентной взаимосвязанности и взаимозависимости частей этого живого организма («*коль тела одна только ранена часть, то телу всем у в трепетанье впасть*»!) великий классик вопрошал своих современников и потомков:

*Над горем людским ты не плакал вовек,
Так скажут ли люди, что ты – Человек?!*

В заключении, поскольку я дописываю текст своего пленарного выступления после успешного завершения нашей конференции, постольку я считаю своим приятным долгом выразить свою искреннюю признательность руководству таджикского педагогического Института в городе Панджакент во главе с профессором М. К. Ансори за прекрасную организацию столь представительного международного собрания в столь живописной горной долине! Мне лично очень понравилась морально-психологическая атмосфера, в теплой обстановке которой прошли наши встречи и диалоги.

Поэтому прошедшую конференцию я считаю заметным вкладом в решение жизненно важной и актуальной задачи – *сближения все еще разобщенных центрально-азиатских*

народов. В данном же случае надо особо отметить, что организаторы пёстрые темы выступлений участников удачно сочетали в рамках нескольких местных и международных программ – от *Года развития села, туризма, и народных ремесел в Таджикистане* до программы ООН “Десятилетие действий “Вода для устойчивого развития 2018-2028 гг.”

В свою очередь я считаю, что наша конференция является также вкладом в выполнение программы ЮНЕСКО “*Международное Десятилетие сближения культур 2013-2022*”. О букве и духе этой важной интернациональной инициативы знаю не понаслышке: в 1913 году меня пригласили участвовать на официальной церемонии презентации этого большого Всемирного Проекта в Казахстане.

Вклад “*Артучских чтений*” в реализацию данного международного проекта я вижу уже в том факте, что официальными языками научного общения в Артуче выбраны сразу четыре языка: *таджикский, узбекский, русский и английский*, то есть каждый участник мог говорить на своем родном языке, чем и воспользовались, например, наши гости из Узбекистана; звучный узбекский язык ласкал наш слух наряду с таджикским и русским! В будущем мне бы хотелось участвовать в аналогичной конференции в Самарканде или Бухаре, где таджикский и узбекские языки звучали бы в унисон биению наших сердец, которые в свете многообещающих внешнеполитических инициатив нового политического руководства братского Узбекистана переполнены радужными надеждами на дальнейшее расширение горизонта сотрудничества и углубление взаимопонимания двух самих близких по культуре народов.

В связи с этим хотелось бы добавить еще один штрих – на этот раз *культурно-исторический* – к политическому портрету нашего центрально-азиатского региона.

14

Голубое небо, под которым жили многие народы-соседи, далеко не всегда было безоблачным; мирное общение нередко прерывалось насилием одних над другими, не говоря уже о непрощенных гостях издалека. Правда, завоевательные войны часто оборачивались культурной ассимиляцией *победителей* побежденными. Но последние при этом теряли столько духовной энергии, что не могло не отразиться на их физическом самочувствии, как это случилось, например, с таджиками к началу двадцатого века.

Взаимное восприятие многих народов, живущих рядом или попеременно, прошло долгий путь эволюции – от темного образа *пришельца-врага* до светлого образа *соседа-друга*. В этом отношении не является исключением и история тюрко-таджикских (*турк-у тоджик*) отношений.

Бывало, ближайшие предки таджиков согдийцы защищали урбанизированные оазисы среднеазиатского междуречья от чужеземного нашествия в сотрудничестве с тюрками, кочевавшими за их северными границами; бывало и наоборот: предки таджикского народа и тюркоязычные племена не однажды скрещивали оружие между собой. Шайбониды же, проникшие в Варзруд (Мовароуннахр) в начале XVI столетия, заставили покинуть свои обжитые экониши не только таджиков, но и давно осевших в этом крае тюрков.

Обращает на себя особое внимание также следующий довольно-таки поразительный, если не парадоксальный, исторический факт, который, однако, еще не получил должной исторической оценки в научной литературе: после падения Саманидского государства **политическими покровителями языка порси-дари-тоджики и запечатленной на нем литературы выступали тюрко-монгольские правители.** Даже во вновь завоеванных ими странах они в качестве официального языка культивировали порси-дари-таджикский и поощряли развитие литературы именно на этом языке, а не на тюрки-чагатайском, как следовало бы ожидать.

Так, сначала газнинский правитель Султон Махмуд (кстати, один из разрушителей саманидской династии!), а затем основатель государства Великих Моголов Зохириддин Бобур установили в Южной Азии духовную власть порси-дари-таджикского языка (эта власть продержалась вплоть до времени завоевания Индии Великобританией).

Словом, в многовековой истории таджикско-тюркских отношений, как и в истории других народов, межэтническое уважение и взаимная ненависть, мирное добрососедство и кровавые столкновения, добро и зло соседствовали рядом или сменяли друг друга в социальном пространстве-времени.

Вместе с тем, однако, следует особо констатировать, что *высокая религиозная Культура* региона целеустремленно и систематически продолжала свою *облагораживающую* духовную работу, рассчитанную на долговременную перспективу. Особенно активную духовно-экологическую миссию выполняли суфийские ордена (*тарикат*), проповедующие этическую парадигму *смягчения нравов*; они стали проникать в Дашт-и Кипчак по мере нарастания угроз столкновения земледельческой цивилизации с пассионарным кочевничеством. Правда, суфиям не удалось предотвратить ни одно спонтанное нашествие, но, если их индивидуальное и коллективное усердие оценить по большому историческому счету, то им все-таки удалось смягчить *общие нравы суровой эпохи*.

Воистину исконно божественная задача Культуры состоит не в **разъединении**, а, наоборот, в **соединении** крепкими духовными узами отчуждающихся друг от друга сыновей Адама. Осуществляется же эта благородная миссия путем формирования соответствующего *социокультурного и морально-психологического климата*, благоприятствующего созидательной деятельности человека как субъекта исторического действия или, наоборот, предотвращающего его деструктивную деятельность, а если нет, то, по крайней мере, амортизирующего ее негативные последствия.

Вот и мы ожидаем, что представители центральноазиатской Культуры вообще и гуманитарной Науки в частности своим творчеством будут всемерно способствовать созданию в нашем крае духовной атмосферы, содействующей сближению этнических культур и посредством этого конструктивному сотрудничеству народов, а в пределе и интеграции наших стран в региональном масштабе.

Говорю “*в пределе*”, ибо, судя по всему, нам, центральноазиатцам, еще далеко до должного осознания исторической необходимости **региональной интеграции** – объединения государств Центральной Азии в рамках нечто, похожего на *Европейский Союз*. Но идея такого союза не чужда историческому менталитету народов нашего древнего края. А первые просеки в дремучем лесу политического неведения должна проложить, прежде всего, гуманитарная интеллигенция в истинном старорусском смысле слова (общественная отзывчивость).

Искомый духовный климат в Центральной Азии призван способствовать не только своевременному *коллективному* осознанию вызовов и императивов XXI столетия, но и **совместному** решению этих вызовов во имя оптимального решения главной стратегической задачи – *взаимного обеспечения устойчивого и долгосрочного регионального развития*.

Так, во всей художественной ткани романа «*И дольше века длится день*», не говоря уже о романе «*Плаха*», имплицитно присутствует предчувствие поступи духовного кризиса, связанного с новой ролью религиозного фактора.

В этой связи не будет преувеличением, если сказать, что именно роман Чингиза Айтматова «*И дольше века длится день*» был *литературным предвестником перестроечных настроений*, хотя в столкновении нового (образ современного молодого человека Сабитжана) и старого (образ Едигея) Айтматов однозначно встал в защиту последнего. Но, как стало известно уже к концу “эпохальной перестройки”, данный тип *культурного консерватизма* чреват также непредвиденными последствиями.

Дело в том, что *культурный консерватизм* может легко трансформироваться в *культурный фундаментализм*. Если же учесть внутреннюю связь культуры и религии, то вполне допустимо полагать, что культурный фундаментализм, выражающийся в возвращении к “истокам” (сами эти “истоки”, как правило, оставляют широкий простор для манёвра идеологического порядка), может проложить путь к *религиозному фундаментализму*. Так, художественные искания в поле “*бездуховности*”, по большому историческому счету, способствовали – пусть и косвенно – возрождению религии, но, вопреки ожиданиям, не в ее морально-

этическом аспекте. В постсоветское время рамки «культурного фундаментализма» (традиционный образ религии как хранительницы традиции) очень скоро стали тесными: религия, особенно ислам, устремилась на арену геополитики.

В этом факте Чингиз Айтматов был склонен усмотреть отражение более широкого и более тревожного явления. Он констатировал: «Кризис религиозного сознания (я не выделяю при этом какие-то отдельные религии) уже наступил».

Действительно, масштаб грозящей техногенной катастрофы поистине космический: по злой воле наделенного властью человека в галактическую пыль может превратиться не только весь род людской, но и все известные формы органической жизни, за исключением разве что бактерий; будет уничтожен уникальнейший продукт многомиллиардной, а главное, необратимой, космогонической эволюции!

Может статься, однако, что политическому субъекту нашего времени, в отличие от айтматовского героя эмоционально раскаленного и интеллектуально насыщенного романа «Когда падают горы», вообще не придется подвергать себя моральному истязанию «Убить – не убить»: термоядерное свехубийство может произойти и помимо его воли, случайно (вспомним недавний инцидент в американском ядерном арсенале, связанный с употреблением наркотиков офицерами, находящимися на боевом дежурстве!) - правда, в условиях созданного им же атмосферы ненависти и недоверия к своим сородичам...

Эта угроза планетарного коллапса, которая сохраняется и поныне, во всей своей глубине обнажил глубокий разрыв, образовавшийся между уровнем научно-технологической мощи постренессанского человека и степенью его духовно-нравственной зрелости. Наверное, не зря средневековые мусульманские мудрецы все свои политологические штудии (циклы «Сиёсатнома») писали исключительно в форме этического трактата, поставив во главу угла нравственное воспитание правителей...

Тревожное чувство небезопасности особенно углубляется при осознании масштабов и последствий новых угроз земной цивилизации. Критичность же ныне складывающейся ситуации состоит в том, что потенциальная возможность зловещей стыковки двух типов глобальной угрозы - атомного и террористического – может превратиться в актуальную действительность. Эта ужасающая перспектива не должна оставлять равнодушным буквально никого. Тем более, что новейшие средства массовой коммуникации и информации, следуя букве и духу потребительской культуры, фактически стали невольным рупором "нового врага". В итоге чуть ли не все человечество превращается в заложника транснационального терроризма!

Поистине благими намерениями устлана дорога в ад! Вряд ли этот афоризм следует считать концентрированным выражением лишь житейского опыта какого-нибудь обиженного мудреца, изрекшего сю сентенцию в ответ на медвежью услугу своего соседа; скорее она является квинтэссенцией сурового урока истории, окрашенного кровью и пропитанного отчаянием миллионов несчастных людей...

Проблема соотношения политики и морали была поставлена в глубокой древности, - еще в "Осевую эпоху": именно на этом знаменательном во всех отношениях отрезке становящегося социального времени Человек стал осознавать личную ответственность за свои деяния. На скрижалях истории запечатлен призыв Зороастра к своим духовным последователям активно участвовать в общевселенческой нравственной битве и сознательно встать на сторону сил Добра в их борьбе с силами Зла во имя торжества высшей справедливости на земле.

Платон, черпавший философско-этическое вдохновение в ирано-таджикском духовном наследии (зороастризме) впервые обосновал необходимость подчинения политики общечеловеческим принципам морали. Спустя много столетий, уже в новоевропейское время, военный мыслитель Макиавелли стал доказывать неправомочность этой субординации, считая, что государь во имя укрепления своей власти вправе прибегать к любым мерам, в том числе и аморальным. Следующий шаг сделал марксизм: в его концептуальных рамках платонизм и макиавеллизм были синтезированы своеобразным образом, а именно путем пересмотра са-

мой категории морали; было объявлено, что чистой морали нет и что нравственность как таковая изначально носит *классовый* характер.

В начале двадцать первого века философия вседозволенности и связанная с ней мораль вновь всплыли на поверхность; произошло соединение макиавеллистской и марксистской установок с третьей, являющейся концентрированным выражением пресловутого тезиса "*цель оправдывает средства*" (его этико-политическая версия: "*история меня оправдает*"). Это вернуло военно-политическую мысль современности к стародавнему опыту, обобщенному в качестве единственного морального правила истории: *сила устанавливает право*. А там, где есть *сила*, как это хорошо известно с давних пор, *ума* не надо...

Новейшим, наиболее одиозным воплощением этого правила является военно-политическая доктрина превентивного удара. Ее авторы в нарушении всех международно признанных юридических норм присваивают себе триединое право *прокурора, судьи и палача*: США "вправе" объявлять себя потенциальной жертвой, наказывать практически любое государство за несовершенное преступление и оправдать свои неспровоцированные силовые действия необходимостью двойного превентизма: предотвращения актуальной угрозы и предупреждения угрозы потенциальной. В этом свете нет ничего удивительного в том, что страна, односторонне присвоившая себе столь широкие морально-юридические полномочия, не признает полномочия Международного суда по военным преступлениям!

В семидесятые годы прошлого столетия из общего круга *пограничных проблем*, целокупно именуемых ныне **глобалистикой**, эмансипировался новый класс общенаучных задач, за которыми закрепилось общее название «**Глобальные проблемы современности**». Специфика данного цикла комплексных проблем состоит не только в их *масштабе (общепланетарность)*, но и в том, что они, будучи *техногенными* по происхождению, со временем превратились в проблему «*двух культур*». (Автор данной классификации известный английский писатель Чарльз Сноу говорил о расколе носителей двух субкультур: с одной стороны, *науки и техники*, а с другой – *литературы и искусства*. Я же в число последней субкультуры включаю также *гуманитарные науки*.)

Именно через «*Глобальные проблемы современности*» в философское и частично политическое сознание XX века вошла идея **взаимосвязанности и взаимообусловленности** всех составных частей мира как единого целого.

Англичане говорят: «*Hell is paved with good intentions*» (благими намерениями вымощена дорога в ад!) Где же первоисточник наблюдаемых в истории частых и неожиданных мутаций благих человеческих намерений? Историки в поисках научно выверенного ответа могут нагромоздить подробности, которые позволят высветить причины и перипетии каждого конкретного случая. Обратив же свой взор на то общее, что объединяет множество случаев, мы приходим к констатации простой истины, которую наверняка заметили и другие: в основе многих, если не всех, авантюрных деяний старых и новых благодетелей лежит ... **недомыслие**.

Именно носители этой наиболее капризной и вредной человеческой черты, по словам бывшего тверского вице-губернатора Салтыкова-Щедрина, не уступают пяди ни перед силой убеждений, ни перед доводом безукоризненной логики и ни перед горьким опытом прожитых лет, но с необыкновенной ловкостью и преступной легкостью готовы напирать и напирать. И тем более тогда, когда они взбудоражены и вдобавок чувствуют, что в их распоряжении находится людское малодушие, а зачастую и просто равнодушие. Когда же по злой воле паралогии социального развития эти духовные недоросли оказываются на вершине властной пирамиды, они начинают действовать как обер-уполномоченные гегелевского Духа, хотя скорее всего, напоминают слепого в кампании глухих!

В документе, подготовленном экспертами ЮНЕСКО по случаю начала осуществления Международного десятилетия сближения культур, презентация которого произошла здесь, в столице Казахстана, в числе наихудших угроз нашего времени рассматриваются «*создание искусственных границ между культурами и непризнание основополагающих ценностей и общей истории*», порождающие «*насилие и конфликты*».

В ходе четырехсотлетней конфронтации природы и культуры, характеризуемой всевозрастающей активностью разумной формы жизни в масштабе планеты Земля, сначала была осознана необходимость *защиты природы от экспансии индустриальной цивилизации*. Затем (уже в наше время) пришло понимание необходимости *спасения и самой культуры в форме постиндустриальной цивилизации*, в итоге оказавшейся под экзистенциальной угрозой ракетно-ядерного апокалипсиса собственного изобретения!

Действительно, масштаб грозящей техногенной катастрофы поистине космический: по злой воле наделенного властью человека в галактическую пыль может превратиться не только весь род людской, но и все известные формы органической жизни, за исключением разве что бактерий; будет уничтожен уникальнейший продукт многомиллиардной, а главное, необратимой, космогонической эволюции!

Может статься, однако, что политическому субъекту нашего времени, в отличие от айтматовского героя эмоционально раскаленного и интеллектуально насыщенного романа «*Когда падают горы*», вообще не придется подвергать себя моральному истязанию «*Убить – не убить*»: термоядерное свержение может произойти и помимо его воли, случайно (вспомним недавний инцидент в американском ядерном арсенале, связанный с употреблением наркотиков офицерами, находящимися на боевом дежурстве!) - правда, в условиях созданного им же атмосферы ненависти и недоверия к своим сородичам...

Эта угроза планетарного коллапса, которая сохраняется и поныне, во всей своей глубине обнажил глубокий *разрыв*, образовавшийся между уровнем *научно-технологической мощи* постренессансного человека и степенью его *духовно-нравственной зрелости*. Наверное, не зря средневековые мусульманские мудрецы все свои политологические штудии (циклы «*Сийёсатнома*») писали исключительно в форме этического трактата, поставив во главу угла нравственное воспитание правителей...

БҶҲРОНИ ЭКОЛОГӢ ВА ДАЪВАТҶОИ БУНӢДИИ ТАМАДДУНИ МУОСИР ДАР ПАСМАНЗАРИ ФАРМУДАҶОИ ЭКОЛОГИЯИ МАЪНАВИ

Мақола гунаи густурда ва тахрирхӯрдаи матни маърузаи муаллиф дар тақозоҳои конфронси байналмилалии “Ҳонишҳои арғучӣ-2” аст, ки бо ибтиқори Институти омӯзгории Панҷакент 6-10 июли 2019 баргузор шуда буд. Дар он масъалаҳои муҳимму мубрами экологияи табиат ва тамаддун матраҳ шудаанд. Матлаби умдаи муаллиф таъйид ва таъкиди зарурати таъсиси этикаи илмҳои иҷтимоӣ ва инсоншинохтист, ки дар таъбири ӯ ҷузви таркибии экологияи маънави ба ҳисоб меравад.

Дар бораи муаллиф: Акбари Турсон, доктори илмҳои фалсафа, академики АИ ҶТ, сарҳодими илми Институти омӯзиши масъалаҳои Осие ва Аврупои АИ ҶТ

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ КРИЗИС И ВЫЗОВЫ ЦИВИЛИЗАЦИИ В СВЕТЕ ИМПЕРАТИВОВ ДУХОВНОЙ ЭКОЛОГИИ

Статья представляет собой расширенный текст доклада на Международной конференции “Арғучские чтения-2”, организованной Таджикским Педагогическим Институтом Панҷакента 6-10 июля 2019 года. В ней анализируются широкий круг актуальных проблем современной науки и философии, касающихся экологии природы и цивилизации в их взаимосвязи.

Автор впервые ставит и обсуждает вопросы этики науки применительно к социальным и гуманитарным наукам в условиях нарастания глобализации, нацеленной на культурную гомогенизацию всего мирового сообщества.

Об авторе: Акбар-и Турсон, доктор философских наук, академик АН РТ, гл.научный сотрудник Института изучения проблем стран вопросов Азии и Европы АН РТ

ECOLOGICAL CRISIS AND CHALLENGES OF CIVILIZATION IN THE LIGHT OF IMPERATIVES OF SPIRITUAL ECOLOGY

The article is an expanded text of the report at the international conference “Arctic readings-2”, organized by the Tajik Pedagogical Institute of Panjakent on July 6-10, 2019. It analyzes a wide range of topical problems of modern science and philosophy relating to the ecology of nature and civilization in their relationship. The author for the first time raises and discusses questions of ethics of science in relation to social and humanitarian Sciences in the conditions of increasing globalization aimed at cultural homogenization of the whole world community.

About the author: Akbar Turson, Doctor of philosophy sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Chief Researcher of the Institute of studying of the issues of Asian and European countries of the Academy of Sciences of the RT.

НАЗАРҲОИ МУХТАЛИФ ДАР ФАҲМИШИ МАФҲУМИ ИСЛОМИ СИЁСӢ ВА ШИНОХТИ МУЪТАДИЛ ВА ИФРОТИИ ИСЛОМ

Ниёзӣ Ёрмаҳмад БОБО
Директори Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва
Аврупои АИ ҚТ

Исломи сиёсӣ мафҳуми нисбатан нав дар илми сиёсатшиносӣ мебошад. Таҳти ин мафҳум муҳаққиқони аврупоӣ падидаи аз нав исломӣ шудани ҷомеаҳои муосири мусулмоннишинро дар назар доранд [4, 3]. Исломи сиёсӣ баёнкунандаи равандҳои сиёсии исломи муосир ё панисломизм мебошад [5, 121]. То ба ҳол таърифи ягона ва комили ин мафҳум вучуд надорад. Ба гуфтаи Андрев Марч «исломи сиёсӣ» бояд дар густураи васеътар аз ҳадди мумкин ба унвони маҳдудаҳои (диапазони) ҳаракатҳои сиёсии муосир (модерн), тамоюлҳои идеологӣ (равандҳо) ва сиёсати давлатие, ки ислом ҳамчун статуси (мавқеияти) муътабар (авторитет) ва писандидашуда дар ҳаёти сиёсӣ мебошад, бояд шинохта шавад» [1, 17].

Сарчашмаи исломи сиёсии муосири «мутаҷаққил», ба гуфтаи ин муҳаққиқ, ҳаракати «бародарони мусулмон» (ихвон-ал-муслимин) мебошад, ки соли 1928 дар шаҳраки Исмоилияи Миср аз тарафи Ҳасан ал-Банно таъсис ёфт. Ҳадаф аз таъсиси он ба ҳам ошно сохтан ва аз нав муттаҳид намудани ҷаҳони ислом ва ақалиятҳои нимавабастаи мусулмононе, ки дар кишварҳои гуногун зиндагӣ мекунанд, мебошад. Назарияҳои «бозгардондан», «барқарорсозӣ», «ислохот» ва «ҳифзи сиёсӣ» пеш аз “Бародарони исломӣ” аз тарафи С.Ҷ. Афғонӣ ва баъдан ба шиддат посухҳои фикрии ниғаҳдорӣ хилофати исломӣ (1918) ва ҷавобҳо ба манифести дунявиятҳо ал – Аҳзари Абд ал- Розик (1925) ва Ислом ва асосҳои ҳокимият (Али 2005) мисли олимони Муътӣ (Muti) (1926) ва ал – Хидр Ҳусейн (Инара 1989) пешниҳод шуда буд” [1, 17,2].

Муҳаққиқон дар фаҳмиши исломи сиёсӣ фаҳмишҳои мухталифро пешниҳод месозанд. Яъне дини ислом аз ибтидо дар баробари дин будан, инчунин бештар як ҷунбиш ва ҳаракати иҷтимоӣ, сиёсӣ низ мебошад. Ин ақида аз тарафи Маъруф Абдулғанӣ Аррасофӣ муҳаққиқи Ироқӣ [2, 17] ба чунин далелҳо асоснок карда мешавад.

“Агар мо ба таърихи марҳилаҳои ба даст овардани ҳокимият аз тарафи Муҳаммад ё таҷрибаҳои ба дастоварии қудратро мавриди омӯзиш қарор диҳем ба натиҷае мерасем, ки Муҳаммад дар гули зиндагии худ кушиш кард барои ба даст овардани қудрати сиёсӣ аз иқдомҳои гуногун истифода наояд. Дар ибтидо Ӯ ҳарф аз ваҳдати диние гуфт, ки мунҷар ба эҷоди пайванди бародарии динӣ миёни онҳо мешуд ва ҳамзамон аз ҷизя, ки яке аз роҳҳои ҳам фишор овардан ва ҳам даромади мОлӣ барои истиқрори ҳокимият буд” [2, 18].

- “Дар оғози даъват Ӯ дар Макка тавассути оятҳои Қуръонӣ сурат мегирифт” [2, 19] зеро Ӯ нерӯе надошт. “Вале пас аз ҳичрат ба Мадина ва гирдоварии нерӯи лозим, дар як даст шамшер ва дар дасти дигараш Қуръон буд, ки даъваташро дунбол кард ва дар ин роҳ аз ҳеҷ кушише фуругузорӣ намекард, дӯстиҳоро ба канор гузошта буд ва ҳеҷ гуна баҳонае ё ҷизяе намепазируфт, магар Ислом овардан. Ҳар касе мепазирuft ҷону моли худро наҷот меод, вагарна шамшерро аз миён мекашид ва то хангоме, ки онро намепазирuftанд ғилоф намекарданд” [2, 19].

Аз он ҷое, ки ваҳдати динии хушкӯ хОлӣ ва бидуни ангеҷаҳои маънавӣ, барои ба натиҷа расидани ин ҷунбиш кофӣ ба назар намерасид, аз ин ру барои ташвиқи маънавии ҳадафи ҳеш

ва расидан ба анчоми он шаҳодат ё маргро беҳтарин корҳо дар роҳи пирузии ин ҷунбиш ва ба гуфтаи ҳудаш дар роҳи Худо қарор дод ва бо оёти Қуръонии худ, то он ҷое, ки қудрати тахайюлаш ба ӯ ичоза меод, дар васфи биҳишт ва неъматҳои абадии он ҳунарнамоӣ кард, ба гунае, ки метавон гуфт, то он замон касе бар вай дар ин маврид пешае нагирифта буд. Ва ин ҳунарнамоӣ густураи қудрати тахайюли онро ба ҳубӣ нишон медиҳад [2, 20]. Муҳаммад шаҳид дар роҳи Худоро мурда намеҳисобад ва рӯзе зинда ва ҳамеша абадан зинда боқӣ мемонад, гуфта бо оятҳои Қуръонӣ онҳоро асоснок мекард.

Барои ташвиқи моддии мучоҳидон дар роҳи ин ҷунбиш, ғаниматҳо ва рабудани занонро барои онҳо дар ҷанг ҳалол донист, ки пеш аз он дар ҳеҷ дине дида нашуда буд ва афзун бар он қазияро бар пайравони адёни дигар барқарор намуд, ки дар даврони ҷоҳилият буд ва Муҳаммад онро ба расмият шинохт [2, 21].

Далели дигаре, ки ислом на ҳамчун дин, балки бештар як ҷунбиши сиёсӣ ва сиёсат мебошад, ибни Ҳишом ва Ҳалабӣ дар сираҳои худ дар ин замина чунин мегӯянд: “ҳангоме, ки Абдутолиб дар бистари марг афтод, шуморе аз мардуми Қурайш назди ӯ омаданд ва аз Муҳаммад назди ӯ шикоят бурданд ва аз ӯ хостанд, то аз Муҳаммад бихоҳад онҳо ва Худояшонро раҳо созад ва онҳо низ ӯро раҳо хоҳанд сохт.

Абутолиб низ Муҳаммадро хост ва ин масъаларо бо вай дар миён гузошт, Муҳаммад посух дод: Агар он чиро, ки мехоҳед ба шумо бидиҳам оё метавонед калимае ба ман бидиҳед, ки бо он метавонед бар аъроб фармонравой кунед? Ва аҷамро ба итоат ва фармонбарии ҳеш дароваред? [2,22].

Муҳаққиқ дар идомаи таҳқиқи ҳеш мегӯяд: “Дар ин ҳадаф ва қасд Муҳаммадро ба ҳубӣ метавонем дарёбем, ки ӯ мехоҳад Қурайшро фармонравои Аъроб ва Аҷамро фармонбардор ва аз раиятҳои он бисозад ва ин масъала ҳеҷ гуна пайванде бо дин надорад, зеро ҳадафи дин ибодати Худованди яқтост” [2, 70].

Иродаи ба даст овардани қудрат ва динро ҳамчун васила барои дастрасӣ ба гуфтаи муҳаққиқ Ар - Расофӣ ба он дар ҷангҳои Муҳаммад метавонем бевосита шоҳид шавем:

“Муҳаммад дар ҷанги Ҳандақ бори дигар ин ҳадафашро ошкор сохтааст, ки Ҳалабӣ ва Ибни Ҳишом дар сиратҳои худ чунин нақл мекунанд: “дар қисме аз хандақ машғули қандан будам, ки бо замин саҳт бархурдам ва паёмбар дар наздики ман буд, чун дид қор бар ман саҳт шудааст поин омаду каланақро аз дастам гирифт ва бо ончунон зарбате бар замин кубид, ки ҷарақае дар зеро каланг барқ зад, сипас зарбаи дигар ва ҳамон шуд ва барои бори сеюм боз ҳам ҷарақа зад ба ӯ гуфтам: эй расули Худо ин чи буд, ки бо ҳар зарбаи каланг барқ мезад? Гуфт ту ҳам онро диди Салмон? Гуфт оре. Гуфт: Дар зарбаи аввал Аллоҳ Яманро барои ман гушуд ва дар дуюмӣ Шом ва самти Ғарбро ва дар сеюми Аллоҳ самти Шарқро бар ман гушуд [2, 24].

Чи тавре, ки аз ин иқтибосҳо бар меояд ислом дар баробари дин, яъне парастии Худо ё Аллоҳ ва парвариши ахлоқи нақӯ, инчунин василаест, барои ба даст овардани қудрати сиёсӣ ва бартарияти аъроб ва махсусан қабилаи Қурайш бар тамоми аҳли башар мебошад. Барои исботи ин ақидаи худ муҳаққиқ аз сифатҳои шахсии Муҳаммад низ иқтибосҳо меоварад, то фарзияи худро ба таҳқиқ ошкор созад.

Дар шинохти ислом ҳамчун падидаи сиёсӣ сифатҳои сиёсии пайғамбари исломро низ бояд дар назар дошт. Яке аз вижаҳои симои Муҳаммад доро будан аз қудрати ҳаёлпардозии бисёр бузург ва неруманд ва бовар ба амалишавии ҳадафҳои худ доштан аст. Ҷанбаи дигари ин масъала, ки Муҳаммад дар баробари дин, ичунин сиёсат мехост ва ҳар гуна иродаи сиёсии худро бо оятҳои динӣ асоснок карда, душманони сиёсии худро руҳан ва ҷисман шикаст меод.

Ҳангоме, ки муҳолифони Муҳаммад аз ҳадафҳо ва гуфтугӯҳои ӯ бо Салмон дар мавриди гирифтани Форсу Рум ва ҷаҳонгирии ӯ огоҳ шуданд, онҳоро мазҳака карда гуфтанд, ки дар қандани хандақ зуратон намерасад ва онро аз руи тарс меканед. Ва дар посухи ин ба Муҳаммад чунин оят нозил шуд: “Бигу: бор илоҳо! Молики Ҳукуматҳо туй, ба ҳар кас бихоҳӣ Ҳукумат мебахшӣ ва аз ҳар кас бихоҳӣ, Ҳукумат мегирӣ, ҳар касро бихоҳӣ иззат

медихӣ ва ҳар киро бихоҳӣ хор мекунӣ, тамоми хубихо ба дасти туст, ту бар ҳар чизе кодирӣ” [Қуръон. Сураи Оли Имрон, ояи 26].

Дар хулоса муҳаққиқ ба ин назар меояд, ки “ҳадафи воқеии Муҳаммад аз даъвати диниаш чизе чуз фармонравой ва сарват барои онҳо нест” [2, 28] ва “Муҳаммад хоҳони он буд, ки фармонравой ва қудрат, мустақиман аз они Қурайшиён бошад” [2, 31].

Чуноне, ки аз ин иқтибосҳо бармеояд агар ислом бо чунин муҳтаво ба дигар динҳо муқоиса шавад, воқеияти он бештар ошкор мегардад, ки дини ислом як чунбиши сиёсӣ – иҷтимоӣ аст, то динӣ-ахлоқӣ. Дорои чунин вижагӣ будани дини ислом аст, ки аз он мустақиман имрӯз ва баъзе аз сиёсатмадорон барои зерӣ султанӣ худ нигоҳ доштани кишварҳои ислоҳоти мекунад.

Дар ин маврид низ муҳаққиқоне ҳастанд, ки ин масъаларо ба таври возеҳ дар таҳқиқоти худ баррасӣ кардаанд. Яке аз муҳаққиқони амрикоӣ Роберт Дрифус мегуяд, ки “сиёсати камтар шинохташудаи шаш даҳаи гузаштаи исломи муттаҳидаи Амрико дар ҳимоят аз ислом,” то ҳаде дар пайдоиши “терроризми исломӣ” ба унвони падидаи ҷаҳонӣ, муассир будааст. Гузашта аз ин тарроҳони стратегӣ бар пояи императории Амрико дар Ховари Миёна, шимолӣ Африқо ва Осиёи Ҷанубӣ ва Марказӣ умедвор буданд, ки то ҳаде бо тақия бар исломи сиёсӣ, ин пуруҷаро пеш бибаранд”, яъне Амрико мехост бо тақия ба исломи сиёсӣ дар ин манотиқ сиёсати империалистии худро ҷойгузин ва тавсеа бахшад. “Аммо хеле дер ва пас аз руҳдодӣ воқеаи 11 сентябри 2001 натиҷаи ин бозии шайтонӣ ошкор шуд.” Дар чунин даҳаи мутамодӣ, Иёлоти Муттаҳида бо исломгароён тарҳи дӯстӣ рехт, онро инчӯ ва онҷо ва бо равишҳои гуногун аз онҳо истифода кард, аз онҳо ба унвони мутаҳидини хеш дар ҷанги сард истифода кард ва ҳатто дар манотиқе ба онҳо хиёнат низ кард. Ин шеваи бархурд бо исломгароён дар ниҳоят заминаи рушди терроризми исломӣ ва пушт кардани он ба ҳомии худро тақвият кард. Ба ин тартиб руҳониёни мазҳабӣ дар ҳаёти шайтонии интиқомҷӯ, на танҳо лабаи тези шамшери худро ба самти Иёлоти Муттаҳида баргардониданд, балки таҳдиде барои демокросӣ, дунявият, натиқонизм, чунбиши ҷаҳонӣ ва ҳуқуқи занон низ шуданд. Бахши тақрибан кучаке аз исломгароён дар зумраи террористҳо қарор гирифтанд ва бахши азиме аз ин даста, бо афкори қурунвустоии хеш мехоҳанд ҷарҳи таърихро ба қарни ҳафтуми мелодӣ бозгардонанд [3].

Натиҷаи ин гуфтаҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки ислом дар баробари дин буданаш, инчунин як чунбиши сиёсӣ иҷтимоӣ барои ба даст овардани қудрати сиёсӣ ва густариш пайдо кардани он дар тамоми ҷаҳон нигаронида шуда буд. Чунин ҳадафгузори Муҳаммад буд, ки баъд аз вафоти ӯ ислом дар дигар манотиқ ва аз ҷумла дар Осиёи Миёна ва дигар кишварҳо мустақар гардид. Чунин таҳлили баррасиҳо дар шинохти исломи сиёсӣ идома дошта, барои расидан ба як хулосаи ниҳой боз таҳлили таҳқиқ мехоҳад.

Исломи сиёсии ифротӣ махсусан аз ин дидгоҳ бардошт мекунад ва аз чунин дидгоҳ барои аз нав мусулмон кардани манотиқи мусулмоннишин ҷиҳод эълон менамоянд. Чунин қироати ислом ҳамчун идеологияи сиёсии гуруҳҳои ифротӣ буда, ҳамчунин дастгоҳи мағзшӯии идеологияи исломи ифротӣ ҷиҳодӣ ва ифротӣшавии ҷавонон шудааст. Фаҳмиши маҳдуди ислом ва огоҳ набудани онҳо аз бозиҳои пасипардагии сиёсатмадорони диктатурӣ, ҷавонро аз худ бегона сохта, бо чунин қироати маҳдуд тамоми арзишҳои маънавии инсонро инкор ва ба нобудӣ мерасонанд. Ин мушкilot ба яке аз масоили бисёр печида ва сардаргум дар пеши имрӯза ҷаҳонӣ меистад. Ин мушкilot моро водор месозад, ки ин идеологияҳои заҳронокро аз роҳи донишҳои муқаммалӣ диншиносӣ таҳлили баррасӣ карда, дар асоси консепсияҳои барномаҳо ва ҷараёнҳои пешниҳодҳои муқаммалу мушаххас қадам ба қадам аз ин бухрони иҷтимоӣ берун биеварем.

Аз ҷониби дигар ҳар миллате дар ин равандҳои ҷаҳонӣшавӣ дар баробари бухронҳои ахлоқӣ иҷтимоӣ технократияи муосир маҷбур мешавад аз имконияти ҳофизаи таърихӣ худ, ки асоси пояи меҳварии ҳар миллат аст, дар арзишгузорӣ ва эҳёи муносибатҳои солими иҷтимоӣ ба таври дуруст пояҳои илмӣ устуворро истифода наояд.

Дар шинохти ислом бошад, пеш аз ҳама пешниҳод ин аст, ки вижаҳои фарқкунандаи фаҳмиши муътадил ва исломи ифротӣ ҷиҳодӣ мушаххас карда, руҳияи инсонмеҳварӣ ва

ахлоқписандии таълимоти ислом бознигарӣ карда, дар асоси барномаҳои дурусти таълимию методологии муосир барои тамоми шахрвандони худ бозомӯзӣ намоем. Махсусан фаҳмиши муътадили ислом ҳамчун падидаи иҷтимоӣ чи хусусиятҳои инсонсозро дошта, аз фаҳмиши радикалии ислом бо ҷи вижагиҳо фарқ мекунад. Зимни таҳқиқ фаҳмиши муътадили исломро муҳаққиқони диншинос ва исломшинос дорои чунин вижагиҳо медонанд, ки шояд тавонад фазои гуногунфарҳангӣ ва гуногунақидавиро дар ҷомеаҳои мусулмоннишин таъмин намояд:

1) Дунавият ҳамчун низоми давлатдорӣ аз тарафи як мусулмони муътадил бояд эътироф шуда бошад;

2) Миллат ҳамчун субъекти муҳими давлати дунявӣ шинохта шавад;

3) Дин ҳамчун як вижагии давлати дунявӣ маънавиятофар ва тарбиятгари ахлоқи ҳамидаи инсон бошад;

4) Сиёсат аз умури динӣ ҷудо буда, ҳамчун мудирияти қудратофарин ва ҳувиятсозу пешбарандаи ҷомеа, барои ба вучуд овардани ваҳдати иҷтимоӣ хидмат карда, дин бошад, ҳамчун фишанги дасти сиёсатмадорон истифода нашавад;

5) Мусалмони муътадил дар баробари анъанаҳои гузаштаи таърихӣ, ки заминаи иҷтимоиву ҳаёти доранд таҳаммулпазир бошад;

6) Мусалмони муътадил мактабҳои гуногуни динро эътироф карда, плюрализми мазҳабиву ақидавиро қабул кунад;

8) Ғарбсизтез набошад ва фарҳанги техникаиву технологияи пешрафтаи ғарбӣ ва дигар кишварҳои пешрафтаре ҳамчун василаи зиндагисоз пазирад;

9) Ислоҳоти иҷтимоиву иқтисодии ҷомеа ва ислоҳи баъзе аз усулҳои диниро дар раванди ҷаҳонишавӣ қабул кунад;

10) Матни Қуръону суннат ва дигар аҳкоми фикҳиро аз пеши худ ва барои манфиати худ шарҳу тафсир накунад, яъне ба ҳар фарди мусулмон иҷтиҳоди динӣ раво набошад;

11) Дар аҳкоми динӣ дар баробари Қуръон, суннат барои рушду нумӯи шахсият, ҷомеа ва давлат аз усулҳои қиёс, иҷмоъ ва истехсон кор гирад, яъне модернизми ғарбиро барои нафъи ҷомеа ва рушду нумӯи он бо истифодаи усулҳои фикҳии гузаштаву муосир писандад ва фаҳмиш шинохти воқеии устураю дин ва ҳикмат бо истифода аз ратсионализми ғарбӣ ҳамчун методи дарёфти донишу илми муосир барои шинохти дуруст ва такмили донишҳои динию дунявӣ кор гирад.

12) Илм мустақил буда, дин ҳамчун унсур ахлоқӣ барои ташаккули ахлоқи инсонсозу қонунпазир ва нигоҳдорандаи адолати иҷтимоӣ хидмат кунад. Илм бошад бо истехсолот яқчо буда, барои рифоҳу осоиштагии инсоният хидмат кунад.

13) Дар баробари интиқод ва озодандешӣ таҳаммул карда, барои ислоҳи худ иҷтиҳод кунад.

14). Дин аз сиёсат ва илм ҷудо аст. Дар Қуръон омадааст, ки ал - Ислому ёндалоҳи ад-Дунун. Яъне Ислому дар назди Худо дин аст ва ло икроҳа фиддин, яъне дар дин маҷбур нест. Яъне ислом на сиёсат ва на илм буда, ба ҳар кас ихтиёр дода мешавад, ки роҳи худро интихоб кунад.

Вижагиҳои исломи радикалӣ тамоми ин нуқтаҳоро наменпазирад ва баръакси ин фаҳмишҳо ғайбӣ карда, чунин вижагиҳоро дорад:

1) Қуръон ва суннат ягона китоб буда, тамоми китобҳоро улуми дигар сузонда нест карда шавад.

2) Шариати исломӣ бар тамоми ҳукуку уҳдадорихи ҷаҳони муосир ҳукумфармо буда, берун аз ҳудуди шариат ҳукме содир нашавад.

3) Ҳар мусулмон метавонад аз оёти ҷиҳодӣ кор гирифта, даст ба мучозот ва қуштор занад.

4) Ҷиҳод (ҷанги муқаддас) ва кофир шуморидан дар баробари 5 усули дин (имон, эътирофи пайғамбарон, китобҳо, ҳаҷ ва закот) яке аз усулҳои асосии дин ба ҳисоб равад.

5) Ҷаҳонро дар дор - ул ислом ва дор ул - ҳарб тақсим карда ва кишварҳоро, ки дор ул - ҳарб ҳисобида мешаванд ба онҳо ҳучум карда, онҳоро ишғол ва ғасб кардан зарур ё фарз аст, ки аз онҳо ғанимат гирифта барои нафъи шахсӣ истифода бояд кард.

6) Низомҳои сиёсии имрӯза, мисли демократия, коммунистӣ, сотсиалистӣ ва дигар навъи низомҳои сиёсӣ низомҳои давраи ҷоҳилият (яъне пеш аз исломӣ) ҳисобида шуда, зидди ин низомҳо бояд қиём кард ва онҳоро ба нобудӣ расонд.

7) Дин сиёсат аст.

8) Дунавият ҳамчун низоми зиддинӣ мебошад.

9) Миллат ҳамчун хуввияти сиёсиву қавмӣ вучуд надорад, ягона миллат, миллати ислом мебошад ва ҷаҳонватании исломӣ тамоми оламро фаро бояд гирад.

10) Дунавият аслан ҳамчун мафҳум зидди дин маънидод мешавад.

11) Сиёсат ҳамчун унсури асосии дин барои мудирияти тамоми масоили иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ равона шуда, тамомиятҳо аст. Яъне тоталитаризми (тамомиятҳои) динӣ бояд тамоми ҷаҳонро фаро гирад.

12) Тамоми анъанаҳо ва расму оинҳои пеш аз исломӣ куфр дониста, пайравикунандагони онҳо кофир ҳисобида мешавад.

13) Илм бояд дар хидмати дин бошад ва ҳамчун тафсиргару таъвилгари дин хидмат кунад, то тамомиятҳои диниро дар ҷаҳон пирӯз гардонад.

8) Плюрализми ақидаҳо ва мазҳабҳо қабул надорад ва мазҳаби ягонаи расмию давлатӣ ислом буда, тамоми дигар ақидаҳои мазҳабҳо бидъат ва куфр ҳисобида мешавад.

9) Исломи ифротӣ ғарбсиз буда, ба ақидаи онҳо тамоми дастоварду пешрафти илму техника ва технологияи ғарбӣ зидди мусулмонҳо нигаронида шуда, онҳоро ғуломи Ғарб месозад. Аз ин сабаб тамоми донишу илму фанни Ғарб бояд ба тамом нест карда шавад, зеро бунёди ин улуми ғарбӣ ҳамааш аз илҳод сарчашма мегирад.

10) Тамоми нафароне, ки озодандеш (атеист, мулҳид) ҳастанд, кофир шуморида шуда, куштани онҳо ҳалол аст.

11) Ифротӣён ягон ислоҳоти ҷаҳони имрӯзаро қабул надошта, аз роҳи инқилобӣ (революционӣ) баргашт ба исломи ноб (ё ибтидоӣ)-ро дар ҷаҳони имрӯз татбиқ кардан меҳоянд. Яъне тамоми дастовардҳои илмию техникаи ва технологияи имрӯзи башариат бояд аз байн бурда шавад, то инсон аз шарри онҳо халосӣ ёбад.

12) Танҳо аз Қуръону суннат кор гирифта, дари иҷтиҳоро боз нигоҳ дошт, то ҳар мусалмон ҳуқуқ ба фатво дошта бошад. Тамоми мактабҳои фикҳӣ боиси гумроҳии мусалмонон гаштааст. Аз ин сабаб аз қиёсу иҷмоъу истехсон даст кашид, то ба асли ислом ё исломи ноби ибтидоӣ расид, ки ин даврано давраи тиллоии ислом ном мебаранд, зеро танҳо аз оёти қуронӣ ва суннати пайғамбар бояд кор гирифт ва фатвоҳои муфтиён гумроҳкунанда мебошанд.

13) Ҳар нафар ҳуқуқи даъват ба ҷаҳон ва кофир гуфтадорд.

Хулоса чунин фаҳмишҳо ва қиротатҳо аз ислом дар фазои иттилоотии имрӯз паҳн гашта, ҳар муҳаққикро водор месозад, то дар фаҳмиши дурусти ислом роҳи ҳалли ин мушкилотро пешниҳод наояд. Чунин ташхис ва фарқгузорӣ шояд яке аз роҳҳои мебошад, ки дар шинохти муътадил ва ифротии ислом ҳудуд муайян кунем, то дар муҳокима кардани фардҳои ҷомеа ба иштибоҳ роҳ надихем. Барои бардошт дуруст аз шинохти исломи муътадил ва таъвилу тафсири он дар иҷтимоӣ чунин пешниҳод мекунем:

Ҳамагуна мавъизаҳои диние, ки аз тарафи кумитаи дин, танзими ҷашну маросимҳо назорат карда шуда дар мавъизаҳо бештар мавзӯҳои зиндагиписандӣ ҳимояи манфиатҳои миллии замони муосир дарҷ гардида, руҳияи дунёбзорӣ тарсу ваҳшатафкании мавъизаҳо аз байн бардошта шавад, то дар заминаи ин гуна мавъизаҳо руҳияи солим ва меҳанпарастиву ватандорӣ тақвият ёбад.

Тамоми ривояту устураҳо, рамзу ҳикматҳои динӣ аз назари илмӣ таҳлил гашта, маъниву бардоштҳои дурусту созанда ва зиндагисозии онҳо аз тарафи воизони динӣ омӯхта ва омӯзонида шавад ва дар мавъизаҳои рӯзмарра ва намозҳои ҷамоат қироат ва фаҳмонида шавад, то ҷойгузини ақидаҳои ифротиро дар фазои иттилоотӣ иваз кунад.

Арзишҳои динӣ дар таърихи ташаккули тафаккури абстраксии (муҷаррад) башариат, то ба имрӯз ҷойгоҳи хос дошта, ҳамзамон дар заминаи ин таълим мушкилот ва

суитафохумҳо вучуд дорад, ки ҷомеаҳои динмехварро ба ақибнигарӣ, пасмондагӣ ва мусолиҳакорию вопаснигарӣ нигоҳ дорад.

Суннатҳои фарҳангии мо, ки барои инсонсозиву мардумсолорӣ ва камолоти маънавии шаҳрвандони кишвари мо мусоидат мекунад, бар тамоми арзишҳо ва суннатҳои дигар қавму миллатҳо авлавият дошта, сарчашмаи муҳими маънавиятсозии ҳаммиллатони мо бояд бошад.

Ин арзишҳои моддию маънавии миллати мо ҳамчун ифтихори миллию мазҳабӣ аз тарафи тамоми аҳли ҷомеа пазиروي шавад ва дар тамоми андеша, рафтору гуфтори миллати тоҷик дарҷ гардида, ҳамчун бунмоя ва хувияти миллии мо қабул гардад.

Арзишҳои фарҳангии мо (яъне, арзишҳои моддию маънавий) ба ҳеҷ гуна арзишҳои дигар муқоиса нашаванд ва барои мавҷудияту марҷабияти онҳо ба ягон расму ойн ва суннатҳои қавму миллатҳои дигар мутобиқ карда нашаванд, то моҳияти аслии худро гум накунад. Ин арзишҳо низ ба ҳеҷ расму ойнҳо ва суннатҳои қавму миллати дигар муқобилгузори нашаванд, то манбаи ихтилоф ва зиддиятҳои иҷтимоӣ нагарданд.

Мақтабҳои шаръии исломӣ махсусан ҳанафия бо урфу одатҳои мардумӣ арҷ мегузорад, ки барои арҷгузори арзишҳои суннатӣ ва муосири фарҳангӣ мусоидат мекунад, то шаҳрвандони тоҷикистонӣ бо урфу одатҳо ва арзишҳои фарҳангии гузашта ва муосир арҷ гузоранд ва пайравӣ кунанд. Ин биниш то он ҳудуде иҷозат дода шавад, ки пайравӣ аз ин суннатҳо ва урфу одатҳо муҷибӣ ихтилофу зиддиятҳои иҷтимоӣ нагарданд.

Аз мутолиоти диншиносӣ ходимони ҳар муассисаҳои динӣ бояд бархурдор буда, ҳар касе, ки мақоми роҳбарикунандаро ишғол мекунад ҳатман хатмкардаи донишгоҳҳои олии кишвар бошад, то аз таъриху фарҳанги миллат ва ифтихороти милли баҳравар гарданд ва дар ҷараёни фаъолияти худ пуштибонӣ аз фарҳангу тамаддуни миллати худ дар мавзизаҳои худ дифоъ кунад.

Арзишҳо ва суннатҳои ҷаҳони муосир низ дар ҷомеаи тоҷик нуфуз дорад, ки новобаста аз арзишҳои динӣ бояд риоя ва эҳтиром гузошта шавад. Ин арзишҳо низ бо арзишҳои динию суннатии гузаштагон муқобил гузошта нашавад.

АДАБИЁТ

1. Андрев Ф. Марч. Исломи сиёсӣ: Назария. Andrew F. March. Political Islam: Theory. Department of Political Science, Yale University, New Haven, Connecticut 06520-8301; email: andrew.march@yale.edu. с 17.2., THE FUTURE OF POLITICAL ISLAM. Copyright © Graham E. Fuller, 2003

2. Аппасофӣ М. А. Шахсияти Муҳаммадӣ ё ҳалли муаммои муқаддас. мутарҷим: Шопурӣ М. Интишороти фарҳанги Эрон, Фаронса, ноябри 2007. (www.farhangiran.com).

3. Дрейфус Р. Бунёдгарии мазҳабӣ ё Бозии шайтонӣ".
<http://www.rahetudeh.com/rahetude/baziye-sheytni/html/aghaz-baziye-sheytni.html>.

4. Самедов С. А. Политический ислам в современном мире. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук. Москва. 2009. с 3.

5. Сулаймонова Ф.Р. Эволюция понятия панисломизм. Вектор науки ТГУ, Казань (Россия) № 4 (18), с 2011 121-122. Садик Дж. аль-Азм. Что такое Исламизм?
[Htth://word/lib/ru/a/amusja_m/0600222_amper-islam/shtml](http://word/lib/ru/a/amusja_m/0600222_amper-islam/shtml).

НАЗАРҲОИ МУХТАЛИФ ДАР ФАҲМИШИ МАФҲУМИ ИСЛОМИ СИЁСӢ ВА ШИНОХТИ МУЪТАДИЛ ВА ИФРОТИИ ИСЛОМ

Дар мақолаи мазкур мафҳуми исломи сиёсӣ ва назарҳои мухталиф доир ба шинохти муътадил ва ифротии Исломи мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Зеро Исломи сиёсӣ мафҳуми нисбатан нав дар илми сиёсатшиносӣ мебошад. Тахти ин мафҳум муҳаққиқони аврупоӣ падидаи аз нав исломӣ шудани ҷомеаҳои муосири мусулмоннишинро дар назар доранд. Исломи сиёсӣ баёнкунандаи равандҳои сиёсии исломи муосир ё панисломизм мебошад. Муаллиф дар таъки ба Андрев Марч пешниҳод мекунад, ки «исломи сиёсӣ» бояд дар густираи васеътар аз ҳадди мумкин ба унвони маҳдудаҳои (диапазони) ҳаракатҳои сиёсии муосир (модерн),

тамоюлҳои идеологӣ (равандҳо) ва сиёсати давлатие, ки ислом ҳамчун статуси (мавқеияти) муътабар (авторитет) ва писандидашуда дар ҳаёти сиёсӣ мебошад, бояд шинохта шавад».

Калидвожаҳо: Ислом, исломи сиёсӣ, Куръон, Муҳаммад Пайғамбар, радикализм, ҷаҳони муосир, давлатҳои мусалмоннишин.

Дар бораи муаллиф: Ниёзи Ёрмаҳмад Бобо, н.и.ф., директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

КОНЦЕПЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ИСЛАМА

В статье рассматривается концепция политического ислама. Дело в том, что политический ислам новая концепция в политической науке. В этом контексте европейские ученые подразумевают превращение современных мусульманских обществ в феномен ислама. Политический ислам представляет собой политические процессы современного ислама или панисламизма.

Автор, цитируя Андреса Марша, предлагает широко изучать «политический ислам» на максимально возможный диапазон современных политических движений, идеологических тенденций и государственной политики, которые позиционируют ислам как статус авторитетной политической жизни.

Ключевые слова: Ислам, политический ислам, Коран, Пророк Мухаммад, радикализм, современный мир, феномен ислама

Об авторе: Ниязи Ёрмаҳмад Бобо, к.ф.н., Директор Института изучения проблем стран Азии и Европы АН РТ.

POLITICAL CONCEPT OF ISLAM

The article discusses the Political concepts of Islam. Political concept Islam is a new fact of the political science. In this way, European scholars analyze the transformation of modern Muslim societies into the phenomenon of Islam. Also political Islam is the political processes of modern Islam or pan-Islamism.

By the quote of Andres Marsh, the author proposes to widely study named "political Islam" on the maximum possible range of modern political movements, ideological trends and public policy, which position Islam as a status of authoritative political life.

Keywords: Islam, political Islam, the Koran, the Prophet Muhammad, radicalism, the modern world, the phenomenon of Islam

About the Authors: Niyazi Yormahmad Bobo, Candidate of Philosophy Sciences, Director of the Institute of studying of the problems of Asian and European countries

МИНТАҚАШИНОСӢ ВА МУНОСИБАТҲОӢ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

ТОҶИКИСТОН ДАР НИЗОМИ НАВИ МУНОСИБАТҲОӢ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

Н.М. МИРЗОЕВ,
доктори илмҳои таърих, профессор

Муҳимтарин ва волотарин воқеаи даврони навини таърихи тоҷикон дастбӣ ба истиқлолияти давлатист. 9 сентябри соли 1991 иҷлосияи 12-уми ғайринавбатии Шӯрои Олӣ истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро эълон намуд. Ин санад роҳу равиши ҷомеа ва сарнавишти халқи тоҷикро ба кулӣ дигаргун сохт. Тоҷикон баъди ҳазор сол аз нав соҳибдавлат гардиданд.

Чи хеле, ки Сарвари давлат, Асосгузори сулҳ ва ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон мефармоянд:

«Истиқлолият дар таърихи давлатдорӣ ва сарнавишти миллати тоҷик гардиши кулӣ ва оғози марҳилаи сифатан нави рушд гардида, дар назди мо иҷрои вазифаи бисёр пурмасъулияти таърихӣ, яъне бунёди давлати мутамаддин ҷавобгӯ ба манфиатҳои халқу кишвар ва эҷоди аркони давлатдорӣ муосирро пеш гузошт. Бо итминони комил метавон гуфт, ки истиқлолият ва ваҳдат сароғози рушд ва шартӣ бақои давлатдорӣ миллӣ, эҳёи фарҳангу тамаддун, асоси худшиносӣ ва андешаи миллӣ мебошад» [1, 6].

Тавлиди давлати тозаистіқлоли Тоҷикистонро ҷомеаи ҷаҳонӣ бо қаноатмандӣ истиқбол намуд. Дар зарфи як соли истиқлолият Тоҷикистон аз тарафи 48 давлати дунё ба расмият шинохта шуда, бо онҳо робитаҳои дипломатӣ барқарор карда шуданд. Ҷумҳурии Халқии Хитой, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Мексика, Дания, Туркия, Япония, Корея, Полша аз нахустин давлатҳое буданд, ки истиқлолияти Тоҷикистонро ба расмият шинохта, сафорат ва намоёндагӣҳои дипломатии худро дар Тоҷикистон ифтиҳон намуданд.

Ҳамзамон, эълони истиқлолияти давлатӣ заминаи сиёсӣ ва ҳуқуқиро барои шомил шудан ба созмонҳои бонуфузи байналҳалқӣ фароҳам сохт. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ин баъд ҳамчун субъекти комилҳуқуқи байналҳалқӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ мепайваст, ширкати хешро дар ин созмонҳо ба хотири эҷоди шароити мусоид баҳри рушду таҳкими истиқлолият, ҳифзи тамомияти арзӣ, тақвияти давлатдорӣ ва иштирок дар равандҳои умумиҷаҳонӣ ба роҳ меандоخت.

Ҷумҳурии Тоҷикистон 26 феввали соли 1992 ба САҲА, 2 марти соли 1992 ба СММ, апрели соли 1992 ба Созмони Умумиҷаҳонии Тандурустӣ, 1 декабри соли 1992 ба Созмони Конфронси Ислонӣ, 18 январӣ соли 1993 ба Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ, 6 апрели соли 1993 ба ЮНЕСКО ва ғайра шомил гардид.

Аммо, раванди бунёдкорӣ, давлатсозӣ ва ҷаҳонишавии ҷумҳурии тозабунёди Тоҷикистон дере нагузашта дучори бӯҳрони шадиди сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ гардид. Ҷанги шаҳрвандии таҳмиلى боиси талафоти зиёди ҷонӣ, моддӣ ва маънавии халқ гардида, давлати тозабунёди моро ба вартаи ҳалокат мекашид.

Хиради азалии халқи тоҷик, арҷгузори манфиатҳои умумимиллӣ ва умумидавлатӣ, ҳамдастии кишварҳои хориҷӣ иқдомҳои оқилонаи Сарвари навинтиҳоби давлати тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон пеши роҳи фаноёбии давлати миллиро гирифт.

Ба шарофати хиради фитрӣ, иродаи қавӣ, феномени беназири сиёсии худ, сарвари навинтиҳоби ҷумҳурии Эмомалӣ Раҳмон тавонист, ки дар як муддати кӯтоҳ асосҳои давлатдорӣ

миллиро эҳё намуда, шиддати чанги бародаркӯши шахрвандиро дарҳам шиканад ва ба раванди барқарор намудани ваҳдати миллӣ ва сулҳу субот дар кишвар оғоз бахшад.

Дар ин замина Роҳбари давлат истифодаи самараноки имкониятҳои байналмиллалиро ҷиҳати фуру нишондани оташи чанги шахрвандӣ ва таъмини сулҳу субот дар кишвар баҳайси вазифаи аввалиндараҷаи сиёсати хориҷӣ қарор дод.

Усулҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон 19 ноябри соли 1992 дар Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ аз тарафи Раиси Шӯрои олии Ҷумҳурӣ, Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар «Мурочиатнома ба халқи шарифи Тоҷикистон» баён гардид.

Дар баёния Роҳбари давлат муҳимтарин ва умдатарин масъалаҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба тариқи зайл тарҳрезӣ намуд:

- Ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ,
- Барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ бо ҷамаи мамлакатҳои, ки меҳоянд бо Тоҷикистон дар асоси баробарҳуқуқӣ ва муносибатҳои ғоидаоварӣ тарафайн ҳамкорӣ кунанд.
- Аъзо шудан ба созмонҳои байналмилалӣ.
- Мустақкам кардан ва боз ҳам инкишоф додани алоқаҳои неки ҳамсоягӣ ва ҳамкориҳои ҳамҷониба бо Иттиҳоди давлатҳои мустақил, пеш аз ҷама бо Федератсияи Русия, Узбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон.
- Дар асоси усули баробарӣ, ҳамкориҳои дутарафаи судманд, ки кишварҳои хориҷӣ интихоб мекунанд, даҳлат накардан ба қорҳои дохилии якдигар, барқарор намудани муносибат бо ҷамаи мамлакатҳои ҷаҳон аз ҷумла бо Афғонистон, Покистон, Чин, Эрон, давлатҳои дигари Осиёву Африқо ва Амрикову Аврупо.
- Ёфтани ҷойгоҳи муносиби худ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ.

Дар ин нуқтаҳо усул ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол ба таври қулӣ баён гардиданд. Инкишофи баъдинаи он дар асарҳо, мақолаҳо, суҳанрониҳо, мусоҳибаҳо ва Паёмҳои ҳамасолаи Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон возеҳ инъикос меёфтанд. Маҳз бо ибтиқори Сарвари давлат пойгоҳи мустақками амалисозии сиёсати хориҷии кишвар ба вучуд оварда шуд, ки самтҳои зеринро дар бар мегирифт.

1. Ба вучуд овардани асосҳои ҳуқуқӣ ва назариявии сиёсати хориҷӣ.
2. Мушаххас намудани салоҳияту мақомоту сохторҳои давлатӣ роҷеъ ба масъалаҳои сиёсати хориҷӣ.
3. Рушди Вазорати қорҳои хориҷӣ ва таъсис додани муассисаҳои дипломатии хориҷи кишвар.
4. Мушаххас намудани амалияи яғонаи ташрифоти давлатӣ.
5. Ба вучуд овардани шароит барои баргузор намудани қорабинҳои байналмилалӣ.

Ҳамчунин, дар ин муддат якҷанд санадҳои муҳими назариявӣ, ҳуқуқӣ ва қонунгузориҳои кишвар таҳия ва эҷод гардиданд. Муҳимтарин санади сарнавиштасози ин давр Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки 6 ноябри соли 1994 ба тариқи райъпурсии умумихалқӣ қабул гардид ва дар моддаи 11 он сиёсати хориҷии кишвар ба тариқи зайл муайян гардидааст «Тоҷикистон сиёсати сулҳҷуёнаро ба амал татбиқ намуда, соҳибхитиёрӣ ва истиклолияти дигар давлатҳои ҷаҳонро эҳтиром менамояд ва муносибатҳои хориҷиро дар асоси меъёрҳои байналмилалӣ муайян мекунад».

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти воқеияти ҷаҳонӣ ва тақозои руз, давра ба давра санадҳои танзимкунандаи сиёсати хориҷӣ таҳрезӣ мегардид. Консепсияи сиёсати хориҷӣ, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадамоти дипломатӣ», Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи таъмини татбиқи сиёсати яғонаи хориҷӣ», Консепсияи амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо «Дар бораи мудофия», «Дар бораи шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз ҷумлаи онҳост. Консепсияи

сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон 24 сентябри соли 2002 ва январи соли 2015 дар таҳрири нав қабул гардид. Қонун «Дар бораи хадамоти дипломати» 2 декабри 2002 ба тасвиб расид, ва он ҳам таҷдиди назар карда шуд. Дар Концепсияи сиёсати хоричӣ моҳият, мундариҷа, дурнамоии сиёсати хоричӣ ва самтҳои авлавиятноки он инъикос меёфтанд. Дар он ҳифзи манфиатҳои миллӣ, самтҳо афзалиятҳо, минтақаҳои ҳамкорӣ бо давлатҳои шарик ва дуру наздик ва дигар масъалаҳои муҳими сиёсати байналмилалӣ муайян гардида буд. Мутобиқ ба ин Концепсия бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ ва вазъи кунунии ҷаҳонӣ сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз рӯи маҳалли ҷуғрофӣ, мавқеи геосиёсӣ ва манофеи иқтисодӣ ба панҷ ҳавзаи сиёсӣ тақсим гардида буд.

Ҳавзаи якум, Иттиҳоди давлатҳои мустақил.

Ҳавзаи дуввум, Осиёи Марказӣ.

Ҳавзаи саввум, фазои зисту амали давлатҳои ҳамсоия форсзабон. Ҳавзаи чаҳорум, доираи нуфузи давлатҳои мусулмоннишини Шарқ.

Ниҳоят ҳавзаи панҷум, ҷомеаи байналмиллалист, ки ҳамбастагии зоҳириву ботиниаш беш аз пеш қувват мегирад ва ҳам оқиставу пайваста ба сӯи тамаддуни воҳиди умумибашарӣ роҳ мепаёмояд.

Бо назардошти рушди иқтисодӣ-сиёсии мамлакат ва ҳамкориҳои назарраси байналмилалӣ дар сиёсати хоричӣ шурӯъ аз соли 2003 сиёсати «дарҳои боз» эълон гардид, ки ҳадафи он дарёфти тавозуни оқилона ва одилона дар робита бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон аст.

Сиёсати хоричии «дарҳои боз» дар тури солҳои истиқлолият дурустии худро собит сохта, имкон дод, ки Тоҷикистон мавқеи худро дар ҷаҳони муосир дарёбад, онро мустақкам созад ва имкониятҳои ғании байналмилалиро барои ҳалли масъалаҳои мубрами дохилӣ раванамояд.

Сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳияти худ сулҳҷӯёна, башардӯстона буда, дар якҷоягӣ бо дигар самтҳои сиёсати давлат барои боло бурдани сатҳи зиндагии мардум ва таъмини амнияти кишвар роҳандозӣ мегардад.

Асоси пояи сиёсати хоричии Тоҷикистон эътирофи мутақобилаи манфиатҳо бо тавҷуҳ ба авлавияти манфиатҳои миллӣ, талош дар барқарории сулҳу амният, шаффофият дар роҳандозии сиёсати хоричӣ ва равобиту ҳамгирии густурда бо тамоми кишварҳои сулҳдӯст, бартарии ҳуқуқи байналмилалӣ, эҷоду тавсеаи равобити хоричии дучониба ва чандҷониба мебошад.

Тоҷикистон – дар пояи ҳуқуқи эътирофшудаи байналмилалӣ – сиёсати хоричии худро бар асоси усулҳои баробарии кишварҳо ва эътироми соҳибистиқлолии онҳо, истифодаи нақардан аз зӯрӣ, даҳлатнопазирии марзҳо, ҳаллу фасли мусолиҳатомези ихтилофҳо, даҳлат нақардан ба умури дохилии кишварҳои дигар ба роҳ меандозад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифи қатъии истифодаи ҷанг ҳамчун василаи ҳаллу фасли масъалаҳои байнидавлатӣ ва байналмилалӣ буда, ҷонибдори аз байн бурдани ҳар гуна муноқишаҳои байни давлатҳо ва бартараф кардани иллати ихтилофи назарҳо аз роҳи дипломатӣ мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳони он аст, ки низоми навини ҷаҳонӣ дар ҳоли ташаккул бояд комилан озод аз ҷангҳои даргириҳо, зулму ситам, хушунату таасуби фарҳангиву мазҳабӣ, бегонасизӣ ва устувор бар пояи ҳамкориҳои баробару мутақобилан судманд ва мушорикати ҳамаи кишварҳои ҷаҳон бошад. Ва мубориза бо таҳдиду ҷолишҳои ҷаҳони муосир, аз ҷумла терроризми байналмилалӣ, дар ҳамбастагии зич ва ҳамкориҳои якҷояи давлатҳои дунё бар асоси ҳуқуқи байналмилалӣ, пеш аз ҳама Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид, сурат пазирада.

Мусоидат намудани ба ҳифзу тақвияти сулҳу субот дар Осиёи Марказӣ, табдили минтақа ба сарзамини амн ва рушди устувор, пуштибонии равандҳои солимгардонии вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ дар Афғонистон ва табдил додани ин мамлакат ба кишвари боамну ободу шуқуфо аз дигар вазифаҳои муҳими сиёсати хоричии Тоҷикистон мебошад.

Рушди робитаҳо бо кишварҳои узви ИДМ, кишварҳои Шарк, Афғонистон, Ҳиндустон, Покистон, Туркия, Япония, бо ҷаҳони ислом ва Иттиҳоди Аврупо, самти муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Таҳия ва татбиқи стратегияи ҳамаҷониба асоснок ва санҷидаи байналмилалӣ бо назардошти ҳадафҳо ва манфиатҳои олии Ватан дар айни замон ҳамоҳанг сохтану омезиши онҳо бо ниёзҳо ва манфиатҳои глобалӣ сабабгори ташаккул ва табилии Тоҷикистони соҳибистиклол ба узви фаъол ва соҳибэҳтироми ҷомеаи ҷаҳонӣ гардид.

Ташаббусҳои саривақтӣ ва иқдомҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масъалаҳои доғи сайёра аз қабилӣ таъмини аҳолии рӯйи замин бо оби нушокӣ, дар ин росто, эълон намудани соли 2003 соли оби тоза ва таҳияи барномаи дарозмуддати Даҳсолаи байналмилалӣ фаъолияти «Об барои ҳаёт» (2005-2015), ки аз тарафи СММ бо ҷонибдорӣ 141 кишвар ба тасвиб расид, эътибор ва нуфузи Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳон хеле боло бурд. Тоҷикистон дар доираи ин барнома як силсила тадбирҳои муҳими сатҳи байналмилалро дар шаҳри Душанбе созмон дод, ки аз ҷониби мутахассисон ва коршиносони хориҷӣ баҳои баланд гирифтанд.

Соли 2015 аз минбари баланди Созмони Милалӣ Муттаҳид Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ташаббуси навро дар бораи эълон намудани барномаи «Даҳсолаи байналмилалӣ об барои рушди устувор» барои солҳои 2018-2028 пешниҳод намуданд, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ бо руҳбаландӣ истиқбол гардид ва 22 марти соли ҷорӣ Созмони милалӣ муттаҳид оғози амали ин барномаро эълон намуд.

Истифодаи оқилонаи об ва захираҳои энергетикӣ аз мавзӯҳои, ки Тоҷикистон онро пайваستا дар сатҳи ҷаҳонӣ масъалагузорӣ менамояд ва ташаббускорӣ таъсис додани консорсиуми байналмилалӣ об буда, аз ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват ба амал овард, ки оби кули Сарез ба кишварҳои эҳтиҷманд интиқол дода шавад. Дар ин росто Тоҷикистон соли 2013 – ро соли «дипломатияи об» эълон карда, кишварҳои ҷаҳонро ба ҳалли ин масъалаи ҳаётан муҳим даъват намуд.

Дар даврони истиқлолият яке аз муҳимтарин дастовардҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки таҳти роҳбари ва роҳнамоии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон амалӣ гардид, тарғиб ва ташвиқи ғояҳо ва арзишҳои олии инсонпарваронаи дини мубини ислом дар сатҳи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад.

Ба василаи тарғиби арзишҳои воло, асолат ва маърифати исломӣ, доир намудани ҳамоишҳои илмию фарҳангӣ доир ба мероси мутафаккирони Аҷам- Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ, Имоми Аъзам Тоҷикистон тавонист асолати аслии исломро ба ҷаҳонӣ муаррифӣ намуда, дар ҷаҳони ислом мавқеи сазовор ва арзишмандеро дастбанд гардад.

Имрӯз аҳли башар ва кишварҳои олам ба таҳдидҳо ва хатарҳои нави аср рӯ ба рӯ гардидаанд. Қисме аз сиёсатмадорони ғарб зуҳури терроризмро ба дини мубини ислом мепайванданд. Президенти Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон терроризмро қотелеона маҳкум намуда, ба ҳимояи дини ислом бархест ва аз минбарҳои баланди СММ ва дигар созмонҳои ҷаҳонӣ борҳо хитоб намуданд, ки «ислом ба терроризм ҳеҷ алоқаманд нест, террорист ватан, миллат ва мазҳаб надорад ва терроризмро ба ислом пайвастан дуруст нест ва ҳама кишварҳои олам бояд якҷоя, мутташаккилона бо ин вобаста аср мубориза баранд». Дар ин росто Тоҷикистон яке аз ташаббускорони таъсиси маркази мубориза бо терроризм дар доираи Созмони Ҷамъии Шанхай мебошад, ки он фаъолона амал мекунад.

Имрӯз, вақте суҳан дар бораи ҳифзи сулҳ, суботи амнияти минтақа ва ҷаҳон меравад пеши назар вазъи фоҷиабори ҳамсоҷишвари ба мо дӯсту бародар Афғонистон падид меояд, ки 40 сол инҷониб дар оғуши ҷанги хонумонсӯз қарор дорад. Бар асари муноқишаҳои дохилӣ ин кишвари азияткашида ба лонаи гурӯҳҳои террористӣ, ҷиноятпеша, макони парвариши маводи захрогини муҳаддир табдил ёфтааст. Мувофиқи оморҳои расмӣ 90% героини ҷаҳон дар Афғонистон истеҳсол гардида он ба манбаи асосии даромад ва фаъолияти зиддиинсонии гурӯҳҳои террористӣ табдил ёфтааст.

Дар нахустин суҳанронии худ аз минбари баланди СММ 30 сентябри соли 1993 Сарвари давлати тоҷикон Эмомалӣ Раҳмон вазъи Тоҷикистонро таҳлил намуда, воқеияти Афғони-

стонро чунин шарҳ дода буданд: «Мо қатъиян бовар дорем, ки дастгирии чидду чаҳди серзаҳмати роҳбарияти Афғонистон дар бобати барқарор намудани сулҳу оромӣ дар сарзамини мушаққатдидаи афғон нафақат ба манфиати ин мамлакат, балки ба манфиати тамоми сайёра мувофиқ мебуд» [1, 30].

Ҳамин андешаро Сарвари давлати мо бори дуввум, сентябри соли 1994 дар иҷлосияи 49-уми Ассамблеяи Генералии СММ ба тарзи зайл баён намуданд: «Вазъияти ин мамлакат, ки ҷанги дохилӣ бар муносибатҳои ҷамъиятӣ ғолиб омадааст, ҷомеаи ҷаҳонро бепарво гузошта наметавонад. Муноқишаи Афғонистон хавфи ба миён омадани воҳидҳои ҷузъии ҷуғрофиро пеш меорад, ки дар оянда заминаи терроризми байналхалқӣ ва худсарона паҳн гардидани аслиҳаю маводи нашъаовар шуда метавонад. Вазъияти сарҳади Тоҷикистон ва Афғонистон вазъияти як минтақаи бузургро муташанниҷ мегардонад. Мо ҷомеаи ҷаҳонро даъват менамоем, ки проблемаи Афғонистонро ҷиддан мавриди муҳокима қарор диҳад» [1, 12].

Баъди гузашти анқариб 20 сол ин пешгуии Сарвари давлатамон амалӣ гардид ва воҳиди ҷуғрофии террористӣ дар шакли ба ном давлати исломӣ дар ҳудуди Ироку Сурия зухур кард.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ибтидо дар мавриди қазияи Афғонистон дар он мавқеъ буд, ки бӯҳрони Афғонистон роҳи ҳаллӣ низомӣ надорад ва онро фақат бо роҳи ҳалли мусолимато-мези сиёсӣ, бунёди Ҳукумати фарогири сиёсӣ ва миллӣ бартараф кардан мумкин аст. Тоҷикистон хоҳони бунёди Афғонистони навин, боамну босубот ва рушду пешрафта мебошад.

Ба тӯфайли сиёсати созанда ва муваффақи хориҷӣ имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи беш аз 150 давлатҳои дунё расман эътироф гардида бо 130 кишвари олам робитаҳои дипломатӣ барқарор карда шудаанд. Тоҷикистон дар хориҷи кишвар 27 сафорат, 7 консулгариҳои генералӣ дорад. Дар кишвари мо бошад 22 сафоратхонаи кишварҳои хориҷӣ фаъолият менамоянд.

Сиёсати оқилона, озмудашуда ва мутавозини хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият самарайи нек ба бор овард. Мавқеи ҷумҳурии моро дар арсаи байналмилалӣ хеле баланд бардошт. Ҳамасола дар шаҳри Душанбе доир гардидани форум ва конференсияҳои сатҳи олии байналмилалӣ, ташрифи ҷандкаратаи роҳбарони олимақоми давлатҳои дунё президентҳо ва сарварони Русия, Чин, Ўзбекистон, Ҳиндустон, Покистон, Туркия, Афғонистон, Австрия, Полша, Япония ва ғайра ҳайатҳои бонуфузи созмонҳои байналхалқӣ, муншиҳои умумии СММ Кофи Аннан, Пан Ги Мун, Антонио Гуттериш ва дигарон ба Тоҷикистон аз эътибори баланди байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавқеи рузафзо-яндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳбари сиёсии он дар арсаи ҷаҳонӣ башорат медиҳад. Ҳамаи ин дастовардҳо самарайи истиқлолияти давлатист, ва чи хеле, ки Сарвари давлат Президенти мӯҳтарами мамлакат Эмомалӣ Раҳмон мефармоянд: «Барои он, ки истиқлолияти Тоҷикистон пойдору устувор гардад ва давлати мо дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи хоси худро ёфта, дар сафи кишварҳои тараққикарда ҷой гирад, бояд мо гузаштаи худро хуб дарк карда, бо неруи тоза ва азму иродаи қавӣ ба ҳалли мушкилоти имрӯзу оянда рӯ оварем. Истиқлолият ҳамон вақт маъниву моҳияти ҳақиқӣ пайдо мекунад, ки ҳар фарди ҷомеа, ба қадри он расанд ва ин неъматӣ муқаддасу бебаҳоро ҳамчун дастоварди бузурги таърихӣ ҳифз намоянд ва таҳким бахшанд». Истиқлолияти давлатии ватани азиз фарҳунда бод!

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлолият ва худшиносӣ. Д. Ирфон, 1995. 206. с.
2. Саидзода З.Ш. Суханрониҳои ҳикमतомӯзи Президенти Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон. - Д. ҚДММ “Контраст”, 2017. 464с.
3. Саидзода З. Ш. Внешняя политика Республика Таджикистан на современном этапе, Д. 2016. с. 277.
4. Саидов З. Таджикистан: межгосударственные отношения в период становления внешней политики. Д. 2012. с.56.

5. Сатторзода А. Дипломатияи парлумонӣ ва сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон(2000-2010). – Д. “Истеъдод”, 2010, 140с.

6. Назаров Т.Н., Сатторзода А. Современная таджикская дипломатия. Д. “Ирфон”, 2006, 224с.

ТОҶИКИСТОН ДАР НИЗОМИ НАВИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

Бо дарёфти истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон чун кишвари соҳибистиқлол ба ҷомеаи ҷаҳонӣ пайваста, робитаҳои дипломатӣ ва сиёсии худро чун субъекти мустақили ҳуқуқи байналҳалқӣ бо кишварҳои ҷаҳон ба роҳ меандоخت. Ҷумҳурии Тоҷикистон таи ҷорак асри охир бо ташаббусҳои соҳанда ва фарогир дар ҷаҳони муосир нақши барҷастаро ба даст овард. Ташаббусҳои Тоҷикистон дар мавриди ҳалли масъалаҳои мубрами сайёра аз қабилӣ хифз ва истифодаи манбаҳои об, таъмини аҳолии рӯи замин бо оби тоза, барномаҳои амалияи об барои рушди устувор ва ғ. мавриди дастгирӣ ва пуштбонӣ аз ҷониби кишварҳои ҷаҳон гардидааст. Мубориза бо таҳдидҳои замони муосир терроризм, экстремизм, сепаратизм, қочоқи маводи муҳаддир эътибор ва нуфузи Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ хеле баланд бардошт. Сиёсати хориҷии “дарҳои боз”, ки Тоҷикистон аз оғози асри нав роҳандозӣ менамояд, заминаи мусоидро барои густариши робитаҳои судманди байналмилалӣ фароҳам меоварад. Дар мақола мавқеъ ва ҷойгоҳи Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯз баррасӣ гардидаанд.

Калидвожаҳо: истиқлолият, сиёсати хориҷӣ, ҷаҳони муосир, робитаҳо, манфиат, рушд, мубориза, кишвар, таҳдидҳо, терроризм, экстремизм, ташаббус.

Дар бораи муаллиф: Ниёз Мирзоев, д.и.т. сарҳодими илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

ТАДЖИКИСТАН В НОВОЙ СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

С провозглашением государственной независимости Таджикистан стал полноправным членом международного сообщества и начал устанавливать политические и дипломатические отношения с зарубежными странами. За короткое время Таджикистан стал активным субъектом международных отношений, развивая взаимовыгодные отношения со многими странами мира. Таджикистан является членом авторитетных международных отношений. Общеизвестны глобальные инициативы Таджикистана по обеспечению населения земли чистой питьевой водой, создания международного консорциума по использованию горных рек и озёр принятия программы десятилетия воды для устойчивого развития и т.д. которые признаны мировым сообществом. Таджикистан занимает активную позицию по борьбе с мировыми вызовами терроризмом, экстремизмом, сепаратизмом, распространением наркотических веществ. В этой статье рассматривается место и роль Таджикистана в мировом сообществе и освящаются основные направления внешней политики Республики Таджикистан на современном этапе.

Ключевые слова: Независимость, международное сообщество, терроризм, экстремизм, отношения

Об авторе: Ниёз Мирзоев, д.и.н., профессор, Института изучения проблем стран Азии и Европы АН РТ.

TAJIKISTAN'S ROLE IN NEW SYSTEM OF THE INTERNATIONAL RELATION

After collapse of the Soviet Union in 1991, Tajikistan became as independent state and boost diplomatic relations with countries around of the world. Tajikistan's initiatives about to safe and protect the sources of the fresh drinking water, and provide everybody with fresh water were supported among world's countries. Tajikistan's role on struggle against terrorism, extremism, separatism and drug trafficking lift countries images in the world. In this article described Tajikistan's position in recent world.

Key words: independent, foreign policy, recent world, relations, benefits, development, struggle, country, threats, terrorism, extremism, initiatives.

About the author: Mirzoev Niyoz, Doctor of historical sciences, Director of the Institute of studying of the issues of Asian and European countries of the Academy of Sciences of the RT.

ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ ҲАМЧУН СОЗМОНИ ҲАМГИРОИИ МИНТАҚАВӢ ДАР ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ХОРИЧИИ ҚУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Ниёзӣ Ёрмаҳмад БОБО
Директори Институти омӯзиши
Масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо
Маҳмадамин ОЙМАҲМАДОВ
Ходими пешбари Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои
АИҚТ

Қумҳурии Тоҷикистон дар арафаи чашнгирии 30 - солагии истиқлоли давлатӣ қарор дорад. Сиёсати пешгирифтаи давлат таҳти роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Қумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи таъмин намудани рушди устувори кишвар, некӯахлоқии мардум, соҳтмони институтҳои демократӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва татбиқи сиёсати хориҷии Қумҳурии Тоҷикистон дар шароити нави ҷаҳонӣ ба комёбиҳои назаррас мушарраф гардида, қумҳурият тадриҷан мавқеъ ва манзалати худро дар арсаи байналмилалӣ устувор менамояд.

Таърихи бисту ҳашсолаи соҳибистиклОлӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки сиёсати хориҷии давлат муваффақона фаъолият намуда, дар роҳи афзоиши эътибори байналмилалӣ қумҳурият саҳми босазоеро соҳиб гаштааст.

Ҳамзамон, эълони истиқлолияти давлатӣ заминаи сиёсӣ ва ҳуқуқиро барои шомил шудан ба созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ фароҳам сохт. Қумҳурии Тоҷикистон аз ин баъд ҳамчун субъекти комилҳуқуқи байналхалқӣ, ширкати хешро дар ин созмонҳо ба хотири эҷоди шароити мусоид баҳри рушду таҳкими истиқлолият, ҳифзи тамомияти арзӣ, тақвияти давлатдорӣ ва иштирок дар равандҳои умумиҷаҳонӣ ба роҳ мондааст.

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз созмонҳои минтақавиест, ки 9 декабри соли 1991, дар нишасти ғайри навбатии котибони аввали Партияи Коммунистии Қумҳуриҳои Сотсиалистии нӯҳ давлат, бо имзои Созишнома - Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро таъсис ёфтааст.

Аз моҳи декабри соли 1991 Қумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар қумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба татбиқи тадбирҳои қатъӣ дар бобати таҳкими мустақилияти сиёсӣ иқтисодии худ оғоз намуд.

Ҳолатҳои объективӣ парокандашавии Иттиҳоди Қумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ, собиқ қумҳуриҳои иттифоқиро водор намуд, ки стратегияи худро дар соҳаи сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, мустақилона муайян намоянд.

Бо назардошти ҳолати иқтисодии ба миён омада, давлатҳои аъзои ИДМ ба хулосае омаданд, ки робитаҳои иқтисодии қаблан дар ИҚШС ҷой доштаро ҳатман дар доираи Созмони ИДМ, идома диҳанд.

13 декабри соли 1991, дар натиҷаи вазъияти ба миён омада, роҳбарони 5 давлати собиқ аъзои Иттиҳоди Шӯравии минтақаи Осиёи Миёнаро водор намуд, ки дар шаҳри Ашқобод ҷамъ шаванд.

Дар натиҷаи музокира роҳбарияти Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Ўзбекистон дар изҳороти яқдилона қабул намудаи худ баён намудаанд, ки бо эътирофи соҳибистиклолии ҳамаи давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, таъмини баробарҳуқуқии давлатҳои пошхӯрандаи Шӯравӣ чун субъекти байналмилалӣ омодаанд, ки дар ин Иттиҳод, мутобик ба талаби меъёрҳои ҷаҳонӣ ба ҳайси саҳҳомдор ворид шаванд.

Бо мақсади қабул намудани Қарори қатъии тамоми давлатҳои аъзои ИДМ бо таклифи Назарбоев Нурсултон Абишевич, 21 декабри соли 1991 ёздаҳ роҳбарони ҷумҳуриҳои собиқ аъзои Иттиҳоди Шӯравӣ (Озарбойҷон, Арманистон, Беларусия, Қазоқистон, Қирғизистон, Молдавия, Русия, Тоҷикистон, Туркменистон, Ўзбекистон ва Украина) дар шаҳри Алма-ато ҷамъ омаданд.

Баъд аз баҳсу музокираҳои зиёд иштирокчиёни ин ҷамъомад, дар якҷоягӣ Эълومияи худро қабул намуданд, ки дар он мақсади бунёди ИДМ, принципҳои ташкилбунёдӣ ин Иттиҳод, шартҳои ворид ва аз ин Иттиҳод хориҷ шудан бо тарзи сода ва барои ҳама фаҳмо баён гардид.

Дар Эълумия оварда шуда аст, ки ҳамкориҳои байни давлатҳои аъзои ИДМ дар асоси принципҳои баробарҳуқуқие, ки аз тарафи сохторҳои бо ҳам бунёдкунанда ба роҳ монда мешаванд, танзим ва назорат карда мешавад.

Дар Эълумия махсус қайд карда шудааст, ки сохторҳои бунёдшаванда ба ҳайси сохтори иҷроия баромад намуда, ваколатҳои давлатӣ аз лиҳози сиёсӣ муттаҳидкунанда ва ё назораткунандаи фаъолияти давлатҳои аъзои ИДМ-ро надорад.

Дар баробари ин роҳбарони давлатҳои иштирокчиҳои форуми Алма-ато бо мақсади аз даст надодани мавқеи ҳарбӣ ва мудофиавии солҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бунёд намуда, дар якҷоягӣ тасмим гирифтанд, ки идоракунии мутамарказонидашудаи қуваҳои ҳарбии қулли давлатҳои аъзои ИДМ-ро нигоҳ дошта, масъулияти назорати яроқи ҳастаиро ба зиммаи Федератсияи Русия вогузор менамоянд.

Аз вазъияти муносиб истифода бурда, давлатҳои иштирокчиҳои форуми Алма-ато бори дигар дар Эълумия ба ҷаҳониён, марому мақсади худро оид ба кӯшишҳои ноил шудан ба статуси давлатҳои бе яроқи ҳастай, ба роҳ мондани муносибатҳои мустақими иқтисодӣ хориҷӣ бо давлатҳои дуру наздик ва ба даст овардани соҳибистиклолии худро эълон намуданд.

Дар баробари Эълумия иштирокчиёни ҷамъомади Алма-ато, Протоколи аввалинро вобаста ба Созишнома оид ба бунёди ИДМ ба имзо расониданд.

Бояд ёдовар шуд, ки воҳӯрии Алма-ато дар таърихи навин, бо масъалаи барасмият дарории аз арсаи байналмилалӣ барканор шудани Иттиҳоди Шӯравӣ, дар ин замина бунёди давлатҳои ҷавони тоза соҳибистиклол, аз тарафи созмонҳои байналмилалӣ ва давлатҳои ҷаҳон шинохта шудани онҳо ва бо истифода аз равандҳои интегратсионӣ аз нав муттаҳид шудани онҳо, нақши бузурге бозида аст.

Бо қабули Эълумия - Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон, Арманистон ва Туркменистон ба Созишномаи таъсиси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ҳамроҳ шуданд. Каме дертар ба ин Созишнома Молдова ва Ҷумҳурии Озарбойҷон низ дохил шуданд. Соли 1993 Давлати Гурҷистон низ аъзои комилҳуқуқӣ ин Иттиҳод гардид.

Зикр кардан зарур аст, ки фаъолияти қорӣ роҳбарони тамоми давлатҳои аъзои ин ташкилот, солҳои аввал танҳо ба масъалаҳои ташкилии сохтори иҷроия равона карда шуда буд.

30 декабри соли 1991 дар шаҳри Минск, қарордоди муваққатӣ оид ба таъсис додани Шӯрои Сарони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Шӯрои Сарони Ҳукуматҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба имзо расид.

Муҳим он буд, ки дар ин сохтори нави роҳбарикунанда, новобаста аз бузургӣ ва ё хурдии давлат, ба ҳамаи аъзоён ҳуқуқи ваколатҳои якхела дода шуда буд.

Мутобиқ ба талаби қарори мазкур, ҳар давлат дар Шӯро соҳиби як овоз буда, масъалаҳои баррасишаванда минбаъд дар асоси шумораи зиёди овоздиҳӣ қабул карда мешуд.

Худи ҳамон рӯз Шӯрои Сарони Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар нишасти аввалини худ Қарор дар бораи Қувваҳои мусаллаҳ ва Артиши назди сарҳади аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро ба имзо расониданд.

Қарори мазкур дар баробари нигоҳ доштани қувваҳои ҳарбии дар солҳои Иттиҳоди Шӯравӣ бунёд гардида, ба давлатҳои аъзои ИДМ ҳуқуқи мустақилона таъсис додани артиши миллии худро ба расмият даровард.

Мақомоти олии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар шакли Шӯрои роҳбарони давлатҳо ва Шӯрои роҳбарони Ҳукуматҳо таъсис дода шуд.

Бо мақсади таҳияи асноди умумии қонунгузорӣ, Ҳамоҳангсозии фаъолияти парламентҳои давлатҳои аъзои ИДМ, 27 март соли 1992 Ассамблеяи байнипарламентии давлатҳои аъзои ИДМ таъсис дода шуд, ки қароргоҳи асосии он дар шаҳри Санкт-Петербург муайян гардид.

Чихати баррасии масъалҳои баҳсноки байни давлатҳои аъзои ИДМ шарҳ ва татбиқи шартномаю созишномаҳои дар доираи ИДМ имзо гардида ва арзёбии ҳуқуқии муносибати тарафайни онҳо, 6 июли соли 1992 Суди иқтисодии ИДМ таъсис дода шуд.

Дар баробари ин, зиёда аз бист шӯро, кумита, комиссия ва иттиҳодия доир ба масъалаҳои саноат, нақлиёти роҳи оҳан, нафту газ, авиатсия, ангишту фулуз, мошинсозӣ, робитаи иқтисодии хориҷӣ, комплекси агросаноатӣ ва молҳои озӯка таъсис дода шуд.

Дар нишасти навбатии Сарони давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ки 22 январи соли 1993 дар шаҳри Минск баргузор гардида буд, Низомномаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яқдилона қабул карда шуд.

14 май соли 1993 - Кумитаи Ҳамоҳангсозию машваратӣ ва 24 сентябри соли 1993 - Котиботи иҷроияи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил таъсис дода шуданд, ки онҳо дар якҷоягӣ, дар вазифаи мақомоти Ҳамоҳангсоз ва тавсиядиҳандаи Иттиҳод бояд баромад менамуданд.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мову шумо бояд дар мафҳуми Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) аз ин баъд ташкилоти байналхалқиро дар назар дошта бошем, ки он бо назардошти талаби замона, бе истифода аз зӯрварӣ, бо риояи талабу дархостҳои меъёрҳои байналмиллалӣ ва тасмими мустақилонаи давлатҳои аъзо дар алоҳидагӣ бунёд гардидааст ва ҳамчун сохтори олимақом, ба сиёсати дохилии давлатҳои аъзо даҳолат накарда, муносибатҳои ҳамкориҳои иқтисодии байни давлатҳои аъзои ИДМ-ро танзим менамояд.

Хулоса Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар шаклу усулҳое, ки 27 сол қабл ташкил шуда буд, куллан мусбӣ арзёбӣ гардид.

Бо назардошти усулҳои асосии Созишномаи Беловежск аз 8 декабри соли 1991 ва эълонияи Алма-ато аз 21 декабри соли 1991, дар давоми зиёда аз чоряк асри ҳамкориҳо, кишварҳо-аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил корҳои азим ва муштаракро ба анҷом расониданд, ки аз он ҷумла:

- раванди барҳамхӯрии ИҶШС - ро қонунӣ гардониданд;
- раванди ба давлатҳои мустақил табдил ёфтани ҷамоҳири пасошӯравиро ба итмом расониданд;
- қандашавии алоқаҳои иқтисодии онҳоро пешгирӣ намуданд;
- аз ҷониби ташкилотҳои байналмиллалӣ ва аксари кишварҳои ҷаҳон эътироф намудани давлатҳои тозаистиклолият ба даст овардари анҷом додаанд;
- имконияти истифодабарии равандҳои интегратсиониро барои муттаҳид намудани ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, дар шаклҳои нав фароҳам оварданд;
- дар доираи ИДМ ҳамкориҳои муштараки судманро ба роҳ монданд;
- роҳбарии дастаҷамъии кӯшунҳои умумии ҷарбӣ-стратегӣ, аз ҷумла, назорати ягонаи яроқи ҳастаиро ба Федератсияи Русия вогузор намуданд;
- дар шакли нав ҳамкориҳоро дар самти сиёсати гумрукӣ, нақлиёт, алоқа, ҳифзи муҳити атроф, масъалаҳои сиёсати муҳоҷират ва мубориза алайҳи ҷиноятҳои муташакилона барқарор намуданд;
- сохторҳои идорақунандаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва институтҳои Ҳамоҳангсозии онро бунёд намуданд;
- ҳамкориҳои ҷарбӣ-техникӣ, тақвияти амнияти сарҳадӣ, муттаҳид намудани талошҳо дар мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм, ҷиноятҳои фаромиллӣ ва қочоқи маводи муҳаддирро таҳким доданд.

Аммо, новобаста аз муваффақиятҳои бадастовардаи Иттиҳоди Давлатҳои мустақил имрӯзҳо дар ҳошияи тезугундшавии муносибатҳои ИМА ва кишварҳои аврупоӣ бо Федератсияи Русия, Эрон, Хитой ва Кореяи Шимолӣ, идомаёбии ҷангҳо ва вазъияти ногувор

дар Сурия, Ливан, Афғонистон ва қисмате аз кишварҳои африқоӣ, саршавии раванди ҷангҳои тичоратӣ ва таҳримӣ байни ИМА ва Иттиҳоди Аврупо, ИМА ва Хитой, ИМА ва Федератсияи Русия – таваҷҷуҳи роҳбарияти кишварҳои Иттиҳодро заиф намуда, кишварҳои онҳоро аз ташаккули муназзами иқтисодӣ боз медорад.

Дар асоси ҳамин ва дигар омилҳои объективӣ ва субъективӣ ИДМ имрӯзаҳо аз рӯи бисёр маълумотҳо ва нишондодҳои иқтисодӣ аз дигар иттиҳодияи навташқил ва фаъоли иқтисодӣ, ба монанди Созмони Ҳамкории Шанхай, БРИКС, Иттиҳоди Иқтисодии Евразия ба таври ҷиддӣ қафо монда истодааст.

Бо мақсади ноил шудан ба фаъолияти самаранок пешниҳод менамоем, ки:

- стратегияи ташаккули кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро қабул намоянд;

- корҳои вобаста ба ташкили иттиҳоди саноатӣ, ҷамоҳангсозии ҳаҷми истеҳсолот, тақсим ва содироти маҳсулоти истеҳсолшударо анҷом диҳанд;

- бонки тараққиёти Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро бо сармояи 100 млрд. доллари ИМА бунёд намоянд;

- механизми ташаккул ва тақсими сармояи бонкро тасдиқ намоянд;

- системаи ягонаи ҳисоббаробаркунии асъории кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро ба роҳ монанд;

- ба истифода додани интернетии махсуси кишварҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро анҷом диҳанд;

- Тадричан (қадам ба қадам):

- а) сохтори ягонаи таъмини барқӣ давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро барқарор созанд;

- б) ҳамкории саноатии давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро мутобиқ ба талаботи замона ба роҳ монанд;

- в) марказҳои илмӣ-тадқиқотии давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро муттаҳид намуда, дар фикри ташқил намудани водии электронии бунафшӣ тимсоли водии силикон шаванд;

- г) Вазорати меҳнат ва инкишофи иҷтимоии Иттиҳоди давлатҳои Мустақилро ташқил намуда, бо ҳуқуқи нақшабандӣ ва истифодаи самараноки захираҳои меҳнатии кишварҳои аъзо ва бо ҳамин минвол - аз байн бурдани масъалаҳои бекорӣ, таҳқири миллатҳо ва халқиятҳои кӯчак шаванд;

- д) Вазорати сайёҳӣ ва истироҳати Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро ташқил намуда, бо ҳуқуқи нақшабандӣ, маблағгузорию умумӣ - сайёҳӣ ва истироҳатгоҳҳои аҳолии кишварҳои аъзои ИДМ - ро ба роҳ монанд;

- е) ба ҳамаи шаҳрвандони кишварҳои аъзои ИДМ шиносномаи ягонаи электронӣ диҳанд;

- ж) маркази стратегияи коркарди лоиҳаи инвеститсионии соҳавӣ дар самтҳои зерин:

- нақлиёти ҳавоӣ, роҳи оҳан ва автомобилӣ;

- сохтмони роҳҳо;

- коркард ва аз худ намудани конҳои аҳамияти стратегӣ ва ниҳоят муҳим дошта;

- муттаҳид намудани сохтори молиявӣ ва бонкиро, ба роҳ монанд.

АДАБИЁТ

1. Зиновьев В. П., Троицкий Е. Ф. Страны СНГ и Балтии. Томск., 2009. 334 С.
2. Оймаҳмадов М. Иттиҳоди давлатҳои мустақил. – Душанбе, 2018, 426 саҳ

ИТТИҲОДИ ДАВЛАТҲОИ МУСТАҚИЛ ҲАМЧУН СОЗМОНИ ҲАМГИРОИИ МИНТАҚАВӢ ДАР ТАТБИҚИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақолаи мазкур муаллифон нақши Иттиҳоди давлатҳои мустақилро ҳамчун созмони ҳамгироии минтақавӣ дар сиёсати хориҷии ҶТ мавриди таҳлил қарор додаанд.

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил яке аз созмонҳои минтақавӣест, ки 9 декабри соли 1991, дар нишасти ғайри навбатии котибони аввали Ҳизби Коммунистии Ҷумҳурии Сотсиалистии нӯҳ давлат, бо имзои Созишнома - Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро таъсис додаанд.

Аз моҳи декабри соли 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар ҷумҳурии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба татбиқи тадбирҳои қатъӣ дар бобати таҳкими мустақилияти сиёсӣ иқтисодии худ оғоз намуда аз ҷониби ин созмони минтақавӣ аст.

Калидвожаҳо: Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Ҷумҳурии Тоҷикистон, сиёсати хориҷӣ, сиёсати минтақавӣ

Дар бораи муаллифон: Ниёзи Ёрмаҳмад Бобо, н.и.ф., Директори Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

Махмадамин Оймаҳмадов, Ходими пешбари Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

РОЛЬ СОДРУЖЕСТВО НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ В ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В статье авторы рассматривают роль Содружество независимых Государств (СНГ) в внешней политике Республики Таджикистан.

Содружество Независимых Государств (СНГ) — международная организация (международный договор), призванная регулировать отношения сотрудничества между государствами, ранее входившими в состав СССР.

СНГ было основано главами России, Белоруссии и Украины путём подписания 8 декабря 1991 года в Вискулях (Беловежская пуща) «Соглашения о создании Содружества Независимых Государств» (известно в СМИ как Беловежские соглашения).

Ключевые слова: Содружество Независимых Государств, международная организация, международный договор, Республика Таджикистан, внешняя политика

Об авторах: Ниязи Ёрмаҳмад Бобо, к.ф.н., Директор Института изучения проблем стран Азии и Европы

Махмадамин Оймаҳмадов, старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы

ROLE OF THE COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In this article, the authors consider the role of the Commonwealth of Independent States (CIS) in the foreign policy of the Republic of Tajikistan. The Commonwealth of Independent States (CIS) is an international organization (international treaty) designed to regulate cooperation relations between states that were formerly part of the USSR. The CIS was founded by the heads of Russia, Belarus and Ukraine signed on December 8, 1991 in Viskuly (Belovezhskaya Pushcha) as the “Agreement on the Creation of the Commonwealth of Independent States” known in the media as the Bialowieza Agreement.

Keywords: Commonwealth of Independent States, international organization, international treaty, Republic of Tajikistan, foreign policy.

About the Authors: Niyazi Yormahmad Bobo, Candidate of Philosophy Sciences, Director of the Institute of studying of the problems of Asian and European countries

Oymamadov Mahmadamin. - Candidate of Economic Sciences, Head of the Commonwealth of Independent States Department

ГЛОБАЛЬНОЕ МЫШЛЕНИЕ: ФИЛОСОФСКИЕ ГРЁЗЫ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ²

**Акбар-и ТУРСОН,
Академик АН РТ**

Имя выдающегося казахского поэта-мыслителя Олжаса Сулейменова моему поколению известно с весны 1961 года, с того памятного времени, когда с географической широты Дашт-и Кибчака, куда мои предки всегда смотрели не без исторического опасения (ведь там, как говаривал покойный Лев Гумилев, бушевало море пассионарного кочевничества!), взлетел космический корабль с символическим названием «*Восток*» с первым космонавтом на борту: поистине *lux ex oriente* - «*Свет с Востока*»!..

Тогда я учился на последнем курсе физико-математического факультета нашего национального университета. И все мы, как и остальные физики страны, воспринимали это поистине историческое событие с особой гордостью за свою профессию. Вскоре это положило начало широкой дискуссии в студенческой субкультуре: соперники, которые ранее (1959) с легкой руки поэта Бориса Слуцкого были обозначены как «*физики*» и «*лирики*», страстно спорили по поводу общественного престижа своих профессий.

Но уже тогда наш юношеский пыл несколько остыл, когда мы спустя месяц после полета Юрия Гагарина прочли поэму Олжаса Сулейменова «*Земля, поклонись человеку!*» Не будет преувеличением, если скажу, что стихи молодого казахского лирика открыли нам глаза: до нас дошло, что полет человека в Ближний Космос – событие эпохального значения, знаменующее собой переворот в нашем традиционном, *геоцентрическом* сознании:

*Нет Востока. И Запада нет.
Нет у неба конца.
Нет Востока. И Запада нет,
Два сына есть у отца.
Нет Востока. И Запада нет,
Есть Восход и закат,
Есть большое слово — ЗЕМЛЯ!
Большое на всех языках!*

Так молодой казахский поэт парировал известные стихи Киплинга о «*Востоке*» и «*Западе*» как о двух совершенно разных и дрейфующих в разные стороны континентах изначально разделенного мира. Это было громогласное литературно-художественное утверждение становящейся философии *целостности мира* современником только что начавшейся космической эры.

В цитируемом фрагменте поэмы Олжаса Сулейменова я вижу поэтический зародыш искомого глобального мышления («*Нет Востока, и Запада нет...*»), которое в моем докладе представлено как когнитивное детище целостного миропонимания.

² Переработанный текст доклада, озвученного на пленарном заседании Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию начала антиядерного движения «Невада-Семипалатинск» и проведенной в Нур-Султане 17-20 сентября 2019 года в целях содействия сближению культур, практической реализации идей мира и воспитания планетарного сознания.

Четверть века спустя, в году 1989, знаменующем начало конца Холодной Войны, Олжас Омарович выступил с новой инициативой, на этот раз *политической* – основал антиядерное движение «*Невада — Семипалатинск*». Но и оно исходило из той же идеи «*Большой Земли*» в единстве ее физических и духовных измерений. И именно идея глобального единства вдохновила поэта-гуманиста на воистину исторический призыв: спасти нашу живую планету от губительных последствий испытаний атомных бомб.

К чести Олжаса Сулейменова как Лауреата премии имени Чингиза Айтматова следует особо отметить художественно-публицистическую переключку этих выдающихся деятелей современной культуры тюркоязычных народов в постановке и решении общечеловеческих вопросов современности.

К проблеме духовного родства сынов Адама Айтматов подходил как бы с ее другого конца, отстаивая культивируемую в ЮНЕСКО идею культурного **разнообразия** как позитивного фактора в развитии человеческого рода.

Принципиальная точка зрения глобально мыслящего киргизского писателя-гуманиста свелась к следующему афористически-емкому выводу: «*Утрата хоть одной краски из палитры общечеловеческой культуры невосполнима!.. Кто смеет утверждать, что предпочтительней сохранить в арсенале человеческой культуры, а что нет?!*»

В этой связи сдается мне, что популярная на Крайнем Севере песня советского периода нашей общей истории «*самолет — хорошо! Паровоз — хорошо! А олени — лучше!*» была порождена не одним только веселым юмором; в ней в какой-то мере отразилась также народная реакция на эксцессы модернизации традиционного быта на ультрасемидесятой широте...

Для всестороннего же понимания данной культурологической ситуации в единстве ее политических, идеологических, культурных и психологических измерений необходим **новый тип социогуманитарного мышления**, — *глобальное мышление*, имеющее более широкое мировоззренческо-ценностное основание и обеспечивающее общественно-политическое сознание эпохи голографически емким теоретическим горизонтом.

В кругах критически мыслящей части творческой интеллигенции необходимость изменения образа мысли или стиля традиционного для двадцатого столетия мышления, в особенности, политического, была осознана еще во второй половине 70-х годов минувшего столетия, то есть за двадцать лет до начала горбачевской суеты вокруг «*Нового мышления*».

Историческим свидетельством может служить текст публичного выступления Чингиза Айтматова в 1977-м году. Объявляя «*первейшей задачей литературы*» оздоровление нравственного климата в мировом сообществе, он говорил: «*Эта задача выдвигает перед нами для всех нас общую проблему, которую я условно называю проблемой выработки современного мышления*». В качестве особенностей искомого «*современного мышления*» Айтматов выделил следующие две характерные черты: (1) *умение мыслить планетарно* и (2) *умение мыслить перспективно* (т.е., «*различая в сегодняшнем дне тенденции завтрашнего*».)

В социогуманитарной перспективе надо бы добавить еще одну черту: (3) *мыслить глобально-этически*. Последний аспект тоже присутствует в цитируемом тексте писателя – там, где он говорит о *настоящем смысле интернационализма*, акцентируя внимание на необходимость проявления «*подлинного уважения к самобытности культур, национальных языков, художественных ценностей, выработанных всеми народами*».

Напомню, это сказано на том отрезке советского времени, когда «*интернационализм*» превратился в изрядно потертое слово, лишённое реального смысла и значения. Примерно тогда же академик-культуролог Сергей Аверинцев жаловался, что его время характеризуется *потерей вкуса к подлинному*. Чингиз Айтматов как раз пытался вернуть интернационализму подлинный смысл и значение, включив в его определение *этический критерий*.

Одна из главных целей собеседований деятелей мировой культуры, организованных Айтматовым на берегах Иссык-Куля, состояла в поиске и формулировке конститутивных элементов *нового мышления*, адекватного императивам современности. Согласно достигну-

тому там научно-философскому консенсусу, искомое мышление было определено как системное по природе, нелинейное по структуре и планетарное по масштабу.

Важно подчеркнуть, что эти методологические характеристики суть особенности глобального мышления *per se*, рассматриваемого, однако, не как специфический *научный метод*, а как новый *подход* к решению *нового типа научных проблем*, возникших в новой пост-классической науке на исходе двадцатого столетия.

Поэтому, чтобы понять логику, методологию и философию современного глобального мышления, сначала необходимо обратиться к истокам тех фундаментальных, пограничных по характеру проблем, которые встали во весь свой устрашающий рост перед мировым научным сообществом еще во второй половине 60-х годов минувшего столетия и были совокупно обозначены как глобальные проблемы современности.

Тогда группа европейских специалистов естественнонаучного профиля, собравшиеся в Риме, приступили к научному изучению динамики развития мира как целого. В 70-е годы был глубоко осознан *катастрофический потенциал* глобальных проблем; тогда же было единодушно констатировано, что среди данного класса экзистенциальных угроз самой опасной по природе и наиболее масштабной по трагическим последствиям является угроза тотальной ядерно-ракетной войны между Сверхдержавами.

Обратившись к духовным истокам этой угрозы Апокалипсиса техногенного происхождения, философское сообщество последней четверти двадцатого столетия стало осознавать (1) *неправомерность отождествления рациональности вообще со стилем естественнонаучного мышления* и (2) *необходимость органического соединения всеобщих норм научного познания с традиционными идеалами, особенно гуманистическими ценностями культуры в самом широком смысле этого понятия*. Иначе говоря, речь шла о необходимости органической интеграции науки и морали, в особенности о нравственном обуздании научно-технологического разума, опьяненного покорением атома и выходом в космическое пространство.

На философско-обобщенном языке я бы сказал, что глобальное мышление в его новейшем понимании должно наполняться новым *морально-этическим* содержанием духовно-экологической окраски: отныне речь должна идти о становлении *нравственно одухотворенного типа мышления* – как *естественнонаучного, так и социогуманитарного*.

Формирование такого многомерного глобального мышления ознаменовало бы новый сдвиг в ноосфере: эволюционно-стадиальный переход от *Разума* к *Мудрости*.

Мудрость же должна образовать смыслообразующее ядро *Нового гуманизма*, опирающегося на формирующуюся ныне *глобальную этику*. В этом отношении перед искомым гуманизмом как новым глобальным движением стоят две взаимосвязанные воспитательные задачи мировоззренческо-ценностного характера: (1) *внушить каждому человеку высокое чувство кровной сопричастности к экзистенциальной судьбе всей живой природы* и (2) *привить обществу в целом культуру ответственности Homo sapiens за сохранение земной формы жизни во Вселенной*. Вытекающая отсюда философия жизни не сводится к констатации *единства* всего живого: она требует *коэволюции* всех форм органической жизни на земле. Более того, в масштабе Вселенной все возможные формы разумной жизни должны находиться в *коэволюционном отношении* к друг другу!

Человеческий род, при всех своих принципиальных отличиях от остальных видов живого мира, является органической частью природы. Стало быть, *экология природы* — *ключ к экологии цивилизации*: не конечное *слияние* всего и вся, не их временный *симбиоз* и не механическое *копирование* чужого образа мыслей и образа действий, а *постоянная противоречивая встреча* самобытных этнонациональных культур является неиссякаемым источником саморазвития каждой из них.

Множественность же взаимодействующих национальных культур, рассматриваемых уникальными и самоценными, но находящимися в *естественно необходимом* условии самого существования человечества как исторической целостности. Более того, духовное выживание **одного** народа есть условие выживания **всех** остальных, и наоборот.

Главная цель международного диалога должна заключаться вовсе не в том, чтобы выторговать возможность для *выживания* каждой страны в отдельности или отдельно взятого региона. Теперь надо выйти за пределы *узкополитической* постановки вопроса. В этой историко-философской перспективе стародавняя религиозная идея **спасения человечества** приобретает совершенно новое измерение и значение: отныне ведущей экзистенциальной категорией парадигмы устойчивого развития, дифференцированного и рассеянного по лику земли человечества становится не просто *мирное существование* народов, а их **совыживание**, подразумевающее необходимость разворачивания активной кооперативно-созидательной деятельности *всех* субъектов единой геокосмической Истории.

Совыживание как новая фундаментальная категория онтологии XXI века отражает важнейшую черту сложившейся к настоящему времени глобальной реальности: не столько *взаимосвязь*, сколько **взаимозависимость** ее составных частей друг от друга, в особенности *исторических судеб всех стран и народов* в условиях коллективно охраняемой общей жизненной среды – не только *природной*, но и *духовной*.

Известная испанская поговорка, ставшая всемирно известной через знаменитую картину Франсиско Гойя, гласит: *сон разума порождает чудовищ*. В атомный же век мы убедились в том, что еще более грозных чудовищ может порождать *бодрствующий разум*, предоставленный самому себе. Действительно, в XX столетии быстроногий конь узкопрофессионального ума, лишенный этической узды, завел не в меру увлеченного социального скакуна в эволюционный тупик, где он вполне может совершать техногенный суицид!

А это уже воистину **Вселенческий Грех!** Не только потому что все мировые религии в унисон запрещают самоубийство рабов божьих, но и по чисто *космогонической* причине. Не исключено, что разумная форма жизни, возникающая на нашей планете, является редчайшим космическим феноменом и, стало быть, ее истребление равносильно уничтожению уникальнейшего продукта многомиллиардной, а главное, необратимой космогонической эволюции. И если к этому добавить, что атомному суициду человечества будет сопутствовать разрушение всех остальных форм органической жизни, то сия трагедия возводится в **этико-космологическую** степень!

В итоге мы приходим к чрезвычайно удручающему выводу. *Человек Умный*, которого пророки мировых религий и религиозно мыслящие поэты воспевали как «*венца творения*», явно не справляется со своими высшими обязанностями. Самой же главной среди этих обязанностей является следующая: **человек как обладатель разума и разумно контролируемой воли должен выступать на космической сцене в роли *Гаранта жизни* на обитаемой планете «Земля», а не вырождаться в *Тотального Разрушителя* своей собственной колыбели!**

Антропогенная угроза общепланетарного Апокалипсиса, которая сохраняется и поныне, обнажила глубокий *разрыв*, образовавшийся между уровнем *научно-технологической* мощи человека и степенью его *духовно-нравственной зрелости*. А наиболее масштабная и глубокая историческая трагедия человеческого рода состоит в том, что *морально не готов* к преодолению опаснейшего экзистенциального кризиса, порожденный им самим!

Поэтому в полном соответствии с буквой и духом преобладающей тенденции эпохи Постмодерна, а именно **архаизации общественного сознания** – не только *массового*, но и отчасти *элитного*, особенно так называемого *креативного* – придется уповать на самого «*Творца всего и вся*»! И вслед за мудрейшим Альбертом Эйнштейном надеяться на то, что «**Бог изощрен, но не злонамерен**»...

ТАФАККУРИ ГЛОБАЛӢ: ОРМОНИ ФАЛСАФӢ ВА ВОҶЕИЯТИ ГЕОПОЛИТИКӢ

Мақола фушурдаи маърузаи муаллиф дар конфронси илмию амалиест, ки дар шаҳри Нурсултон (Қазоқистон) таҳти сарпарастии ЮНЕСКО 17-20 сентябри соли 2019 шуда гузашт. Ин чамъомади айналхалқӣ ба муносибати 30-солагии таъсиси Ҷунбиши байналмилали “Невада-Семипалатинск”, ки минбаъд ба як ҳаракати густурдаи байналхалқӣ алайҳи озомошҳои бомбаҳои атомӣю термоядрӣ табдил ёфт, баргузор гардида буд.

Дар мақола зарурати ташаккули тафаккури ҷаҳоншумуле таъйиду таъкид шудааст, ки принципҳои он дар Форуми арбоби фарҳанги ҷаҳонӣ (Иссиққӯл, 1986) бо ширкати мустақими муаллиф тарҳрезӣ шуда буд.

Дар бораи муаллиф: Акбари Турсон, доктори илмҳои фалсафа, академики АИ ҶТ, сарҳодими илмию Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ.

**ГЛОБАЛЬНОЕ МЫШЛЕНИЕ:
ФИЛОСОФСКИЕ ГРЁЗЫ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕАЛИИ**

Статья представляет собой переработанный текст доклада автора на пленарном заседании Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию начала антиядерного движения «Невада-Семипалатинск» и проведенной под эгидой ЮНЕСКО в городе Нур-Султан 17-20 сентября 2019 года в целях содействия сближению культур, практической реализации идей мира и воспитания планетарного сознания.

В ней рассматриваются актуальные вопросы выживания человеческого рода в условиях нарастания экзистенциальных угроз общепланетарного масштаба, среди которых наибольшую опасность представляет угроза атомной войны между великими державами. Автор считает, что единственным выходом из этого кризисного состояния является формирование культуры глобального мышления.

Об авторе: Акбар-и Турсон, доктор философских наук, академик АН РТ, гл.научный сотрудник Института изучения вопросов Азии и Европы АН РТ

**GLOBAL THINKING:
PHILOSOPHICAL DREAMS AND GEOPOLITICAL REALITIES**

The article is a revised text of the author's report at a plenary meeting of the International scientific-practical conference, devoted to 30-anniversary of the antinuclear movement "Nevada-Semipalatinsk" that held under the auspices of UNESCO in the city of Nur-Sultan 17-20 September 2019 to facilitate the rapprochement of cultures, the practical implementation of the ideas of peace education and of global consciousness.

It deals with topical issues of survival of the human race in the conditions of increasing existential threats of global scale, among which the greatest danger is the threat of nuclear war between the great powers. The author believes that the only way out of this crisis is the formation of a culture of global thinking.

РУШДИ МУНОСИБАТҲОИ ИМА БО ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

С. ВОҲИДОВА
И. М. ШИРИНҶОНОВА,
Институти Омӯзишии масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

Баъд аз пош хӯрдани *Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ* давлатҳои пасошӯравӣ мавриди таваҷҷуҳи ИМА қарор гирифтанд. ИМА яке аз аввалинҳо шуда, соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро эътироф намуда, самти муаяннамудаи мамлакатро ба суи ҳамгироии ҷаҳонӣ дастгирӣ намуд. Муносибатҳои дипломатӣ байни ин давлатҳо 14 феввали соли 1992 барқарор гардида, моҳи марти ҳуди ҳамон сол сафоратхонаи ИМА дар Тоҷикистон бо намояндагиаш дар Қазоқистон кушода шуд. Тағйироти баъди солҳои 1990-ум дар ҳудуди кишварҳои пасошӯравӣ ба вучудода сабаб шуданд, ки роҳбарияти ИМА доктринаи президент Р. Рейганро оиди дастгирии демократикунонии кишварҳои сеюм ва оғоз намудани мубориза барои кам намудани таъсири Федератсияи Россия дар кишварҳои пасошӯравӣ, татбиқ намояд. Ҳамзамон таваҷҷуҳи Амрико ба кишварҳои Осиёи Марказӣ - дорандаи захираҳои бойи табиӣ ва энергетикӣ зиёд шудан мегирифт. Дар ин замина, Тоҷикистон бо сабаби мавқеи геостратегӣ доштани таҳти таваҷҷуҳи ин қудрати ҷаҳонӣ қарор гирифт. Аз замони ба таври расмӣ барқарор гардидани муносибатҳои дипломатӣ ИМА дастгириҳои ҳаматарафаро дар соҳаҳои ҳарбӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва инчунин раванди интеграсионӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон мерасонад [1].

Аз соли 2010 то 2016, бо ташаббуси Вашингтон машваратҳои солонии дучониба гузаронида шудаанд. Дар онҳо татбиқи амалии лоиҳаҳои мушаххаси ҳамкорихоро дар сатҳи вазорату идораҳои муҳокима намуданд. Дар маҷмӯъ, шаш давраи чунин гуфтушунидҳо гузаронида шудааст [2].

Имрӯз ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибати мутақобилан судманд дошта дар соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла, мубориза бар зидди нашъамандӣ, терроризм, робитаҳои иқтисодии минтақавӣ ва бехатарӣ ҳамкорӣ менамояд [3]. Соли 2010 ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди ҳамасолаи машваратҳои дучонибаро оиди мустақкамгардонии ҳамкорихо оғоз намуданд. Тоҷикистон барои таъмини бехатарии ва сулҳ дар Афғонистон, шарикӣ пуркуввати ИМА мебошад. Қобили қайд аст, ки заминаи шартномавӣ - ҳуқуқии муносибатҳои Тоҷикистону Амрико то ҳол кофӣ намебошанд. Байни кишварҳо ҳамагӣ 10 созишнома мавҷуд аст [4]. Мазмуни қисми асосии созишномаҳои шартҳои расонидани кӯмакҳо, ваъзи дипломатҳои амрикоӣ ва кормандони низомӣ, инчунин ҳамкорӣ дар баҳши Афғонистон ташкил медиҳанд.

Тибқи концепсияи сиёсати хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати мо бо дарназардошти нуфуз ва нақши бузурги Штатҳои Муттаҳидаи Америка дар сиёсату иқтисоди ҷаҳонӣ минбаъд низ саъю кӯшиш мекунад, ки бо ин давлат робитаҳои гуногунҷанбаро дар асоси татбиқи манфиатҳои мутақобилан судманд инкишоф диҳад ва хусусияти шарикӣ онҳоро нигоҳ дорад [5].

Сулҳу субот ва рушди иқтисодиёт дар Тоҷикистон барои расидан ба сулҳу суботи ҳамаи минтақа ва қавӣ намудани интеграсияи иқтисодиёт дар минтақа, аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ мегардад, аз

чумла дар самти амнияти марзҳо, васеъ паҳн гардидани ришвахурӣ, номувофик будани системаҳои маориф ва тандурустӣ, инчунин норасоии озуқа ва қувваи барқ.

Баъд аз ба сари ҳокимият омадани Б. Обама ҳамчун Президенти ИМА сиёсати «азнавсозӣ»-и муносибатҳо бо Федератсияи Россия ба роҳ монда шуд. Ин маънои онро надошт, ки онҳо аз ривочу раванқ додани муносибатҳо бо кишварҳои пасошӯравӣ даст мекашанд. Аммо, ҳамкориҳои судманди ИМА бо Тоҷикистон ба таври назаррас кам гардиданд. Самти пешгирифтаи президенти нави Амрико, Барак Обама аз ҳимоя намудани мавқеъи мунтазамӣ Амрико иборат буд. Принципҳои нави мустаҳкамгардонии нуфузи Амрико дар ҳудудҳои давлатҳои пасошӯравӣ бештар ба истифодаи «қувваи нарм» равона гардида буд, яъне ба истифодаи механизми дипломатӣ ва ҷамъиятӣ, ки барои мубодилаи афкор ва ақидаҳои амрикоӣ мувофиқ буданд. Ҳангоми президент будани Б. Обама дар муносибатҳои байнидавлатӣ тағйиротҳои кулӣ ба амал омаданд.

Ба сари ҳокимият омадани Президенти нав Доналд Трамп бо дастгирии Вашингтон раванди барқарорсозӣ ва азнавсозии мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав ба роҳ монда шуд. ИМА барои ташкил кардани умури сарҳадӣ ва мучаҳазгардонии қушунҳои сарҳадӣ бо техника, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон кумаки зиёд мерасонад. Инчунин Амрико ба Тоҷикистон дастгирии молиявии назаррас мерасонад. Кумаки Амрико дар Тоҷикистон Агентии Рушди байналмилалӣ Амрико дар Тоҷикистон амалӣ менамояд. Мақсадҳои асосии истифодабарии ин кумақпулиҳо ба бунёдсозии сохторҳои давлатӣ ва ҳамагуна кумақҳои гуманитарӣ равона шудаанд. Мувофиқи ақидаи мутахассисони амрикоӣ тартиби иқтисодии озодӣ муаянгардида барои раванди озодонаи мубодилаи мол, (бартер) бо ин минтақаҳо хеле муҳим аст. Амрико шароити стратегияи минтақа ба шумор рафта, кафолати устувории сиёсӣ ва беҳатарӣ дар Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар баробари ин ҳамагуна нақшаҳо вобаста ба ҳаводиси тағйирёбанда дар сатҳи миллий, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ муаян карда шудаанд. Қадоме аз онҳо афзалтар доништа мешавад аз он вобаста аст, ки чи воқеа ба вучуд меояд? – прагматизм, мувофиқи мақсад будани иқтисодӣ ва ё эътиқодҳои сиёсӣ.

Барои муҳокимаи маҷмӯи васеъи ҳамкориҳои дучониба, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ИМА ҳамасола машваратҳо мегузаронанд. Дар рафти машваратҳо масъалаҳои муносибатҳои дучониба, ташакул додани фазои хуби сармоягузорӣ, идоракунии об ва энергетика, ҳолатҳои ҳуқуқи инсон, ҳифзи сарҳад, мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва терроризми байналмилалӣ, муҳокима карда мешаванд [6].

Аммо имрӯз Амрико Тоҷикистон ва дигар мамлакатҳои Осиёи Марказиро, кишварҳои пасошӯравӣ намеҳисобад. Вале сазою кӯшиши маъмурияти ИМА оиди бунёди раванди ҳаёт дар мамлакатҳои исломӣ тибқи ақидаҳои худ, иҷроиши вазифаҳои муҳими сафирҳои ин кишварҳоро хеле душвор мегардонад. Чунки онҳо вазифадор карда шудаанд, ки ақидаҳои ғайримуқарарии сиёсатмадорони Вашингтонро амали сохта, дар кишварҳои воқеъгардида ба муноқишаҳои шадид оварда нарасонанд.

Ҳангоми баромади худ дар донишгоҳи ба номи Дж. Хопкинс (11 августи соли 2005с), сафир ИМА дар Тоҷикистон, Р. Хоугланд Тоҷикистонро ҳамчун кишвари аз рӯи нақшаи сиёсӣ, мувофиқ ба стандартҳои байналмилалӣ ва дар роҳи ислохот қарорёфта арзёби намуд. Ғайр аз ин сафир қайд намуд ки дар натиҷаи барпо гардидани сулҳу ваҳдат баъди ҷанги шаҳрвандӣ кишвари мо аз ҷиҳати сиёсӣ яке аз кишварҳои плюралӣ (гуногунандешӣ) дар минтақа ба шумор рафта, дар он ҳизбҳои сиёсии воқеӣ мавҷуданд.

Аммо ҳануз ҳам муносибатҳои дучонибаи муфиду ором байни ИМА ва кишварҳои ин минтақа аз қобилиятҳои роҳбарони кишварҳои Осиёи Миёна дар нигоҳдории мувозинат байни бозингарони асосии байналмилалӣ вобаста аст. Аз ин ҳам бештар – аз қобилияти роҳбарони кишварҳои минтақа, дар нигоҳдории муносибатҳо дар як доираи муайяне вобаста мебошад, ки аз руи имкониятҳои реалии роҳбарони мазкур муайян гардидааст.

Штатҳои Мутаҳидаи Амрико дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти як қатор филиалҳои ширкатҳои ҷамъиятӣ, иттилоотӣ, ва гуманитариро маблағгузорӣ менамоянд. Расман онҳо барои мустаҳкамгардонии демократия ва инкишоф додани иқтисодӣ бозор пешбини

карда шудаанд аммо дар аксари мавридҳо онҳо ба равандҳои дохилӣ дахлат карда, ташабусҳои сиёсии худро пеш мебаранд.

Ин сохторҳо фаъолияти худро дар Тоҷикистон аз соли 1990-ум оғоз намудаанд, хангоме, ки байни ИМА ва ҚТ Созишнома оиди мусоидат намудан дар расонидани ёрии гуманитарӣ ва техникӣ-иқтисодӣ, баста шуд. Инчунин тарафҳо якҷанд ҳуҷатҳои дигарро ба имзо расониданд, ки дар асоси онҳо мақоми онҳо баланд гашта, коргарони амрикоиро, ки бо ҷомеаи шахрвандии маҳалӣ ҳамкорӣ менамуданд бо лғоҳои махсус таъмин мекарданд.

Қисми асосии лоиҳаҳои Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ (USAID) идора менамояд. Намоёндагии он дар Душанбе ҷойгир шуда, ба намоёндагии минтақавии USAID дар Алмаато дар робита мебошад. Аз соли 2001 инҷониб дар намоёндагии Сафорати Амрико дар Тоҷикистон «комиссияи демократӣ» фаъолият менамояд, ки грантҳои хурдро тақсим менамояд. Аз ҷумла ба таври дистансионӣ Фонди Миллии рушди демократия, ки аз тарафи буҷаи федералии ИМА маблағгузори карда мешавад, иштирок менамояд. Гирандаҳои асосии грантҳои амрикоӣ Васоити Аҳбори Омма ва Ширкатҳои ғайритиҷоратии ғарбӣ мебошанд. Дар Тоҷикистон Фонди «Бунёди Сорос», радиои «Озодӣ», Фонди Оғохон, Институти ҷанг ва сулҳ, Фонди Евразия, «Интерньюс» ва ғайраҳо фаъолият мекунанд. Барои амалӣ намудани лоиҳаҳои табиноӣ, ширкатҳои тоҷикии дорои самтҳои мухталиф ба монанди: агентҳои иттилоотӣ, муасисаҳои иҷтимоӣ, муасисаҳои таҳсилотӣ, ҷамъиятҳои меҳнатӣ, ширкатҳои ҳуқуқӣ, ҷамъиятҳои қавмӣ ва динӣ ва ғайраҳо ҷалб карда мешаванд. Ҳамагӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 ҳазор ширкатҳои ғайритиҷоратӣ ба қайд гирифта шудааст. Аз руи ин нишондод мамлақати мо ҷои ҷорумро ишғол намуда танҳо баъд аз Туркменистон меистад. Барномаҳои омӯзиши забони англисӣ (Фулбрайт, Хамфрӣ, FLEX, UGRAD, TEA) ва мубодилаи хонандагон қисми ҷудогонаи фаъолияти дучониба мебошанд. Фонди Оғохон дар соли 2017 дар Хоруғ Донишгоҳи Осиеи Марказиро таъсис дод. Омӯзиш дар он бо забони англисӣ ва аз руи стандартҳои кишварҳои ғарб ба роҳ монда шудааст. Сохтмони онро қисман, Ҳукумати Амрико ба воситаи Ширкатҳои хусусии сармоягузори хориҷӣ маблағгузори намуд. Миқдори сармоягузориҳои молиявии Амрико ба сиёсати «қувваи нарм» шабоҳат додан мумкин аст.

Маҷмӯи хароҷотҳои USAID дар Тоҷикистон аз оғози соли 1991 аз 450 млн доллар зиёдтаранд, аз ҷумла 18,6 млн дар соли 2017. Хароҷотҳои Фонди Милли барои дастгирии демократия аз руи натиҷаҳои соли 2017-ум 331 ҳазор долларро ташкил карданд. Барои мамлақати на он қадар сарватманд маблағҳои номбаршуда хеле муҳим мебошанд. Аммо Штатҳои Мутаҳиди Амрико натавонист, дар ҚТ ҳаракати ғарбгароиро пурзӯр кунад, ба монанди, ки дар Қирғизистон буд. Дар солҳои охир таъсири Амрико дар равандҳои сиёсӣ-ҷамъиятӣ дар Душанбе хеле кам шуда истодааст. Ба ин якҷанд омилҳо мусоидат мекунанд. Дар ҷамъияти тоҷикон анъанаҳои исломӣ ва оину ананаҳои миллӣ пурқувватанд. Ғайр аз ин Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунгузори қавӣ оид ба ширкатҳои ғайритиҷоратӣ қабул намуда, Ҳукумат мунтазам назоратро аз руи ин соҳа весеъ менамояд. Фаъолияти як қатор сохторҳои машхури хориҷӣ ба монанди: Фридум Ҳаус, Институти Миллии Демократӣ ва Корпуси Сулҳ маҳдуд карда шудаанд. Дар майдони иттилоотӣ ба раванди аҳбори Амрикомашхур будани массмедиаи Россия ҳалал мерасонад. Дар ояндаи наздик тамоюли сушт гардидани нақши Амрико дар сиёсати Тоҷикистон эҳтимол боқи монад. Ташаббуси Д. Трамп оиди кам намудани сармоягузориҳо ба барномаҳои байналмилалӣ давлати Амрико бозгуи ин гуфтаҳоианд. Ғайр аз ин солҳои охир қисми зиёди грантҳои амрикоӣ ба лоиҳаҳои нигоҳдории тандурустӣ ва хоҷагидорӣ равона мегарданд.

Ҳамкориҳои асосии ИМА ва Тоҷикистон оид ба масъалаҳои бехатарӣ мебошанд. Мақсади асосии Амрико дар ин соҳа ин дастгирии амалиётҳои муштараки Ғарб дар Афғонистон, мубориза бар зидди маводи нашъаовар, паҳн нагардидани яроқи ядрои ва омода сохтани қисмҳои ҷудогонаи ҳарбии зудамал аз руи стандартҳои НАТО мебошад.

ИМА ба ҳайси як қувваи ҳарбии глобалӣ соли 2001 дар Осиеи Миёна, баъд аз кушодани «Фронти Афғонистон» пешравии назаррасе намуд. Он вақт Ҳукумати ҚТ ин равандро мусбат арзёби намуд, зеро дар шикаст додани гурӯҳҳои мусалаҳонаи исломии марзҳои ҷанубии

худ манфиатдор буд. Гирифтани сармоягузориҳои иловагӣ аз ИМА низ ҷолиб буд. Ҳамчун сахми аввалин ба ҷанги эълоннамудаи Ғарб бар зидди терроризми байналмилалӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон парвозҳои авиатсияи ҷарбӣ ва боркашонии Амрико аз фазои ҳавоии худ иҷозат дод. Аз декабри соли 2001-ум то октябри 2014-ум дар фурудгоҳи Душанбе ВВС-и Фаронса фаъолият менамуд. Вазорати Мудофиаи ИМА низ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун майдони эҳтимолии ҷойгиршавии кушунҳои ҷарбии худ мешуморид. Соли 2001-ум ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон Созишнома оиди ташакул додани пойгоҳи ҷарбии Амрико дар шаҳри Душанбе ва аз он ҷо берун намудани ҳайати Россия, ба имзо расид. Амрико аз ин созишнома даст кашада, бо сабаби мавҷуд будани инфрасохтори мувофиқ бунёди пойгоҳро дар Бишкек афзалтар шуморид. Соли 2006-ум Амрико боз масъалаи бунёди пойгоҳи ҷарбиро ба миён гузошт, аммо ин маротиба ҚТ ҷавоби рад дод.

Моҳи феврالی соли 2009-ум ҚТ ба Шабакаи таъминоти Шимолии системаи додугирифтӣ нақлиётӣ ҳамроҳ гардид, чун таъмин намудани кушунҳои ҷарбии ИМА дар Афғонистон ба воситаи кишварҳои дар шимоли майдони амалиётҳои ҷарбӣ қарор дошта, амали мегашт. Бо иштирок дар Шабакаи таъминоти ШимОлӣ, ҚТ пардохтҳои транзитиро ба даст меовард, аъзоҳои СААД низ зид набуданд. Дар Ҷумҳурии роҳи оҳани шабакаи шарқӣ гузашт, ки аз бандарҳои Балтика сар шуда, ба роҳи оҳани Россия ва Қазоқистон ҳамроҳ шуда ба тарафи Қирғистон ва Тоҷикистон мегузашт. Барои интиқол, ба борҳои ба қавле безарар иҷозат дода шуд (сӯзишворӣ, масолеҳи бинокорӣ, хурокворӣ, таҷхизоти ғайримоддӣ). Қисме аз маҳсулотҳо аз тарафи Амрико дар кишварҳои Осиёи Миёна харидори карда мешуд, аз ин ҷост ки Ҳукуматҳои ин мамлакатҳо дар қори ин лоиҳа манфиатдор буданд.

Самти муҳими муносибатҳои дучониба дар соҳаи бехатарӣ ин мубориза бар зидди қочқ мебошад. Соли 2005-ум ИМА ҳам аз ҷиҳати сиёсӣ ва ҳам моддӣ аз худудҳои ҚТ хориҷ намудани гуруҳҳои сарҳадчиёни Федератсияи Россияро дастгирӣ кард, аммо ин ба зиёд гардидани воридшавии ғайриқонунии маводҳои нашъадор аз сарҳади Афғонистону Тоҷикистон оварда расонид. Амрико дар худӣ Тоҷикистон бошад доимо дар самти мубориза бар зидди қочқҳои маводи мухаддир ба мақомотҳои давлатӣ кӯмаки моддӣ ва техникӣ мерасонад. Пеш аз ҳама ба Агентии назорати маводи мухаддир назди президенти ҚТ. Амрико дар тақмили ин мақомот аз рӯзи таъсисёбии он аз соли 1999 мусоидат менамуд, аз ҷумла ба коргарон иловапулиҳо ба маошҳояшон пардохт менамуд. Дар ҳоли ҳозир ИМА дар Агентии назорати маводи мухаддир назди президенти ҚТ воҳиди ҷудоғонаи худро дорад, ки аъзоёни шахсии он озмоиши полиграфиро дар назди мутахассисони амрикоӣ гузашта, дар тафтишотҳои яқоя иштирок менамоянд. Ҳамагӣ бар зидди қочқҳои маводи мухаддир дар Тоҷикистон, то соли 2017 ИМА зиёда аз 200 млн. доллар ҷудо намудааст. Аз руи ин нишондод ҚТ байни ҳамаи мамлакатҳои Осиёи Миёна пешсаф аст. Пардохтпулиҳо дар доираи яқчанд барномаҳои Департаменти давлатӣ ва Пентагон таъмин карда мешаванд. Дар шӯъбаи қорҳои хориҷии ИМА барои амали сохтани онҳо Вазорати назорати байналмилалӣ маводи мухаддир ва ҳифзи ҳуқуқ ҷавобгу аст. Барои амали сохтани ин лоиҳа, инчунин Хадамоти зидди маводи мухаддир назди Вазорати адлияи ИМА ва Бӯҷаи Федералии Амрико, ки дар ҚТ намояндаҳои худро доранд, ҷалб карда мешаванд. Дар бисёр ҳолатҳо масъалаи интиқоли бевоситаи маблағҳо дида намешавад. Ба муасисаҳои ҚТ таҷхизотҳои амрикоӣ (нақлиётҳои коммуникатсионӣ, системаҳои лабораторӣ) расонида шуда, ва инчунин омодагии ҳайати шахсӣ бо кӯмаки коршиносони амрикоӣ баргузор мегардад. Курсҳои таълимӣ дар худӣ ҳамон ҷойҳо баргузор мешаванд (аз ҷумла дар Коллеҷи сарҳадии Созмони Амният ва Ҳамкории дар Аврупо), инчунин бо сафарҳо ба марказҳои таълимӣ хориҷӣ. Дар байни онҳо шабакаи Академияҳои Байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқро номбар кардан мумкин аст, ки соли 1995 аз тарафи Департаменти Давлатӣ дар ИМА (Нью-Мексико), Венгрия, Таиланд, Ботсвана, Салвадор ва Перу кушода шудаанд. Афсарони рутбаҳои калон ва миёна ки қаблан аз тарафи сафоратхонаҳо интиқол гардида, дар хадамоти иқтишофӣ хориҷӣ хизмат нанамудани онҳо санҷида шудаанд, шунавандагони ин академияҳо мешаванд.

Қисме аз кӯмакпулиҳои амрикоӣ ба маблағгузориҳои барномаҳои бисёрҷабҳаҳо меравад, ба монанди Маркази Ҳамоҳангсозии итилоот оид ба мубориза бар зидди қочқҳои маводи мух-

аддир, моддаҳои психотропӣ ва ивазкунандаҳои онҳо дар Минтақаи Осиёи Марказӣ. Он соли 2004-2006 дар шаҳри Алмаато барои ҷамъоварӣ ва таҳлилий итилоот оиди ҷинойткорихои кҷақоқи маводи муҳадир дар сарҳад, таъсис дода шудааст.

Дар охир чунин гуфтан мумкин аст, ки Амрико донори асосии ҳориҷии амалиётҳои бар зидди маводи муҳадир дар Тоҷикистон мебошад. Амрико дар ин самт хеле пешсаф аст, назар ба Федератсияи Россия, ки ба таври систематикӣ ба Агентии назорати маводи муҳадир аз соли 2013 сар карда кӯмак менамояд. Раванди ҳодисаҳои вақтҳои охир аз он далолат мекунад, ки новобаста аз он ки, кӣ дар сари ҳокимият истодааст ва кадом ҳизбе интиҳоб мегардад, Тоҷикистон ҳамчун минтақаи амнияти миллии ИМА ба шумор меравад. Тоҷикистони соҳибистиклол ва устувор, барои кам гардидани имкониятҳои муноқишаҳои мусаллаҳона дар минтақаи байни Афғонистону Хитой, Узбекистон ва Қирғизистон, мусоидат менамояд, ва паҳн гардидани яроқи ядрой ва ҷинойткории байналмилалли кам мегардад.

АДАБИЁТ

1. Посольство США передает наземное радарное оборудование на сумму 3,8 миллионов долларов. <https://tj.usembassy.gov/ru/pr-1-28-19-ru/>.

2. The United States and Tajikistan hold Annual Bilateral Consultations in Dushanbe // U.S. Embassy in Tajikistan. 2016. 24 October. URL: <https://tj.usembassy.gov/united-statestajikistan-hold-annual-bilateral-consultations-dushanbe/>; C5+1 Meeting Held in Dushanbe // U.S. Embassy in Tajikistan. 2017. 27 July. URL: <https://tj.usembassy.gov/pr-07272017/> (дата обращения: 19.02.2019).

3. Отношения Таджикистана с Соединёнными Штатами Америки // Министерство иностранных дел Республики Таджикистан. Офиц. сайт. 2018. Апрель. URL: <http://mfa.tj/?l=ru&cat=92&art=191> (дата обращения: 19.04.2019).

4. Treaties in Force. A List of Treaties and Other International Agreements of the United States in Force on January 1, 2017 // U.S. State Department. Official website. 2017. P. 426. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/273494.pdf> (дата обращения: 19.04.2018).

5. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-январии соли 2015, №332 тасдиқ шудааст. URL: <http://mfa.tj/?l=ru&art=1072> (санаи мурочиат: 16.03.2019).

6. The United States and Tajikistan hold Annual Bilateral Consultations in Dushanbe // U.S. Embassy in Tajikistan. 2016. 24 October. URL: <https://tj.usembassy.gov/united-statestajikistan-hold-annual-bilateral-consultations-dushanbe/>; C5+1 Meeting Held in Dushanbe // U.S. Embassy in Tajikistan. 2017. 27 July. URL: <https://tj.usembassy.gov/pr-07272017/> (дата обращения: 19.04.2018).

ИНКИШОФИ МУНОСИБАТҲОИ ИМА ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Дар мақола раванди асосии муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ИМА омӯхта шудааст. Минтақаи Осиёи Шарқи аз нуқтаи назари сиёсӣ хеле муҳим арзёбӣ шудааст. Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ИМА имрӯзҳо асосан ба муътадилгардонии таҳдидҳои минтақавӣ ва беҳатарии он равона гардидаанд. Муалифи мақола ба васеъ гардидани ҳамкорҳо дар самтҳои таъминоти беҳатарии минтақавӣ ишора менамояд, пеш аз ҳама ба Афғонистон, ки ҳудуди он таҳдиди асосии вайроншавии тасбитаи вазъияти Осиёи Мийнаро таҳдид мекунад. Аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ба туфайли кӯмак ва дастгириҳои ИМА дар ҶТ тағйирёбиҳои назаррас ба амал омаданд, ки боиси боз ҳам инкишоф ёфтани муносибатҳо байни давлатҳо гардиданд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, ИМА, ҳамкорӣ, сиёсат, инкишоф, нуқтаи назар (концепсия), беҳатарӣ.

Дар бораи муаллифон: Воҳидова С., д.и.т., профессор, мудири шӯъбаи Осиё ва Аврупо дар Институти Омӯзишии масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ, Тел.: (+992) 93-500-87-32, Email: sanajanvoh@mail.ru

Ширинҷонова М.И., ходими хурди илми Институти Омӯзишии масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ, Тел.: (+992) 98-517-85-34, Email: marjonashr88@mail.ru

РАЗВИТИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ТАДЖИКИСТАНА И США В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Статья посвящено рассмотрению основных направлений сотрудничества между Республикой Таджикистан и США. Значимость Восточноазиатского региона с политической точки зрения для Вашингтона не вызывает сомнения. В настоящее время взаимоотношения Республики Таджикистан с Соединенными Штатами Америки в основном направлена на стабилизации региональных вызовов и угроз безопасности. Автор статьи отмечает, что некоторые направления расширения их взаимодействия в сфере обеспечения региональной стабильности, прежде всего в Афганистане, с территории которого исходит наиболее значимая угроза дестабилизации обстановки в ЦА. С первых дней независимости республики и до сегодняшнего дня благодаря помощи и поддержке США в Республике Таджикистан начались изменения, благодаря которым отношения между нашими странами вышли на новый уровень развития.

Ключевые слова: Таджикистан, США, сотрудничество, политика, развитие, концепция, безопасность.

Сведения об авторах: Вахидова С., доктор исторических наук, профессор, заведующая кафедрой Азия и Европа Института проблем Азии Европы АН РТ, Тел.: (+992) 93-500-87-32, Email: sanajanvoh@mail.ru
Ширинджанова М.И., младший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы АН РТ, Тел.: (+992) 98-517-85-34, Email: marjonashr88@mail.ru

THE DEVELOPMENT OF RELATIONS BETWEEN TAJIKISTAN AND THE UNITED STATES IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

The article is devoted to the main directions of cooperation between the Republic of Tajikistan and the United States. The importance of the East Asian region from a political point of view for Washington is beyond doubt. Today, relations between the Republic of Tajikistan and the United States of America are mainly aimed at stabilizing regional security challenges and threats. The author of the article notes some directions of expansion of their interaction in the sphere of ensuring regional stability, first of all in Afghanistan, from the territory of which the most significant threat of destabilization of the situation in Central Asia comes. From the first days of independence to the present day, thanks to the help and support of the United States in the Republic of Tajikistan began to change, thanks to which relations between our countries have reached a new level of development.

Keywords: Tajikistan, USA, cooperation, policy, development, concept, security.

About the author: Vahidova Sanavbar., Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Asia and Europe Institute of the issues of the Asian and European countries of the Academy of Sciences of Tajikistan, Phone.: (+992) 93-500-87-32, Email: sanajanvoh@mail.ru
Shirindzhanova M.I., Junior Researcher Institute of the issues of the Asian and European countries of the Academy of Sciences of Tajikistan, Phone.: (+992) 98-517-85-34, Email: marjonashr88@mail.ru

ТАҲЛИЛИ КОНСЕПСИЯҲОИ АСОСИИ НАЗАРИЯВИИ НИЗОМИ МУОСИРИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Раҳмонзода Азимҷони Шералӣ
Муовини директор оид ба илм
ва таълими Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осӣ ва Аврупои
АИ ҶТ

Дар даҳсолаҳои охир дар асоси равандҳои ҷаҳонишавӣ, демократикунонӣ, модернизатсионӣ боло рафтани нақш ва мақоми иттилоот дар муносибатҳои ҷамъиятӣ трансформатсияи низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба миён омадааст. Чунин шаклгирӣ дар болоравии вобастагии тичоративу иқтисодии давлат ва миллатҳо, мустаҳкам гардидани аҳамияти мавқеи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шахрвандии глобалӣ таҷассум ёфтаанд.

Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳанд, ки дар шароити кунунии низоми муносибатҳои байналмилалӣ асосан ду самти ба ҳам муҳолиф мушоҳида карда мешавад. Аз як тараф миқдори давлатҳои эътирофшуда ва эътирофнашуда боло рафта, аз тарафи дигар бошад, дар асоси равандҳои ҷаҳонишавӣ боло рафтани нақш ва мақоми созмону ташкилотҳои байналмилалӣ минтақавӣ мебошад. Давлат ҳамчун иштирокчиҳои асосии муносибатҳои байналмилалӣ мавқеи роҳбарикунандаи худро аз даст дода истодааст.

Дар шароити кунунӣ низоми нав ва мураккаби глобалӣ ташаккул ёфта истодааст, ки моҳиятан метавон онро бисёрқутбӣ ва бисёрсатҳӣ номид. Яке аз хусусиятҳои муайянкунандаи низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ шаклгирии он ба ҳисоб меравад. Дар асоси чунин трансформатсия рафтори иштирокчиёни асосии низоми муносибатҳои байналмилалӣ, истифодаи восита ва методҳои бадастории мақсадҳо низ то андозае дигаргун гардидаанд.

Дар асоси чунин трансформатсия тартиботи қутбияти глобалӣ аз байн рафт ва дар харитаи сиёсии глобалӣ давлатҳои нави тозаистиклол пайдо гардиданд. Ин давлатҳо, ки асосан давлатҳои собиқӣ Шӯравӣ ба ҳисоб мерафтанд, назди худ мақсад гузоштанд, ки мувофиқи меъёрҳои байналмилалӣ самти фаъолияти хориҷии худро муайян намуда, ба фазои муосири муносибатҳои байналмилалӣ ворид гарданд.

Аз ин хотир, таҳлил намудани муносибатҳои назариявӣ нисбати фаъолияти хориҷии давлат, ки рафтори давлатро дар арсаи байналмилалӣ муайян менамояд, муҳимияти хосаеро касб намудааст. Дар доираи илмҳои сиёсӣ мактабҳо ва ҷараёнҳои муайяне ташаккул ёфтаанд, ки дар маркази диққати онҳо масъалаи низоми муносибатҳои байналмилалӣ, трансформатсияи он, ворид гардидани субъектҳои нав ба ин низом, истифодаи методҳо ва воситаҳои асосӣ дар бадастории мақсадҳо аз тарафи давлатҳои алоҳида қарор дода шудааст.

Яке аз ҷараёнҳои асосӣ ва муҳим реализм ба ҳисоб меравад, ки дар маркази сохтори муносибатҳои байналмилалӣ давлатҳои миллиро мегузорад. Дар доираи низоми муносибатҳои байналмилалӣ давлатҳои миллӣ манфиатҳои худро бо истифода аз қувва ва нерӯ муҳофизат менамоянд. Сиёсати байналмилалӣ мубориза байни давлатҳо барои ҳокимият буда дар аввалияти манфиатҳои миллӣ бо мақсади таъмин намудани амният ва нигоҳ доштани истиқлолияти соҳибхитиёрӣ асос меёбад. Аз ин хотир, вокенигарон (реалистон) қайд менамоянд, ки хусусияти таъсири мутақобилаи давлатҳо дар асоси миқдори захираҳои мавҷуда, ки сатҳи қудрату тавоноии давлатро таҷассум менамояд, муайян карда мешавад.

Метавон қайд намуд, ки воқенигарон, дар ҳимояи манфиатҳои давлатӣ ва нигоҳ доштани мавқеи давлат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ тарафдори истифодаи қудрат ва нерӯ мебошанд. Дар чунин ҳолат масъалаи этикаи рафтор пайдо мешавад. Нисбати ин масъала воқенигарон қайд менамоянд, ки этика бояд бо мафҳумҳои сиёсӣ тасниф карда шавад, зеро ҷустуҷӯи меъёрҳои этникӣ берун аз сиёсат ба номуваффақият дучор мегардад [5, 64].

Воқенигарон қайд менамоянд, ки давлат барои ҳимояи худ метавонад танҳо ба қувваи худ умед бандад ва маҳз аз ҳамин хотир кӯшиш ба зиёд намудани нерӯ инкишофи гуногунсамтаи иқтисодиёт ва саноати ҳарбӣ, таъмини назорат аз болои захираҳои стратегӣ пайдо мешавад.

Ба хусусиятҳои муҳими ҷаҳонбинии воқеӣ ҳамон боварие дохил карда сиёсати байналмилалӣ дар асоси қонуниятҳои объективӣ идора карда мешавад, ки характери дарозмуҳлатро доро мебошанд. Ба хотире, ки мочароғароии низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар асоси табиати он ҷой дорад, он танҳо қисман бо ҳуқуқи байналмилалӣ, институтҳо ва меъёрҳои маънавий идора карда мешавад. Сиёсатшиноси франсуз Раймон Арон қайд менамояд, ки сиёсати байналмилалӣ ин намоиши иқтидор ва қудрат мебошад [1, 781]. Мувофиқи мавқеи воқенигарон, қайд намудан зарур аст, ки ҳеч як низоми муносибатҳои байналмилалӣ ягон вақт баробарҳуқуқкунанда набуд ва дар ягон ҳолат чунин хусусиятро касб карда наметавонад.

Шарт ва шароити мавҷудияти осоиштаи давлат нигоҳ доштани тавозуни қувваҳо ба ҳисоб меравад, ки риоя накардани он метавонад ба мочаро оварда расонад. Аз ин хотир, давлатҳо кӯшиш менамоянд, ки ба ҷойгиршавии нави қувваҳо мувофиқ гарданд, зеро маҳз бо ин восита имконияти инкишофи таҳаввулотӣ (эволюсионӣ) пайдо мешавад.

Ҳамин тариқ, метавон чунин хулосабарорӣ намуд, ки намоёндагонӣ ҷараёни реализм дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мавқеи иқтидор ва қувваи давлатро аввалиндараҷа доништа, онро ҳамчун воситаи асосии ҳимояи манфиатҳои давлатӣ ва миллӣ баррасӣ менамоянд. Лекин дар чунин дарки низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар шароити муосир эҳтимолияти ба миён омадани мочароҳо зиёд мегардад. Зеро дар шароити имрӯза, дар асоси инкишофи илму техника ва иқтисодиёти давлатҳои алоҳида, онҳо иқтидори ҳарбии худро беҳтар мегардонанд.

Қайд намудан зарур аст, ки неореалистон анъанаҳои дарки қудрати давлатро васеъ намуда, пешниҳод менамоянд, ки қудрати давлатро на танҳо аз нуқтаи назари қувваи ҳарбӣ, балки дар асоси якҷоянамоии имкониятҳои давлат дар соҳаҳои мухталифи ҷамъиятӣ тасниф намудан зарур аст. Мавҷудияти миқдори зиёди давлатҳо, ки дар ҳолати ҷой надоштани низоми умумии қонунҳо, ки онҳо эътироф намудаанд, кӯшиш менамоянд, ки манфиатҳои худро амалӣ намоёнд. «Агар давлат дурнамои бадастории муваффақиятро баҳогузорӣ намуда, ошкор созад, ки мақсадҳои дилхоҳ нисбат ба ҳаёти осоишта диққатҷалбкунанда аст, пас қувваро мавриди истифода қарор медиҳад. Ба хотире, ки ҳар як давлат барои худ ҳаками Олӣ ба ҳисоб меравад ва ҳар як давлат метавонад барои пешбурди сиёсати худ аз қувва истифода намояд, дигар давлатҳоро зарур аст, ки ба тариқи доимӣ барои бо қувва ҷавоб додан омода бошанд, ё ин ки барои ҳаёти осоиштаи худ кӯшиш намоёнд» [8, 93].

Сиёсатшиноси амрикоӣ К.Н Уолтс қайд менамояд, ки дар вазъияти бӯҳронӣ кӯшиши таъмини дастгирии сиёсати хоричӣ дар бисёр ҳолат бомуваффақият аст, зеро шаҳрвандон боварӣ доранд, ки амнияти онҳо, пеш аз ҳама, аз бехатарии давлат вобаста аст. Аз ин хотир, метавон чунин хулосабарорӣ намуд, ки муҳолифату зиддиятҳои, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ пайдо мешаванд, то андозае ягонагии миллиро мустаҳкам ва устувор менамоянд. Дар натиҷа, К.Н. Уолтс ба чунин хулосае меояд, ки дар чунин ҳолат ба миён омадани нафрату душманӣ байни миллату халқиятҳои давлатҳои мухталиф муҳим нест, балки сафарбар намудани захираҳо, манфиатҳо ва ҳиссиёти шаҳрвандон барои амалӣ намудани сиёсати хоричӣ муҳимият пайдо менамояд [8, 93-94].

Ҳамин тариқ, неореалистон сабаби асосии тартиботро дар сохтори низоми муносибатҳои байналмилалӣ баррасӣ менамоянд, лекин қайд менамоянд, ки тамоми талаботҳои сохтор тариқи фаъолияти давлат амалӣ карда мешаванд. Давлат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ вазифаҳои муҳими сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодиро иҷро менамояд, ки ҳеч як созмон ё ташкилот наметавонад, ки дар ин самт бо давлат рақобат намояд.

Чараёни дигар идеализм ба ҳисоб меравад, ки мувофиқи мавқеи умумии онҳо, давлат на танҳо иштирокчии ягона, балки иштирокчии асосии низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳисоб намеравад, зеро нақш ва мавқеи асосӣ дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба созмону ташкилотҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ тааллуқ дорад. Вокенигарон диққати асосиро ба мавҷудияти арзишҳои умумӣ ва умумиинсонӣ, манфиатҳо, ҳуқуқҳои ҷудонопазири инсонӣ ва ба зарурати бунёд намудани низоми ҳамаро фарогирандаи амнияти дастачамъӣ бо мақсади нигоҳ доштан ва ҳимояи ин ҳуқуқҳо равона менамоянд.

Намояндагони идеализм таъкид менамоянд, ки дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мавқеи асосиро гуфтушунидҳо ва ҳамкориҳо ишғол менамоянд. Тарафдорони идеализм ба бунёди ҳуқуқи адолатноки байналмилалӣ, имконияти ба итмом расонидани ҷангҳо ва мочароҳои яроқнок байни давлатҳо тариқи танзими ҳуқуқӣ ва демократикунонии низоми муносибатҳои байналмилалӣ боварӣ доранд.

Яке аз тезисҳои асосии идеализм ин бунёди низоми амнияти дастачамъӣ дар асоси беяроқшавии ихтиёрӣ ва рад намудани тарафайни ҷанг ҳамчун низоми сиёсати байналмилалӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамкориҳои иқтисодӣ ва болоравии вобастагии тарафайни давлатҳо ба ин мусоидат менамоянд. Дар амалияи сиёсӣ тезиси асосии идеализм дар бунёд намудани Лигаи Миллатҳо амалӣ гардидааст, ки фурупошии он ба ташаккули Созмони Миллалӣ Муттаҳид, ки барои нигоҳ доштани сулҳи умумӣ ва бартараф намудани ҷангҳо хизмат менамояд, монеа эҷод накард.

Неомарксистон низ дар самти низоми муносибатҳои байналмилалӣ нуқтаи назари ҷолиби диққатро пешниҳод намудаанд. Намояндагони машҳури ин чараён Й.Галтунг, И. Валлерстайн, Р. Кокс ба ҳисоб мераванд. Неомарксизм ҷаҳонро дар шакли низоми глобалии иқтисодиёт, давлатҳо, ҷомеаҳо ва идеологияҳои мухталиф тасаввур менамояд. Намояндагони ин чараён таъкид менамоянд, ки дар шароити кунунӣ, давлат ба бозингаре мубаддал гардида, кӯшиш менамояд дар иқтисодиёти миллӣ талаботҳои иқтисодиёти ҷаҳонро ҷорӣ намояд, ки дар шароити рақобат дар бозори ҷаҳонӣ заруранд.

Метавон чунин гуфт, ки неомарксизм асосан тарафдори модернизатсияи иқтисодӣ ва дигар соҳаҳои инкишофи ҷамъиятӣ аст. Бо тағйир ёфтани иқтисодиёт имконият пайдо мешавад, ки низоми иқтисодиёти миллӣ ба низомҳои иқтисодиёти давлатҳои дигар наздик гардида, байни онҳо рақобат пайдо шавад.

Намояндагони чараёни транснатионализм қайд менамоянд, ки ба рафтори дипломатҳо ва ҳарбиён, пеш аз ҳама, омилҳои географӣ, характери сиёсати дохилии давлат ва инчунин дар пешрафти илмӣ-техникӣ таъсир мерасонад. Дар чунин ҳолат созмонҳои фаромиллӣ барои қонунӣ гардонидани фаъолияти худ афсонаҳо, рамзҳо ва меъёрҳоро бунёд намуда, метавонанд муносибатҳои байналмилалӣ навро ташаккул диҳанд. Дар натиҷаи муносибатҳои фаромиллӣ давлат аз қувваҳое, ки аз тарафи ҳеч кадоме аз онҳо идора карда намешавад, вобаста мегардад [6, 160].

Муносибатҳои фаромиллӣ метавонанд ба давлатҳои пуриқтидор бартарӣ дода, дар чунин ҳолат давлатҳои заиф ва нотавонро аз чунин бартарӣ маҳрум созанд. Нақш ва мақоми Ҳукуматро ҳамчун бозингари муҳими саҳнаи сиёсӣ рад накарда, намояндагони чараёни транснатионализм қайд менамоянд, ки давлатҳои хурд ва миёна ва ҳатто давлатҳои бузург дар низоми тавозуни қувваҳо маҷбур ҳастанд, ки бо сатҳи пасти назорат аз болои ҷаҳони беруна итоат намоянд. Онҳоро зарур аст, ки ба трансформатсия розӣ бошанд ва набояд қувваи таърихро тағйир диҳанд.

Таҳлили назарияҳои ҷойдошта имконият медиҳад чунин хулосабарорӣ намуд, ки падидаи қувва бо табиати худ давлат ва ҳокимият алоқаманд аст. Рафтор ва фаъолияти давлат дар сиёсати хоричӣ наметавонад, ки дар принцип ва арзишҳои маънавӣ асос ёбад. Сиёсати хоричӣ, пеш аз ҳама, бояд дар бадастории натиҷаи вақеии амалӣ намудани мақсадҳои гузашташуда, ба монанди таъмини амнияти миллӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ асос ёбад.

Барои дарки низоми муносибати муносибатҳои байналмилалӣ зарур аст, ки нақш ва мақоми давлатҳои миллӣ дар ҷаҳони муносибати ошкор карда шавад. Бояд таъкид намуд, ки ҷаҳонишавӣ хусусияти муваққатии давраи трансформатсионӣ ё мундариҷаи хоси сохтори ояндаи ҷаҳонӣ аст.

Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар фазои он низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ пайдо шуд. Давлатҳои тозаистиклол сиёсати хоричии худро ташаккул дода, ба низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ ворид гардиданд.

Сиёсати хоричии ҳар як давлат ба ҳимоя ва амалӣ намудани манфиатҳои милливу давлатӣ равона карда шудааст, дар ин самт метод ва воситаҳои мухталиф истифода карда мешаванд. Умуман, фаъолияти хоричии ҳар як давлат дар заминаи ҳуқуқи байналмилалӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ин самт давлатҳо аз таъсиррасонии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иттилоотиву фарҳагӣ васеъ истифода менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Арон Р. Мир и война между народами. М., 2000. - С. 781
2. Богатуров А.Д. Современная мировая политика. Прикладной анализ. Второе издание / А.Д. Богатуров. – М.: Аспект-пресс, 2010. – 589 с.
3. Богатуров, А.Д., Косолапов, Н.А., Хрусталева, М.А. Очерки теории и политического анализа международных отношений / А.Д.Богатуров, Н.А.Косолапов, М.А.Хрусталева. – М.: НОФМО, 2002. – 384 с.
4. Богатуров, А.Д. Очерки теории и политического анализа международных отношений / А.Д. Богатуров, Н.А. Косолапов, М.А. Хрусталева. – М.: Научно-образовательный форум по международным отношениям, 2002. – 384 с.
5. Карр Э.Х. Двадцать лет кризиса: 1919–1939. Введение в изучение международных отношений / Теория международных отношений. М., 2003. - С. 64.
6. Най-мл. Д.С., Кохэн Р.О.Транснациональные отношения и мировая политика // Теория международных отношений. М., 2003. - С. 160.
7. Современные международные отношения / Под. ред. А.В. Торкунова. - М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 1999. 584 с.
8. Уолтс К.Н. Человек, государство и война: теоретический анализ / Теория международных отношений. М., 2003.С. – 93-94.
9. Хрусталева, М.А. Международные аспекты социально-политической стабильности // Международные процессы. – 2008. – № 2 (17). – С.48-59.
- 10.Цыганков П.А. Политическая социология международных отношений [Электронный ресурс] / П.А. Цыганков. - Режим доступа: http://www.textfighter.org/raznoe/Polit/cugan/tsygankov_p_politicheskaya_sotsiologiya_mejdunarodnyh_otnoshenii_politologii.php

ТАҲЛИЛИ КОНСЕПСИЯҲОИ АСОСИИ НАЗАРИЯВИИ НИЗОМИ МУОСИРИ МУНОСИ- БАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Дар мақолаи мазкур таҳлили консеписияҳои асосии назариявии низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Инчунин зикр гаштааст, ки дар шароити кунунӣ трансформатсияи низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ чараён дорад.

Калидвожаҳо: давлат, Созмони Милали Муттаҳид, муносибатҳои байналхалқӣ, сиёсати хоричӣ, трансформатсия, ҷаҳонишавӣ, реализм, неомарксизм, идеализм.

Дар бораи муаллиф: Раҳмонзода Азимҷони Шералӣ Муовини директор оид ба илм ва таълими Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҚТ. E-mail: raxmonzoda92@bk.ru
тел: 900-18-00-38

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ МЕЖ- ДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В данной статье рассматриваются анализ основных теоретических концепций современной системы международных отношений. В нем также отмечается, что в настоящее время активно действует трансформации современной системы международных отношений.

Ключевые слова: государство, Организация Объединенных Наций, международные отношения, внешняя политика, трансформация, глобализация, реализм, неомарксизм, идеализм.

ANALYSIS OF THE MAIN THEORETICAL CONCEPTS OF THE MODERN SYSTEM OF INTER- NATIONAL RELATIONS

This article discusses the analysis of the main theoretical concepts of the modern system of International relations. It also notes that currently the transformation of the modern system of international relations.

Key words: state, United Nations, International relations, foreign policy, transformation, globalization, realism, neo-Marxism, idealism.

About the author: Rahmonzoda A. Sh. - Deputy of Chief Editor, Deputy Director of Institute Asian and European Studies, E-mail: raxmonzoda92@bk.ru, Phone: 900-18-00-38

ТОЧИКИСТОН-ПОКИСТОН: РУШДИ РАВОБИТИ ДИПЛОМАТӢ (с. 1992-2003)

Т.Х. ТУРСУНОВ
н.и.т. ходими пешбари Институти
омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АИ ҚТ
Н. Р. ТУРСУНОВА,
омӯзгори МТМУ №42-и ш. Душанбе

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Покистон равобити устувор ва қадимаву дӯстона доранд. Ду кишварро алоқаҳои мустақами сиёсӣ фарҳангӣ, тичоративу иқтисодӣ ба ҳам мепайвандад. Пайванди ду кишвар таърихи дуру дароз дошта, дар асоси урфу одат, анъанаҳо ва муқаддасоти муштарак асос ёфтаанд. Дарёфти истиқлолияти Тоҷикистон боиси барқарор шудани муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Покистон дар таърихи 6 июни соли 1992 гардид. Ҷумҳурии Исломии Покистон аз он кишварҳое буд, ки истиқлолияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба расмият шинохта, муносиботи дипломатӣ барқарор намуд ва 6 июни соли 1992 намоёндагии дипломатии худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боз кард [2, с. 22].

Дурнамои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар муносибат бо Покистон дар дар банди 3.1.-и концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон чунин ишора шудааст: “барои Ҷумҳурии Тоҷикистон тақдими муносибатҳои сиёсӣ ва густариши ҳамкориҳои судманди гуногунҷанба бо Ҷумҳурии Исломии Покистон, бо дарназардошти имкониятҳои тичоративу иқтисодӣ ва мавқеи геостратегии он, аҳамияти хоса дорад” [6].

Аз ин ҷост, ки ханӯз соли 1991 раиси Шӯрои вазирони Тоҷикистон Ҳаёев И.Х. барои густариши ҳамкориҳои судманди байни ду кишвар ба Покистон сафар намуда буд ва заминаи ҳамкориҳо бо Покистон асос гузошта шуд. Баъди соҳибистиклол гаридани Тоҷикистон, тобистони соли 1992 ташрифи расмӣ собиқ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Р.Н. Набиев ба Покистон сурат гирифт [9], ки дар натиҷа дар ҳамон сол сафоратхонаи Покистон дар Тоҷикистон кушода шуд ва фаъолияти пурраи худро аз соли 1994 оғоз кард. Барои вусъат додани ҳамкориҳо дар самтҳои мухталифи ҳаёт сафирони дипломатии Покистон дар Тоҷикистон Мудассир Нур, Ҳасан Ҷовид, Ҷовид Ҳафиз, Холид Амир Хон, Абдулмачид Хон, Раб Навоз Хон, Муҳаммад Амчат Аббасӣ ва Икрамулло Месуд хизматҳои арзанда кардаанд.

Воқеан, густариши равобити сиёсӣ ба рушди равобити иқтисодӣ- тичоратӣ, илмӣ-фарҳангӣ мусоидат мекунад. Дар сурати дуруст ба роҳ мондани равобити сиёсӣ ҳамкориҳои тичоративу иқтисодӣ, илмиву фарҳангӣ назаррас рушд меёбад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори шарикӣ босубот бо кулли кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла олами ислом, пеш аз ҳама Покистон ва хоҳони ҳамкориҳои васеъу воқеӣ бо онҳо дар ҳама самтҳои зикргардида мебошад. Зимни ирсали Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар соли 2012 чунин зикр намуда буданд: “Сиёсати хориҷии созанда ва ба ҳамкориҳои густурдаву васеъ равонгардидаи мо дар маҷмӯъ бояд вазифаи анъанавии худ-мусоидати ҳамҷониба ба рушди устувори кишвар, таъмини амниятӣ оромии мамлакат ва сатҳи шоистаи зиндагии мардуми онро ба тариқи беҳтарин иҷро намуда, фардои ободи Тоҷикистонро таъмин намояд” [3]. Табиист, ки ин нуқта меҳвари муносиботи Тоҷикистон бо кулли кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла бо Покистонро ташкил медиҳад.

Ҷумҳурии Исломии Покистон аз зумраи он кишварҳоест, ки дар гуфтушуниди сулҳи тоҷикон ҳамчун кишвари кафил баромад карда, дар раванди дастёбӣ ба сулҳ дар Тоҷикистон саҳми назаррас гузоштааст.

Соли 2016 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз минбари байналмиллалии иқтисодӣ гуфта буданд: «Муносибатҳои неку созандаи тоҷикону покистониён аз гузаштаи дури таърих маншаъ мегирад. Дар асрҳои миёна мардумони моро робитаҳои гуногунарс ба хусус фарҳанги муштарақ ва адабиёти муштарақ бо якдигар пайванд медоданд. Решаҳои муштарақи фарҳангӣ таърихӣ ва наздикии забонҳои форсӣ урду барои мардумони мо имкон медиҳанд, ки аз арзишҳои фарҳангии якдигар баҳраманд бошанд. [1].

Воқеан, муносибатҳои неку созандаи тоҷикону покистониён аз гузаштаи дури таърих сарчашма гирифта, дар асрҳои миёна халқҳои моро робитаҳои гуногунарс ба хусус фарҳанг ва адабиёти муштарақ бо ҳам мепайваст. Заминаҳои муштарақи фарҳангӣ таърихӣ ва наздикии забонҳои форсӣ урду имкон медиҳанд, ки аз арзишҳои фарҳангии якдигар ва комёбиҳои назаррас дар соҳаҳои мухталиф баҳраманд бошем.

Пас аз барқарор гардидани муносибатҳои дипломатӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Покистон аз соли 1993 оғоз карда рафту омади ҳайати намоёндагони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Покистон амалӣ шуда, ҳуҷҷатҳои муҳим дар хусуси ҳамкориҳо дар соҳаҳои мухталиф ба имзо расиданд. 9 апрели соли 1993 намоёндагони Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сарвари вазирӣ қорҳои хориҷӣ Рашид Олимов барои ширкат дар ҷаласаи вазирони қорҳои хориҷии кишварҳои аъзои Созмони Конфронси Исломи ба Покистон сафар карданд [2, с.23]. Дар ҷаласаи масъалаҳои марбут ба равобити ҳамҷониби Тоҷикистон бо кишварҳои аъзои Созмони Конфронси Исломи, пеш аз ҳама бо Покистон мавриди таваҷҷуҳи вазирони қорҳои хориҷӣ қарор гирифт.

Ҳамин тариқ, рушди ҳамкориҳо ба фазои нав ворид гардида, аз 29 март то 1 апрели соли 1994 намоёндагони давлатии Тоҷикистон бо сарвари раиси Шӯрои Олӣ Эмомалӣ Раҳмон ба Покистон сафар карданд [2, с.15]. Дар мулоқоти роҳбарияти ҳарду кишвар бисёр масъалаҳои вобаста ба дурнамои алоқаҳои ҳамҷониби миёни Тоҷикистон ва Покистон, ҳамзамон вазъи сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ ва Осиёи ҷанубу ғарбӣ мавриди муҳокима қарор гирифт.

20 феввали соли 1997 бошад Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон Муҳаммад Навоз Шарифро ба муносибати сарвазирӣ Ҷумҳурии Покистон таин шуданаш, паём фиристода, табрик намуданд [15, с.88]. Ба манфиати халқҳои ду кишвар ва сулҳу амнияти минтақа будани муносибатҳои дӯстона ва равобити ҳасанаи Тоҷикистон бо Покистон дар нома дарҷ гардида буд.

Дар таърихи 22 март соли 1997 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон барои иштирок дар вохӯрии сарони кишварҳои узви Созмони Конфронси Исломи ба шаҳри Исломобод сафар ва бо муншии умумии Созмони Конфронси Исломи Изуддин ал Ироқӣ мулоқот намуданд [15, с.95]. 23 март соли 1997 Эмомалӣ Раҳмон андешаҳои оиди фаъолияти муштарақ дар мубориза алайҳи терроризм, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва мусоидат дар роҳи ҳалли қазияи дохилии Афғонистон дар иҷлосия баён карданд. Пешниҳоди таклифи илмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро иштирокчиёни иҷлосия бо қаноатмандӣ ва самимият қабул намуданд.

Дар доираи сафар ба Исломобод Эмомалӣ Раҳмон бо Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон Сардор Форук Аҳмадхони Лағорӣ мулоқот ва роҳбари Покистонро бо раванди ҷараёни сулҳу оштии миллӣ, пас аз имзои созишномаҳо бо муҳолифини шинос намуда, аз аҳамияти онҳо сухан намуданд [15, с.96]. Дар шахсияти Сардор Форук Аҳмадхони Лағорӣ тамоми мардуми Покистонро ба муносибати панҷоҳумин солгарди истиқлолияти давлатӣ табрик ва ба онҳо оромию шукофӣ таманно намуданд.

20 июн соли 1997 бошад, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Вазирӣ қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Исломии Покистон Гавҳар Аюбхон мулоқот [15, с.134] ва доир ба дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Покистон, ҳамзамон вазъи сиёсии минтақа гуфтушунид намуданд [11, с.36]. Қабл аз ҳама, масъалаҳои марбут ба муносибатҳои дӯстона

муҳокима гардида, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз намуданд, ки чараёни истикрори сулҳ дар Тоҷикистон вусъат меёбад. Қайд шуд, ки ба эътидол овардани вазъи Тоҷикистон аз бисёр ҷиҳат ба вазъияти минтақа, бахусус воқеаҳои Афғонистон вобаста мебошад. Сардори давлат таъкид карданд, ки рӯйдодҳои Афғонистон кори дохилии ин мамлакат аст, вале тӯл кашидани ҳалли проблемаҳои Афғонистон моро ба ташвиш овардааст. Эмомалӣ Раҳмон зикр намуданд, ки шарти аввалини эътидоли вазъияти Афғонистон қатъ кардани ҷанг дар тамоми давраи гуфтушунидҳо ба шумор меравад.

Ҳамкориҳои дӯҷонибаи Тоҷикистон ва Покистон идома ёфта, моҳи ноябри соли 1997 сафири фавқулода ва мухтори Ҷумҳурии Исломии Покистон Холид Амирхон ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ифторхонамаи боварибахш дода, баъдан бо сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон Яҳё Азимов ва дигар аъзоёни Ҳукумат вохӯрӣ намуд.

4 май соли 2001 бошад Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Исломии Покистон Абдул Саттор мулоқот намуда, проблемаҳои дӯҷониба, махсусан муносибатҳои байни Покистон ва Афғонистон ва барқарор гардидани робитаҳои манфиатбахши дӯҷонибаи ин кишварҳоро мусоидатгари ҳарчӣ тезтари сулҳу оромӣ дар ин кишвари ҷангзада донистанд [7].

Дар доираи равобитаи ҳасана Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Сарвазири Покистон Навоз Шариф дар таърихи 9 декабр соли 1997 дар шаҳри Техрон ҷиҳатҳои алоҳидаи татбиқи созишномаҳои ҳамкории Тоҷикистону Покистонро баррасӣ намуданд ва дар ин мулоқот низ ҳарду ҷониб зарурати ривочи кушишҳои муштаракро барои ҳалли проблемаҳои Афғонистон таъкид карданд [15, с.171].

Дар асоси принципҳои созида, 6 январи соли 1998 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба унвони Муҳаммад Рафиқи Таррор ба муносибати Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон интихоб шуданаш барқияи шодбош фиристоданд. Дар барқия изхори умед намуданд, ки муносибатҳои дӯстона ва ҳамкориҳои ҳарду кишвар минбаъд ҳам густариш хоҳанд ёфт [15, с.177].

Муҳимияти рушди робитаҳо бо кишварҳои Осиёи ҷанубиро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маърузаи худ бахшида ба Иди 10-солагии истиклолияти Тоҷикистон дар таърихи 8 сентябри соли 2001 чунин арзёбӣ карданд: «Тоҷикистон бо кишварҳои нимҷазираи Ҳиндустон ва Ҷумҳурии Исломии Покистон муносибатҳои ҳамвор ва дӯстона дорад. Пешравиҳо дар рушду густариши муносибатҳои дӯҷониба бо Ҷумҳурии Покистон ва дигар кишварҳои ин минтақа назаррасанд» [13].

Дар доираи ҳамкориҳои судбахш 12 апрели соли 2002 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Покистон Абдул Сатторро ба хузур пазируфтанд [7]. Зимни мулоқот маҷмӯи муносибатҳои дӯҷониба ва доираи васеи масъалаҳои мавриди тавачҷӯҳи тарафайн муҳокима карда шуданд. Ҷонибҳо оид ба вазъи минтақа ва махсусан Афғонистон мубодилаи афкор намуда, изҳор доштанд, ки манфиатҳои таҳкими раванди сулҳ дар ин кишвар тавсеаи ваколати қувваҳои сулҳофариро талаб мекунанд.

Дар таърихи 22 апрели соли 2002 дар Паёми солона ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон сиёсати хориҷии Тоҷикистонро баррасӣ карда, аз ҷумла қайд намуданд: «Самти дигари муҳими сиёсати хориҷии Тоҷикистон ин таҳкими муносибатҳо бо кишварҳои Осиё мебошад. Гумон мекунам, ки тағйироти дар амалияи сиёсии бисёр кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Исломии Покистон зоҳиргашта имконияти ҳамкории моро бо онҳо васеъ мегардонанд. Ман изхори боварӣ менамоем, ки имкониятҳои дар ин самт вучуддошта бештар ва фаълтар истифода хоҳанд шуд» [8].

Дар рушди ҳамкориҳои дӯҷонибаи миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Покистон сафари аввалини расмӣ Президенти Ҷумҳурии Покистон Парвиз Мушарраф ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 2 июни соли 2002 заминаҳои амиқи қарордодию ҳуқуқӣ гузошт. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар доираи сафари расмӣ Парвиз Мушарраф ба Тоҷикистон бо ӯ мулоқот намуда, [11, с.310] дар чараёни мулоқот

муҳокимаи муфассали масъалаҳои мавриди тавачҷӯҳи тарафайнро доир намуданд. Аз ҷумла, мусоҳибон ба мавзӯи ҳамкории дучониба ва проблемаҳои Афғонистон ва минтақаи Осиёи Ҷанубӣ диққати махсус доданд. Зарурати пурзӯр намудани фаъолияти Комиссияи байниҲукумати муштаракро оид ба ҳамкории дучониба таъкид ва баъдан Эълומияи муштараки Тоҷикистону Покистонро имзо карданд [16].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Раҳмон ҳамеша ҷонибдори сулҳу суббот дар ҷомеаи ҷаҳон мебошанд ва аз вазъи мураккаби минтақа ва ҷаҳон бетараф нестанд. Ин аст, ки 17 июни соли 2002 дар шаҳри Душанбе ҳангоми суҳанронӣ дар Конфронси байналхалқӣ баҳшида ба панҷумин солгарди имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон қайд намуданд, ки «вазъияти дигари муҳиме, ки ба ҷараёни истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон таъсир расонд, ҳамин буд, ки Ҷумҳурии Исломии Покистон ва як қатор кишварҳои дигар имкон доданд, ки дар қаламрави онҳо давраҳои навбатии гуфтушуниди тарафҳои ба ҳам муқобили тоҷик гузаронида шаванд, зеро бо сабабҳои гуногун дар худ Тоҷикистон гузаронидани чунин гуфтушунидҳо имкон надошт. Ҳамчунин қайд кардан лозим аст, ки дар қисмати ҷанубии қитъаи мо муносибатҳои ду мамлақати бузурги дорой аслиҳои ядрой торафт муташанниҷтар мегардад ва ҳавфи сар задани ҷанг дар байни онҳо торафт бештар мешавад. Мо набояд ба ҳеч вазъ ба ҷанги Ҳиндустон ва Покистон роҳ надихем» [14].

Ҳамзамон дар суҳанронии худ ба муносибати панҷсолагии ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар таърихи 26 июни соли 2002 қайд намуданд, ки «мо ҳамчунин аз идома ёфтани низоъ дар Шарқи Наздик, ки ба тӯлонитарин низои минтақавӣ табдил ёфтааст, афзоиши хатари ҷанг миёни Ҳиндустон ва Покистон изҳори нигаронӣ мекунем ва аз ташкилоту созмонҳои бонуфузи олам, давлатҳои манфиатдор ва умуман ҷомеаи ҷаҳонӣ даъват мекунем, ки дар бобати ҳалли осоишта ва ҳарчи зудтари ин проблемаҳо тадбирҳои муассир андешанд» [12].

Аз имконоти мавҷуда истифода намуда, дар таърихи 14 октябри соли 2002 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Истамбул, дар мулоқоти ҳафтуми сарони давлатҳои Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ, дар ҷараёни мулоқотҳои алоҳида бо роҳбарияти Покистон дар доираи дучониба ва бисёрҷониба масъалаҳои ҳамкориро муҳокима намуданд [4].

25 ноябри соли 2002 бошад Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон эътиодномаи Сафири Фавқуллода ва Мухтори Ҷумҳурии Исломии Покистон дар Тоҷикистон Раб Навоз Хонро қабул ва баъдан ҷонибҳо дурнамои ба роҳ мондани ҳамкории дучонибаро баррасӣ намуданд [5]. Ҳамзамон ба вазъи минтақа ва Афғонистон диққат дода шуд.

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки дар таърихи 17 октябри соли 2003 бо Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон Парвиз Мушарраф дар Малайзия доир гардид, масъалаи дурнамои равобити Покистону Тоҷикистон ва чун дафъаи қаблӣ масъалаи Афғонистон баррасӣ гардид [10, с.303]. Зеро ба эътидол омадани вазъи Афғонистон ба густариши равобит миёни Тоҷикистон ва Покистон дар ҳама самтҳо мусоидат менамояд.

Ҳамин тарик, аз марҳилаи соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон то соли 2004 заминаҳои ҳамкорӣҳои судманд миёни Тоҷикистон ва Покистон муҳайё гардиданд, ки дар ин ҷода саҳми Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон басо калон мебошад. Равобити дипломатии ду кишвар имрӯз низ дар асоси созишномаҳои дучониба ба роҳ монда шуда, дар таҳкими суботи минтақа ва дар маҷмӯъ ҷаҳон нақши сазовор дорад.

АДАБИЁТ

1. «Коридор». Дахлези Ваҳон-дарвозаи иқтисоди Тоҷикистону Покистон. //Имрӯз News. -2017. 17 март.
2. Дипломатия Таджикистана (к 50-летию создания Министерства иностранных дел Республики Таджикистан). Душанбе, 1994. 28 с.

3. Зубайдов З. Эҳёи дӯстии кӯҳан. //Садои мардум. -2012. -8 июн. -№ 70-71 (2897-2898).
4. Иштирок дар Мулоқоти ҳафтуми сарони давлатҳои Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ (ЭКО). [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 1.03.2019).
5. Қабули эътимоднома аз Сафири Фавкулудда ва Мухтори Ҷумҳурии Ислонии Покистон дар Тоҷикистон Раб Навоз Хон. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 2.03.2019).
6. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [манбаи электронӣ]. URL: <http://mfa.tj/?l=tj&art=1072>. (санаи истифодабарӣ: 12.04.2019).
7. Мулоқот бо вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Покистон Абдул Саттор. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 4.04.2019).
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 5.03.2019).
9. Рачабов Ҳ. Назаре ба Покистон.// Ҷумҳурият. -2014. -19 июн. - №116 (22 421).
10. Саидзода З.Ш. Внешняя политика Таджикистана в период его становления как суверенного независимого государства (1992-2004 гг.). Душанбе, 2010. 446 с.
11. Саидов З.С. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. Душанбе, 2011.
12. Суханронӣ ба муносибати 5-солагии ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 3.03.2019).
13. Суханронӣ бахшида ба 10-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 7.07.2018).
14. Суханронӣ дар Конфронси байналхалқӣ бахшида ба панҷумин солгарди имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ва намунаи ибрати он барои Афғонистон. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи истифодабарӣ: 7.03.2019).
15. Шарипов А., Фаттоев С. Эмомалӣ Раҳмон –поягузори Сулҳ ва Ваҳдати миллӣ (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1996-1999). Душанбе, 2006.
16. Эълонияи муштараки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Покистон //Бойгонии ВКХ Ҷумҳурии Тоҷикистон. **Раёсати шартномавӣ-ҳуқуқӣ**. Папка №35.-Л. 25.

ТОҶИКИСТОН-ПОКИСТОН: РУШДИ РАВОБИТИ ДИПЛОМАТӢ (С.1992-2003)

Дар мақолаи мазкур барқароршавӣ ва густариши равобити дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Покистон аз марҳилаи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2004 каламдод шудааст. Азбаски дар як мақолаи илмӣ ҳамаи паҳлӯҳои равобити дипломатии Тоҷикистон ва Покистонро таҳлил кардан имкон надорад, аз ин рӯ хронологияи он аз соли 1991 то соли 2003-ро фаро мегирад.

Аз рӯзҳои аввалини мустақилияти Тоҷикистон Ҷумҳурии Ислонии Покистон бо мақсадҳои ба худ мувофиқ барои барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ ҳавасмандии худро иброз намуд.

Ҷумҳурии Ислонии Покистон дар раванди сулҳи тоҷикон чун кишвари кафил баромад карда, дар баҳамони тарафҳои даргир саҳми назаррас гузошта буд.

Дурнамои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар муносибат бо Покистон дар концепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таърихи 27 январи соли 2015 тасдиқ гардидааст, чунин муайян карда шудааст: “Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкими муносибатҳои сиёсӣ ва густариши ҳамкориҳои судманди гуногунҷанба бо Ҷумҳурии Ислонии Покистон, бо дарназардошти имкониятҳои тичоративу иқтисодӣ ва мавқеи геостратегии он, аҳамияти хосса дорад”.

Хуллас, ду кишвар дар таҳким ва густариши минбаъдаи равобити дипломатӣ миёни ҳам ҳавасманд ҳастанд ва мехоҳанд дар танзими вазъи сиёсии минтақа саҳми сазовор дошта бошанд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Покистон, дипломатия, сиёсӣ, равобит, ҳамкорӣ.

Дар бораи муаллиф: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович, дотсенти кафедраи таърихи нав ва наватарини давлатҳои хориҷии факултаи таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
E-mail: tursunov-murod@mail.ru
Mobil: +992934665581

ТАДЖИКИСТАН-ПАКИСТАН: РАЗВИТИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ (1992-2003 гг.)

В статье прослеживаются установление и развитие дипломатических отношений между Республикой Таджикистан и Исламской Республикой Пакистан с периода независимости Республики Таджикистан до 2004 года. Поскольку в одной научной статье нет возможности всесторонне проанализировать таджикско-пакистанские дипломатические отношения, поэтому её хронология охватывает с 1992 до 2004 года.

С первых дней независимости Таджикистана Исламская Республика Пакистан выразила заинтересованность в установлении дипломатических отношений со своими собственными целями.

Исламская Республика Пакистан находится в процессе установления мира в Таджикистане как страна-гарант и внес значительный вклад в сближение противоборствующих сторон.

Перспектива внешней политики Таджикистана в отношении Пакистана в концепции внешней политики Таджикистана, утвержденной указом Президента Республики Таджикистан от 27 января 2015 года, выглядит следующим образом: «Для Республики Таджикистан укрепление политических отношений и расширение взаимовыгодного сотрудничества с Исламской Республикой Пакистан учитывая торгово-экономические возможности и его геостратегическое положение, имеет особое значение».

В заключение следует отметить, что обе страны заинтересованы в дальнейшей упрочении и укреплении дипломатических отношений и хотят иметь значительный вклад в политической ситуации в регионе.

Ключевые слова: Таджикистан, Пакистан, дипломатия, политика, отношения, сотрудничество.

Об авторе: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович, доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран исторического факультета Таджикского национального университета,

E-mail: tursunov-murod@mail.ru

Mobil: +992934665581

TAJIKISTAN-PAKISTAN: DEVELOPING DIPLOMATIC RELATIONS (1992-2003)

This article traces the establishment and development of diplomatic relations between the Republic of Tajikistan and the Islamic Republic of Pakistan from the period of independence of the Republic of Tajikistan until 2004. Since in one scientific article there is no possibility to comprehensively analyze Tajik-Pakistani diplomatic relations, therefore, its chronology covers from 1992 to 2004.

From the first days of independence of Tajikistan, the Islamic Republic of Pakistan has expressed interest in establishing diplomatic relations with its own goals.

The Islamic Republic of Pakistan is in the process of establishing peace in Tajikistan as a guarantor country and has made a significant contribution to the rapprochement of the opposing sides.

The perspective of Tajikistan's foreign policy towards Pakistan in the concept of Tajikistan's foreign policy, approved by decree of the President of the Republic of Tajikistan dated January 27, 2015, is as follows: geostrategic position is of particular importance. "

In conclusion, it should be noted that both countries are interested in further strengthening and strengthening diplomatic relations between them and want to have a significant contribution to the political situation in the region.

Keywords: Tajikistan, Pakistan, diplomacy, politics, relations, cooperation.

About the author: Tursunov Tursunmurod Khudoimurodovich, associate professor of modern and contemporary history of the faculty of history of foreign countries Tajik National University,

E-mail: tursunov-murod@mail.ru,

Mobil: +992934665581

МУНОСИБОТИ ЭРОН ВА ИСРОИЛ: ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҶО ВА РАҚОБАТҶО

Н. ХОЛНАЗАРОВ,
ходими калони илмии
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҶТ

Муносибатҳои Эрону Исроил дар гули таърихи мавҷудияташон якмарому якнавохт набуда, ҳамеша мувоҷеҳ ба фарозу нишебҳо будааст.

Аз сарчашмаҳои муътабари қадимӣ бармеояд, ки ин ду миллат дар гули асрҳои гузашта аксаран бо ҳамдигар муносибатҳои ҳасана доштаанд. Ҳатто дар қадимтарин замони императорҳои Форс ҳазинаҳо ва баъдан бонкҳои давлати хешро ба яҳудитаборон бовар карда посбониву нигоҳдории онҳоро ба онҳо месупориданд.

Ин ду қавм ғайр аз муносибатҳои ҳамзистӣ, дӯстона ва қорӣ боз муносибатҳои хешу таборӣ низ дошта ва дар ғанӣ гардонидани фарҳанги ҳамдигар нақши дурахшон гузоштаанд.

Агар баъзе ҳамлаҳо ва торочҳову зӯрварихҳои алоҳидаро нисбати яҳудиҳо дар охири асри XVIII ва аввали асри XIX ба ҳисоб нагирем, ҳатто дар замони сари қудрат будани сулолаҳои гуногун дар Эрон, гули ҳазорсолаҳо таърих ягон шӯриш ё ягон ҳаракати умумихалқии зиддияҳудиҳо нишон надидааст. Баръакс, сарчашмаҳои зиёд ва муътабари таърихӣ, ки то ба мо омада расидаанд, гувоҳӣ медиҳанд, ки дар замони Куруши Кабир, Доро, фарзанди Доро–набери духтарии Куруш Хашоёршо ва баъдҳо дар замони Чанги Бузурги Ватанӣ маҳз эронӣҳо яҳудиҳои зиёдеро ҳам дар Эрон ва ҳам дар Аврупо аз асирӣ озод кардаву аз марғу маҳшавӣ наҷот додаанд. Қавми яҳуд то ҳанӯз ин хотираи некро нисбати Куруши Кабир, домодаш Доро ва фарзанди Доро Хашоёршо дар хотирҳо ва маъхазҳои тарихии худ, аз ҷумла дар Таврот маҳфуз доштааст.

Муносибатҳои Эрону Исроил баъд аз солҳои 1940, яъне пас аз ташкили давлати Исроил якҷанд даврҳои паси сар кардаанд. Ин муносибот чӣ тавре дар боло қайд шуд, дучониба ва бисёрҷониба мебошад. Барномаи ҳастай, ки яке аз омилҳои баҳсбарангези имрӯзӣ миёни Эрон ва Исроил ба шумор меравад, танҳо зиддияти ин ду кишварро дар сатҳи байналмилалӣ ошкор сохт. Дар даврони Инқилоби исломӣ ҳам Техрон ва ҳам Тель-Авив дорои мановфеъи зиёди муштарак буданд, зеро ҳар ду кишвар майли Ғарбгарой, аз ҷумла Амрикоӣ доштанд. Ба хусус, ҳамкории Эрону Исроил дар масоили энергетикӣ, фаъолиятҳои ҳарбӣ-техникӣ ва ҳамкории дар самти ҳадамоти махсус хеле назаррас буданд. Эрон барои яроқу аслиҳаи Исроил бозори сердаромад ва ояндадор буд.

Эрон соли 1975 танҳо барои тавсеаи маҷмуи лоиҳаҳои такмил ва азнавсозии яроқу аслиҳаи исроилӣ 1,2 миллиард доллари амрикоӣ ҷудо карда буд. Дар солҳои 70-уми асри XX, Эрон қайҳо дорои баъзе аз технологияҳои рақетӣ гардида, ки ин технологияҳо тавассути Исроил ба даст оварда буд. Ба ҳисоби миёна, Эрон ҳар сол аз Исроил ба маблағи 500 миллион доллар яроқу аслиҳа меҳарид [2, 2].

Аз тарафи дигар, Эрон барои Исроил аз он сабаб муҳим аст, ки дар охири солҳо 40-ум дар Эрон бештар аз 100 000 нафар яҳудӣ сукунат дошт ва онҳо зиндагии озод ва ҳуқуқҳои баробар бо аҳолии маҳаллӣ доштанд. Эрон ҳатто барои яҳудиҳои, ки аз ҷабру ситами баъса-тиҳои Ироқ фирорӣ мешуданд, як маҳалли тачаммӯъ ва зиндагии муваққат гашта буд.

Дар он замони мушкilotи Фаластинӣ барои Эрон аз мушкilotи дараҷаи дуввум ва севвум ба шумор рафта ва ба инкишофи тавсеаи алоқаҳои эрониву исроилӣ мамониат намекард.

Ҳатто пирӯзии Инқилоби исломӣ дар Эрон ҳам, ба ин муносибот таъсири амиқи манфӣ нагузошт. Ҳарчанд, ки ҳамкорихои дучониба миёни ин ду давлат амалан қатъ гардиданд ва идеология чой ва мақоми аввалро гирифт, аммо ҳамкорихои низомӣ дар чорҷӯби созишномае бо номи «Эрон-контрас» муддате идома ёфтанд ва барои Эрон, ки танҳо монда буд ва бо душмани саропо мусаллаҳ ва аз ҷониби кишварҳои абаркудрат Ҳимояшаванда мечангид, дар он рӯзҳо аҳамияти фавқуллода доштанд [3, 377].

Марҳилаи сардшавии муносибот миёни ин ду давлат, асосан аз охири солҳои 40-уми асри XX оғоз гардида, сардшавии афзоюндаи муносиботи онҳо ба солҳои 90-уми асри гузашта рост меояд. Зеро, маҳз дар ҳамин давра, ҷобачогузории қувваҳо ҳам дар минтақа ва ҳам ба шакли умум дар ҷаҳон тағйир кард. Ҷанги аввал дар Халиҷ³, раванди Осло (номи силсилаи гуфтшунидҳоест, ки соли 1993 миёни Исроилу Созмони Озодихоҳи Фаластин доир гардида буданд. Қисми зиёди ин гуфтшунидҳо дар Норвегия доир гардиданд. Дар натиҷаи ин гуфтшунидҳо дар Вашингтон қарордод ба имзо расид ва дар ин санад масъалаҳои баровардани қувваҳои Исроил аз худуди Иудея, Самария ва сектори Ғаза, ҳамчунин ташкили Худмухторияти Фаластин инъикос ёфта буданд), поёни «ҷанги сард» омилҳои аслии тағйири қувваҳо дар минтақа ва ҷаҳон буданд. Дар шароити нав, хатарҳо ва мушкилотҳои нави ба амнияти миллии кишварҳо таҳдидуқунанда ба вучуд омаданд.

Мавқеи Эрон дар даврони ҷанг дар Халиҷ (ҷанг миёни нерӯҳои чандмиллатӣ таҳти сарвари ИМА ва Ироқ дар соли 1991), инъикоси мусбатеро дар зехни маъмурияти Амрико ба амал овард. Заминаҳои мусоид барои беҳтар шудани муносибатҳои Амрикову Эрон ба вучуд омаданд. Маълум шуд, ки баъди ҷанг, мувозинати қувваҳо дар Шарқи Наздик хоҳ ноҳол тағйир меёбад ва Эрон ҳамачониба кӯшиш мекард, ки дар ин азнавтақсимкунии қувваҳо мавқеъ ё мақоми роҳбари (лидери)-ро дар минтақа ба даст биёрад.

Аз ҷониби дигар, Исроил аз таҳким ёфтани муносибатҳои ИМА бо кишварҳои араб ва эҳтимоли барқарории муносибатҳо миёни ИМА ва Эрон дар ҳарос афтада буд ва фикр мекард, ки дар ихота (изоляция) қарор хоҳад гирифт. Чунки дар ҷараёни ҷанги Халиҷ муносибатҳои Исроилу ИМА хеле бад шуда буданд ва оқибатҳои ногувори онро роҳбарияти Исроил ба хубӣ дарк мекард.

Ҳатто вақте, ки ракетаҳои ироқии «Скад» ба Тель-Авив ҳисорот ворид карданд, дастҳои Исроил «баста» буданд, зеро Ҷ. Буш дар суҳбати телефонӣ бо Сарвазири Исроил И.Шамир изҳор дошт, ки аз зарбаи ҷавобӣ худдорӣ намояд, ба он хотир, ки зарбаи ҷавобӣ қобили қабули амрикоӣҳо нахоҳад буд. Дар асл, Ҷ.Буш аз барҳам хурдани эътилофи зидди ироқӣ хавф дошт.

Аз сӯи дигар, вобаста ба тағйирёбии қувваҳо дар минтақа, Исроил роҳҳои беҳтар кардани муносибатҳо бо Амрикоро ҷустуҷӯ мекард ва ин роҳи ягонро дар пайдо намудани душмани умумӣ дар симои исломи тундрав ва пуштибони он Эрон пайдо намуд. Маҳз дар ҳамин давра коргардонҳои сиёсати хориҷии Исроил ба натиҷае расиданд, ки гӯё хатар аз ҳама зиёд ба амнияти Исроил аз ҷониби Эрон таҳдид мекарда бошад.

Дар интиҳоботи рӯзи 23 июни соли 1992 дар Кнессет, ҳизби Меҳнат («Авода») пирӯз шуд ва пешвои ин ҳизб И.Рабин дар Ҳукумати ташкил кардааш вазифаи Вазири хориҷаро ба Ш.Перес дод ва ин ду шахс кӯшиш намуданд, ки доктринаи сиёсати хориҷии Исроилро аз нав дида бароянд.

Ш. Перес дар китоби худ «Шарқи Наздики Ҷадид», менависад, ки: «пешрафти Эрон дар тамоми соҳаҳо ва ба як қудрати минтақавӣ табдил шудани Эрон онро аз иттифоқӣ ба душмани Исроил мубаддал месозад. Аз ин хотир, Исроилро лозим аст, ки муносиботи хешро маҳз бо арабҳо тавсеа диҳад, на бо кишварҳои дуртар («периферия») и минтақавӣ. Агар то ин вақт, «периферия»-и кӯҳна бо шумули Эрон ба арабҳои душмани Исроил муқобил истода буд, акнун «периферия»-и наво лозим буд, ки ба Эрон дар муқобилият қарор дошта бошад» [2, 3].

Чун дар ин солҳо Эрон аз пайи ба даст овардани технологияи нави ҳастай буд, Исроилҳо овоза пахш карданд, ки ҳадафи Эрон сохтани бомбаи ҳастай (атомӣ) мебошад. Аз миёнаи солҳои 1990 сар карда, Исроил оид ба ин масъала як маъракаи байналхалқиро роҳандозӣ

³Ҷанги аввал дар Халиҷи Форс- ин муноқишаи низомӣ миёни нерӯҳои чандмиллатӣ таҳти сарвари ИМА ва Ироқ дар соли 1991 ба ҳисоб меравад. Баъзе муаллифони ғарбӣ таҳти ин мафҳум ҷанги Эрону Ироқ дар солҳои 1980-1988-ро дар назар доранд.

намуд. Ҳадафи аслии он ба ҷаҳониён расонидани он ки роҳбарияти Эрон хатари рӯйиристи бақои Исроилро ба вуҷуд овардааст ва аз ин лиҳоз, манъи барномаи ҳастаии Эрон зарурати воқеӣ мебошад. ИМА мавқеи Исроилро дар ин масъала ҷонибдорӣ намуда, тавассути Созмони Милали Муттаҳид ба он ноил гардид, ки минбаъд бояд лоиҳаи барномаи ҳастаии Эронро МАГАТЭ назорат намояд.

Августи соли 2005 дар маъракаи интиҳобот ба мақоми президентӣ дар Эрон, М. Аҳмадинаҷод пирӯз шуд. М.Аҳмадинаҷод аз ҳамон рӯзҳои аввали президентияш, сиёсати хориҷии худро нисбати Исроил бисёр тундгароёна ба роҳ монд ва дар ин хусус чандин баёнӣҳо ва изҳоротҳои тунду тез ироа намуда, дар масъалаи пиёда сохтани барномаи ҳастаии Эрон мавқеи оштинопазиреро ишғол намуд.

Новобаста аз ин баёнӣяву изҳороти тундгароёнаи дучониба, Эронро Исроил муносибатҳои маҳрамонаи иқтисодии хешро пинҳонӣ ба роҳ монда буданд ва ин муносибатҳо то аввали асри XXI идома дошта, ҳаҷми ин гуна гардиши «соягӣ»-и мол дар соли 2006 даҳҳо миллион долларро ташкил намуда буд. Ширкатҳои исроилӣ барои хоҷагии кишлоқи Эрон ҳар гуна тухмиҳо, мошинҳои ҳозиразамони кишоварзӣ ва системаҳои бузурги обпошакҳои қатраӣ ворид месохтанд. Ба ҳамин минвол, соли 2006 як гурӯҳи муҳандисини исроилӣ барои барқарор намудани баъзе аз объектҳои Бушер, ки бар асари заминларза осеб дида буданд, ба Эрон омаданд. Хулоса, муносиботи тичоратии миёни ин ду кишвар қуллан қатъ нагардиданд.

Дар ҳар сурат, дурнамои беҳтар гардидани муносибот байни Эронро Исроил, чун пештара, мавҷуд нест. Ҳар ду ҷониб дар масъалаи ҳастаӣ ақидаҳои комилан муқобил ва муҳолифдоранд. Ҳама гуна тезу тундшавии муносибатҳо, ки тавассути тарафҳо ба миён меояд, хоҳнохоҳар ду ҷонибро дар рӯ ба рӯи омили ассосӣ-барномаи ҳастаӣқарор медиҳад. Бо наздик шудан ба қуллаи мақсуд оид ба пиёда сохтани барномаи комили ҳастаӣ, зиддияту муқобилиятҳо низ афзоиш меёбанд.

Вазъияти мавҷуда дар ҳақиқат бисёр нозук ва ҳассос аст. Ҳар ду кишвар нақшаҳои ворид намудани зарбаҳоро ба ҳамдигар ва ҳимоя ё муқобилистӣ ба ин зарбаҳоро доранд. Масалан, пас аз он ки Сардори Ситоди Генералии Исроил дар моҳи июли соли 2006 дар Институти тадқиқотҳои стратегӣ дар Вашингтон баромад карда, нақшаи эҳтимолии зарба ба Эронро пешниҳод намуд ва хабар дод, ки дар ин амалиёт киштиҳои зериобӣ низ метавонанд мавриди истифода қарор гиранд, аз ҷониби Эрон эътирозҳо ва изҳоротҳои тезу тунд садо доданд ва дере нагузашта дар обҳои Халиҷи Форс машқҳои ҳарбии баҳрӣ шурӯъ гашта дар васоити аҳбори оммаи Эрон оид ба санҷиши торпедаҳои навтарини зиддикиштиҳо маълумот ва хабарҳо дарҷ гардиданд [2, 4].

Солҳои 2005-2013 солҳои тезу тунд шудани муносибатҳо миёни ин ду кишвар будаанд. Сабаби ин печидагиҳо ва тезу тундии муносибот дар ин солҳо дар сари қудрат будани М.Аҳмадинаҷод ва баёнӣяву изҳороти тақрор ба тақрори ӯ оиди аз байн бурдани давлати Исроил будааст.

Исроилиҳо дар натиҷа комилан ба он бовар карданд, ки дар ҳақиқат барномаи ҳастаии Эрон хатари асли ва ҷиддиест ба бақои Исроил ва онҳо ба яроқнокшавии ҳамаҷониба шурӯъ карданд. Исроилиҳо бо истифода аз фаёлон, сармоядорони бузург ва таъсиргузори яҳудинаҷоди муқими Амрико (лоббӣ)-ҳо Эронро ҳамчун душмани муштарақ барои ҳарду кишвар шиносонида, ба гирифтани қўмакҳои бисёрмилиарда ноил гардиданд. ИМА ҳар сол барои яроқнокшавӣ, баланд бардоштани қудрати мудофиавӣ ва пешрафти илму техникаи муосир ба ин кишвар миллиардҳо долларро дарёф намедорад. Исроил имрӯз дар минтақа, дар ҳақиқат ҳамчун кишвари мутараққӣ ва пешрафта эътироф гардида, яке аз ҳампаймонҳои сарсупурдаи аз назари ҳарбӣ қудратманди Амрико дар Шарқи Наздик шинохта шудааст [1, 43-51].

Исроил ҳамеша аз Эрон, аз амалӣ гаштани барномаи ҳастаии ин кишвар дар ҳарос аст. Исроил ҳам ҳудаш ба он бовар дорад, ки Эрон бо даст ёфтани ба силоҳи ҳастаӣ барои нобуд сохтани Исроил иқдом мекунад ва ҳам Амрико ба ин бовар бовар қунонидааст. Аз ин рӯ, Амрико ҳеҷ гоҳ тарафдори он нест, ки Эрон дар самти барномаи ҳастаӣяш пешрафтҳо дошта бошад ва бо рақибӣ ҳудаш Исроил бо забони ҳастаӣ суҳбат намояд. Гарчанде, ки худӣ Амрико низ дар масъалаи мазкур диди дугона дорад. Аз он, ки Исроил ғайриқонунӣ аз соли

1968 инчониб (давраи президентии Л.Чонсон) соҳиби яроқи ҳастай мебошад ва дар масъалаи соҳиби яроқи ҳастай шудани Исроил Амрико, Фаронса ва Олмони Ғарбӣ мустақиман даст доштаанд, Амрико чашм мепӯшад [3, 369-375].

Амрико ба сулҳомез будани барномаи ҳастаии Эрон эътимод надорад. Аз ин рӯ, қариб ҳар сол (ба истиснои солҳои 2015- 2018) як дафъа муқобили Эрон ҳам таҳримҳо қабул менамояд ва ҳам бо мақсади тарсонидан ва ба сари мизи гуфтушунид шинонидани Эрон бо қувваи зиёд ба обҳои Халиҷи Форс ворид мешавад ва ё бо дастгирии молиявӣ аз муҳолифини кишвар дар нуқоти мухталифи хоки Эрон гирдиҳамоиҳо, роҳпаймоиҳо ва норозигиҳои иқтисодиро роҳандозӣ менамояд. Масалан, бетартибиҳо дар Озарбойҷон, ки тобиши забонӣ доштаанд дар даврони Раиси Қумхур будани Аҳмадинажд, гирдиҳамоии донишҷӯён дар замони Ҳотамӣ ё норозигиҳои иқтисодӣ ва ба майдонҳо баромадани мардум дар соли 2018 ва ғайра тасдиқи гуфтаҳои боло мебошанд.

Охири соли 2009, аввали соли 2010 ва тирамоҳи соли 2011 низ чун имрӯза Амрико бо ворид гардонидани Қувваҳои ҳарбӣ-бахрияш ба обҳои Халиҷи Форс ва фишору таҳдиду даъвоҳои ба Эрон вазъияти минтақаро хеле бӯхронӣ гардониданд буд. Он замон ҳам асоси ин муноқишотро барномаи ҳастаии Эрон ташкил меод.

Вобаста ба шароити ба амал омада, рӯзҳои 18-19 январи соли 2010 дар дафтари Мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалии Вазорати умури хориҷаи Эрон «Нуздаҳумин ҳамоиши байналмилалии Халиҷи Форс таҳти унвони «Ҷолишҳо ва созкорихои минтақай» доир гардид. Дар ҳамоиш намоёндагонӣ зиёде аз кишварҳои минтақа ва ҷаҳон ширкат варзиданд ва роҷеъ ба масоили баҳсталаби Халиҷи Форс ҳамчун минтақа изҳори назар карданд.

Рӯзи 19 январ дар ҷаласаи аввали ин ҳамоиш Вазири мудофия ва пуштибонии Нерӯҳои Мусаллаҳи ҚИЭ оқои Сардор Ваҳидӣ суҳанронӣ намуда, меҳварҳои асосии амниятии Халиҷи Форсро мавриди баррасӣ қарор дод. Ӯ таъкид намуд, ки ҳамаи кишварҳои атрофи Халиҷи Форс сарнавишт ва манофеи муштарак доранд.

Яке аз меҳварҳои, ки амниятии Халиҷи Форсро зери хатар гузоштааст, таъкид кард ӯ –ин баҳши ҳарбикунонии минтақа мебошад ва аввалин меъёри ин даъво яроқноккунии кишварҳои минтақа ва ба бозори фурӯши яроқи аслиҳа табдил додани ин ғӯшаи дунё мебошад. Соли 2007 60 фоизи содироти яроқи аслиҳаи кишварҳои содиркунанда ба ин минтақа рост меомад. Ин ҷо ба таври маснӯӣ, яъне бо ба бозӣ даровардани қартаи эронҳаросӣ як мусобикаи хариду фурӯши яроқи аслиҳа ба роҳ монда шудааст.

Меҳвари дигаре, ки амниятии минтақаро халалдор намудааст, - ин ҳузури киштиҳои ҷангии хориҷӣ дар обҳои Халиҷи Форс мебошад. Имрӯзҳо (охири соли 2009, аввали соли 2010) дар Халиҷи Форс бештар аз 90 киштии ҷангии ҳавопаймобар, чархболбар ва зердарёӣ мустақар гардидаанд. Оё ин миқдор киштиҳо дар наздикии марзҳои Эрон ба хошири тарсонидан ва фишор овардан ба Эрон мутамарказ шудаанд? Агар чунин бошад, худашон (амрикоӣҳо ва исроилиҳо) медонанд, ки ин кор бефоида буда, дар сурати хурдтарин ҳамла ба Эрон ҳамин киштиҳо бехтарин ҳадаф барои Эрон мебошанд.

Меҳвари дигаре, ки дар минтақа боиси ноамнӣ гардидааст, - ин тавсеаи пойгоҳҳои низомии Амрико ва ҳампаймонҳояш дар ин ҷо мебошад. Онҳо то ҳол кӯшиш кардаанд, ки дар тамоми кишварҳои минтақа пойгоҳ дошта бошанд.

Ғарбиҳо аз як тараф эълон медоранд, ки аз Ироқи Афғонистону Сурияву дигар кишварҳо хориҷ мешаванд, аз тарафи дигар, талош доранд, ки НАТО дар минтақа ҳузури доимӣ дошта бошад, зеро ин ҷо аҳдофи сиёсӣ, низомӣ ва иқтисодияшон мавҷуд аст.

Меҳвари навбатии ин ноамниҳо дар минтақа аз даҳлатҳои низомии ғарбиҳо ва тавсеаи онҳо сарчашма мегирад.

Соли 2010 нуқтаи баландтарини ин фишору таҳдидҳо то ҷое расид, ки дар сомонаҳои интернетӣ вақт ва замони ҳамла ба Эронро аз ҷониби Амрико, то дақиқаҳои мушаххас пахш намуданд.

Тирамоҳи соли 2011 бошад, дар ВАО-и он давр, ба хусус ВАО-и ҚИЭ хабарҳои пахш гардиданд, ки аз ногузирии зарбаҳои ҳавоии Исроил ба корхонаҷоти ҳастаии Эрон дар кӯтоҳтарин муддат иттилоъ медоданд. Президенти Исроил Ш.Перес вобаста ба мавзӯи болозикр изҳор дошта буд, ки ҳамла ба Эрон рӯз аз рӯз «ба як амри эҳтимолӣ табдил ёфта истодааст» [2, 6].

Умуман, ИМА ва пайравонаш тақрибан муддати 30-35 сол аст, ки дар дил орзуи ҷазо додани Эронро доранд. Онҳо роҳи ҳалосӣ аз шарм ва ҷуброн кардани шикастҳои дипломатӣ ва сиёсашон бо Эронро дар таҳримҳо ва дар ҳоли даст додани шароити мусоид дар ҳамла ба ин кишвар медонанд.

Соли 2002 як ҳайати низомии тоҷикистонӣ бо даъвати Вазорати дифои Амрико аз Фармондеҳии Марказии ин вазорат (Центком), воқеъ дар шаҳри Тампаи штати Флорида дидан карда буд ва муаллифи мақола низ узви он ҳайат буд. Ҳангоми боздид аз ин Марказ ва мулоқот бо фармондеҳии он, ба ҳайат харитаи кори ин фармондеҳро, ки дар девори утоқи кориаш овезон буд, нишон доданд. Дар шарҳи харита рӯйхати кишварҳои ба манофеи миллии Амрико хатар дошта тартиб дода шуда буд ва Эрон дар сархати ин рӯйхат қарор дошт.

Ҳарчанд соату дақиқаи рӯзи ҳамла ба Эрон аз тариқи сомонаҳои интернетӣ паҳш гардида буд, вале мардум (тибқи мушоҳидаҳои муаллиф ва дигар кормандони Сафорати Тоҷикистон дар Техрон) ба ин эълонҳо аслан парвоя надоштанд. Дурусттараш, мардум мутмаин буданд, ки Амрико ба чунин ҷиноят даст нахоҳад зад, зеро ӯ хуб медонад, ки Эрон Афғонистону Ироқ нест. Эрон имрӯз дар ҳақиқат ҳамчун кишвари пешрафта ва ба зинаи лидерӣ расидаи минтақа ба шумор рафта, дорои нерӯҳои низомии муназзам, аз ҷиҳати рӯҳиву равонӣ обутобёфта, содиқ ва мучаҳҳаз мебошад.

Аҳолии Эрон дар ҳоли ҳозир аз марзи 80 миллион гузаштааст. Артиши Эрон дорои анвои гуногуни ракетаҳои бурди наздик, васат ва ракетаҳои баллистикӣ мебошад. Нерӯҳои дарёияш, дорои қудрати баланди рақобатпазирӣ ва ҳамлаварӣ буда, бо торпедаҳои навтарин ва зиддидарёӣ мучаҳҳаз гардидааст. Аз 15 то 50 дар сад ва ҳатто бештари аҳолии кишварҳои атрофи Халиҷи Форс дар мазҳаби шиа қарор доранд ва дар ҳолати зарурӣ бо мақсади хидмат ба Эрон ва тарафдорӣ аз шиаҳои Эрон ва Маркази шиаҳои дунё ҳозиранд тамоми супоришҳои ЦИЭ-ро дар мубориза бо амрико ва пойгоҳҳои низомияш иҷро намоянд.

Дар ин миён набояд фаромӯш кард, ки дар ИМА имрӯзҳо миллионҳо нафар (тибқи баъзе манбаъҳо то 6 миллион нафар) эронӣ умр ба сар мебаранд ва садҳо нафари онон дар вазифаҳои муҳим ва калидӣ кор мекунанд. Ин теъдод эронӣ ҳарчанд бо сохти имрӯза, бо режими мавҷуда мушкил дошта бошанд ҳам, ин маънои онро надорад, ки онҳо аз ватану қавму ҳеши худ рӯ гардонида бошанд.

Ҳамчунин, дар лаҳзаҳои зарурӣ бо мақсади заиф сохтан ва маҳдуд кардани фаъолиятҳои ҳарбии Исроил бар зидди Эрон, «Ҳизбуллоҳ»-и Лубнон ва «Ҳамос»-и Фаластин даст ба кор хоҳанд шуд.

Дар ҳолатҳои зарурӣ бастанӣ гулӯгоҳи Ҳурмуз дар Халиҷи Форс ва тангии Цибути дар Халиҷи Адан вазъияти амрикоӣҳо ва ҳампаймонҳои онҳоро хеле бад мекунад. (Соли 2010 президенти ҷумҳурии Цибути ба Эрон ташриф овард. Эрон ӯро бо иззату иқдоми зиёд пазирай намуда, бо яке аз нишонҳои муътабари ЦИЭ кадр карда буд ва ҳамон сол ин ду кишвар роҷеъ ба ҳамкорӣ дар бастанӣ тангнои Цибути дар шароити бухронӣ, ба мувофиқа расида буданд).

Роҳбарияти низомии Эрон борҳо изҳор намудааст, ки киштиҳои ҷангии Амрико ва ҳамроҳонаш барои Эрон тақрибан ягон хатаре надоранд ва баракс онҳо бехтарин ҳадаф барои аз байн бурдан ба шумор мераванд. Роҷеъ ба пиёданизоми Амрико қоршиносон фикрҳои мухталиф доранд. Онҳо гӯё дар хушкӣ ва биёбон малакаи ҷангии комил надоранд. Тибқи баҳои қоршиносон ба гумон аст, ки пиёданизоми Амрико дар алоҳидагӣ ва ба таври мустақил аз ӯҳдаи иҷрои вазифа баромада тавонад.

Вазъияти баамаломадаро баррасӣ намуда, иҷрокунандаи вазифаи Вазири мудофияи ИМА Патрик Шанахан изҳор дошта буд, ки Амрико бо Эрон воридаи ҷанг шудани нест, вале аз ҷимояи манфиатҳоиаш низ даст намекашад [4].

Ҳамчунин, чанде қабл Созмони генералҳои бозништаи Амрико ба Д.Трамп бо номаи мурочиат намуда, аз ӯ хоҳиш намуд, ки шиддатро дар атрофи Эрон паст намуда, бо Эрон воридаи ҷанг нашавад. Дар номаи мазкур 90 нафар генерал имзо гузоштааст. Онҳо дар номашон нигоштаанд, ки «ҷанг метавонад ба оқибатҳои ғайриинтизор дар Шарқи Наздики бе ин ҳам ноором оварда расонад ва ИМА-ро ба хароҷотҳои хеле зиёд ва хатарҳои геополитикӣ гирифта намояд. Онҳо қайд менамоянд, ки набудани муколама бо роҳбарони сиёсӣ ва ҳарбии Эрон танҳо хатарро меафзояд ва натиҷааш метавонад муноқиша бошад. Дар охир, муаллифони нома қайд намудаанд, ки чораҳои дипломатӣ ба маротибаи фойданоктар аз муноқишоти низомиянд» [5].

Барномаи ҳастаии Эрон аз рӯзи арзи вучуд карданаши, ҳамчун устухон дар гулӯи ИМА ва аз ҳама бештар дар гулӯи Исроил дар мондааст. Бо боварӣ метавон гуфт, ки ҳамаи иқдомҳое, ки аз ҷониби ИМА нисбати Эрон ва барномаи ҳастаии ӯ то имрӯз амалӣ шудаанд, тавассути Исроил ва сарватмандону фаъолони яҳудитабори ИМА ташкил ва дастгирӣ ёфтаанд.

Маҳз бо пофишории ИМА ва Исроил соли 2005 нисбати омӯзиш ва баррасии барномаи ҳастаии Эрон гурӯҳи кории 5+1 таъсис ёфт ва назорат аз болои амалишавии барномаи махсус ба уҳдаи МАГАТЭ гузошта шуд. Гурӯҳи 5+1 иборат аз панҷ кишвари узви доимии Шурои Амнияти Созмони Милали Муттаҳид: ИМА, Россия, Хитой, Франция ва Англия бар изофаи Олмон ташкил гардид. Гурӯҳ баъд аз 10 соли фаъолият, яъне 15.06.2015 ба имзои Созишномаи Барҷом (Барномаи ҷомеъи иқдоми муштарақ) ноил гардид. Ин барнома замоне ба имзо расид, ки Б. Обама қудрати сиёсии Америкаро дар ихтиёр дошт.

Бо ба сари қудрат омадани Дональд Трамп, дар атрофи ин Созишнома ҳар гуна сару садо баланд гардиданд ва Президент Д.Трамп ҳанӯз дар давраи номзадияш ба ин мақом, Созишномаи мазкурро ҳамчун санади барои Амрико ҳОЛӣ аз манфиат хонда, онро зеро танқид қарор дода буд. Барои Трамп, ки ба ҳар як санади ба имзо расида бо ҷашми «бизнесмен» назар мекунад, ин Созишнома барои Амрико гӯё беманфиат будааст.

Аз ҳамин хотир, моҳи октябри соли 2017 Трамп изҳор дошт, ки дигар ӯ конгрессро оиди ба манфиати Амрико будани ин Созишнома бовар қунониданӣ нест ва Амрико аз ин Созишнома хориҷ хоҳад шуд. Чунин тасмим аз ҷониби Арабистони Саудӣ ва Исроил дастгирӣ ёфт. Иттиҳоди Аврупо оиди аз Созишнома баромадани Амрико изҳори назар намуда қайд кард, ки бо баромадани як кишвар аз созишнома фаъолияти он қатъ нахоҳад гардид. Кишварҳои дигари узви Созишнома низ оиди ин қарори Амрико изҳори назар карда, аз оқибатҳои нохуши ин амал ИМА ва дигар кишварҳоро огоҳ намуданд. Масалан, Президенти Франция Э. Макрон нисбати мавзӯи болозикр ибрози назар намуда гуфт, ки агар Эрон аз Барҷом барояд, масъулият ба гардани Амрико хоҳад буд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, Амрико 8.05. 2018 аз Созишнома ё Барҷом хориҷ шуданаширо эълон намуд ва қабули таҳримҳои сиёсӣ ва иқтисодиро нисбати Эрон дубора аз сар гирифт.

Эрон дар навбати худ, ба тамоми кишварҳои узви Барҷом 60 рӯз муҳлат дод, то ин масъаларо баррасӣ намуда, ҳар қадом уҳдадорихои ба дӯш гирифтаашонро иҷро карда, манфиати Эронро дар ин бозӣ таъмин намоянд. Дар акси ҳол, Эрон метавонад модернизатсияи ҷарҳаи Ароқро боз дошта, аз маҳдудиятҳои сатҳи ғанисозии уран даст кашад.

ИМА аз як тараф дар минтақа, ба хусус дар қарибҳои сарҳади давлатии Эрон қувваҳои низомиашро афзоиш дода истода, бо ин роҳ ба Эрон фишор меоварад ва аз тарафи дигар мехоҳад, ки роҳбарияти Эронро ба сари мизи гуфтушунид бишинонадва аз ин гуфтушунидҳо ба манфиати ИМА судҷӯӣ намояд. Эрон бошад, ҳеч майли розӣ шудан ба ин гуфтушуниди зеро фишорро надорад.

Барои ба сари мизи гуфтушунид нишондани Эрон ва даъвати роҳбарияти Эрон барои ширкат дар нишасти қарибулвуқуи сарони 20 дар Осака, 12 июни соли равон Сарвазири Япония Шиндзэ Абэ бо хоҳиши Трамп ба Эрон ташриф овард. Ӯ рӯзи 13.06. 2019 дар ибтидои мулоқот бо Сайид Алии Хоменей, ба Роҳбари Инқилоби Исломи муроҷиат намуда изҳор дошт, ки «ман мехоҳам ба Аълоҳазрат паёми Президенти Амрико супорам». Хоменей дар ҷавоб гуфт, ки ман ба паёми Президенти ИМА ягон ҷавобе надорам, зеро ман Трампро шахси ба ҳеч паёме сазовор намедонам. Техрон ҳеч вақт ба гуфтушунидҳои таҳти фишор розӣ нахоҳад шуд. Эрон ба Вашингтон эътимод надорад ва намехоҳад, ки таҷрибаи «талх»-и гуфтушунидҳои қаблӣро тақрор намояд, зеро ягон кишвари соҳибистиклол ба гуфтушунидҳои зеро фишор розӣ нахоҳад шуд [7].

Бо дарназардошти нигоштаҳои боло, таҳлили ҳаводис ва масоили мавҷуд ва бо ба инобат гирифтани назари коршиносону мутахассисон бояд зикр намуд, ки ҳама иқдомҳои Амрикову ҳампаймонҳои ӯ, дар мадди аввал Исроил нисбати Эрон, фаротар аз фишору тарсидиҳӣ намебошад. Танҳо чизе, ки метавонад, боиси нигаронӣ гардад, ин таҳримҳои пай дар пай иқтисодии саҳт мебошад, ки Эронро аз дохил хӯрда, норозигии мардумро ба вучуд оварда, дар кишвар нооромӣро ба бор оварда, боиси ҷоннок ва фаъол гардидани муҳолифони давлат ва сабаби марғу зиндонӣ гардидани иддае аз шахрвардон гардад. Аз

чониби дигар, чисми Эрон ва мардуми он ба ин вирусҳо (тахримҳо) одат кардааст.

АДАБИЁТ:

1. Балашов Ю.А., Вагин М.В., Колобов О.А., Корнилов А.А. Международные отношения на Ближнем Востоке в ххвеке. Нижний Новгород, 2002 г.
2. Пиляева М.А. Некоторые аспекты политической конфронтации между Израилем и Ираном, Москва, 2014 г.
3. Примаков Е.М. Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами, Москва, 2016г.
4. Ҳафтаномаи «Дунё», № 22 (790), 29май- 4 юни соли 2019.
5. www.rbc.ru/politics/ 25 мая 2019 г. Группа американских генералов попросила Трампа не воевать с Ираном.
6. [Htfps://ru.wikipedia.org/wiki/](https://ru.wikipedia.org/wiki/).

МУНОСИБОТИ ЭРОН ВА ИСРОИЛ: ДУРНАМОИ ҲАМКОРИҲО ВА РАҚОБАТҲО

Дар мақолаи мазкур, таърихи пайдоиш ва рушди муносибатҳои Эрон ва Исроил дар садсолаҳои гузашта ва дар ҷаҳони имрӯз баррасӣ гардидааст. Муаллиф дар асоси сарчашмаҳои истифодашуда ва инчунин бо таъриб ба таҷрибаи бои ба даст овардааш дар давоми шаш соли қораи Эрон, далелҳо ва сабабҳои пайдоиш ва рушди муносибот байни Эрон ва Исроилро дар минтақаи Шарқи Наздик ва Миёна мунтазам ба риштаи тасвир кашидааст.

Сабабҳо ва омилҳо, ки боиси бадшавии муносибатҳо миёни ин ду кишвар гаштаанд, инчунин даҳлати абарқудратҳо ба сарнавишти ин муносибатҳо пай ҳам пешниҳоди хонанда гардидаанд.

Муаллиф сабабҳои воқеӣ ва ғайривоқеӣ ва ҳамчунин дурнамои муносибатҳои ин ду кишварро на танҳо дар ҳамкориҳо, балки дар муносиботи континенталӣ низ нишон додааст.

Калидвожаҳо: Эрон, Исроил, ҳамкориҳо, рақобатҳо, Халиҷи Форс, Шарқи Наздик, муҳолилаи абарқудратҳо, барномаи ҳастаи Эрон, МАГАТЭ.

Дар бораи муаллиф: **Холназаров Н. М.** – Сарҳодими илмӣ Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

kholnazarov1954@mail.ru, Тел.: (+992) 501 99 50 33

ИРАНО-ИЗРАИЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: ПРЕСПЕКТИВИ СОТРУДНИЧЕСТВО И ПРОТИВОСТОЯНИЯ

В данной статье рассматривается история становления и развития ирано-израильских отношений в прошлых столетиях и в современном мире. Автор, основываясь на использованных источниках, а также опираясь на извлеченный богатый шестилетний опыт работы в Иране последовательно излагает и представляет факты развития отношений между Ираном и Израилем на регионе Ближнего и Среднего Востока.

Вниманию читателя предоставляется причины и условия способствовавшей и приведшей к ухудшению отношений между двумя странами, а также вмешательство сверхдержав на судьбу этих отношений. Автор показывает конкретные объективные и субъективные причины и перспективы этих отношений не только в сотрудничестве двух стран, но и в континентальном отношении в целом.

Ключевые слова: Иран, Израиль, сотрудничество, противостояния, Персидский Залив, Ближний Восток, вмешательство сверхдержав, Атомная программа Ирана, МАГАТЭ.

Об авторе: **Холназаров Н. М.** - старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Европы и Азии АН Республики Таджикистан, E-mail: kholnazarov1954@mail.ru, Тел.: (+992) 501 99 50 33

IRAN-ISRAEL RELATIONS: COOPERATION AND CONFRONTATION

This article discusses the history of the formation and development of Iranian-Israeli relations in past centuries and in the modern world. The author, based on the sources used, and also relying on the rich six-year experience gained in working in Iran, consistently sets forth and delivers facts of the development of relations between Iran and Israel in the region of the Near and Middle East.

The reader is given the reasons and conditions that contributed to and led to the deterioration of relations between the two countries, as well as the intervention of superpowers on the fate of these relations. The author shows specific objective and subjective reasons and prospects for these relations not only in the cooperation of the two countries, but also in the continental respect as a whole.

Keywords: Iran, Israel, cooperation, confrontation, the Persian Gulf, the Middle East, the intervention of superpowers, Iran's nuclear program, IAEA.

**ТОЧИКИСТОН-ПОКИСТОН:
ҲАМКОРИҲО ДАР САМТИ ЭНЕРГЕТИКА (1992-2010)**

Т.Х. ТУРСУНОВ
н.и.т., дотсент,
ходими пешбари Институти
омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҚТ

Энергетика зербинои асосии инкишофи устувори иқтисод ба шумор меравад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бузург ва ниҳоят арзони гидроэнергетикӣ мебошад, ки истифодаи онҳо метавонад омили муҳими рушди ҳамкориҳои иқтисодии минтақавӣ ва ҳатто пешрафти минтақа гардад. Иқтидорҳои истеҳсолии ин захираҳо беш аз 527 миллиард киловатт-соатро ташкил медиҳанд ва айни замон танҳо панҷ фоизи онҳо ба кор бурда мешавад. Дар ҷумҳурӣ 947 дарё бо дарозии зиёда аз 10 км ва дар маҷмуъ бо дарозии 90 000 км мавҷуд аст. [21, с.92].

Захираҳои фаровони обӣ имконият медиҳад, ки қувваи барқӣ арзон истеҳсол шуда, як қисми он ба кишварҳои минтақа интиқол дода шавад. Дар солҳои 90-уми асри гузашта бо дарназардошти захираҳои бойи энергетикӣ кишварҳои гуногуни ҷаҳон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ зоҳир карданд. [19]. Дар шароити имрӯзи глобалӣ, рушди иқтисодиёт ва таъсири сиёсӣ дар ҷаҳон Покистон наметавонист аз равандҳои инкишофи байналмилалӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Тоҷикистон дар канор бошад.

Ҷумҳурии Ислонии Покистон аз рӯзҳои аввали истиқлолияти Тоҷикистон барои ҳамкориҳои судманд дар ҳама бахшҳо ва пеш аз ҳама барои бунёди неругоҳи оби Роғун ҳавасмандии худро ибраз намуда буд. Покистон бо саҳми амалӣ дар бунёди неругоҳҳои кишвари мо метавонад ҳам нерӯи арзони барқ ва ҳам манфиати бузурги иқтисодӣ ба даст орад. Аз ин рӯ, Покистон ҳанӯз дар марҳилаи аввали муносибатҳои дипломатиаш бо Тоҷикистон барои роҳандозии ҳамкориҳо дар бахши энергетика иқдом намуда буд ва соли 1992 миёни ду кишвар Ёддошти тафохум оид ба ҳамкорӣ дар бахши энергетика ба имзо расид, ки мувофиқи он интиқоли 1000 мегаватт ба Покистон ва бунёди хати баландшиддати интиқоли барқ тавасути Афғонистон ба нақша гирифта шуда буд. [2]. Аммо ҷанги дохилӣ ба ин нақша монеа эҷод намуд.

Дар Ҷумҳурии ислонии Покистон як қатор неругоҳҳо аз қабилҳои неругоҳи Дамбаи Мангла, ки дар Ҷамму ва Кашмир соли 1967 сохта шудааст, неругоҳи Дамбаи Тербало дар дарёи Ҳинд, дар 50 километрии Исломобод соли 1977 ба истифода дода шуда, муҳлати истифодаи он то соли 2060 муайян карда шудааст, фаъолият мекунад. Ҳаҷми истеҳсоли нерӯи барқ дар Покистон дар соли 2003 ба 76,92 миллиард кВт баробар буд. Талаботи кишвар бошад 71,54 миллиард кВт-ро ташкил медиҳад. [23]. Аммо мутахассисон бар он назаранд, ки дар Покистон норасоии қувваи барқ (тахминан 8000 мВатт) ҳамасола вучуд дорад. [3].

Бо мақсади таъмини аҳолии мамлакат ва рушди иқтисодиёти миллӣ дар ояндаи наздик Ҳукумати Ҷумҳурии ислонии Покистон як қатор лоиҳаҳои сохтмони неругорҳоро мехоҳад амалӣ намояд.

Аз рӯй баҳои мутахассисони Чин ва Аврупо иқтидори умумии перспективии неругоҳҳои Покистон 60 000 мВатт-ро ташкил медиҳад, ки аз он танҳо 40 000 мВатт-аш аз шалолҳои неругоҳҳои шимоли Ҳинд мебошад. Ҳоли ҳозир маблағи умумии лоиҳаҳои гидроэнергетикӣ Покистон 50 млрд доллари ИМА-ро ташкил дода, барои сохтмони як қатор неругоҳҳо дар дарёи Ҳинд аз Скалда то Гилгит-Балтистон муайян шудааст. Аз маблағи муайяншуда 12 млрд доллараш барои лоиҳаи неругоҳи Диамарпошо ҷудо шудааст ва сохтмони он вазъи

гидрологиро дар дарё тағйир дода, ҳамзамон 35 000 ҳазор аҳолии минтакаи зери об кӯчонида мешавад.

Аз рӯй сарчашмаҳо неругоҳҳои перспективии Покистон бо иқтидори зерин бунёд карда мешавад: «Диамарпошо» (4500 мВатт), «Патан» (2400 мВатт), «Такот» (4000 мВатт), «Бунжи» (7100 мВатт) ва «Дасу» (4320 мВатт). [3]. Маълум аст, ки барои сохтмони неругоҳҳо ғайр аз дарёи Ҳинд, дарёҳои Целам, Чинаб, Рави ва Сатлеч низ ба нақша гирифта шудаанд ва дар оянда дар ин дарёҳо неругоҳҳо бунёд карда мешавад.

Дар баробари ин як қатор лоиҳаи минтақавӣ аз қабилӣ CASA⁴ -1000 бо иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арафаи анҷомёбист. Ҳукумати Тоҷикистон барои беҳтар ба роҳ мондани ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика ҳамма тadbирхоро меандешад. Барои соҳибкорон ва сармоягузори хориҷӣ дар сохтмони иншооти энергетикӣ, хати интиқоли барқ ва ғайра як қатор имтиёз ва сабукиҳо фароҳам омадааст. Хатти баландшиддати 500 килловатаи CASA-1000 муҳимтарин лоиҳа дар бахши рушди ҳамкориҳои энергетикӣ миёни ду кишвар ба ҳисоб меравад.

Дар раванди ташаккули давлатдорӣ миллий ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур омад то барномаи ислоҳоти иқтисоди ҷумҳуриро тарҳрезӣ намояд, ки он фарогири соҳаи энергетика, таҷассумгари рушди иқтисодӣ ва ҳам рушди иҷтимоӣ чомеа мебошад. Дар ин замина 3 августи соли 2002 Консепсияи рушди комплекси энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2015 қабул карда шуд ва дар соли 2009 дар ҷумҳурӣ зиёда аз 50 неругоҳҳои хурд ва соли 2010 бошад 189 чунин неругоҳҳо ба истифода дода шуд. [14]. Имрӯз низ масъалаи энергетика дар маркази тавачҷӯҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор дорад ва барои инкишофи он як қатор тadbирҳои муассир, аз ҷумла азнавсозиву барқароркунии иқтидорҳои истеҳсоли ва шабакаҳои интиқоли неруи барқ амалӣ мешаванд. Танҳо соли 2014 агрегати дуҷуми НОБ-и «Сангтӯда-2» ва навбати аввали Маркази барқу гармидихии «Душанбе-2» бо иқтидори 220 мегаватт ба кор даромад. [16].

Ҳоло аз ҷониби Ҳукумати кишвар қорҳои лоиҳакашии неругоҳҳои барқии обии «Шӯроб», «Нуробод-1», «Нуробод- 2», «Айнӣ», «Фондарё», «Санобод» ва «Себзор» идома дошта, сохтмони хатҳои интиқоли неруи барқ ва бунёди барқарорсозии зеристгоҳҳои барқии онҳо ба нақша гирифта шудааст.

Дар баробари ин, таҷдиду барқарорсозии НОБ-и Норақ идома дошта, қорҳои таҷдиду барқарорсозии неругоҳҳои барқии обии Қайроққум ва Сарбанд шурӯъ мегарданд. Ин омилҳо ба рушди соҳаи энергетика ва истеҳсоли иловагии қувваи барқ мусоидат менамоянд.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ислонии Покистон дар соҳаи энергетика аз рӯзҳои аввали истиқлолияти Тоҷикистон ба марҳилаи нави рушди худ ворид гарид ва он дар мулоқоту сафарҳои мутақобилаи сарони кишварҳо таҷассуми амалии худро дарёфт. Сафари расмӣ Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Туркия барои вохурӣ бо намояндагони кишварҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ 4 июли соли 1993 сурат гирифт ва рӯзӣ 6 июл дар меҳмонхонаи «Конрад»-и Истамбул Эмомалӣ Раҳмон ва сарвазирӣ Покистон Муҳаммад Навоз Шариф масъалаҳои васеи ҳамкориҳои давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои иқтисодиро муҳокима карданд. Тарафҳо ба мувофиқа расиданд, ки пас аз омӯзиши имкониятҳои потенциалӣ лоиҳаҳои зарурӣ дар соҳаи гидроэнергетикаро тарҳрезӣ ва амалӣ менамоянд.

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Ҷумҳурии Ислонии Покистон Сардор Форук Аҳмадхони Лағорӣ дар Ислонобод, дар таърихи 23 март соли 1997 дурнамои равобити дутарафа ва иштироки Покистон дар бунёди иншоотҳои гидроэнергетикӣ ду кишвар муҳокима гардид.

20 июни соли 1997 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Ислонии Покистон Гавҳар Аюбхон вохурӣ намуданд. Дар мулоқот Эмомалӣ Раҳмон изҳор намуданд, ки Тоҷикистон барои амалинамоеи барномаҳои муштарак, бахусус дар самти сохтмони неругоҳҳои обии барқӣ бо Покистон ҳавасманд ва

⁴ CASA- Central Asia and Southern Asia (Осиёи Марказӣ ва Осиёи Ҷанубӣ).

манфиатдор мебошад. Аз чумла, дар хусуси ба анҷом расонидани сохтмони НОБ-и “Сангтуда” ва “Роғун” ёдовар шуда, аҳамияти амалии ин иншоотхоро таъкид карданд. [22,с.135.].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Покистон Абдул Саттор дар таърихи 12 апрели соли 2002 дар қатори дигар масъалаҳо, эҳёи нақшаҳои иштироки Покистон дар анҷом додани сохтмони НОБ-и “Роғун” бо интиқоли минбаъдаи нерӯи барқӣ он ба ин кишварро матраҳ намуданд.

12 майи соли 2004 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар аввалин сафари давлатиашон ба Ҷумҳурии Исломии Покистон самти афзалиятноки ҳамкорӣҳои дучониба ва ҳамкорӣҳои бунёди дар соҳаҳои асосӣ, бахусус соҳаи энергетикаро муҳим арзёбӣ карданд. [15]. Қайд гардид, ки Покистон метавонад дар ташкили консортсиуми байналмилалӣ барои бунёди нерӯгоҳи Роғун ташаббускор бошад ва нерӯи лозимии барқӣ арзонро дастрас ва истифода намояд.

13 майи соли 2004 дар қароргоҳи муваққатии худ дар Ислмобод Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо вазири молияи Покистон Шавкат Азиз масъалаи ҳамкорӣҳои дучониба дар соҳаи гидроэнергетика, бахусус, сохтмони НОБ-и Роғунро муҳокима намуданд. Ҳамсуҳбатон иброз намуданд, ки дар сохтмони Роғун то ҳол беш аз 800 миллион доллар сарф шуда, қисмати муҳими корҳо ба анҷом расидааст. Мутахассисони соҳа, қувваи кории арзон, ашё ва васоити лозима мавҷуданд. Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки тарҳи нави бунёди марҳила ба марҳилаи ин нерӯгоҳро омода намуда, амалӣ мекунанд ва қариб 600 миллион доллар барои анҷоми марҳилаи аввал зарур аст. Харчи он дар ҷаҳору ним сол рӯйпӯш мешавад ва идомаи сохтмон бо ғоидаи худӣ объект имкон дорад. Қайд гардид, ки Вазорати молияи Ҷумҳурии Исломии Покистон метавонад дар соҳмон додани консортсиум ва ҷалби сармояи зарурӣ нақши муҳим дошта бошад.

Дар баробари баррасии масоили густурдаи равобити иқтисодӣ-тиҷоратӣ, дигарбора масъалаи иштироки Покистон дар истифодаи захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба хусус бунёди нерӯгоҳи Роғун 13 сентябри соли 2004 дар шаҳри Душанбе дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Сарвазири Ҷумҳурии Исломии Покистон Шавкат Азиз матраҳ гардид. [10].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо изҳори боварӣ нерӯгоҳи Роғунро рамзи возеҳ ва шоистаи ҳамкорӣи ду кишвар унвон кард. Самаранок истифода кардани захираҳои оби Тоҷикистон ҳам эҳтиёҷоти кишварҳои минтақаро таъмин менамояд ва ҳам барои фуруши нерӯи барқ мусоидат менамояд.

12 октябри соли 2004 дар Брюссел Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва дабири Кулли Ҳартияи энергетикӣ Риа Кимлер мулоқот намуданд ва дар он имзои ҳарҷӣ зудтари протоколи транзитии миёни 51 мамлакии узви Ҳартия барои ҳалли мусбати интиқоли транзитии нерӯи барқ зарур дониста шуд. [7]. Риа Кимпер Ҷумҳурии Тоҷикистонро яке аз асосгузори таъсиси Ҳартияи энергетикӣ гуфта, ба захираҳои оби Тоҷикистон ва лоиҳаҳои энергетикӣи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷуҳ доштани кишварҳои аъзои Ҳартияро ёдовар шуд. Ҳамзамон дар вохӯрӣ масоили вобаста ба консортсиуми Сангтуда, мулоқоти дарпешистодаи вазирони умури хориҷаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Исломии Покистон ва Афғонистон доир ба интиқоли нерӯи барқ аз Тоҷикистон ба Покистон ва ташкилу баргузори тадбирҳои ҷаҳонии омӯзиш ва татбиқи лоиҳаҳои гидроэнергетикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди муҳокима қарор гирифт.

2 ноябри соли 2004 дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Бонки Осиёи Рушд Тадао Чино ба маҷмӯи васеи масъалаҳои марбути ҳамкорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки Осиёи Рушд, аз чумла лоиҳаҳои сохтмони хатҳои барқӣ ҷануб ва шимоли Тоҷикистон, шабакаи барқии Осиёи Марказӣ бо Афғонистон ва Покистон ва татбиқи он, ки ба рушди иқтисодии кишварҳои минтақа мусоидат менамояд, ҳамфикрӣ зоҳир гардид. [8].

Лоиҳаҳои муштараки бунёди роҳҳо ва хати интиқоли нерӯи барқ тавассути дараи Ваҳон аз Тоҷикистон ба Покистон 22 апрели соли 2005 дар Индонезия дар мулоқоти Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон Парвиз Мушарраф баррасӣ шуд.

30 март соли 2005 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва вазири хоҷагии об ва энергетикаи Ҷумҳурии Исломии Покистон Лиёқат Алӣ Ҷатой мулоқот карданд ва маҷмӯи васеи масъалаҳои ҳамкориҳои дӯстона ба баррасӣ шуд. Тавре дар сӯхбат арзёбӣ шуд, имрӯз шароити мусоиди ширкати амалии Покистон дар бунёди нерӯгоҳи оби барқии Роғун дар ҳамдастӣ бо Тоҷикистон ва кишварҳои дигар фароҳам гардидааст. Истифодаи муштаракӣ захираҳои энергетикӣ Тоҷикистон, бунёди хатти интиқоли нерӯи барқ аз Тоҷикистон тавассути дараи Ваҳон ба Покистон, ки дар ин бора ҳанӯз дар ҷараёни сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Исломобод бо Президент Парвиз Мушарраф мувофиқа ҳосил шуда буд, дар маркази диққати мусоҳибон қарор гирифт.

Соҳтмони фақат як нерӯгоҳи азими оби барқию Даштиҷум (бо иқтидори солонаи беш аз 17 миллиард киловатт-соат) имкони онро фароҳам меорад, то ниёзи минтақа ба барқ тақрибан рафъ гардад. Дар ин замина Тоҷикистону Покистон метавонанд муштаракан дар бунёди нерӯгоҳҳои хурду миёнаи оби барқӣ, муассисоти гуногуни барқӣ, шабакаҳои интиқоли нерӯи барқ саҳми босазо гузоранд.

21 июни соли 2005 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Директори минтақавӣ Бонки ҷаҳонӣ Деннис Де Трей вохӯрданд ва дар мулоқот ҷалби сармояи Ҷумҳурии Исломии Покистон ва дигар мамӯлики манфиатдор, ҳамзамон таъсиси Консорсиуми байналмилалӣ дар вусъат бахшидани соҳтмони нерӯгоҳҳои Сангтӯда-1, Сангтӯда-2 ва Роғун ва ба манфиати рушди ҳамкориҳои минтақавӣ будани он таъкид гардид.

Татбиқи амалии лоиҳаҳои инвеститсионӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавриди азхудкунии захираҳои обӣ ва канданиҳои фойданоки табиӣ имконияти азиме дар самти таъмини мустақилияти комили энергетикӣ мамлакат ва фурӯши нерӯи барқ ба хориҷи кишвар мебошад. Нақшаи интиқоли нерӯи барқ дар заминаи саҳмгузорӣ дар лоиҳаҳои инвеститсионӣ энергетикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯзи 6 июли соли 2005 дар шаҳри Остона дар вохӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Сарвазири Ҷумҳурии Исломии Покистон Шавкат Азиз низ баррасӣ гардид. [4].

Дар баробари дигар масъалаҳо рӯзи 7 декабри соли 2005 дар шаҳри Маккаи Арабистони Саудӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон Парвиз Мушарраф атрофи имконоти васеи ҳамкориҳои мутақобилан судманди Тоҷикистону Покистон дар соҳаи гидроэнергетика мубодилаи афкор намуда, омодагии худро баҳри таҳми густариши минбаъдаи ҳамкориҳо таъкид намуданд. [9].

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва вазири энергетика ва оби Ҷумҳурии Исломии Афғонистон Алҳоч Муҳаммад Исмоилхон дар таърихи 10 декабри соли 2005 масоили вобаста ба татбиқи амалии Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Афғонистон «Дар бораи ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика», ки ҳангоми сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Ҷумҳурии Исломии Афғонистон моҳи апрели соли 2005 ба имзо расида буд, баррасӣ гардид. Эмомалӣ Раҳмон ёдовар шуданд, ки барои суръат бахшидан ба соҳтмони хатти интиқоли нерӯи барқ аз Тоҷикистон то Покистон аз тариқи Афғонистон бо Президенти Афғонистон Ҳомид Карзай ва бо Президенти Покистон Парвиз Мушарраф ба мувофиқа расидаанд, ки он ҷавобгӯи манфиати ҳама кишварҳои минтақа мебошад. Ҳамзамон роҳро вусоит ва иштироки энергетикҳои Тоҷикистону Афғонистон дар соҳтмони хатти интиқоли барқ ба Афғонистон ва Покистон низ муҳокима карда шуд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 20 апрели соли 2006 қайд намуданд, ки дар татбиқи стратегияи минтақавӣ ва байналмилалӣ Тоҷикистон истикрор ва таҳкими равобити дӯстона, ҳамкорӣ васеи судманд бо Покистон мақоми ниҳоят муҳим дошт ва дорад. Дар фойдаи ниҳоят кӯтоҳ бо Покистон робитаҳои созанда ва судманд роҳандозӣ шуд. Изҳори умед шуд, ки амалиномаи барномаҳои ҳамкорӣ, пеш аз ҳама дар арсаи гидроэнергетика ва инфраструктура ба таҳкими бештари ин робитаҳо мусоидат менамояд.

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Раиси сенати Ҷумҳурии Покистон Муҳаммад Миан Сумро низ дар таърихи 26 июни соли 2006 густариши ҳамкориҳои судманди мутақобила дар бахши гидроэнергетика ва бунёди воситаҳои минтақавии интиқоли неруи барқ баррасӣ шуд. [1]. Қайд гардид, ки татбиқи лоиҳаи интиқоли барқ ба вазъи сиёсии Афғонистон вобастагӣ дорад, зеро ин хат тариқи қаламрави Афғонистон мегузарад.

Таваҷҷуҳи ҷониби Покистон ба рушди соҳаи гидроэнергетикаи Тоҷикистон борҳо зохир гардида, омодагии худро барои бунёди неругоҳҳои хурду бузург изҳор намудааст. 28 июни соли 2006 раиси сенати Покистон Муҳаммад Миан Сумро дар мулоқот бо Маҳмадсаид Убайдуллоев қайд кард, ки барои маблағгузорӣ ба бунёди неругоҳи Роғун кӯмак менамоянд. [13].

Ҳамин тариқ, дар шаҳри Душанбе дар мулоқоти хосаи сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон дар таърихи 26 июли соли 2006 масоили ба роҳ мондани ҳамкориҳои судбахши минтақавӣ дар аксар соҳаҳо, аз ҷумла бунёди неругоҳҳои обии барқӣ, интиқоли нерӯи барқ ба Афғонистону Покистон ва дигар кишварҳои минтақаи Осиёи Марказию Ҷанубӣ баррасӣ шуд. [11].

26 октябри соли 2006 вазири энергетика ва захираҳои обии Покистон Лиакат Алӣ Ҷатой барои ширкат дар кори конфронси дуввуми бозори минтақавии электроэнергетикӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Ҷанубӣ ба Душанбе ташриф овард ва 28 октябр комиссияи байниҳукумати Тоҷикистон ва Покистон баргузор шуда, дар рафти он масъалаҳои муҳими муносибатҳо аз ҷумла, ҳамкориҳо дар соҳаи энергетика муҳокима шуданд.

16 январи соли 2007 Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми суҳанронӣ дар маросими ифтитоҳи анҷумани тичоратию иқтисодӣ дар шаҳри Пекин аз ҷумла қайд карданд, ки мувофиқи пешгӯии мутахассисон, иқтисодиёти доимӣ рушдбандаи бисёр мамлакатҳо, пеш аз ҳама, Ҳиндустону Покистон ба ҳаҷми хеле калони захираҳои энергетикӣ, хусусан қувваи барқ эҳтиёҷи зиёд дорад. Тоҷикистон дорои захираҳои хеле бузурги гидроэнергетикӣ мебошад ва аз рӯи захираҳои умумии гидроэнергетикӣ дар миқёси ҷаҳон яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол мекунад ва дар давоми сол имкони истеҳсоли 527 миллиард кВт-соат қувваи барқ мавҷуд аст. Аммо, айни ҳол танҳо шаш фоизи захираҳои мавҷуда истифода карда мешавад.

Қайд гардид, ки то соли 2020 ҳаҷми истеҳсоли қувваи барқ то 80 миллиард кВт-соат расонида мешавад. Дар ин робита масъалаи ба кишварҳои дигар, аз ҷумла Покистон фурӯштани қувваи барқ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст ва айни замон бо баъзе сармоягузориҳои эҳтимоли масоили сохтмони неругоҳҳои нави барқи обӣ матраҳ карда мешавад. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки ин нақшаҳо аз нигоҳи иқтисодӣ манфиатовар мебошанд. Масрафоти онҳо дар кӯтоҳтарин фурсат бароварда шуда, пас он дар давоми солҳо суди зиёд меоранд. Ҳамзамон, бо бунёди сарбанду обанборҳои ин неругоҳҳо бо об таъмин намудани қариб 2 миллион гектар замин дар Осиёи Марказӣ ва Афғонистон имкон дорад. [18].

7 майи соли 2007 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Техрон дар суҳанронии худ қайд карданд, ки бунёди хатти 500 киловолтаи интиқоли нерӯи барқ аз Тоҷикистон ба Эронро Покистон аз тариқи Афғонистон тезонида мешавад.

Дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Сафири фавқулодда ва мухтори Ҷумҳурии Ислонд Покистон дар Тоҷикистон Икромулло Максуд дар таърихи 8 январи соли 2008 ҳолат ва дурнамои муносибатҳои Тоҷикистону Покистон баррасӣ шуд. [12]. Ҷонибҳои дурнамои робитаҳои ҳамкориҳои гуногунҷанбаи Тоҷикистону Покистон, аз зумра бунёди хатҳои минтақавии интиқоли нерӯи барқро умедбахш маънидод карданд.

24 марти соли 2008 дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Вазири корҳои хориҷии Афғонистон Рангин Додфар Спанто масоили вобаста ба омода кардани мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистону Афғонистон ва Эрон ва масъалаҳои густариши ҳамкориҳои дучониба ва ба ҳам пайвастании шабакаҳои барқии се кишвари мазкур ва Покистон, бунёди роҳҳои оҳан ва мошингарди минтақавӣ, ташкили мин-

тақаҳои озоди иқтисодӣ ва савдою сармоягузорӣ аз ҷумлаи лоиҳаҳои афзалиятноки ҳамкориҳои дучониба ва сечониба маънидод гаштанд. [5].

28 апрели соли 2008 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва сафири фавқуллода ва мухтори Ҷумҳурии Исломии Покистон дар Тоҷикистон Холид Усмон Қайсар масоили густариши минбаъдаи муносибатҳои судманди Тоҷикистону Покистон, махсусан иштироки Покистон дар бунёди нерӯгоҳи оби Роғун ва хатҳои минтақавии баландшиддати интиқоли нерӯи барқро баррасӣ намуданд.

29 ноябри соли 2008 дар суҳанронӣ дар Конфронси байналмилалӣ оид ба фаъолияти минбаъда дар соҳаи маблағгузориҳои рушд барои шарҳи чараҳои татбиқи Консенсуси Монтеррей Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон қайд намуд, ки мо барои содироти зиёда аз 30 миллиард киловатт/соат қувваи барқ ба як қатор кишварҳо аз ҷумла, Покистону Ҳиндустон ва дигар минтақаҳои имкон пайдо хоҳем кард, ки ин саҳми арзанда дар рушди софӣ ин кишварҳо хоҳад буд. [17].

30 ноябри соли 2008 Сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Саммити ғайрирасмии Созмони Милали Муттаҳид оид ба баррасии масъалаҳои вобаста ба бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ ва Конфронси байналмилалӣ оид ба маблағгузориҳои рушд, ки дар Қатар доир шуд, соҳтмони нерӯгоҳи оби Роғун ва як қатор нерӯгоҳҳои дигари обию ҳароратии барқиро аз самтҳои асосии фаъолияти давлати Тоҷикистон баҳри таъмини рушди бонизоми иқтисодии кишвар маънидод карда, таъкид доштанд, ки дар сурати дастгирии кишварҳою созмонҳои мадарасон аз татбиқи босамари ин нақшаҳо содироти зиёда аз 30 миллиард киловатт/соат қувваи барқ ба Покистон ва дигар кишварҳои минтақа дар ояндаи наздик имконпазир мегардад ва ин саҳми намоёни Тоҷикистон дар амалӣ намудани Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола мебошад.

30 январи соли 2009 дар мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Директори Бонки умумиҷаҳонӣ оид ба кишварҳои Осиёи Марказӣ Моту Кониши дастгирӣ аз рушди гидроэнергетика бо назардошти аҳамияти минтақавии он, аз ҷумла таъмини ниёзҳои энергетикӣ Покистон самти афзалиятноки ҳамкориҳои Тоҷикистону Бонки умумиҷаҳонӣ маънидод гардид.

Ҷумҳурии Исломии Покистон яке аз ҳавасмандони бунёди хати баландшиддати CASA-1000 буда, баҳри вусъат бахшидани ҳамкориҳо барои татбиқи лоиҳаҳо дар доираи бунёди ин хати баландшиддат соли 2009 зимни баргузориҳои ҷаласаи сеюми Комиссияи байниҲукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Покистон тасмим шуда буд. [2].

Ҳамин тариқ, дар воҳӯриҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Вазири нерӯ ва захираҳои оби Ҷумҳурии Исломии Афғонистон Муҳаммад Исмоилхон 15 февralи соли 2010 ба масъалаи татбиқи лоиҳаҳои минтақавӣ оиди бунёди хатти 220 киловолтаи Тоҷикистон-Афғонистон, хатти 500 киловолтаи миёни Қирғизистон-Тоҷикистон-Афғонистон-Покистон -CASA-1000 ва соҳтмони нерӯгоҳҳои нави барқӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд. [6]. Муҳаммад Исмоилхон ба Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон иттилоъ дод, ки соҳтмони хатти 220 киловолтаи Тоҷикистон-Афғонистон дар ҳудуди Афғонистон низ оғоз ёфт ва баъд аз 10 моҳ мавриди истифода қарор хоҳад гирифт. Аз соли 2010 то имрӯз чандин мулоқотҳои дучониба дар масъалаи татбиқи лоиҳаи CASA-1000 сурат гирифта, соҳтмони он идома дорад.

Имрӯзҳо дар ҳудуди вилояти Хатлон ба соҳтмони ду зеристгоҳи CASA-1000 яке дар ноҳияи Вахш ва дигаре дар ноҳияи Кушонӣён (Бохтари собиқ) оғоз кардаанд. [20].

Лоиҳаи CASA-1000 асоси бозори энергетикӣ минтақа буда, истеҳсолкунанда ва истеъмолкунандаи қувваи барқро дар минтақа ба ҳам меорад ва он барои татбиқи меъёрҳои нави тичоратӣ-иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Зиёд шудани шумораи аҳоли дар минтақа, бахусус дар кишварҳои Осиёи ҷанубӣ сарони кишварҳо ва коршиносонро водор месозад, ки барои садсолаи оянда чораҷӯӣ намоянд ва истифодаи самараноки захираҳои обро ба роҳ монанд. Ҳамзамон бодарназардошти гармшавии сайра ва таъсири манфии офатҳои табиӣ ба об вобаста татбиқи амалии чораҳои пешгирикунанда бо ширкати кишварҳои минтақа ва ҷаҳон амри зарурӣ мебошад.

Мувофиқ ба ҳисобҳо дар ҳар соли қафомонии лоиҳаи CASA-1000 кишварҳои аъзои лоиҳа тақрибан 500 млн доллар зарар мебинанд. Аз ин рӯ, татбиқи саривақтии лоиҳа, ки то соли 2020 муайян шудааст, зарур мебошад. Лоиҳаи CASA -1000 дар баробари пайвастании низоми энергетикӣ дар ҳамгирии минтақавӣ низ нақши бузург мебозад.

Низоми ягонаи таъминоти энергетикӣ Тоҷикистон, ки дар ҳамбастагӣ бо кишварҳои дигари Осиёи Миёна қарор дошт, баъди пошхӯрии СССР хароб шуд. Дар натиҷа, ҳар сол дар фасли тобистон миқдори зиёди об бидуни коркард аз неругоҳҳо партофта мешуд, ки аз он истеҳсоли тақрибан 3,5 - 4 млрд. квт/соат то 6,0 млрд. квт/соат неруи барқ имконпазир аст. Амалӣ намудани ин лоиҳа ба мо имконият медиҳад, ки аз 1 май то 30 сентябр неруи барқи изофагиро Афғонистон ва Покистон содирот намоем.

Зиёда аз ин, тарҳи CASA-1000 аз лиҳози коҳиш додани таъсири манфии партовҳои истеҳсоли ба муҳит созгори ҳадафҳои Созишномаи Париж оид ба тағйирёбии иқлим дар мавриди дастрасӣ ба манбаҳои алтернативии энергия мебошад.

Аз рӯи баҳои Бонки ҷаҳонӣ Тоҷикистон аз рӯи захира ва истеҳсоли энергияи обӣ дар сайёра дар қатори шаш кишвари пешсаф қарор дорад. Тарҳи CASA-1000 ба тавозуни истеҳсоли қувваи барқ дар Осиёи ҷанубӣ мусоидат карда, кишварҳои Осиёи ҷанубиро, ки аз қувваи барқ танқисӣ доранд, таъмин ва мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодиро бартараф месозад. Дар самти иҷтимоӣ ба пайдо шудани ҷойҳои корӣ, бартараф кардани камбизоатӣ ва боло бурдани сатҳи зиндагӣ мусоидат менамояд. Лоиҳаи CASA-1000 барои расидан ба мақсадҳои рушди устувор созгор аст.

Тоҷикистон хоҳони иштироки фаъолу амалии Покистон дар сохтмони объектҳои гидроэнергетикӣ, инфраструктурӣ ва истеҳсоли мебошад. Ҳукумати кишвар барои беҳтар кардани ҳамкорӣ ҳама тадбирҳоро андешида истодааст. Барои соҳибкорон ва сармоягузори хориҷӣ дар сохтмони иншооти энергетикӣ хати интиқоли барқ ва ғайра як қатор имтиёз ва сабукиҳо додааст.

Дар маҷмӯъ, ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Покистон дар самти энергетика босамар чароён дорад ва ба манфиати халқҳои ду кишвар ва минтақа буда, дар беҳсозии вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ саҳми назаррас мегузорад.

АДАБИЁТ

1. Дидори Раҳмонов бо мақоми парлумони Покистон. //Миллат.-2006.- 29 июл.-№ 25(43).
2. Зубайдов З. Эҳёи дӯстии кӯҳан. //Садои мардум.-2012.-8 июн.-№ 70-71 (2897-2898).
3. Казанин М.В. Сотрудничество КНР и Пакистана в гидроэнергетике. [URL:http://www.iimes.ru](http://www.iimes.ru). 16 мая, 2017. (дата обращения: 13.03.2018 г.)
4. Чаласаи Шӯрои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар Остона. //Ҷумҳурият.-2005.-9 июл.-№77 (20 996).
5. Мулоқот бо Вазири корҳои хориҷии Афғонистон Рангин Додфар Спанто. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 2.02.2019).
6. Мулоқот бо Вазири нерӯ ва захираҳои оби ҷумҳурии Исломии Афғонистон Муҳаммад Исмоилхон. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 5.04.2019).
7. Мулоқот бо дабири Кулли Ҳартияи энергетикӣ Риа Кимлер. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 11.03.2019).
8. Мулоқот бо Президенти Бонки Осиёи Рушд Тадао Чино. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 11.03.2019).
9. Мулоқот бо Президенти Ҷумҳурии Исломии Покистон Парвиз Мушарраф. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 11.02.2019).
10. Мулоқот бо Сарвазири Ҷумҳурии Исломии Покистон Шавкат Азиз. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj). (санаи истифодабарӣ: 1.05.2019).

11. Мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Эрон ва Афғонистон. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.prezident.tj](http://www.prezident.tj). (санаи истифодабарӣ: 13.02.2019).
12. Мулоқоти Эмомалӣ Раҳмон бо Сафири Покистон. //Садои мардум.-2008.-10 январ.-№4 (2235).
13. Пакистан проявил заинтересованность в инвестировании строительства Рогунской ГЭС. [электронный ресурс]. [URL:http://www.news.tj](http://www.news.tj) (дата обращения: 13.03.2018 г).
14. Раҳмонов Э. Речь президента Республики Таджикистан на церемонии открытия до-стройке Рогунской ГЭС, 26 сентября 2005 г. –Душанбе: Эҷод, 2005.-С.6.
15. Сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Исломии Покистон. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.prezident.tj](http://www.prezident.tj). (санаи истифодабарӣ: 27.08.2018).
16. Солеҳов Н., Мӯсов А. Созишномаҳо доир ба интиқол ва тичорати неруи барқ байни Осиёи Миёна ва Осиёи ҷанубӣ (CASA-1000) ба тасвиб расиданд. //Садои мардум. -2015. -25 декабр.-№177 (3478).
17. Суханронӣ дар Конфронси байналмилалӣ оид ба фаъолияти минбаъда дар соҳаи ма-благузорию рушд барои шарҳи чараҳои татбиқи Консensusи Монтеррей. [манбаи элек-тронӣ]. [URL:http://www.prezident.tj](http://www.prezident.tj). (санаи истифодабарӣ: 12.03.2019).
18. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи анҷумани тичоратӣ иқтисодӣ дар шаҳри Пекин. [манбаи электронӣ]. [URL:http://www.prezident.tj](http://www.prezident.tj). (санаи истифодабарӣ: 14.04.2019).
19. Турсунов Т.Х. Интересы Индии в Центральной Азии //Вестник Таджикского наци-онального университета (научный журнал). №3/4(115).–Душанбе, 2013.- С. 20.
20. Хатти барқ ҳазорон сангушти "хонабардӯш"-ро муҳочир кард // [URL:https://www.ozodi.org/a/tajik-environmental-issues-asia-tajikistan/29873102.html](https://www.ozodi.org/a/tajik-environmental-issues-asia-tajikistan/29873102.html). (санаи исти-фодабарӣ: 13.04.2019).
21. Холос А.И. Энергетический потенциал Таджикистана. Душанбе, 2014.
22. Шарипов А., Фаттоев С. Эмомалӣ Раҳмон –поягузори Сулҳ ва Ваҳдати миллӣ (Сиёса-ти дохилӣ ва хориҷии Президенти Тоҷикистон дар солҳои 1996-1999). Душанбе, 2006..
23. Экономика Пакистана. [URL:http://ru.wikipedia.org/wiki/](http://ru.wikipedia.org/wiki/) (дата обращения: 13.03.2018 г.)

ТОҶИКИСТОН-ПОКИСТОН: ҲАМКОРИҶО ДАР САМТИ ЭНЕРГЕТИКА (1992-2010 с.)

Дар мақола ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Покистон дар марҳилаи барқарор-шавии равобити дипломатӣ байни ду кишвар аз соли 1992 то соли 2010 қаламдод шудааст. Азбаски дар як мақолаи илмӣ таҷассум кардани ҳамкориҳои ду кишвар имкон надорад, аз ин рӯ хронологияи мақола фарогири солҳои 1992-2010 мебошад.

Воқеан Тоҷикистон дорои захираҳои бойи энергетикӣ мебошад ва Ҳукумати ҷумҳурӣ кӯшиш ба он дорад, ки ин захираҳоро барои мақсадҳои иқтисодӣ ва дар ин замина ба бештар кардани шароити иҷтимоӣ истифода барад. Дар робита ба ин меҳода бо ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ, ки аксари сармоягузoron ба он манфиатдоранд, иқтисодии энергетикӣ кишварро боло барад. Дар ин росто Ҷумҳурии Исломии Покистон дар марҳилаи авали истиқлолияти Тоҷикистон ҳавасмандии худро барои ҳамкориҳои судманди энергетикӣ ду кишвар иб-роз намуд ва дар ҷандин мулоқоту вохӯриҳои сарони кишварҳои масъалаи ҳалталаби ҳамкориҳои гидроэнерге-тикӣ мавриди таваҷҷуҳи тарафҳо қарор гирифтанд.

Бузургтарин лоиҳае, ки ба манфиати ду кишвар ва ҳамзамон кишварҳои минтақа аст, ин лоиҳаи CASA-1000 (Осиёи марказӣ ва Осиёи ҷанубӣ) мебошад, ки кашидани хати интиқоли неруи барқро аз Қирғизистону Тоҷикистон ба Афғонистону Покистон дар назар дорад, ки дар арафи анҷомёбист.

Дар маҷмӯъ, ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Покистон дар самти энергетика ҷавобгӯи манфиатҳои ду кишвар буда, дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии кишварҳои минтақа низ таъсиргузор мебошад.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Покистон, нерӯи барқ, энергетика, ҳамкорӣ.

Дар бораи муаллиф: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович, дотсенти кафедраи таърихи нав ва навтарини давлатҳои хориҷии факултаи таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, E-mail: tursunov-murod@mail.ru

Mobil: +992934665581

**ТАДЖИКИСТАН И ПАКИСТАН:
СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ЭНЕРГЕТИКИ**

В статье описывается сотрудничество Республики Таджикистан и Исламской Республики Пакистан на этапе установления дипломатических отношений между двумя странами с 1992 по 2010 годы. Так как в одной научной статье не удается раскрыть сотрудничество двух стран, то вот хронология статьи охватывает 1992-2010 годы.

В действительности Таджикистан обладает богатыми энергетическими ресурсами, и правительство республики стремится использовать эти ресурсы для экономических целей и на этой основе для увеличения социальных условий. В связи с этим необходимо повысить энергетический потенциал страны с привлечением иностранных инвестиций, к которым многие инвесторы заинтересованы.

В этой связи Исламская Республика Пакистан на первые дни независимости Таджикистана выразила свою заинтересованность в плодотворном и энергетичном сотрудничестве двух стран и обратилась с вниманием во многих встречах глав стран по вопросам гидроэнергетического сотрудничества.

Крупнейшим проектом, представляющим интересы двух стран и региона, является проект CASA-1000 (Центральная Азия и Юго-Восточная Азия), предусматривающий проведение линии передачи электроэнергии из Кыргызстана и Таджикистана в Афганистан и Пакистан в полной мере и этот проект реализуется.

В целом, сотрудничество Таджикистана и Пакистана в сфере энергетики отвечает интересам двух стран, оказавшихся также в социально-экономическом развитии стран региона.

Ключевые слова: Таджикистан, Пакистан, электроэнергия, энергетика, сотрудничество.

Об авторе: Турсунов Турсунмурод Худоймуродович, доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран исторического факультета Таджикского национального университета, E-mail: tursunov-murod@mail.ru

Mobil: +992934665581

**TAJIKISTAN AND PAKISTAN:
COOPERATION IN THE FIELD OF ENERGY**

The article describes the cooperation of the Republic of Tajikistan and the Islamic Republic of Pakistan at the stage of establishment of diplomatic relations between the two countries from 1992 to 2010. As one scientific article fails to describe cooperation between the two countries, here is the chronology of the article covers the years 1992-2010.

In fact, Tajikistan has rich energy resources, and the government of the Republic seeks to use these resources for economic purposes and on this basis to increase social conditions. In this regard, it is necessary to increase the energy potential of the country with the attraction of foreign investments, to which many investors are interested.

In this regard, the Islamic Republic of Pakistan in the first days of independence of Tajikistan expressed its interest in fruitful and energy cooperation between the two countries and drew attention to many meetings of the heads of state on hydropower cooperation.

The largest project representing the interests of the two countries and the region is the CASA-1000 project (Central Asia and South-East Asia), which provides for the full implementation of the electricity transmission line from Kyrgyzstan and Tajikistan to Afghanistan and Pakistan.

In General, cooperation between Tajikistan and Pakistan in the field of energy meets the interests of the two countries, which are also in the socio-economic development of the countries of the region.

Key words: Tajikistan, Pakistan, electricity, energy, cooperation.

About the author Tursunov Tursunmurod Khudoimurodovich, candidate of historical Sciences, associate Professor, leading specialist of the Institute of Asian and European studies of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

E-mail: tursunov-murod@mail.ru

Mobil: +992934665581

ФАРҲАНГ ВА АДАБИЁТ

НАЗАРИ ЧАВОҲИРЛОЛ НЕҲРУ БА ТАЪРИХУ ФАРҲАНГИ ТОҶИК

Ба муносибати 130-солагии Чавоҳирлол Неҳру

**Мирзо МУЛЛОАҲМАД,
доктори илми филология,
Узви вобастаи АИ ҚТ**

Чавоҳирлол Неҳру (1889-1964) аз фарзандони шарафманди кишвари Ҳинд аст, ки на танҳо барои истиқлолу ободии ватани худ, балки баҳри пешрафту шукуфоии кишварҳои дигар ва умуман тамаддуни башарӣ саҳми босазо гузоштааст. Ин донишманду арбоби барҷастаи ҷомеа баробари таъриху фарҳанги бою бостонии ҳинд аз тамаддуни халқҳои дигари ҷаҳон низ огоҳии хуб доштааст. Ба ин аз ҷумла номаҳое низ, ки дар тӯли солҳои 1930-1933 Неҳру аз зиндон ба духтараш Индира фиристодааст ва баъдтар бо номи “Назаре ба таърихи умумии ҷаҳон” дар се ҷилд ба таъб расида, ба забонҳои гуногун тарҷума шудаанд, гувоҳӣ медиҳанд. Зимнан бояд гуфт, ки номаҳо барои Неҳру, ки ҷиҳати мубориза баҳри озодии кишвараш аз асорати англисҳо маҳбус гашта буд, василаи наҷот аз якрангиву ранҷу машаққатҳои зиндон ҳам ба шумор мерафтанд ва бесабаб нест, ки ӯ онҳоро “гурезгоҳе аз зиндон” мешуморад. Зеро дар вақти иншои номаҳо ӯ ҳастиашро дар зиндон фаромӯш мекард, дар умқи таърихи чандҳазорсолаи кишварҳои гуногуни Шарқу Ғарб сайр менамуд. Аз тарафи дигар, ин номаҳои гаронбаҳо барои ташаккули шахсияти яке аз фарзандони шухратманди дигари Ҳиндустон Индира Ганди ва миллионҳо хонандагон таъсири ҷайзбахше расондаанд.

Дар ин номаҳо мақоми Осиеи Миёна ҳамчун сарзамини бостониву дорои тамаддуни бой хеле калон аст. Неҳру нисбат ба ин сарзамин ва мардуми асили ориёии он, ки ба тамаддуни башарӣ як қатор донишмандону адибони маъруфро ато кардааст, бо як ихлосу дилгармӣ сухан меронад. Ӯ аз гузаштаи пурифтихори ин сарзамин ба вачд омада, аз вазъи ногувори қафомондагиаш дар асрҳои охир таассуф меҳӯрад. Ӯ таъкид мекунад, ки “дар ин кишвар (Осиеи Миёна-М.М.) дар гузашта шахрҳои калони муктадир, бою сернуфус мавҷуд буданд, ки метавон онҳоро бо марказҳои бузурги кишварҳои имрӯзаи авропей қиёс кард: шахрҳое, ки аз Калкуттаву Бомбайи кунунӣ хеле калонтар буданд. Ҳама ҷо боғистону сабзор буд, иқлим ниҳоят муътадил, на бисёр сарду на бисёр гарм. Вале ҳамаи ин дар гузашта буд. Ва ҳоло ба мурури асрҳои зиёд, ин кишвари урёну меҳмоннопазир ва қариб биёбон шудааст. Ҳанӯз баъзе аз шахрҳои бузурги гузашта Самарқанду Бухоро боқӣ мондаанд, ки номи онҳо хотирро ба шӯр меорад, вале ҳоло инҳо танҳо шабаҳи шахрҳои пешинаанд” (1, 53).

Ҳамин гуна дилбастагиву самимиятро дар номаҳои зиёди Неҳру мушоҳида кардан мумкин аст. Ӯ ҳамеша аз комёбиву пешрафтҳои илмиву фарҳангии Осиеи Миёна шод гашта, аз харобиву пастравии ҳаёти сиёсиву иҷтимоӣ ва иқтисодии он бо алам ҳарф мезанад. Махсусан, қафомонии иқтисодии ин сарзамин дар асрҳои охир ба ӯ таъсири амиқ расондааст ва ӯ дар ин бора ҷунун бо дард сухан меронад, ки гӯё аз ватани худ ёд мекунад: “Мо бояд акнун бо Осиеи Миёна падруд гӯем. Вай аз нардбони тамаддун ба зер фуруд меояд ва ба зулмот гӯта мезанад. Ин ҷо чизи ҷолибе ба вучуд намеояд, чизе, ки диққати моро ба худ кашад. Танҳо хотироте аз тамаддунҳои бостоние менамояд, ки бо дасти инсон хароб шудаанд. Табиат низ бо он бераҳм будааст, тадриҷан иқлими он ҷо рӯ ба хушкӣ оварда, барои ҳаёт камтар мақбул гаштааст” (1, 53).

Яке аз сабабҳои ба чунин вазъи ногувори аламангез афтодани Осиёи Миёнаро Нехру дар ҳуҷумҳои харобиовари лашкарҳои таҷовузкорона чун Искандари Мақдуниву Султон Маҳмуд, Чингизхону Темур медонад, ки на танҳо ба сари мардуми ин сарзамин, балки ба сари халқҳои Ҳиндустон низ фалокати азиме овардаанд. Аз ҷумла, Султон Маҳмуди Ғазнавӣ бисёр ноҳияву кишварҳоро ғорат намуда, танҳо ба Ҳиндустон 17 маротиба торочгарона лашкар кашидааст. Ин лашкаркаши ғосиб барои рӯйпуш кардани ғоратгариҳои худ шиори ғазавот ё худ паҳн кардани дини исломро пеш гирифта буд. Нехру далели ачиберо зикр менамояд, ки сиёсати авомфиребонаи ғазаватро фош месозад. Ў таъкид мекунад, ки султони ғозиву бутшикан дар лашкари худ дастаи сарбозони ҳиндуру таҳти сардории сарлашқари ҳинду Тилак нигоҳ медошт ва онҳоро барои сарқӯб кардани мусулмонон истифода мебард.

Нехру сафарҳои харобиовари Султон Маҳмудро зикр намуда, зимнан ёдовар мешавад, ки бо ин сарлашқари торочгар мардони маъруфи хайрхоҳ низ ба Ҳиндустон омадаанд, ки машхуртарини онҳо Абурайҳони Берунист. Ба қавли Нехру, ӯ инсони донишманду фозил буда, аз лашқариёни мутаассибу золими он давр ба кулӣ тафовут дошт. Вай дар саросари Ҳиндустон сафар намуда, саъй кардааст, ки ин кишвари нав ва мардумони онро биомӯзад. Ў ба ҳақде мехост бо ақоиди ҳиндуҳо ошно шавад, ки забони санскритро омӯхт ва китобҳои асосии ҳиндуҳоро дар асл мутолиа кард. Вай фалсафаи ҳинд, инчунин илму ҳунари ҳиндиру дар ҳамон шакле, ки дар Ҳиндустон таълим медоданд, аз бар намуд...Саёҳатномаи ӯ дар Ҳиндустон яке аз бузургтарин сафарномаҳои қадимист, ки то ба мо расидаанд. Дар миёни бесарусомониҳои харобиву хунрезии тоқатфарсо ӯ чун донишманде, ки бо тааммуқ мушоҳида мекунад, меомӯзад ва кӯшои дарки ҳақиқат аст, ба назар мерасад.

Балои азиме, ки дар асри XI ба сари мардуми кишварҳои зиёди олам омад, ҳамлаи истилогарони муғул бо сардории Чингизхон буд. Нехру аз як тараф ҳунари Чингизро чун сарлашқари барҷаста ба қалам дода, аз тарафи дигар торочгариву бераҳмии ӯро, махсусан, нишон медиҳад. “Ин сафар, ки соли 1219 шурӯъ шуда буд, -менависад Нехру, -чашмони Осиё ва қисман Аврупоро ба сӯи даҳшати наве, ба сели азиме, ки бераҳмона наздик мешуд ва шаҳрҳои миллионҳо одамонро аз байн мебард, боз намуд. Хоразм аз миён рафт. Шаҳри бузург, Бухоро бо қасрҳои зиёду беш аз як миллион аҳолиаш ба хокistar табдил дода шуд. Пойтахт Самарқанд валангор гардид ва аз миллион нафар аҳоли тақрибан 50 ҳазор боқӣ монданд. Ҳирот, Балх ва дигар шаҳрҳои шуқуфон нобуд шуданд. Миллионҳо одамон кушта гаштанд. Кулли ҳунару санъати шуқуфони Осиёи Миёна, ки дар тӯли асрҳо ривоч пайдо карда буд, аз байн рафт, ҳаёти маданӣ дар Форс ва Осиёи Миёна қариб хомӯш гардид. Ҳар ҷо Чингиз пой гузошт, биёбон шуд” (1, 307-308).

Нехру барҳақ, таъкид мекунад, ки Чингиз ба ҳамаи кишварҳои, ки ҳамлавар шудааст, харобӣ овардааст, вале харобие, ки ба Осиёи Миёна ворид кардааст, аз ҳама бештар аст.

Торочгариву бераҳмии Темур низ диққати Ҷавоҳирлол Нехруро ба худ кашидааст. Ў ба ин шахсияти таърихӣ низ баҳои одилона дода, вайро “сарлашқари бузург, вале ваҳшии комил” (2, 305) меномад. Нехру аз харобкориву хунхориҳои Темур, аз каллаву танай мардум манора сохтанҳои ӯ ҳикоят намуда, вайро хеле бадтар аз Чингизхон медонад. Вале таачубовар аст, ки имрӯз баъзе зиёиён, аз ҷумла як қатор донишмандону адибони ўзбек аз ин воқеият чашм пӯшида, аз ин ҷаллоди хунхор шахсияти шоистаи таърихӣ месозанд ва М.Маҳмудов барин адибон ин ваҳширо (ба таъбири Нехру) намунаи ибрат медонад.

Дар асарҳои Ҷавоҳирлол Нехру ишораҳои ҷолибро нисбат ба тамоми давраҳои инкишофи тамаддуни Осиёи Миёна дидан мумкин аст. Аз ҷумла ӯ ба баромади халқҳои ҳинду эронинаҷод ишора намуда, онҳоро “на танҳо ҳамсоҷа, балки хешовандони ҳамнаҷод” медонад, зеро баромади онҳо “асосан аз ориёҳои қадим ибтидо мегиранд” (2, 301). Сипас ба умумияти фарҳангу тамаддун ва забони ин халқҳо ишора карда, шухрати забони форсиро дар шимоли Ҳиндустон таъкид менамояд.

Ишораҳои гуногуни Нехру ба марҳилаҳои ҷудоғонаи таърихи адабиёти тоҷику форс низ аз дониши амиқи ӯ нисбат ба халқҳои эронинаҷод, ки мардуми таҳҷоии Осиёи Миёнаву Хуросон мебошанд, гувоҳӣ медиҳанд. Аз ҷумла ӯ дар чандин номааш аз Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”-и безаволи ӯ бо ҳисси эҳтироми зиёд ёд мекунад. Аз баҳои баланде, ки ӯ ба ин шоҳасари мардуми таҳҷоии Осиёи Миёнаву Хуросон мебошанд, гувоҳӣ медиҳанд. Аз ҷумла ӯ дар чандин номааш аз Фирдавсӣ ва “Шоҳнома”-и безаволи ӯ бо ҳисси эҳтироми зиёд ёд мекунад. Аз баҳои баланде, ки ӯ ба ин шоҳасар додааст, пай бурдан душвор нест, ки онро хеле амиқ мутолиа кардааст:

“Китоби қадимие ҳаст ба забони форсӣ, ки тақрибан ҳазор сол дорад, он солномаи шоҳони эронист. Дар ин китоб бо тахайюли бузург муҳорибаҳои Искандару Доро тасвир шудаанд”(2, 304).

Махсусан, ишораи зерини Нехру ба “Шоҳнома” хеле ҷолиб аст: “Аҷаб аст, ки дар ин китоби Фирдавсӣ ишораҳои зиёде дар хусуси теғу ханчари ҳиндӣ дучор меоянд, ки онҳоро шоҳону ашрофони эронӣ ба бар мекардаанд”. Дурустии ишораҳои Нехруро байтҳои зайли “Шоҳнома” ҳам ба субут мерасонанд:

*Зи кӯпол в-аз аспу баргустувон,
Зи хафтону аз ханчари ҳиндувон.*

*Камарҳои заррину симинситом,
Ҳамон теги ҳиндӣ ба заррин ниём.*

*Зи хафтону аз ханчари ҳиндувон,
Зи аспу зи оломи баргустувон.*

Нехру дар номаҳояш инчунин дар бораи Умари Хайём, Абуалӣ ибни Сино, Ҷалололдини Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз барин адибони тоҷику форс сухан ронда, аз таъсири адабиёти классикии тоҷику форс ба маданияти халқҳои дигар ёдовар мешавад.

Дар бораи Саъдӣ баҳс намуда, Нехру қайд мекунад, ки “Гулистон” ва “Бӯстон”-и ӯ дар мактабҳои ҳиндӣ таълим дода мешуд ва бисёр порчаҳои онҳоро толибилмон аз ёд мекарданд.

Нехру дар номаҳо ба муносибатҳои фарҳангии халқҳои эронинажоду ҳинд, таъсири мутақобилаи онҳо дар соҳаи адабиёт, меъморӣ, санъати тасвирӣ ва амсоли инҳо ишора менамояд.

“Таъсири форсӣ (эронӣ), менависад ӯ, -ҳам дар меъморӣ ва ҳам дар санъати тасвирӣ ҳукмрон шуда буд”(2, 300). Барои мисол ӯ яке аз муъҷизоти меъмории олам –Точмаҳалро, ки сармеъмори он Устод Исо буд, ёдовар шуда, таъсири зиёде маданияти меъмории Осиёи Миёнаро ба Ҳинд таъкид мекунад ва гуфтаи доишманди фаронсавӣ Роне Груссеро, ки онро “ҷони Эрон дар тани Ҳинд”(2, 300) доништа буд, тақрор менамояд.

Тавачҷуҳи Нехруро вазъи Осиёи Миёна дар асри XX ҳам ба худ ҷалб намудааст. Ӯ аз ғалабаи Инқилоби Октябр, ташкили давлати шӯроҳо, инкишофи гӯшаҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ қафомонда ба монанди ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ба вачд меояд. Ҳангоме ки сухан аз таъсири Шӯравӣ меравад, Нехру ба ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна диққати махсус дода, қаробати онҳоро бо Ҳиндустон таъкид менамояд. Ӯ изҳор мекунад, ки мардуми Осиёи Миёна бо Ҳиндустон на танҳо ҳаммарзу ҳамсоҷанд, балки асрҳо ҳамтақдир ҳам буданд, вале бо шарофати ғалабаи Октябр онҳо нисбатан пеш рафтанд. Қобили қайд аст, ки Нехру барои нишон додани табаддулоти азими иқтисодиву иҷтимоӣ ва илмиву фарҳангии мамлақати шӯравӣ маҳз Тоҷикистонро мисол меорад. Ӯ ба таври муфассал дар бораи инқилоби Бухоро, ташкили ҷумҳурии мустақили Тоҷикистон, ҷанги граждани дар сарзамини тоҷикон, сохтмони корхонаҳои саноативу колхозҳо, комёбиҳои ҷумҳури дар соҳаи маориф, бехдоштӣ, илму фарҳанг то соли 1933 маълумот медиҳад. Ҳамчунин, дар мавридҳои дигар, масалан, зимни нишон додани озодии занон дар Шӯравӣ низ ӯ Тоҷикистонро мисол меорад ва таъкид мекунад, ки дар он ҷо занон соҳиби маълумоти тиббӣ муҳандисӣ, омӯзгорӣ ва амсоли инҳо гаштаанд.

Аз мутолиаи асарҳои Нехру ва аз ҷумла номаҳои ӯ пай бурдан душвор нест, ки ӯ илова бар забони урду, ки аз омезиши забонҳои форсиву ҳиндӣ ба вучуд омадааст, аз забони форсӣ (тоҷикӣ) ҳам огоҳии хуб доштааст. Ба ин аз як тараф истифодаи дурусти калимаву ибораҳои зиёде тоҷикӣ аз қабилҳои “инқилоб зинда бод”, “парда”, “парданишин”, “ҷойгир” ва амсоли инҳо гувоҳӣ диҳанд, аз тарафи дигар тавзеҳи баъзе калимаву истилоҳот низ шаҳодат медиҳад. Масалан, Нехру қайд мекунад, ки арабҳоро “саратсин” меноманд ва “эҳтимол, менависад ӯ, -аз калимаҳои “саҳро” ва “нишин”-сокини биёбон бошад”. Ё худ Нехру китоби сечилдаи номаҳояш “Назаре ба таърихи умумии ҷаҳон”-ро бо ҷумлаи тоҷикии “тамом шуд” ба поён мерасонад.

Ҷунон ки маълум аст, номаҳои Нехру дар муҳити зиндон навишта шудаанд ва табиист, ки ӯ зери даст асноду далел, сарчашмаву китобҳои илмиро надошт ва асосан ба хотираву дониши қаблан андӯхтааш таъя мекард. Аз ин рӯ, борҳо таъкид намудааст, ки эҳтимол баъзе андешаҳо ва ё далелҳои аз норасоиву носоҳеҳиҳо ҳолӣ набошанд. Воқеан, дар баъзе мавридҳо хеле кам бошад ҳам, норасоӣҳо ба назар мерасанд. Як иштибоҳе, ки дар номаҳои Нехру нисбат ба Осиёи Миёна ва мардуми фарҳангии он ба назар мерасад, араб шумурдани

фарзандони номдори халқҳои эрониноҷод –Абуалӣ ибни Синои тоҷик ва Абурайҳони Берунии хоразмист. Дар бораи ибни Сино менависад: “Дар Бухоро, дар Осиёи Миёна табиби бузурги арабӣ чи дар Осиёи Миёна ва чи дар Аврупо вай бештар чун Авитсенна маъруф аст”(2, 304).

Албатта, дар содир шудани ин иштибоҳ танҳо гуноҳи Нехру нест, Ибни Синоро ба сабаби ба забони арабӣ таълиф кардани бештари асарҳояш араб мешумориданд. Нехру, ки дар ин масъала тадқиқ накардааст, фикри ғалати машхурро такрор намудааст. Дар номаи Нехру иштибоҳан пойтахти Хоразмро Самарқанд донистааст.

Иштибоҳи дигаре, ки дар номаҳои Нехру роҳ ёфта, ба таълифи “Шоҳнома” марбут аст. Ӯ дар чанд нома қайд мекунад, ки Фирдавсӣ “Шоҳнома”-ро бо хоҳиши Султон Маҳмуд навиштааст. Ин маълумот низ ба ривоятҳо асос ёфтааст ва чунон ки маълум аст, “Шоҳнома” бо хоҳиши Маҳмуд таълиф нашуда, балки замони хатми дoston ва таҳрири сонии он ба аҳди ӯ рост омадааст.

Гуфтаҳои боло, ки шаммае аз таассуроти назари Чавохирлол Нехру ба Осиёи Миёна ва фарҳангу тамаддуни он аст, аз самимияту муҳаббати саршори ӯ ба ин сарзамин ва мардуми он шаҳодат дода, моҳияти инсондӯстиву интернационалистии афқору андешаҳои ӯро ба зухур мерасонанд.

АДАБИЁТ

1. Джавахарлал Неру. Взгляд на всемирную историю, М. 1981, т.1. с.53.
2. Джавахарлал Неру. Взгляд на всемирную историю, М. 1981, т.2. с. 305.
3. Джавахарлал Неру. Открытие Индии. М., 1989.
4. Гопал С. Джавахарлал Неру. Биография. М., 1990
5. Абулқосим Фирдавсӣ. Шоҳнома,ч. 1 – 8, Душанбе, 1987 – 1990.

НАЗАРИ ЧАВОХИРЛОЛ НЕХРУ БА ТАЪРИХУ ФАРҲАНГИ ТОҶИК

Чавохирлол Нехру на танҳо арбоби барҷастаи сиёсӣ иҷтимоӣ, балки донишманди маъруф буда, аз таъриху тамаддуни кишварҳои гуногуни олам огоҳии хуб доштааст. Дар мақола андешаҳои ин донишманди шинохта оид ба таърих ва фарҳанги Осиёи Миёна, ба хусус мардуми тоҷик, ки бештар дар номаҳои баён гардидаанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

Калидвожаҳо: Чавохирлол Нехру, адабиёти тоҷик, фарҳанги тоҷик, Саъдӣ, “Гулистон”, адабиёти ҳинд, Осиёи Миёна, Фирдавсӣ, “Шоҳнома”

ВЗГЛЯДЫ ДЖАВАХАРЛАЛА НЕРУ О ТАДЖИКСКОЙ ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЕ

Джавохарлала Неру является не только великим политическим и общественным деятелем, но и известным ученым, который имел обширное знание об истории и культуре различных народов. В статье рассматриваются взгляды Дж. Неру об истории и культуре народов Средней Азии, в том числе таджиков, которые изложены больше всего в его письмах.

Ключевые слова: Джавахарлал Неру, таджикская литература, таджикская культура, Саади, “Гулистан”, индийская литература, Средняя Азия, Фирдоуси, “Шахнаме”

Об авторе: Мирзо Муллоахмад, доктор филологических наук, Член-корр. АН РТ

VIEWS OF JAWAHARLAL NEHU ABOUT TAJIK HISTORY AND CULTURE

Jawaharlal Nehru is not only a great political and public figure, but also a famous scientist, who had a broad knowledge of the history and culture of various people in the world. The article considers the views of Jawaharlal Nehru on the history and culture of Central Asian people, that including Tajiks. Therefore, they set forth most of all in his letters in their writings.

Keywords: Jawaharlal Nehru, Tajik literature, Tajik culture, Saadi, “Gulistan,” Indian literature, Central Asia, Firdousi, “Shahnameh”

About the Author: Mirzo Mulloahmad, Doctor of Philology Sciences, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Chief of Department of Middle and Near East of the Institute of studying of the issues of Asian and European countries of the Academy of Sciences of the RT

ТАЛОШҶО ПЕРОМУНИ ТАҒЙИРОТИ ХАТ ДАР ЭРОНИ СОЛҶОИ 20-30 - ЮМИ ҚАРНИ ХХ

**Олимҷон ҲОҶАМУРОДОВ,
доктори илмҳои филологӣ,
профессор**

Дар нимаи дуҷоми солҳои 20-уми қарни ХХ бо ташаббуси Ҷумҳурии Сотсиалистии Шӯравии Озарбойҷон масъалаи тағйири хати туркзабонҳои Иттиҳоди Шӯравӣ аз алифбои арабӣ ба лотинӣ чузъи муҳимми масъалаи инқилоби фарҳангӣ гардид. Зеро Озарбойҷони Шӯравӣ соли 1922 иқдом ба гузаштан аз алифбои арабӣ ба лотинӣ кард ва дар Анҷумани туркшиносӣ, ки соли 1926 дар Боку доир гардид, масъалаи тағйири хат аз алифбои арабӣ ба лотинӣ барои тамоми туркзабонҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ҳали худро ёфта буд.

Ин чунбиш дар Эрон низ воқуниши хешро пайдо карда, мақулаи тағйири хат дубора мавриди ҷарру баҳс қарор гирифт [1].

Як зумра донишмандони Эрон, аз қабилӣ Мирзо Алиасғархони Толиқонӣ, Саид Нафисӣ, Рашид Ёсимӣ, Сайид Ҳасани Тақизода, Ҳусайни Занҷонӣ, Мирзо Абулқосими Озоди Мароғай ва амсоли он бо навиштани рисолаву мақолот тағйири хати арабиасоси форсиро ба алифбои лотинӣ як амри ногузир ва ягона роҳи расидан ба тараққӣ меҳисобанд. Дар баробари тарафдорони тағйири хат муҳолифони он низ буданд, ки дар матбуоти кишвар изҳори норозият менамуданд. Аз ҷумла, Қозимзода Эроншаҳр ва Аҳмади Қасравӣ ислоҳи хати кунуниро “қўшиши бефоида ва носавоб медонистанд” [2,46].

Бинобар маълумоти Яҳё Оринпур Қозимзода Эроншаҳр ҳангоми дар Берлин дар идораи маҷаллаи “Кова” фаъолият карданаш усули ҷадиди таълими алифбои форсиро падида оварда, бо ин равиш дар дувоздаҳ дарсу шаш ҳафта чанд нафар оломони хондану навиштани форсӣ ёд додааст. Ин усули ҷадиди хешро дар шакли рисолае ба забони оломонӣ соли 1918 ба ҷоп расонидааст. Соли 1933 нусхаи форсии ин рисолаашро ба Вазорати фарҳанги (маорифи-О.Х.) Эрон фиристода будааст, аммо аз тақдир баъдӣ ин рисола иттилое дар даст нест [2,46].

Дар нимаи дуҷоми солҳои 20-ум яке аз донишмандони ҷавони дар Аврупо таҳсил карда, ки дар матбуоти даврӣ бо мақолоти ҷолиб перомуни адабу фарҳанги Эрон ширкат мекард, лоиҳаи алифбои нави лотиниро барои забони форсӣ пешниҳод мекунад. Ин донишманди ҷавон Саид Нафисӣ буд, ки барвақт мушқилоти хати арабиасоси форсиро дарк кард ва то охири умраш ба ин ақидаи худ вафодор монд.

Мутаассифона, мо бевосита ба ин лоиҳаи алифбои нави Саид Нафисӣ дастрасӣ пайдо карда натавонистем. Аммо дар мақолаи профессор А. Жирков (аз эроншиносони солҳои 20-30 қарни ХХ рус) “Масъалаи алифбои лотинӣ барои забони форсӣ (Вопрос о латинском алфавите для персидского языка)”, ки дар маҷмуаи “Культура и письменность Востока» соли 1928 дар Москва ба ҷоп расидааст, дар бораи алифбои пешниҳодкардаи Саид Нафисӣ маълумоти муфассал дарҷ шудааст. Аз ин рӯ, тақия мо низ асосан бар ин сарчашма аст. Шояд то ба имрӯз ягона сарчашмае, ки доир ба лоиҳаи пешниҳодии Саид Нафисӣ маълумоти муфассал додааст, ҳамин мақолаи Л. Жирков бошад. Зеро Яҳё Оринпур низ дар таҳқиқоти хеш “Тағйири хати форсӣ” дар бораи лоиҳаи С.Нафисӣ ба мақолаи Л. Жирков истинод кардааст.

Профессор Л. Жирков ёдрас мешавад, ки ҳангоми сафараш ба Эрон бо донишманди ҷавон Саид Нафисӣ ошно мешавад, ки бо ӯ суҳбатҳои тӯлонӣ перомуни фарҳангу адаби

Эрон дошта ва дар мақолааш аз ҳамкориву кӯмакҳои С. Нафисӣ дар ин сафараш ба Техрон арзи сипос кардааст. Дар зимн қайд мекунад, ки дар ин суҳбатҳо дар қатори дигар масоил Л. Жирков роҷеъ ба тадбирҳои, ки Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ барои тағйири алифбои забонҳои Шарқ, ба вижа мусулмонони туркзабони ин кишвар сурат гирифтааст, маълумоти муфассал ироа медорад. Ба гуфтаи профессор Л. Жирков “С. Нафисӣ бо кунҷковии зиёд доир ба сохтмони алифбои барои забонҳои шарқи кишвари мо пурсишҳои намуд ва усули татбиқи он барояш тозагӣ дошт. Ҷои шакке нест, ки ин суҳбатҳои мо боиси аз тарафи ӯ ба миён овардани як алифбои амалӣ дар асоси ҳуруфи лотинӣ барои забони форсӣ гардид” [3,89].

Л. Жирков сипас таъкид меорад, ки С. Нафисӣ медонист, ки тағйири алифбои форсӣ ба лотинӣ дар Эрон ба ин зудихо муяссар нахоҳад шуд ва кӯшишҳои бе натиҷа хоҳанд монд. Аз ин рӯ, ӯ роҳи дигаре пеш гирифт ва хост, дар қадами аввал, барои хориҷиҳо роҳнамои омӯзиши лаҳҷаи Техронро дар асоси алифбои лотинӣ ба манзури нишон додани талаффузи дақиқи овозҳои рӯи даст гирад. Дар натиҷа лоиҳаи алифбои ҷадидро барои сабти лаҳҷаи техронии забони форсӣ, ки аз 30 ҳарфи лотинӣ иборат аст, пешниҳод кард. Саид Нафисӣ дар таҳияи алифбои пешниҳодкардаи хеш асосан алифбои лотинии англисиро бар иловаи â, ки дар ҳама матбаҳо пайдо кардан мумкин аст, мавриди истифода қарор дода аст. Ба таъкиди Л. Жирков, аз ин ҷиҳат лоиҳаи ӯ (Саид Нафисӣ – О.Х.) аз нигоҳи фанӣ (техникӣ) аз алифбои лотинии озариҳо афзалтар аст. “Бидуни ҳеҷ рӯдарбоястӣ метавон гуфт, ки чунин ибтиқори амали солим дар миёни эҷодкорони алифбоҳо хело ба нудрат дучор мегардад” [3,90]. Сипас, профессор Л.Жирков дар поёни мақолааш лоиҳаи алифбои лотинии Саид Нафисиро барои забони форсӣ меорад, ки қарори зайланд:

a	â	B	c	ç	d	e	f	G	h	j	jj	k	l				
ا	آ	ب	چ	ش	د	ه	ف	گ	ی	ج	ژ	ک	ل				
m	N	O	p	Q	r	s	t	U	v	w	x	y	z				
م	ن	و	پ	غ	ر	س	ص	ط	او	و	ع	خ	ی	ذ	ظ	ض	ز

Бинобар маълумоти Л.Жирков Саид Нафисӣ, овози « (ҳо-и ғайри малфуз – О.Х.) охири калимаро бо ду ҳарфи лотинии eh ишора кардааст.

Ва хусусияти хоси алифбои пешниҳодкардаи Саид Нафисӣ аз он иборат аст, ки онҳо хело хуб фонемаҳои хоси форсиро ифода мекунанд, на ҳарфҳои арабиеро ки дар забони форсӣ талаффуз намешаванд, яъне h, g, s, t, w, z –ро. Сониян, дар ин алифбо танҳо ду ҳарф бо аломати диакратӣ (â, ç) ва як ҳарфи дуаломата (Ī, J), ки барои ифодаи соф овози форсӣ, (ж), ки дар таркиби калимот бо нудрат вомахӯрад, истифода шудааст. Сипас муаллиф матни зеро бо алифбои С. Нафисӣ меорад:

Ranjbar ân-e tam âm-e tam âlek, mottahed çavid! [3,90].

Тавре ки гуфта шуд, Рашид Ёсимӣ низ дар баҳси тағйири хат ширкат мекунад. Дар моҳи сентябри соли 1928 дар рӯзномаи “Шафақи сурх”, ки Алии Даштӣ таъсис дода буд, Рашид Ёсимӣ лоиҳаи алифбои хешро бо замимаи мақолаи тавзеҳӣ пешниҳод менамояд.

Бинобар иттилои зиндаёд устод Раҳим Ҳошим: “Лоиҳаи Рашид Ёсимӣ ба танқиди матбуот дучор гашт. Дар шумораи 30-юми сентябри “Шафақи сурх” шахсе бо имзои мустаъор мақолае навишта собит кард, ки алифбои Ёсимӣ на ин ки хати форсиро осон, балки боз ҳам душвор мегардонад” [4,426-27].

Дар ин баҳс Ҳусейн Занҷонӣ низ шарик шуда, дар шумораи 1060 ҳамон рӯзнома мақолаеро зери унвони “Алифбои ҷадид” ба ҷоп расонидааст, ки перомуни лоиҳаи Рашид Ёсимӣ чунин изҳор доштааст:

“Алифбоеро, ки оқои Рашиди Ёсимӣ пешниҳод кардааст, ба назари банда, барои тағйири алифбои арабӣ, ки ҳифзи ихтилофи талаффузи баъзе ҳуруф дар он забон иҷборӣ ва ҷузъи забон аст, муфидтар мебошад, то барои забони мо, ки гарчи алифбои он арабист, вале ба худӣ худ дорой талаффузи махсус ва ба кулӣ мутафовут бо забони арабӣ мебошад. Зеро ин алифбо бо ин ки зоҳиран лотинист, вале ба воситаи ниғаҳ доштани асли ҳуруфи арабӣ ва

тамизи онҳо аз якдигар ба василаи як оксон (ишорат) тақрибан ҳамон ишколоти имлоии забони феълиро дорад ва бо иловаи иддае хуруфи алифборо ҳам камтар накарда, гарчи бо ин алифбо дигар мумкин нест “дард”-ро ба чанд қисм хонд, вале дар имло бояд диққат кард ва фаҳмид, ки оё фалон калима, ки арабист, масалан, бо кадом яке аз хуруфи ض غ ز ة ن навишта мешавад ва оё барои ташхиси онҳо оксан (ишорат) гузошт ё на” [4, 427].

Гузашта аз ин, Хусейни Занҷонӣ барои ҳар як ҳарфи арабии дар забони форсӣ иқтибос шуда, овардани шакли алоҳидаро қабул надорад. Ба қавли эшон калимаҳои арабии иқтибос шуда, ки дорои ҳарфҳои махсуси овози арабианд, кайҳо чузъи забони форсӣ шуда, ” бо талаффузи форсӣ аз арабҳо ҳам бештар дар забони форсӣ мустаъмалтаранд аз ин рӯ, онҳоро бояд ҳамчун таъбаи Эрон бишносем” (ҳамон ҷо).

Ҳамчунин Хусайни Занҷонӣ дар интиҳои мақолааш аз алифбои лотиние, ки Ҳукумати Туркия қабул кардааст, тарафдорӣ намуда, таъкид мекунанд, ки хуруфи он аз 27 беш нест ва “комилтару осонтар аз куллияти алифбоҳое, ки то ба ҳол пешниҳод шуда” (ҳамон ҷо) мебошад. Аз ин рӯ, алифбои пешниҳодии ӯ дар заминаи алифбои нави лотинии туркӣ тадвин шудааст.

Ин алифбои пешниҳод кардаи Хусейни Занҷониро шодравон Раҳим Ҳошим дар мақолаи хеш “Дар атрофи масъалаи алифбои нав дар Эрон” дақиқан баррасӣ намуда, таъкид мекунанд, ки дар лоихаи ӯ як идда ҳарфҳои ишорадор, яъне диакритӣ истифода шудааст ва ин “алифборо аз доираи осонӣ... мебарорад” [4,429].

Раҳим Ҳошим, ҳамчунин дар бораи лоихаи дигаре, ки дар шумораи 11 октябри ҳамон сол дар “Шафақи сурх” ба чоп расида, монанди алифбои лотинӣ аз 27 шакл иборат аст, иттилоъ дода, ҳусну кубҳи ин лоихаро низ нишон додааст. Дар интиҳои мақола мавсуф бо як хушбинӣ андешахоҷро ба таври зайл чамъбаст намудааст:

“Ҳарчанд ин лоихаҳо, ки ҳар кадом якчанд нуксонҳо доранд ва бештар натиҷаи як тадқиқи амиқ намебошанд, аммо бо ҳамаи ин ба мо мужда медиҳанд, ки ин фикр имрӯз дар Эрон тарафдорон дорад. Дар атрофи он кор карда мешавад ва ин гавари пешрафти оянда мебошад... ва дар шароити басо душвори Эрон ба онҳо муваффақият металабем” [4,430-431].

Агар аз кӯшишҳои тағйири хат дар Эрон Р. Ҳошим ихори хушнудӣ карда, ба рӯшанфикрони эронӣ дар ин ҷода муваффақият орзу карда бошад, аммо ин чунбише, ки дар Эрон ба вучуд омада ва дар Туркияву ҷумҳуриҳои мусалмоннишини Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ амалӣ гашта, англисҳоро хело ба ташвиш овардааст. Масалан, 4 октябри соли 1926 дар рӯзномаи “Таймс оф Индия” мақолае зери унвони “Забони туркӣ бо алифбои лотинӣ” ба чоп мерасад, ки дар он аз ҷумла омадааст:

“Таҷаддудхоҳон (модернистҳо) дар Туркия боз ба як пирӯзӣ расиданд. Пирӯзие, ки пайомадаш андешаи туркӣ ва ҳаёти туркҳоро беш аз он ки иҷборан урфу одати аврупоӣ ба онҳо таҳмил ва ҷодарҳо зӯран аз сари занон гирифта шавад, ба боди фаромӯшӣ медиҳад. Баъд аз муборизаи беш аз дусола, Ҳукумати Туркия муваффақ шуд, ки ҳадафи хеш – лотиникунони алифбои туркиро дар кишвар амалӣ кунад...”

Туркҳои мутараққӣ ҳамеша таҳти таъсири фарҳанги Арабистон ва Форс (Эрон-О.Х.) буданд, мунтаҳо ин амали Ҳукумати Туркия охири иқдомест дар қатъи робита бо Шарқ. Моро хомӯшии уламои мусалмони ҳиндӣ нисбат ба ин амали куфронаи туркҳои мулҳид дар ҳайрат меғузорад” [5,6].

Бар хилофи воқуниши манфии англисҳо, арабиносии маъруфи нимаи аввали асри ХХ Фаронса Луи Мосинюн иқдоми тағйири хатро дар кишварҳои туркзабон амали неке дар роҳи тараққиӣ мардумони Шарқ ҳисобида, навиштааст:

“Аврупо Шарқро наредонад ва ӯро намефаҳмад. Дар чанд соли ахир Шарқ билкул тағйир ёфт. ...Шарқ ба чунбучӯш даромад ва шабаҳи гузаштаро аз худ дур карда, алифбои кӯҳнаи номуносиби арабиро дур меафканад. Туркҳои Озарбойҷон чанд сол аст, ки бо алифбои нави лотинӣ менависанд, туркҳои Анатолий (Туркия-О.Х.) алақай се моҳ аст, ки ҳамаи қоғазҳои расмиро ба алифбои нав менигоранд ва албониҳо 15 сол аст, ба алифбои лотинӣ гузаштаанд. Аз пайи онҳо дигар халқҳои Шарқ низ мераванд” [5,5].

Тавре ки аз матбуоти даврии он солҳо бармеояд, тағйири хат дар Озарбойҷони Шӯравӣ ва дигар ҷумҳуриҳои туркзбони Иттиҳоди Шӯравӣ як ҷунбиши мусбатеро дар Эрон ва Туркия ба вучуд овард. Агарчи бо пуштибонии раиси ҷумҳур Камол Отатурк ин ташаббус дар Туркия амалӣ гашт, аммо талошҳои тағйири хат, ки дар ибтидо аз тарафи рӯшанфикрони эронӣ дар асри XIX пешниҳод шуда буд, бо сабабҳои айниву зехнӣ ба субут нарасид.

Аммо дар нимаи дуҷуми солҳои 30-ум, баъд аз он ки Ризошоҳ ба Туркия сафари расмӣ дошт, дар бозгашт ба Эрон фармон дод, ки муқаддамоти ислоҳи алифборо фароҳам кунанд. Барои ин иқдомоту таҷрибаҳое, ки дар ин замина ба даст омадааст, ҷамъоварӣ ва дақиқан мавриди омӯзишу баррасӣ қарор диҳанд. Бинобар иттилои Яҳё Оринпур дар анҷоми ин кор вазири маорифи вақт Алӣ Асғари Ҳикмат маъмур муқаррар гардид ва ҳатто Фарҳангистони навтаъсиси Эрон дар моддаи дувуми Асосномаи хеш “мутолиа дар ислоҳи хатро ҷузви вазоифи худ қарор дод” [2,33].

Бинобар ишораи Алӣ Акбар Шаҳобӣ, ки солҳои 1934-1936 донишҷӯи Донишсарои олии, яъне Донишгоҳи омӯзгории Техрон будааст, дар ин солҳо Донишсарои Олӣ яке аз марказҳои ҷарру баҳси тарафдорону муҳолифини тағйири хат ба шумор рафта, дар ҷаласаҳое, ки дар он ҷо доир мегаштааст, “мувофиқону муҳолифон ақоиди худро изҳор медошанд” [6,26].

Азбаски омодагӣ барои ислоҳи алифбо ин дафъа аз ҷониби худи Ризошоҳ дастур дода шуда буд ва бо таъсиси Фарҳангистони Эрон поксозии забони форсӣ ё ба қавле “гуфтутӯи тағйири хат ва навиштани форсии сара” дар миёни навхоҳону навпардозони он рӯз ривоч пайдо кард, ба қавли доктор Шаҳобӣ “ин нағмаи номавзун барои гурӯҳе масъалаи рӯз буд” [6,26].

Мунтаҳо бо оғози Ҷанги ҷаҳонии дувум ва сипас бо ворид шудани нерӯҳои муттафакин ба Эрон (сентябри соли 1941) Ризошоҳ аз салтанат канора гирифт ва аз тарафи Маҷлиси миллӣ писараш Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ шоҳ эълон гардид ва тадбирҳои рӯи даст гирифтаи Ризошоҳ дар мавриди “ислоҳи алифбо” нотаом монд.

АДАБИЁТ

1. Кӯшишҳои тағйири хат дар Эрони баъд аз Ислон, таърихи беш аз ҳазору дусадсола дорад. Аммо ба таври ҷиддӣ ва густурда ҷунбишҳои ислоҳталабӣ дар атрофи ислоҳ ё тағйири алифбои арабиасоси форсӣ аз нимаи дуҷуми асри XIX оғоз гардида, вобаста ба авзои иҷтимоӣ- сиёсӣ ва иқтисодии кишвар гоҳе ба авҷ расида, гоҳе хомӯш шудааст.
2. Оринпур Яҳё. Аз Нимо то рӯзгори мо. Тарихи адаби форсии муосир. Ҷопи панҷум. Техрон. 1378 ҳ.ш.
3. Проф. Л. Жирков. Вопрос о латинском алфавите для персидского языка.// Культура и письменность Востока. Сборник Всесоюзного Центрального Комитета Нового Тюрского Алфавита. Книга 1-ая. Москва. 1928.
4. Раҳими Мим. Дар атрофи алифбои нав дар Эрон // Забони тоҷикӣ дар мабноси мувоҳисаҳо. Душанбе: “Ирфон”. 2007.
5. Агмали –оглы С.А. Культурная революция и новый алфавит.// Культура и письменность Востока. Книга 3-ая. Издания В.Ц.К.Н.Т.А. Баку. 1928.
6. Доктор Алӣ Акбар Шаҳобӣ. Мӯҷарои тағйири хат. Ҷопи аввал. Техрон 1338 ҳ.ш.

ТАЛОШҲО ПЕРОМУНИ ТАҒЙИРОТИ ХАТ ДАР ЭРОНИ СОЛҲОИ 20-30 - ЮМИ ҚАРНИ XX

Дар нимаи дуҷуми солҳои 20- ӯми қарни XX бо ташаббуси Ҷумҳурии Сотсиалистии Шӯравии Озарбойҷон масъалаи тағйири хати туркзбонҳои Иттиҳоди Шӯравӣ аз алифбои арабӣ ба лотинӣ ҷузъи муҳимми масъалаи инқилоби фарҳангии ин кишвар қарор гирифт ва соли 1926 дар Аҷумани туркшиносӣ дар Боку ҳаллу фасли худро ёфт.

Ин ҷунбиш воқуниши хешро дар Эрон низ пайдо кард ва мақулаи тағйири хат ду бора мавриди ҷарру баҳси доманадоре дар байни аҳли илму адаби он қарор гирифт. Дар мақола ба таври иҷмол баҳсхое, ки дар

атрофи тағйири хат аз алифбои арабиасоси форсӣ ба алифбои лотинӣ дар матбуоти охири солҳои 20- ум ва солҳои 30- ӯми қарни XX ба таъб расидааст, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Ба вижа, пешниҳоди алифбои нави Саид Нафисӣ, Рашид Ёсимӣ, Хусейни Занҷонӣ дар асоси алифбои лотинӣ барои забони форсӣ дар мақола арзёбӣ шудааст.

Калидвожаҳо: тағйири хат, Эрон, анҷумани туркшиносӣ, алифбои арабиасоси форсӣ, Саид Нафисӣ.

Дар бораи муаллиф: Олимҷон Хочамуродродов, - доктори илмҳои филологӣ, сарҳодими илмии шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздик

ПОПЫТКИ ИЗМЕНЕНИЕ ПИСЬМЕННОСТИ В ИРАНЕ В 20-30 гг. XX ВЕКА

Во второй половине 20-х годов XX века, по инициативе Азербайджанской Советской Социалистической Республики был поставлен вопрос – о переходе всех туркоязычных народов Советского Союза с арабской письменности на латинскую графику, как важная часть культурной революции.

В 1926 году в Баку состоялся съезд туркоязычных народов СССР, где рассматривался алфавитный вопрос, участники съезда принципиально решили в пользу- латинизации.

Данное движение нашло отклик в Иране, и ещё раз стало болезненным вопросом и предметом дебатов среди иранских просвещённых кругов.

В статье, коротко рассматриваются точки зрения сторонников и противников перехода на латинский алфавит, опубликованных в периодических изданиях Ирана во второй половине 20-х и первой половине 30-х годов прошлого столетия. Особенное внимание, уделяется проектам новой письменности на базе латинского алфавита Сайида Нафиси, Рашида Ясими, Хосейна Занджани.

Ключевые слова: письменность, Иран, латинский алфавит, туркологический съезд, Саид Нафиси, культурная революция.

Об авторе: Олимджон Ходжамуродродов, - д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения вопросов Азии и Европы

ATTEMPTS CHANGE OF WRITING IN IRAN IN THE 20-30S OF THE XX CENTURY

In the second half of the 20s of the XX century, at the initiative of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic, the question was raised - about the transition of all Turkish-speaking peoples of the Soviet Union from Arabic to Latin script, as an important part of the cultural revolution.

In 1926, a congress of the Turkic-speaking peoples of the USSR was held in Baku, where the alphabetical question was considered, the participants of the congress communally decided in favor of Latinization.

This movement resonated in Iran, and once again became a painful issue and a subject of debate among Iranian enlightened circles.

The article briefly discusses the views of supporters and opponents of the transition to the Latin alphabet, published in periodicals of Iran in the second half of the 20s and the first half of the 30s of the last century. Particular attention is paid to new writing projects based on the Latin alphabet Sayyid Nafisi, Rashid Yashimi, Hossein Zanjani.

Keywords: writing, Iran, Latin alphabet, Turkological congress, Saeed Nafisi, cultural revolution.

About the author: Khojamurodrov O. - Doctor of Philology Sciences, Chief Researcher at the Department of the Middle and Near East Regions, E-mail:, Phone: 915-05-46-64

ОТЗВУКИ ЧЕХОВСКОГО «ИОНЫЧА» В РАССКАЗЕ ЕГИПЕТСКОГО ПИСАТЕЛЯ МУСТАФЫ МАХМУДА «КАРЬЕРА ДОКТОРА ФАНУСА»

Т.Н. МАРДОНИ
д.ф.н., Институт исследования
вопросов Азии и Европы АН РТ

Наиболее раннее знакомство арабов с русской литературой состоялось на рубеже XIX-XХ столетий, когда в Сирии и Палестине было образовано Палестинское общество, организовавшее две учительские семинарии и несколько школ, в которых преподавание русского языка и литературы было обязательным. Из этих учебных заведений вскоре вышло немало арабских юношей и девушек, хорошо владевших русским языком, некоторые из них продолжили образование в России. В результате из их числа образовалась группа профессиональных литераторов и переводчиков, на творческую деятельность которых русская классическая литература впоследствии оказала большое воздействие.

Уже в начале XX века стали появляться переводы на арабский язык произведений русских классических писателей и поэтов не только с французского, немецкого и английского языков, но и непосредственно с языка русского оригинала. Стали издаваться статьи и исследования об истории русской литературы, об отдельных русских писателях и поэтах. Любители литературы в арабских странах получили возможность познакомиться с шедеврами русской и мировой литературы, с творениями таких ее корифеев как Л.Н.Толстой, А.С.Пушкин, Н.В.Гоголь, Ф.М.Достоевский, А.Н.Островский, И.А.Крылов, В.Г.Короленко, А.П.Чехов и многие другие. В художественных произведениях арабских писателей стало ощущаться влияние русских классиков. В то же время русские, а позднее советские исследователи, занимавшиеся изучением наследия русских классиков, стали выявлять в их сочинениях факты их знакомства с историей, литературой и устным народным творчеством арабов.

В литературоведении советского периода возникло целое направление, изучающее русско-арабские литературные связи, влившееся затем в мировой процесс сравнительного литературоведения.

Впервые на проблему русско-арабских литературных связей в советском и русском востоковедении обратил внимание выдающийся русский арабист Игнатий Юлианович Крачковский (1883-1951), один из разделов третьего тома «Избранных сочинений» которого посвящен именно этой проблеме [9, III, 265-332]. Одна из его небольших по объему статей, написанная в 1944 году и помещенная в данном разделе, называется «Чехов в арабской литературе» [9, III, 312-316]. В ней рассказывается о том влиянии, какое оказало творчество А.П.Чехова (1860-1904) на арабских писателей.

Так, например, ощутимое воздействие оказал Чехов на некоторых писателей Ирака. По словам видного иракского писателя Эдмона Сабри, в своих произведениях «он старался следовать Чехову в воспроизведении диалектики человеческих переживаний, очень сложных, богатых нюансами, тончайшими переходами из одного состояния в другое» [15, 90-91]. Воспринимая манеру объективного повествования Чехова, Сабри учился у него познавать и воспроизводить мир человеческой души в ее отношении к окружающей действительности, воссоздавать духовную жизнь и мир переживаний своих современников.

Огромный вклад в развитие жанра новеллы-короткого рассказа в арабской литературе - внесли египетские писатели, в особенности Мухаммад Теймур (1892-1921) и его младший брат Махмуд Теймур (1894-1973), испытавший значительное влияние Чехова, «о чем говорят

не только самые его произведения, ... но также очень показательные собственные авторские признания, повторявшиеся им в печати неоднократно» [9, III,315].

Автор настоящих строк был приятно удивлен тем, что и в современном таджикском литературоведении начали предприниматься первые попытки сопоставительного литературно-художественного анализа новелл Махмуда Теймура и таджикских мастеров короткого рассказа. Так, молодой таджикский литературовед, филолог-арабист Додихудоев Р.М. подготовил и успешно защитил кандидатскую диссертацию на тему «Типологические особенности новелл в таджикской и арабской литературах» (На примере творчества Хакима Карима и Махмуда Теймура) [7]. Следует отметить, что творчество А. П. Чехова оказало осязаемое воздействие не только на арабских писателей, но и на представителей таджикской литературы.

М.Теймур, ставший классиком современной египетской литературы, членом Академии арабского языка, лауреатом государственной премии Египта, одним из создателей и наиболее значительных представителей жанра короткого рассказа в этой стране, относившийся с большим уважением к русской литературе и высоко ценивший творчество ее классиков, особенно А.П.Чехова, по этому поводу писал: «Благодаря Чехову русская литература в арабском мире заняла такое же место, какое до этого занимала литература западноевропейская, и распространилась среди арабских читателей самых различных кругов» [11, 55].

Знакомство с рассказами А.П.Чехова оказало соответствующее воздействие и на творчество египетского новеллиста Юсуфа Идриса. Конечно, его новеллы не являются подражаниями чеховским рассказам, но, как говорит сам Идрис, в них можно ощутить «чеховское звучание», которое, по словам В.Н.Кирпиченко, заключается «в безусловном следовании законам жизненной правды, в лаконизме и строгом отборе деталей, в безжалостном отбрасывании всего, что не оправдано необходимостью раскрытия мысли рассказа, его образов» [8, 7].

До настоящего времени в арабских странах образовалась достаточно большая «чеховиана», состоящая из исследований о жизни и творчестве А.П.Чехова, написанных арабскими литературоведами, переводов книг и статей о нем русских и европейских авторов на арабский язык, переводов его больших и малых произведениях на арабский язык с европейских языков, с фарси, турецкого и иных языков, а также непосредственно с русского языка. География арабской «чеховианы» весьма обширна. Она представлена Египтом, Сирией, Ираком, Иорданией, Ливаном, Йеменом, Палестиной, Суданом, Алжиром, Марокко, Тунисом и некоторыми другими странами Арабского Востока. Наиболее оживленный интерес вызывали у арабских читателей его рассказы. Хорошо знакомый с творчеством А.П.Чехова египетский писатель Махмуд Теймур, писал по этому поводу следующее: «Читая Чехова, я думаю, что людей, похожих на героев его рассказов, можно встретить и среди нас, они имеют те же черты характера, те же привычки». (11, 55-56).

Уважительное отношение к творчеству А. П. Чехова и высокая оценка его произведений обусловили в определенной степени их влияние на новеллы арабских писателей. Значительный вклад в исследование «арабской чеховианы» внесла Э. А. Ализаде своими работами на русском [2;5] и арабском [4] языках. Но особо следует отметить ее большую книгу «Русская литература и арабский мир (К истории арабско-русских литературных связей)», довольно солидная часть которой посвящена восприятию творчества А.П.Чехова в арабском мире [3,383-523]. В этой части она говорит о качестве арабских переводов рассказов Чехова, сопоставляет сюжеты, мотивы и образы в его рассказах и в новеллах арабских писателей, обращает внимание на достоинства и недостатки отдельных новелл, анализирует насколько удачны или неудачны арабские переводы специфических слов, выражений, оборотов, пословиц и поговорок, в изобилии встречающихся в лексике Чехова. Аналогичные исследования идейно-тематического, стилистического и лингвистического содержания новелл арабских писателей и их связи с рассказами Чехова проведены Б. В. Чуковым в отношении иракского короткого рассказа [15;16], В. Н. Кирпиченко в отношении ранних рассказов египетского писателя Юсуфа Идриса [9], Э.А.Ализаде [2;5] и некоторые другие.

Серьезное исследование, хотя и небольшое по объему, состояния современной египетской прозы осуществил В.М. Борисов, проведший сопоставление произведений ряда египетских писателей с художественными творениями русских литераторов, в особенности А.П.Чехова [6].

О популярности А.П.Чехова в арабских странах и исследовании его жизни, творчества и литературного наследия, влияния на сочинения арабских писателей пишут и сами арабы. Как уже упоминалось, большую статью под заглавием «Чехов-писатель человеческих рассказов. Как я познакомился с ним?» опубликовал М. Теймур [11]. Свои впечатления о личности, творчестве писателя в виде коротких эссе, рассказов или научных исследований излагали многие. Но в последние годы в арабских странах появились молодые литературоведы, знатоки русского языка, изучающие наследие А.П.Чехова в оригинале и популяризирующие его произведения среди многих миллионов своих соотечественников. В их числе следует назвать имя Ахмеда Али ал-Хамадани, защитившего кандидатскую диссертацию под названием «Творчество А.П.Чехова в оценке арабской критики» [12]. Рецензию на работу ал-Хамадани написал йеменский журналист Абдуллах Тахир Алави, опубликовавший ее в журнале «ал-Хикма» («Мудрость») [1]. На эту же тему написана кандидатская диссертация молодой арабской ученой Надийи Хост, озаглавленная «А.П.Чехов в арабской литературе» [13].

Относительно всех этих современных исследований, как российских, так и арабских, хотелось бы сказать, что они повествуют об арабской, в частности, египетской литературе, выдвинувшей на историческую сцену крупнейших своих представителей, среди которых такие всемирно известные талантливые писатели как Махмуд Теймур, Мухаммад Теймур, Абдурахман аш-Шаркави, Абдуррахман ал-Хамиси, Таха Хусейн, Тавфик ал-Хаким, Иса Убейд, Нагиб Махфуз, Марун Аббуд, Юсуф Идрис, Васфи ал-Бунни, Мухаммад Дакруб, Абдулмасих Хаддад, Зуннун Айюб, Джебран Халил Джебран, Амин ар-Райхани, Михаил Нуайме, Ихсан Абдулкуддус, Лутфи ал-Холи и многие другие.

Большая часть перечисленных арабских писателей являются нашими современниками, отдельные произведения которых переведены с арабского языка на русский. Однако во всех доступных нам исследованиях и сборниках новелл и рассказов мы ни разу не увидели имени весьма талантливого и плодовитого египетского врача, философа, писателя Мустафы Махмуда (27.12.1924-31.10.2009), полное имя которого звучит так: Мустафа Камал Махмуд Хусейн Ал Махфуз. В изданных в последние десятилетия сборниках новелл и рассказов арабских писателей, переведенных на русский язык, нам не довелось увидеть ни одной его повести или новеллы. Между тем перу Мустафы Махмуда принадлежат романы, повести, сборники рассказов, очерки и философские эссе. Широкую популярность среди египетских и, вообще, арабских читателей завоевали его научно-фантастические романы «ал-Анкабут» («Паук», Каир, 1965») и «Раджул тахта-с-сифр» («Человек с температурой ниже нуля», Каир, 1965).

Впервые русскоязычный читатель имел возможность познакомиться с творчеством Мустафы Махмуда благодаря публикации его рассказов «Обездоленные» в сборнике «Современная арабская новелла (1970) и «Нежность» в журнале «Азия и Африка сегодня» (1970). В 1977 году Главная редакция восточной литературы издательства «Наука» выпустила сборник рассказов современных египетских писателей под названием «Карьера доктора Фануса» по одноименной помещенной в этом сборнике новелле М. Махмуда [10]. В арабском оригинале она называется «Илли йаксаб» («Кто богатеет?»). Читая эту новеллу, человек невольно ощущает, что сюжет, её отдельные эпизоды как будто знакомы и где-то уже встречались. И тут он ловит себя на мысли, что они напоминают ему какие-то моменты из известного рассказа А.П.Чехова «Ионыч».

Принимая во внимание широкую популярность А.П.Чехова у арабских писателей и влияние его творчества на произведения арабских, особенно египетских писателей, я пришел к выводу, что и в этом случае не обошлось без воздействия великого писателя и мне захотелось сопоставить рассказ «Ионыч» с «Карьерой доктора Фануса», чтобы удостовериться в верности своего предположения.

Во-первых, примечательно то, что Мустафа Махмуд, как и Антон Павлович Чехов, по профессии были практикующими врачами, а в литературу пришли гораздо позднее.

Во-вторых, и в «Ионыче» и в «Карьере доктора Фануса» описываются картины из жизни врачей, один из которых - Старцев Дмитрий Ионыч, живет в одном из губернских городов России, куда был назначен земским врачом, другой - начинающий врач Альфонс Фанус обустроился в одном из оживленных районов Каира. Оба были молодыми полными мечтаний и планов служения народу молодыми людьми. Ни у того, ни у другого не было ни жены, ни детей

Жизнь Старцева, проживавшего в Дялиже, расположенном в девяти верстах от губернского города С., протекала скучно и однообразно. И потому после приема больных он обычно отправлялся в город, чтобы немного развлечься, погулять и сделать кое-какие необходимые покупки. Обычно он ходил пешком, ибо, как специально подчеркивает Чехов, «своих лошадей у него еще не было». Но дела его, по всей вероятности, шли хорошо.

Как рассказывает одна из героинь чеховского рассказа, с семьей которой Старцев был знаком, только начиная свою работу в качестве молодого земского врача, он считал ее благой, увлекательной, полезной людям. Он любил говорить ей о своей больнице. «Какое это счастье быть земским врачом, помогать страдальцам, служить народу! – восклицала она в ответ.

Через несколько лет у Старцева в городе уже была большая практика. Каждое утро он спешно принимал больных у себя дома в Дялиже, потом уезжал к городским больным, «уезжал уже не на паре, а на тройке с бубенчиками».

Что касается молодого доктора Фануса, то Мустафа Махмуд изображает его полным энтузиазма большим мечтателем, сжигаемым горячим желанием поскорее стать настоящим врачом: не таким, как старые врачи-шарлатаны, практикующие в деревнях, где под видом лечения выколачивают из феллахов деньги за кальциевый клистир или рецепт на хину, не таким, как служащие медицинских учреждений, которым платят жалованье лишь за то, что они выдают свидетельства о рождении и выписывают освобождение от работы; он не уподобится и тем преподавателям, которые бубнят на кафедре, уткнувшись в свои конспекты и начиная головы студентов истинами, изрядно обветшавшими со времен Гиппократов. «Нет, - жаром рассуждал про себя доктор Альфонс Фанус, - он не унижит себя стяжательством. Титулы, земельные владения, огромные поместья и роскошные «шевроле»-это язвы старой медицины. А он целиком посвятит себя науке. Ему нужно совсем немного: маленькую приемную, где он мог бы принять больных и небольшой доход – не более тридцати гиней в месяц на покрытие его скромных расходов. Он будет неустанно совершенствоваться, следя за новейшими достижениями медицины. Свою маленькую приемную он сделает настоящим исследовательским институтом, где каждый пациент станет объектом глубокого научного изучения». [10, 85-86].

Открыв свой медицинский офис в четырехкомнатной квартире, расположенной в многолюдном квартале Каира, доктор Фанус оборудовал его всем самым необходимым и с нетерпением стал ждать первых посетителей. Однако, в силу различных социальных причин и жизненных обстоятельств благим намерениям доктора Фануса не суждено было сбыться.

А.П.Чехов рисует образ Ионыча как человека, жизнь которого проходит в работе игодами полнеющего, у которого появляются новые привычки, постепенно угасает пыл служения народу бескорыстно. «От таких увлечений, как театр и концерты он уклонялся, но зато в винт играл каждый вечер, часа по три с наслаждением. Было у него еще одно развлечение, в которое он втянулся незаметно, мало – помалу-это по вечерам вынимать из карманов бумажки, добытые дневным трудом, бумажек желтых и зеленых, от которых пахло духами и уксусом, ладаном и ворванью, которых было понапихано во все карманы рублей по семьдесят, и когда собиралось несколько сот, он отвозил в Общество взаимного кредита и клал там на текущий счет» [14, 153].

Мустафа Махмуд ставит своего героя в такие обстоятельства, под давлением которых доктор Фанус сильно переменился, забыл о своих былых мечтах, об обещании в свободное

от работы время заниматься наукой, постоянно совершенствоваться, следить за новейшими достижениями медицины. Не имея достаточного дохода от медицинской практики, доктор Фанус был вынужден сдавать каждую комнату своего офиса, отчего имел довольно значительную прибыль. Вот сцена, схожая с той, что описал Чехов: «Доктор Альфонс сидит в кафе с хаджи Альваном, хозяином дома и как равный играет с ним в нарды. Он стал важным господином и окружающие, обращаясь к нему, называют его «ваша милость». В начале каждого месяца он не знал других забот кроме составления расписок в получении денег за сданные комнаты. Целые дни он проводит в кафе, играя в нарды с таким же бездельником, как и он сам». [Карьера, 89].

Таким образом, главным в этих сценах рассказа «Ионыч» и новеллы «Карьера доктора Фануса» является забвение героями идеалов и принципов, мечтаний о служении народу, помощи страдальцам и т.д.

А.П.Чехов подчеркивает, что Старцев одинок, живет ему скучно, ничто его не интересует. В Дялиже и в городе его зовут уже просто Ионычем. По вечерам он играет в клубе в винт [14, 158] «У него в городе громадная практика, некогда вздохнуть и уже есть имение и два дома в городе, и он облюбовывает себе еще третий повыгоднее» [14, 157].

Разумеется, сюжеты рассказов «Ионыч» и «Карьера доктора Фануса» совершенно отличаются друг от друга. Тем более что рассказ Чехова содержит части о любовных приключениях и лирических переживаниях главного героя и его безответной любви, чего нет в новелле Мустафы Махмуда. Но сближает оба произведения то, что их главные герои, вынашивавшие в молодые годы благородные цели, отвергавшие методы рвачества и стяжательства в медицинской практике, утверждали, что лучше умереть с голоду, чем изменить своим идеалам взглядам и принципам. Под воздействием различных обстоятельств оба героя постепенно утратили веру в свои идеалы и принципы или пересмотрели их. Это подчеркивают оба автора.

Сходство отдельных жизненных ситуаций, в которых происходят действия героев, манер поведения, черт характеров героев в обоих рассказах свидетельствует о том, что создание новеллы «Карьера доктора Фануса» навеяно содержанием или идеей рассказа А.П.Чехова «Ионыч». Исходя из вышеизложенного, смеем утверждать, что, несмотря на существование определенных различий в теме, сюжете, содержании новеллы Мустафы Махмуда «Карьера доктора Фануса» и чеховского рассказа «Ионыч» в новелле египетского писателя явно ощущаются отзвуки произведения великого русского мастера художественного слова Антона Павловича Чехова.

Ключевые слова: Чехов, Мустафа Махмуд, рассказ, арабская новелла, литература, анализ, арабистика, востоковедение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алави, Абдуллах Тахир. О работе Ахмада Али ал-Хамадани «Тшихуф фи-н-накд ал-араби» («Чехов в арабской литературной критике») Журнал «ал-Хикма». Йеменская республика, Аден. 19-ый год издания, № 168, февраль 1990.-С.49-53.
2. Али-заде Э.А.Русская литература на Арабском Востоке: первые арабские переводы рассказов А.П.Чехова. // Восток (), М., 2012, №1.
3. Али-заде Э.А.Русская литература и арабский мир. (К истории арабско-русских литературных связей). Книга 1.-М.: МБА, 2014.-523с.
4. Али-заде Э.А. Тшихуф фи-л-адаб ар-араби (Чехов в арабской литературе) // ал-Маукиф ал-адаби.-Домаск, 1985, №222-224с.
5. Али-заде Чехов в арабских странах // Литературное наследство. Т. 100.Книга 3.-М,2005.
6. Борисов В.М. Современная египетская проза.-М.: Изд-во АН СССР, 1961-125 с.

7. Додихудоев Р.М. Типологические особенности новелл в таджикской и арабской литературе (На примере творчества Хакима Карима и Махмуда Теймура). Автореф. дис. канд. филолог. наук.- Душанбе 2018.
8. Кирпиченко В.Н. Чеховское звучание ранних рассказов Юсефа Идриса // Литература Востока. Сборник статей.-М.: Наука, ГРВЛ, 1969.- С.3-9.
9. Крачковский И.Ю. Чехов и арабская литература // И.Ю. Крачковский. Избранные сочинения. Том 111. М.Л.: Изд-во АН СССР, 1956.-с.312-315.
10. Мустафа Махмуд. Карьера доктора Фануса// Рассказы современных египетских писателей.-М.: Наука, ГРВЛ, 1977.-135 с.
11. Теймур М. Тшикуф-адиб ал-кысса ал-инсайна: кайфа арафтуху.// Журнал «ал-Хилал», 1960, № 3.- С.55.
12. Хамадани, Ахмед Али Ахмед. Творчество А.П. Чехова в оценке арабской критики. Автореф. дисс. канд. филолог. наук.-М., 1987.
13. Хост, Надийа. А.П.Чехов в арабской литературе. Автореф. дисс. канд. филолог.наук.- М., 1970.
14. Чехов А.П. Ионыч//Чехов А.П. Дом с мезонином. Повести и рассказы.- М.: Художественная литература, 1983.- С. 142-158.
15. Чуков Б.В. О распространении русской классики в Ираке//Русская классика в странах Востока. Сборник статей. –М.: Наука, ГРВЛ, 1982.- С.85-95.
16. Чуков Б.В. Чехов в Ираке // Литературное наследство. Т. 100. М., 2005.

ОТЗВУКИ РАССКАЗА А.П. ЧЕХОВА «ИОНЫЧ» В НОВЕЛЛЕ ЕГИПЕТСКОГО ПИСАТЕЛЯ М. МАХМУДА «КАРЬЕРА ДОКТОРА ФАНУСА»

В статье предпринята попытка литературно-художественного сопоставления идейно-тематического содержания чеховского рассказа «Ионыч» и новеллы египетского писателя Мустафы Махмуда «Карьера доктора Фануса». Их герои, будучи врачами, мечтают о бескорыстном и верном служении народу, но с течением времени под влиянием различных жизненных условий их взгляды меняются. Сравнение содержания рассказов, характеров и образов их героев наводит на мысль, что, невзирая на определенные различия в сюжете, содержании, чертах и образе действий героев, в них наблюдаются сходства, которые трудно назвать случайными. Не исключено, что М. Махмуд, как и другие арабские, в частности, египетские писатели, испытал благотворное влияние А.П. Чехова, что и проявилось в его новелле.

Ключевые слова: Чехов, Мустафа Махмуд, рассказ, арабская новелла, литература, анализ, арабистика, востоковедение.

Об авторе: Т. Мардони - д.ф.н., гл. научный сотрудник отдела Среднего и Ближнего Востока Института изучения вопросов Азии и Европы

ECHOES OF THE STORY OF A.P. CHEKHOV "IONYCH" IN THE NOVEL BY THE EGYPTIAN WRITER M. MAHMOUD "CAREER OF DR. FANUS"

The article attempts to literary and artistic comparison of the ideological and thematic content of the Chekhov story "Ionych" and the short story of the Egyptian writer Mustafa Mahmud "Career of Dr. Fanus". Their heroes, being doctors, dream of selfless and faithful service to the people, but over time, under the influence of various living conditions, their views have changed.

Comparison of the content of the stories, characters and images of their heroes suggests that, despite certain differences in the plot, content, features and manner of action of the characters, they have similarities that can hardly be called random. It is possible that M. Mahmoud, like other Arab, in particular Egyptian writers, was influenced by A.P. Chekhov, as manifested in his short story.

About the author: Mardoni T. - Doctor of Philology Sciences, Chief Researcher of the of the Middle and Near Asia Department

ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ БИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О МАВЛОНО И ПЕРЕВОДЫ ЕГО ПОЭЗИИ В ГЕРМАНОЯЗЫЧНЫХ СТРАНАХ

(Ранний этап освоения. Конец XVIII- начало XIX века)

Александр ХАЙЗЕР
Кандидат филологических наук,
Берлин, Германия

Впервые имя Джелаледдина Балхи — и именно в таком оглашении (Gelaleddin Balkhi) — упомянул в европейской науке французский ученый XVII (!) века Б. Д`Эрбло (Berthelemi D`Herbelot. 1625 - 1695) в своей посмертно опубликованной «Восточной библиотеке» (Bibliothèque Orientale. Paris:1696). Он писал о великом поэте и философе Востока, что Мохаммед Балхи сын Мохаммеда Балхи родился в городе Балхе в Хоросане, а умер в турецкой Конье, где он стал основателем Ордена дервишей «Мевлеви», наиболее «духовного» среди прочих орденов. Основным трудом его Д`Эрбло называет «Маснави» (Al Mathnavi). Далее он пишет, что члены ордена почитают эту книгу почти вровень с Кораном. Посвящена книга Д.Балхи самым разнообразным темам из религии, истории, морали и политики. «Маснави», по мнению французского ученого, настолько знаменита на Востоке, что ее постоянно цитируют. О том, что Мавлоно большое внимание уделял в дисциплинах ордена танцу и музыке флейты, с описания пения которой и начинается его основной труд. «Восточная библиотека» также содержит некоторые цитаты из «Масневи», по смыслу подходящие к тому или иному ее тематическому разделу.

Если учесть, что в то время французский язык был признанным всеевропейским языком науки, то можно без особой натяжки полагать, что ученые-востоковеды и переводчики Германии смогли, благодаря «Восточной библиотеке», познакомиться с Мавлоно уже на рубеже XVII- XVIII веков. Осуществленный в 1785-1790 годах четырехтомный немецкий перевод книги Д`Эрбло смог значительно расширить круг ее читателей в немецкоязычных странах, а значит и позволил более значительному кругу людей прочесть сведения в Мавлоно и его основном труде в интерпетации французского ученого.

В тезисном изложении следующим этапом ознакомления немецкоязычных стран с творчеством Д. Балхи стали переводы В. Хуссара (V. Hussard) 1811, 1813 и 1816 годов, опубликованные в издаваемом в Вене Иосифом Гаммером сборнике «Сокровищницы Востока» (Fundgruben des Orients) за соответствующие годы. Во втором томе «Сокровищниц» (1811) опубликован его перевод заглавной части «Масневи», описывающей пение флейты, в третьем томе (1813) историю о враче, шахе и его наложнице, в томе 6-м (1816) — историю о лавке пряностей и попугае. Обширный раздел о Мавлоно мы находим в знаменитой книге того же австрийско-германского востоковеда Иозефа Гаммера «История изящной словесности Персии» (Geschichte der schönen Redekünste Persiens, 1818). Гаммер дает достаточно полную для его времени биографию Д. Балхи, краткий анализ его мировоззрения, в котором справедливо подчеркивает мистицизм поэта, описывает все 6 книг «Масневи», приводя при этом не только свои переводы из нее, но и более ранние публикации Хуссара. Кроме того известный востоковед ввел в этот раздел множество собственных переводов газелей из «Диванов» Мавлоно.

С интересом и вниманием отнесся к философии и поэзии Джелаледдина Балхи великий немецкий поэт Гете. В «Примечаниях и разработках» (Noten und Abhandlungen) к своему знаменитому «Западно-восточному дивану» (1819) Гете отмечает, что главной целью Д. Бахи

было поучение и возвышение (к богу, божественному). Конечно его познания о Мавлоно были отрывочными, что соответствовало уровню науки того времени, но основные мысли, пронизывающие все творчество Д. Балхи — понятие судьбы, корреляцию между миром материальным и миром духовным — он уловил однозначно, что видно из его стихотворения «Говорит Джелаледдин Руми» («Диван») Dschelal-eddin-Rumi spricht:

*Verweilst du in der Welt, sie flieht als Traum;
Du reisest, ein Geschick bestimmt den Raum;
Nicht Hitze, Kälte nicht vermagst du fest zu halten,
Und was dir blüht, sogleich wird es veralten.*

Строки о пространстве (Raum) и времени (sogleich wird es veralten – что для тебя расцветает/начинается тут же устаревает) безусловно навеяны чтением книги Гаммера, в которой говорится о том, что эти два понятия постоянно находились в поле зрения Д.Руми — философа.

В том же 1819 году талантливейший ученик фон Гаммера, крупнейший немецкий востоковед, переводчик и поэт Фридрих Рюккерт опубликовал своей перевод 44 газелей из «Дивана» Мавлоно. Девятнадцатью годами позже известный австрийский востоковед-переводчик Винценс Розенцвайг напечатал свои достаточно многочисленные и качественные переводы из Диванов Мавлоно (Auswahl aus den Diwanen des größten mystischen Dichters Persiens Mawlana Dschelaleddin Rumi. Aus dem Persischen mit beigefügtem Original-Texte und erläuternden Anmerkungen von Vinzenz von Rosenzweig. Wien Druck und Verlag der Mechitaristen-Congregations-Buchhandlung 1838), снабдив их параллельными персидскими текстами. Для Розенцвайга Д. Балхи тоже в первую очередь «величайший поэт-мистик». Расцвет европейского в том числе и немецкого востоковедения в этот период связан, по нашему мнению, не только с практическими задачами промышленности и торговли, но и опосредованным образом с романтизмом в Европе. В Германии, романтизм, одной стороны очень интересовался всем фольклорным, сказочным и фантастическим отсюда повышенный интерес к «Шах-Наме» с другой, именно в немецком романтизме была очень сильна мистическая струя, что способствовало повышенному интересу ко всему мистическому и зашифрованному, а значит - к Хафизу и Джалаледдину Руми-Балхи. Завершает очерченный нами период перевод Георга Розена- сводного брата известного переводчика поэзии Хайяма на немецкий Фридриха Розена (Mesnewi oder Doppelverse des Scheich Mawlana Dschelal-ed-din Rumi. Aus dem Persischen übertragen von Georg Rosen Leipzig 1849 (Verlag Fr. Chr. Wilh. Vogel). Фридрих Розен и написал предисловие к работе своего брата. Для автора перевода, как и для автора предисловия мистицизм Мавлоно стоит на первом плане. Так Ф. Розен называет произведения Д. Балхи «величайшим творением персидской мистики, которое ценится чуть ли не наравне с Кораном» и «даже сегодня определяет мысль ислама от Адриатического моря до Бенгальского залива». Ф.Розен отметил, что до его времени лишь перевод Рюккерта впервые соединил глубокую мысль и прекрасную форму поэзии Мавлоно.

Вторая довольно высокая волна интереса немецких переводчиков к Д. Балхи отмечается уже много позже во второй половине - конце XX века. Появились новые переводы известных востоковедов и менее известных переводчиков. Из них в первую очередь следует отметить переводы знаменитой Анны-Марии Шimmel из «Дивана» Мавлоно: Dschelaleddin Rumi - Aus dem Diwan (in der Übersetzung von Annemarie Schimmel 1964) и переводы Иоганна Кристофа Бюргеля (Dschelaleddin Rumi - Aus dem Diwan (in der Übersetzung von Johann Christoph Bürgel 1974). 1981 году был опубликован перевод четверостиший Джелаледдина Балхи Гизелы Вендт (**Dschelaleddin Rumi — Vierzeiler (in der Übersetzung von Gisela Wendt 1981)**), «**Мистические четверостишия**» Д. Балхи Моника Хуттстрассер (Dschelaleddin Rumi - **Mystische Vierzeiler in der Übersetzung von Monika Huttstrasser, 1999**), а также «**Четверостишия**» уже упомянутого нами Иоганна Кристофа Бюргеля (**Dschelaleddin Rumi – Vierzeiler (in der Übersetzung von Johann Christoph Bürgel 1992)**) и «**Из Дивана Д.Руми**» Рихарда

Грамлиха (**Dschelaleddin Rumi - Aus dem Diwan (in der Übersetzung von Richard Gramlich 1992)**).

Создается впечатление, что новые и новейшие переводчики творчества Мавлоно вступили в определенное состязание, кому лучше удастся передать поэтику и философию этого, одного из самых сложных поэтов-суфиев. Представляется также, что эта новая волна интереса к Д. Балхи связана с духовными поисками европейцев середины-конца XX века и желанием опереться в них на мысль Мавлоно.

МАЪЛУМОТҲОИ НАХСТИНИ БИОГРАФӢ ДАР БОРАИ МАВЛОНО ВА ТАРЧУМАИ ОСОРИ Ӯ ДАР КИШВАРҲОИ ОЛМОНИЗАБОН

Дар мақола маълумотҳои нахстини биографӣ дар бораи Мавлоно Ҷалолӣдини Балхӣ ва тарҷумаи осори ӯ дар кишварҳои олмонизабон (Охири асри XVIII ва аввали асри XIX) мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф осори нахстини Мавлоно дар кишварҳои олмонизабон мавриди пажӯҳиш қарор дода, ҳулоса мекунад, ки тарҷумаи осори Мавлоно имрӯз низ бо ҷушу хурӯш идома дорад. Ба андешаи нигоранда имрӯз дар Аврупо миёни тарҷумонҳои осори Мавлоно як навъ муҳориба ба вучуд омадааст ва ҳар яке мекушад, шэрият ва фалсафаи ин шоири орифро мушаххастар ва наздик ба асл тарҷума кунад. Сабаби таваҷҷуҳ ба осори Мавлоно Ҷалолӣдини Балхиро аз ҷониби Аврупоиён пажӯҳишгар дар дунёи бою рангини ин шоири ориф мебинад.

Калидвожаҳо: Мавлоно Ҷалолӣдини Балхӣ, газал, забони фаронсаӣ, забони олмонӣ, Аврупо, «Маснави маънавӣ», Анна-Мари Шиммель, Иоган Кристоф Бюргел, Моника, Хутштрассер.

Маълумот дар бораи муаллиф: Александр Хайзер (Александр Робертович Гейзер), Номзади илмҳои филологӣ, Роҳбари ҷамъияти Тоҷикистону Олмон, Берлин, Олмон.

ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ БИОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ О МАВЛОНО И ПЕРЕВОДЫ ЕГО ПОЭЗИИ В ГЕРМАНОЯЗЫЧНЫХ СТРАНАХ

В статье анализируются первоначальные биографические сведения о Мавлоно Ҷалолӣдин Балхи и переводы его поэзии в германоязычных странах (Ранний этап освоения. Конец XVIII- начало XIX века). В заключении автор убежден что новые и новейшие переводчики творчества Мавлоно вступили в определенное состязание, кому лучше удастся передать поэтику и философию этого, одного из самых сложных поэтов-суфиев. Представляется также, что эта новая волна интереса к Д. Балхи связана с духовными поисками европейцев середины-конца XX века и желанием опереться в них на мысль Мавлоно.

Ключевые слова: Мавлоно Ҷалолӣдин Балхи, Анна-Мари Шиммель, «Дивана» Мавлоно, Иоганн Кристоф Бюргел, Моника, Хутштрассер, газел, «Масневи», перевод.

Об авторе: Александр Хайзер (Александр Робертович Гейзер), Кандидат филологических наук, Председатель Германо-Таджикского общества, Берлин, Германия

RUDIMENTARY BIOGRAPHY OF MAWLONO RUMI AND HIS TRANSLATED POEMS IN GERMAN SPEAKING STATES

The article elaborates the basic introductory of Mawlono Rumi and his translated works in German speaking states during 18th and 19th centuries. The author of the article shows that the latest translated works of Mawlono made this Sufi more popular and adored among all. It also seems that this new wave of interest in Rumi's poems associated with the spiritual search for Europeans in the mid-late 20th century and his thoughts are more desirable for them.

Keywords: Mawlono, Jaloliddin Balkhi, Anna Mari Shimmel, Divana Mawlono, Yogani Kritof Biurgel, Monika, gazel, Masnavi, translation

About the author: Alexander Haizer, Candidate of Philology Sciences, Head of German-Tajik society, Berlin, Germany.

АШҶОРИ БА ИНҚИЛОБИ САВР БАХШИДАИ АСАДУЛЛО ҲАБИБ

**Назира ВАҲОБОВА,
ходими пешбари илмӣи
шӯъбаи Шарқи Миёна ва
Наздикӣи Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо**

Асадулло Ҳабиб (тав. 1941) яке аз адибони намоёни даризабони Афғонистон дар замони муосир мебошад. Дар Афғонистон ва берун аз он ӯро ҳамчун шоир ва насрнависи боистеъдод мешиносанд. Роҷеъ ба баъзе паҳлӯҳои ҳаёт ва эҷодиёти ин адиб андешаҳои худро муаллифи ин сатрҳо [7], Х. Асозода [1,2,3,4,5,6], Л.И. Киселёва [8], Р. Раҳмонӣ [9] ва С. Табаров [10] баён кардаанд. Лекин дар ин назарҳо аслан Асадулло Ҳабиб ҳамчун нависанда маълум мешавад, на шоир. Ҳамин тариқ, номбурда чун шоир паси парда мондааст. Ин дар ҳолест, ки Асадулло Ҳабиб дар эҷоди шеърҳо низ дасти боло дорад. Барои ҳамин ҳам месазад, ки ин паҳлӯи эҷодиёти адиб низ омӯхта шавад.

Ашъори Асадулло Ҳабиб мавзӯҳои гуногунро дар бар мегирад. Ин ҷо мо ба як ҳамон шеърҳое назар кардем, ки бо ягон навъе ба Инқилоби Савр (1978) алоқаманд мебошанд. Ашъори ба Инқилоби Савр бахшида дар маҷмӯаи шеърҳои “Хати сурх” гирд оварда шудаанд. Ин шеърҳо на танҳо ситоиши Инқилоб, балки боз тасвири рафтори разилонаи зидди инқилобиён ва оқибатҳои бадбахтиовари амалҳои онҳо мебошанд. Яке аз ин шеърҳо “Сипоҳии инқилоб” ном гирифтааст. Нисбат ба соли иншоӣ он адиб ишорае накардааст, ҳол он ки дар поёни бисёр дигар шеърҳои шоир санаи эҷод шуданашон аз ҷониби худӣ муаллиф нишон дода мешавад, лекин калимаи “инқилоб” пас аз Инқилоби Савр, ки соли 1978 рух дода буд, дар забонҳо бештар ҷой гирифт. Барои ҳамин ҳам метавонем гӯем, ки ин шеър пас аз пирӯзии Инқилоби Савр иншо шудааст. Маълум аст, ки воқеаҳои хурду бузурги сиёсӣ иқтисодӣ фарҳангии вақт ҳамеша ба афкори аҳли андеша ҳатман таъсире мерасонаду воқунишоро ба вучуд меорад, ки дар шакли баромадҳои шифоҳӣ ва навиштаҳои ҳатӣ баён мешаванд. Мо онҳоеро дар назар дорем, ки нисбат ба ин гуна дигаргониҳо ва дар маҷмӯъ нисбат ба тақдирӣ имрӯзу фардои халқу ватани хеш бетафвут нестанд. Инқилоби Савр дар пеши назари садҳо адибони Афғонистон, аз ҷумла Асадулло Ҳабиб рӯй дода буд. Асадулло Ҳабиб чун яке аз адибони пешқадам ва ҷонибдори беҳбудии мардуми афғон ин инқилобро бо хушнудӣ пазируфтааст, ҳарчанд мегӯяд, ки манфиатҷӯён хилофи идеалҳои он чи корхое намекунад. Шеърӣ “Сипоҳии инқилоб” ҳаҷман хурд буда, ҳамагӣ аз 23 мисраъ иборат аст. Албатта, на ҳамеша бузургҳаҷмӣ асарӣ бадеӣ маъноӣ қимати баландӣ бадеӣ доштани онро ифода мекунад. Чун ба мазмунӣ ин шеър шинос мешавем ва онро бо дигар шеърҳои шоир муқоиса мекунем, бартариашро ҳам аз лиҳози бадеӣ ва ҳам аз лиҳози пурмаъноӣ ва ҳам аз лиҳози хеле ба маврид иншо шуданаш бараъло пай мебарем. Шоир пурра ҷонибдори инқилоб (Инқилоби Савр) буда, бо ифтихор аз номи инқилобиён ҳадафи онҳоро ба қалам додааст:

*Мо сипоҳии Инқилоб,
Роҳиёни бешаҳои оташем.
Ошиқони субҳӣ сурхи дилкашем.
Ворисони сарфарози орашем.
Роҳӣ мо зи кӯчаҳои ҷангхост,
Аз миёни наъраи тӯфангхост.*

*То ки ҷода аз наҳиби инфичор
Дар амон бошанду ба киштзор. [3, -с. 92-93]*

Шоир дар симои сипоҳиёни инқилоб ғамхору амонбахшу посбонҳои сарсупурдаи мардумро мебинад. Ҷонибдори он нест, ки хунрезӣ шаваду бародар дар қасди қатли бародар талош кунад, аз садои тиру туфанг кӯдакон дар тарс ва аз хобу роҳати даврони тифлӣ маҳрум бошанд:

*Хуни ноҳақи бародарон нарезад,
Хоби кӯдакон зи тарси тирҳо раҳ шавад. [3, -с. 93]*

Сипоҳиёни инқилоб фарзандони сарсупурдаанд. Онҳо аз баҳри хобу роҳати худ гузашта, ҳатто ҷонро ба каф гирифта, камар дар хизмати мардуми ранҷбар бастаанд. Онҳо ифодакунандаи ғояҳои олианд. Барои мардум зиндагиеро орзу мекунанд, ки орей аз бадбахтӣ, нодориву ташвиш ва пур аз табассуму беҳрӯзӣ бошад:

*Мо сипоҳии Инқилоб,
Ошинову ошён гузоштаем.
Хобро ба дигарон гузоштаем,
То ба дашти имтиҳон гузаштаем.
Эй, суруди рамзи синаҳои гарм,
Мо барои зиндагии гармтар набард мекунем.
Мо барои зиндагии одилона, зиндагии шод,
Аз барои халқи ранҷбар набард мекунем.
Мо сипоҳии- Инқилоб,
Меравем,
То ки шахр ба сапедаи табассум ошно кунем.
То ба деҳа сулҳро садо кунем. [3, -с. 93]*

Баробари талошҳои судманди сипоҳии инқилоб душманони беҳрӯзии мардуми афғон, душманони инқилоб даст ба корҳои задаанд, ки хоси мардони далеру баномус нест, ҳол он ки ин сарзамин аз қадимулайём бо мардони далеру бошучоаташ, бо виқору боҳимматаш фарқ мекард. Пеши ягон душмане халқи афғон ҳеч гоҳ сар нафаровардааст. Имрӯз тӯдаи аз боҳиммативу инсон будан дуру беҳабар аз худи ҳамин сарзамин фирефтаи душманони ба ном дӯст шуда, халқи худ, модару хоҳару бародари худро маҷбур карданианд, ки мутеона сар фароранд. Ин тӯдаро ҳунар якто - маҳву тороч кардани мардуме, ки заррае умед ба некрӯзӣ бастааст, онҳо ҳеч тавачҷӯх ба инқилоби беҳбудивар надоранд ва ба хоҳири андаке барои худ манфиат, дидан ба ҳар навъ корҳои нанговар даст мезананд. Маҳз ҳамин гуна хиёнат ба халқ ва ҳадафҳои разилона доштани ашхоси чехраи инсониро гум карда, шоирро беқарору ғамгин намудааст.

Дар шеъри “Сиришку гулула” мушоҳидаи шоиреро мебинем, ки бо як тарзи хос ду мафҳум – сиришку гулуларо шарҳи пуртаъсире додааст. Гаҳвораи хОлӣ, ки аз он шоир ёдовар шудааст, рамзест, ки хонандаро ба андешаи дуру дароз мебарад. Нолаи модарони писаргумкарда ҳар инсони ба инсони дигар каме меҳру шафқат доштаре осудаву бетафовут намонанд:

*Миёни оғӯшат эй, гаҳвора! Кӯдак нест.
Ки бо лабони таболуда шир мечӯяд.
Яке асири сияҳхорагони ин қарн аст,
Ба номи зиндагӣ аз шох марг мерӯяд.
Миёни оғӯшат, эй гаҳвора! Кӯдак нест.
Фитода лошае фардо ба чанги каргасҳост.
Миёни маҳшари хунини оташу пӯлод,
Зи модарони писар мурда нолаҳо болост. [3, -с. 9]*

Чун ба бандҳои дигари ин шеър менигарем, боз зиёдтар ворида олами андешаҳои инсондӯстии шоир мешавем ва дар як вақт боз ҳамин оламро на танҳо озурдаву пурсӯз

мебинем, балки ифодакунандаи бехтарин хислатҳои инсонӣ кашф мекунем, ки дар вазнинтарин рӯзҳои ба сари мардуми афгон омада хомӯширо интихоб накардааст. Мурочиати ӯ ба модарон дар худ маҳкум намудани рӯзи сиёҳ овардагонро шомил накардааст, вале кинояест, ки ҷавобгӯи чандин маҳкум кардан мебошад:

*Ба рӯи хоки сияҳ ҳар чи, модар, аст, бигӯ,
Дигар ба ҷои лулуҳо ҳамосаҳо созад.
Дигар ба гардани кӯдак ба ҷои муҳраи сурх,
Ҳамоиле зи сиришкӯ гулула созад. [3, -с. 9]*

Ва ниҳоят шоир ба хулосае меояд, ки ба ин ҷафоҳо, бадкирдориҳо ва бо қисмати инсон бозиҳо кардан, бояд хотима гузошт. Барои хотима гузоштан бояд мубориза бурд. Ва барои мубориза бурдан танҳо ҳавсала доштан кам аст бояд иродаи қавӣ ва талоши мардона дошт. Ҳанӯз, ки зиндагӣ ва ҳолу аҳвол ба дараҷаи олиии табоҳӣ нарасидааст, аз сарфарориву роҳи гурез чустану ба кӯҳ рӯ овардану дар ғоре пинҳон шудан даст кашида, далерона бояд мубориза бурд, то ин ки ҷангҷӯёнро орзу амалӣ нашавад:

*Ки то раҳо шавад ин зиндагӣ зи коми туфанг,
Ба коми сулҳшикан бо туфанг бояд зад.
Ки то табоҳ нагардад башар зи зорати ҷанг,
Чаро ба кӯҳу ба ҷангал? Ба ҷанг бояд зад.
Чаро аз оташи душман ба зор бояд рафт?
Чаро ба гӯшаи дигар панаҳ бояд бурд?
Ба индиҳом ту ба кору обёрӣ сулҳ,
Далерона ба сангар панаҳ бояд бурд. [3, -с. 9]*

Даҳ сол пеш аз пирӯзии Инқилоби Савр, яъне соли 1968 Асадулло Ҳабиб шеъре навиштааст бо номи “Баҳори талх”. Гумон аст дар ҳазинаи назми дарӣ боз чунин як шеъре бошад, ки он ҷо мо тасвири талхии баҳорро бубинем. Маъмулан, зебу зинатбахшии баҳор, шодиву хурсандӣ овардани он, муждаи аз нав ораста шудани табиат, шукуфтани гулҳои тару тозаи рангораг, ба сайри саҳро баромадани мардум, савти тозаи мурғони чаман, садои оби ҷӯйборҳову шаршараҳои кӯҳсорон ва мисли инҳо тасвир меёбанд. Даъватҳо мешавад, ки тарки ғам кунему рӯ ба шодӣ орем. Ҳоча Ҳофиз, аз ҷумла фармудааст:

*Баҳору гул тарабангез гашту тавбашикан,
Ба шодии руҳи гул беҳи ғам зи дил баркан. [11, -с. 468]*

* * *

*Навбаҳор аст, дар он куш, ки хушдил бошӣ,
Ки бисе гул бидамад бозу ту дар гил бошӣ. [10, -с. 553]*

Як шоири дигаре низ дар ин маврид чунин таъкид намудааст:

*Шуд баҳору боз согарро ба согар мезанем,
Хандаро оғӯш кушода, гиряро сар мезанем.*

Лекин Асадулло Ҳабиб аз омадани баҳор шод нест, зеро шояд таҷриба ҳосил карда бошад, ки ҳар баҳоре дидааст аз дигараш талхтар гузаштааст. Ҳамин тариқ, ба унвони шеър нигоҳ карда зуд пай мебарем, ки адиб аз шодиву сурур не, балки аз чизе лаб мекушояд, ки бо ғаму андуҳ, бо масъалаҳои тирасозандаи рӯзгор ва ҳеч набошад бо пажмурда шудани гулҳои рангоранг ва умеду орзуҳои амалинашуда печидаву омехта асту аз нишонаҳои некбинӣ дур мондааст. Болотар ёдовар шудем, ки ин шеър даҳ сол қабл аз Инқилоби Савр иншо шудааст. Ҳадаф аз ин ишора он аст, ки шоир баъди ин инқилоб ҳам ҳамин тавр шикоят карда баҳорҳоро талх мекӯшад. Инқилоби Савр ва дастовардҳои онро, ки пиёда шудани ормону орзуҳои мардуми оддии Афғонистон буд, агар зуран аз байн намебурданд, бе баҳс садҳо баҳорҳои ширин насиби халқи афгон мешуд. Шояд дар ду- се даҳсолаи оромӣ ва сохтани ҷомеаи дигаре, ҷомеаи бе сарватмандони истисморгарар дигаргуниҳое ба амал меомаданд, ки мислашро таърихи Афғонистон намедонист. Хуб, акнун, ки ин тавр нашуд, менигарем ба

шеъри “Баҳори талх”, ки пас чи тавр шудааст. Аз аввалин мисраҳои ин шеър аллакай ноумед будани адиб ва тирарӯзиву пурташвишии оҳанги даҳшат доштаро интизор буданаш маълум мешавад:

*Агар фардо ба бор ояд баҳоре,
Фурӯзи моҳтобаш нимранг аст.
Ба шаҳри осмони пури дудаи,
Танини талхи фарёди туфанг аст. [3, -с. 16]*

Шеъри “Баҳори талх” аз нух банд иборат аст ва чор банди он бо мисраи “Агар фардо ба бор ояд баҳоре” оғоз шудаанд. Маълум аст, ки дар асари бадеӣ, дар айни ҳол дар ягон шеъри муайян, ҳар он чизе, ки чанд дафъа гаштаву баргашта такрор мешавад, онро ҳадаф диққати хонандаро ба ягон нуқтае, ки адиб онро пураҳмият медонад, махсус бештар чалб кардан аст. Шоир он баҳоре, ки мерасад онро на танҳо барои одамон, балки барои набототу паррандаҳо, аз ҷумла гули наврӯзиву парастуҳо - ин ду қосиди баҳор низ номуборак мебинад. Адиб бо боварии зиёд пешгӯӣ мекунад, ки баҳори меомадагӣ ҳоле дорад –табоҳ бо нишонаҳои ғаму андӯх:

*Агар фардо ба бор ояд баҳоре,
Парастуҳо ғамину хаста оянд.
Чу ҷамъи сугворони фирорӣ,
Шабошаб бо пари бишката оянд.
Агар фардо ба бор ояд баҳоре,
Гули наврӯзиаш хорост, санг аст.
Ҳинои дасти нопоки гурубаш,
Зи хуни куштағони дашти ҷанг аст. [3, -с. 16]*

Асадулло Ҳабиб ба вазъи ноорому пурташвиш ва фоҷиабори мамлакати худ хуб ошноӣ дорад. Мисраҳои “Шабошаб бо пари бишката оянд” ва “Зи хуни куштағони дашти ҷанг аст”, хеле таъсирбахшанд. Онҳо хонандаро аз бетафовутӣ нисбат ба зиндагии имрӯзаву фардояшон берун мекашанд ва маҷбур мекунад, ки ба боли бишкатаи хеш, яъне дар ноумедӣ рӯз гузаронданро ва ба аз ҷафоҳо қурбоншудагон дурусттар назар кунанд, хулоса бароранд. Чун ба дигар бандҳои шеър менигарем, ояндаи боз ҳам талхтаре намоёнтар чилва мекунад. Баҳор дар ҷунин ҳолат боз бештар хусусияти хушиовариашро ва зебобахшиашро аз даст медиҳад ва аз ғаму аз мотам ва аз марг ёдовар пайёпай ёдовар шудан мегирад:

Чу фардо найзани бод ояд аз дур,
Суруди марғу мотам менавозад.
Ба гори куҳ танҳо менишинад,
Барои хотири ғам менавозад. [3, -с. 17]*

Адиб ишора ба он мекунад, ки агар ин гуна баҳорони ҳоли табоҳбахш пайиҳам омадан гиранд, онҳо хунрезӣҳо ҳам мешаванду садои гирияи модарон низ баланд садо хоҳанд дод. Фигони модарони Ветнамро низ барои огоҳ кардани онҳое ёдовар шудааст, ки ба сари мардум ғаму кулфату бадбахтӣ меоранд:

*Агар фардо ба бор ояд баҳоре,
Ҳаво бемори бӯи хуни хом аст.
Раҳ оварад насими бомдодаш,
Фигони модарони Ветном аст. [3, -с. 17]*

Ёдовар шудан аз фигони модарони Ветнам, албатта тасодуфӣ нест. Дар он солҳо шояд ягон шахси инсондӯст набуд, ки аз саҳттарин зиндагиву саҳттарин рӯзгори мардуми ба ҷабри ҷангҷӯёни амрикоӣ дучоршуда огоҳ набошад. Ҳамин тарик, аввал инро махсус гӯшрас мекунем, ки адиб аз авзои номусоиду ташвишовари ҷаҳони муосир пурра огоҳӣ дорад ва

нисбат ба ҳар навъ нохушиву нооромиву бадбахтиҳои ба сари мардумони бегуноҳ, ки чангҷӯёну мардумозорон ва худхоҳони манфиатҷӯ овардаанду боз низ нияти овардан доранд, назари маҳкум кардан дорад. Дар эҷодиёти ин ё он адиб азми садо баланд кардан ҳамон вақт пайдо мешавад, ки вай аз нооромии олам худ дар ташвиш мешавад, худ нооромӣ эҳсос мекунад ва бо ҳамон имконияте, ки дорад, бо ҳамон нерӯ ва фаҳмише, ки дорад садои ҳамдардӣ ва садои эътирозӣ баланд мекунад:

*Агар хуршед аз Мағриб нахезад,
Нашуед хуни домони заминро.
Агар то марзи пирӯзӣ натозед,
Ба ҳар ҷо нашкананд теги кинро.*

*Агар дигар ба роҳи найзани бод,
Бигардад чаиму гӯше нақши сангар,
Миёни бешаҳо бемор гардад,
Ҳаво аз бӯйи хуни хоми лашикар. [3, -с. 17]*

Пас аз чунин тахмине, ки агар фардо боз баҳори талх, яъне он баҳори марговару мусибатовар ояд, одамонро чӣ рӯзе пеш мешавад, чиро аз ин гуна баҳорҳо интизор шудан мумкин аст, адиб орзуи дидани дигар хел баҳорро мекунад. Вале пурра он баҳори дар орзуяш нақш гирифтаре гуфтани нест, гуфтани нест, ки интизор шавед баҳори беҳазон меояд, интизор шавед шодиву фараҳ афзоиш меёбад ва неъматҳо фаровон дастрас мегарданд. Вай ба воқеияти замони худ ҳамон баҳоро дода метавонад, ки натиҷаи диду мушоҳидаи ӯст. Лекин дар ҳар сураат оҳанги некбинӣ боло мегирад ва адиб намехоҳад хонандаи худро пурра бенасиб монад. Ҷӯро як навъ тасалло, тасаллои ноумед нашудан ва маъюсӣ эҳсос накарданро додани мешавад. Ин гуна чамбастро мо гуфта наметавонем, ки маъмулист ва ҳама адибон чунин чамбастро доранд. Дар ҳамон солҳое, ки ин шеър эҷод шудааст, яъне солҳои шастуму ҳафтодуми асри XX, дар адабиёти мардумони Афғон ва мардумони ба Афғонистон ҳамсоя низ андешаҳои дунёбедорӣ, ноумедӣ, очизӣ ва дар зиндагӣ ягон рушноие дар оянда надидан, барало намоён буд. Лекин боз инро ҳам метавонем гӯем, ки дар ҳамон вазъият низ адибони некбин кам набуданд. Онҳо худи пагоҳ ногаҳон омадани беҳбудихоро аз пушти беҳбудӣ интизор набуданду пешгӯӣ ҳам намекарданд, худро ва хонандаро, албатта он қадар сода намехисобиданд, вале боз ҳамон хонандахоро намехостанд комилан аз зиндагӣ дилсард, роҳашонро торику сарбаста ва тақдирашонро якумра талх ба қалам диҳанд. Асадулло Ҳабиб аз ҷумлаи ҳамин гуна адибон худро нишон додааст. Вай дар ҷустуҷӯи чунин баҳорест, ки зебоии бенуқсон, ғунҷаҳои ношикаста, осмони соф ва бе ҳайёхӯйи ваҳмангез ва фарёди талхи тиру туфанг надошта бошад:

*Кучо фардо ба бор ояд баҳоре,
Ки боли гунҷаяш нашкаста бошад.
Кучо рӯяд гуле дар дашт, бар кӯҳ,
Ки бо моҳтоб худро шуста бошад.*

*Кучо ояд баҳоре то нарезад,
Зи моҳтобаш фуруғи нимранге.
Напечад дар миёни осмонаш,
Танини талхфарёди туфанге. [3, -с. 16]*

Як шеъри Асадулло Ҳабиб, дар маҷмӯаи “Хати сурх”, ки “Ситораи сахар”, ном дорад, бо чунин эпиграфи оҳанги ватандӯстӣ дошта оғоз шудааст: “Ба муборизони шаҳид, ононе, ки мешиносем ва ононе, ки намешиносем”. Ин шеър дар шаҳри Маскав 9 декабри соли 1982 навишта шудааст. Ин ҳамон вақте мебошад, ки аз пирӯзии Инқилоби Савр нав ҳамагӣ чор

сол гузашта буд ва муборизаи шадида байни инқилобиёну зиддиинқилобиён марафт. Чанде мехостанд инқилоб зинда монад, мева диҳад, боиси беҳрӯзии мардум, боиси эъмори чомаи адолатпарвар шавад. Дигарон бошанд онро буғӣ, саркӯб ва аввалин дастовардхояшро аз байн бурданӣ буданд. Дар мубориза муқобили душманони инқилоб сарбозони инқилоб ва дигар хомиёни ин рӯйдоди таърихии Афғонистон, ки барои манфиати аҳли заҳмат талош мекарданд, аз ҷонҳои худ бенасиб мешуданд. Аз ин шеър маълум мешавад, ки миёни шаҳидон, миёни ин муборизони роҳи озодӣ аз зулми ситамгарон ва адолатчӯён дӯстону ошноҳои шоир низ буданд. Бо навиштани ин шеър адиб ҳам арвоҳи шаҳидонро шод карданӣ ҳасту ҳам ба наслҳои дигар аз қаҳрамони қаҳрамонҳои шаҳид қиссае гуфтанист. Оғози шеъри “Ситораи саҳар” ин тавр аст:

*Фароз роҳи мусофир ба охири дами шаб,
Яке ситора талалу кунад дурахшонтар.
Чу чашми раҳрави бедор, дил ба дав афтад,
Фигон кунад зи хомӯшии мурғҳои саҳар.
Тулуи хайра кун ин ситора овозест,
Ки зангҳо бихурушанду хобҳо бипарад.
Ки то ба роҳ бияфтанд корвониҳо.
Гиреви ҳамсафарон хомӯшии шаб бидарад. [3, -с. 23- 24]*

Дар замони иншои ин шеър ва шукр, ки имрӯз ҳам Афғонистон зери асорати ягон давлати дигаре нест, ҳарчанд имрӯз мушқил аст гуфтан, ки ҳокимони он дар Ҳукуматдорӣ ва сиёсати дохиливу берунӣ мустақил бошанд. Вале ба ҳар ҳол давлати мустақил ном дорад. Пас Асадулло Ҳабиб чаро аз шаҳидони асоратшикан лаб кушодааст? Асорат мекардагӣ кӣ бошанд? Киро ӯ дар назар дорад? Ҳамаи ин, албатта ба онҳое, ки ақалан андак аз таърихи имрӯзаи Афғонистон бохабаранд, равшан аст. Асадулло Ҳабиб гила аз аҷнабиён надорад. Вай, азбаски аз ҳоли тоқатфарсои мардуми худ бохабар аст, яъне мебинаду медонад, ки бегонаҳо не, балки худҳо бе бизоату нодору очизу беҳомиёнро истисмор мекунанду азият медиҳанду аз ҳосили меҳнати ҷонҳои онҳо ба ивази ночиз пайсае, лутфе ва гӯйё ҳиммате зиндагии бодабадаи худро бе азияти вичдону имон пеш мебаранд. Қаҳрамон, ки барои беҳ зистан, чун инсон мартаба доштан ва аз асорату шиканча озод шудани мардум ҷоннисорӣ кардааст, онро адиб чун ситораи субҳ тасвир намудааст. Ситорае, ки растаи мардуми роҳгумкардари равшанӣ медиҳад. Ин ишора ба он аст, ки шаҳидони роҳи озодӣ ҳатто пас аз он, ки ин оламро дар набарди нобаробар тарк кардаанд, боз ҳам бо қору пайкори ҷавонмардонаи худ зинда мондаҳоро раҳнамоӣ мекунанд:

*Ҳамин ситора магар қалби қаҳрамонест нест?
Ки дар набарди асоратшикан шаҳид шудааст?
Кунун ба хотири мардони роҳ дар ҳар дашт,
Чу машъале ба кафи осмон навид шудааст. [3, -с. 24]*

Ҳар ҷо асорат аст он ҷо ғуломӣ аст, фақат на ҳама меҳонад мавҷудияти ин чизи бе шарҳи махсус маълумро ошкоро гӯяд, тасдиқ кунад, маҳкум кунад. Асадулло Ҳабиб қаҳрамони он ҷавонмарди бошӯроатро чун қаҳрамони Спартак муқобили ғуломиву ғуломдорӣ нишон додааст. Агар сурати ҳол, вазъи нотавонҳои мамлақати афғонҳо, дар ҳақиқат давраи ғуломдориро ба ёд намеовард, онҳо гумон аст, ки адиб аз Спартак ёдовар мешуд. Шоир нагуфтааст, ки дар Афғонистон тарзи ғуломдорӣ ҷорист, вале мавҷудияти тарзи дигари ғуломдорӣ равшан ишора шудааст. Дар сурати дигар замони Спартак ва худ Спартак кучову Афғонистони навин, яъне Афғонистони имрӯза кучо. Агар каме дигархелтар карда гӯем, ин тавр қиёс карданро пас матлаб чист? Спартак дар солҳои 110 – 71 то солшумории мо умр ба сар бурдааст. Шӯрише, ки ӯ бардоштааст ва сарварӣ кардааст дар солҳои 74 – 71 то солшумории мо сурат гирифтааст. Ҳамин тариқ, зиёда аз ду ҳазор сол гузашта бошад ҳам қорнамои ӯ аз ёду забонҳо нарафтааст. Метавонем гӯем, ки ҳар он фарде, ки баҳри озодӣ чадал мекунад, абадзинда аст. Образи ин муборизи алайҳи зулму ғуломдориро адиб хеле ба маврид ва нишонрас истифода бурдааст:

*Ҳамин ситора магар нест қалби Спортак?
Чу озари хуш, ки дар шомии бардағӣ* тобид.
Гурури қуҳнаи занҷирро ба қаҳр шикаст,
Ки роҳ боз намояд ба кишвари хуршед. [3, -с. 24]*

Шоир корнамоии муборизони озодихоҳро бо муҳаббати хос тасвир менамояд. Дар симои ин шаҳидон онҳоро мебинад, ки ҷони ҷавони худро қурбони ғояҳои озодихоҳиву инсондӯстӣ кардаанд:

*Ҳамин ситора магар қалб, “чи гуворо” нест?
Ҳамин сипоҳии озодӣ. Он туфанг ба дӯш,
Ҳамон мадофеъ инсон, ки бо гулулаи дев,
Миёни ҷангали торику сард гаит хомӯш. [3, -с. 24]*

Тамоми вучуди инсонии озодихоҳро орзуҳо фаро мегиранд. Ба орзу расидан кори саҳлу осон нест. Дар талоши иҷрои ин орзуҳо инсон гоҳе муваффақ мешаваду гоҳе ноком менамояд ва дар мавридҳои дигар азизтарин сарвати худ – ҷонашро аз даст медиҳад. Ин он мавриде мебошад, ки нангу номус дар миён меистад, яъне он чизе, ки ифодакунандаи чеҳраи воқеии фард аст. Он ҷӣ аз ин гуна набард боқӣ менамояд, дар қадом шакле, ки набошад боиси ифтихор аст. Шоир шаҳидеро, ки чун ситораи тобон тасвир кардааст, бо он сабақе, ки додааст лоиқӣ иззату эҳтиром аст ва месазад, ки пайравонаш пайдо шаванду рафтараширо тақлид намоянд:

*Ҳамин ситораи дил нурумеду тобон аст,
Ки чашими ӯ ба роҳи қорвони ҳар водӣ аст.
Дилест баста ба фардо ва хӯ гирифта ба субҳ,
Диле, ки шуълаву роз орзуи озодист. [3, -с. 24]*

Асадулло Ҳабиб чун “Дилест баста ба фардо ва хӯ гирифта ба субҳ, Диле, ки шуълаву роз орзуи озодист”, мегӯяд, ҳарчанд ин хеле Олӣ садо медиҳад, боз ҳам боиси қаноатмандии шоир нашудааст. Меҳр ва эътибори корнамоии қаҳрамонҳои шаҳидшуда дар қалби шоири ватандӯсту озодихоҳ ҷой ва мақоми хос дорад барои ҳамин ҳам шоир бо андак тасвир кардани ин меҳру эътибор маҳдуд намешавад, ки онро дар давоми шеъри “Ситораи сахар” дида метавонем:

*Диле пурташи пайкорҷӯи гумномест,
Ки дар талоши роҳи рушанӣ шаҳид шудааст.
Қунун ба домани ин дашти бекарони сипеҳр,
Ба пешвоз ба роҳи мондагон падид шудааст. [3, -с. 24]*

АДАБИЁТ

1. Асозода Ҳ. Адабиёти садаи ХХ-и форсии тоҷикӣ. Дафтарии аввали ҷилди II (Таҳлили осори манзум). Душанбе, 1996.
2. Асозода Ҳ. Адабиёти садаи ХХ-и форсии тоҷикӣ. (Китоби дуввуми ҷилди II). Душанбе, 1996.
3. Асадулло Ҳабиб. Хати сурх. Кобул, 1362.
4. Асадулло Ҳабиб. Қандили моҳтоб. Кобул, 1389 (2010).
5. Асозода Ҳ. Чехраҳо. Душанбе, 1996, с.36.
6. Асоев Ҳ. Воқеияти зиндагӣ ва ҷамъбасти бадеӣ. – Душанбе, 1984.
7. Ваҳобова Н. Асадулло Ҳабиб – насрнавис. Душанбе, 2018.
8. Киселева Л.И. Асадулло Ҳабиб. Пешлафз дар китоби Асадулло Ҳабиб «Айдын». М., 1974.
9. Раҳмонӣ Р. Фарёди бесадо. (Гуфтугӯ бо Асадулло Ҳабиб). Душанбе, 2011.
10. Табаров Соҳиб. Адиби давраи инқилоб. Рӯзномаи “Маориф ва маданият”, 18 декабри соли 1980.
11. Ҳофизи Шерозӣ. Куллиёт. Душанбе, 1983.

АШҶОРИ БА ИНҚИЛОБИ САВР БАХШИДАИ АСАДУЛЛО ҲАБИБ

Асадулло Ҳабиб (тав. 1941) яке аз адибони намоёни даризабони Афғонистон дар замони муосир мебошад. Дар Афғонистон ва берун аз ин мамлакат ўро ҳамчун шоир ва насрнависи боистеъдод эътироф кардаанд. Рочеш ба баъзе паҳлӯҳои ҳаёт ва эҷодиёти ин адиб андешаҳои худро чанде аз муҳаққиқони адабиёти даризабон дар Тоҷикистон ва Русия баён кардаанд. Лекин дар ин назарҳо аслан Асадулло Ҳабиб ҳамчун нависанда маълум мешавад, на ҳамчун шоир. Яъне Асадулло Ҳабиб ҳамчун шоир паси парда мондааст. Ин дар ҳоле, ки ин адиб дар эҷоди шеърҳо низ дасти боло дорад. Барои ҳамин ҳам месазад, ки ин паҳлӯи эҷодиёти адиб низ омӯхта шавад.

Ашҷори Асадулло Ҳабиб мавзӯҳои гуногунро дар бар мегирад. Мо дар ин мақола фақат ба ҳамон шеърҳои адиб назар кардем, ки онҳо бо ягон навъе ба Инқилоби Савр (1978) алоқаманд мебошанд. Ашҷори ба Инқилоби Савр бахшидаи адиб дар маҷмӯаи шеърҳои “Ҳаги сурх” гирд оварда шудаанд, ки соли 1362 (1984) дар шаҳри Кобул нашр шудааст. Ин шеърҳо на танҳо ситоиши Инқилоб, балки боз тасвири рафтори разилонаи зидди инқилобиён ва оқибатҳои бадбахтиовари амалҳои онҳо мебошанд. Дар мақола шеърҳои “Сипоҳии Инқилоб”, “Сиришқу гулула”, “Баҳори талх” ва “Ситораи саҳар” таҳлил шудаанд.

Калидвожаҳо: Асадулло Ҳабиб, шеър, шоир, Инқилоби Савр, Афғонистон, сипоҳии инқилоб, модар, баҳори талх, чанг, ситораи саҳар, мубориза.

Дар бораи муаллиф: Назира Ваҳхобова – ходими пешбари илмии шуъбаи Шарқи Миёна ва Наздики Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Тел.: 90111470

СТИХИ АСАДУЛЛА ХАБИБА, ПОСВЯЩЕННЫЕ САУРСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Асадулла Ҳабиб (род. 1941) является одним из современных известных дариязычных литераторов Афганистана. В Афганистане и за его пределами он известен как талантливый писатель и поэт. Некоторые исследователи дариязычной литературы из России и Таджикистана в своих работах очень коротко высказывали свое мнение о жизни и творчестве Асадулло Ҳабиба. Однако в этих суждениях Асадулло Ҳабиб представляется только как писатель, но не как поэт. Таким образом, Асадулла Ҳабиб как поэт остался не замечанным. В то время, как Асадулла Ҳабиб известен также как талантливый поэт. Следовательно, целесообразно исследовать его поэтическое наследие.

Стихи Асадулла Ҳабиба, посвящены различным темам. Однако мы в этой статье коснулись только тем проблемам, которые связаны с Апрельской (Саурской, 1978) революции. Стихи посвященные Апрельской революции собраны в сборнике стихов поэта “Красная линия”, который вышел из печати в 1984 году в городе Кабуле. В этих стихах поэт рисует не только положительные результаты апрельской революции, но и гневно осуждают происки тех, кто борется против этой революции и тем самым своей деятельностью принесли много горе афганскому народу. В данной статье рассмотрены проблемы, которые отражены в таких стихах как “Солдат революции”, “Слезы и снаряд”, “Горькая весна” и “Утренняя звезда”.

Ключевые слова: Асадулла Ҳабиб, сихотворение, поэт, Саурская революция, Афганистан, солдат революции, мат, горкая весна, война, борьба.

POEMS OF ASADULLAH HABIB DEDICATED TO THE SAUR REVOLUTION

Asadullah Habib (b. 1941) is one of the modern famous writers of Afghanistan. In Afghanistan and beyond, he is known as a talented writer and poet. Some researchers of the literature of Afghanistan from Russia and Tajikistan in their works very briefly expressed their opinion about the life and work of Asadullah Habib. However, in these judgments, Asadullah Habib is presented only as a writer, but not as a poet. Thus, Asadullah Habib as a poet remained unnoticed. While Asadullah Habib is also known as a talented poet. Therefore, it is advisable to explore his poetic heritage.

Asadullah Habib's poems are devoted to various topics. However we in this article touched only those problems which are connected with April (Saur, 1978) revolution. Poems dedicated to the April revolution are collected in the collection of poems of the poet “Red line”, which was published in 1984 in Kabul. In these verses the poet draws not only positive results of April revolution, but also angrily condemns intrigues of those who fights against this revolution and thereby the activity brought a lot of grief to the Afghan people. This article discusses the problems that are reflected in such verses as “Soldier of the revolution”, “Tears and shell”, “Bitter spring” and “Morning star”.

Key words: Asadullah Habib, verse, poet, Saur Revolution, Afghanistan, soldier of revolution, mother, mountain spring, war, struggle.

About the author: Nazira Vahhobova – Leading Specialist of the Leading Researcher of the of the Middle and Near Asia Department, Phone: 901 11 47 00

**СУХАНЕ ЧАНД ОИДИ ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲОИ АРАБӢ
ДАР ШЕЪРИ МАВЛОНОИ БАЛХӢ**

**ЗИЁЕВ Субҳиддин Насриевич,
н.и.ф., ходими калони илмии
Шуъбаи Шарқи Наздик ва
Миёнаи Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АИ ҚТ**

**ОДИНАЕВ Абдуҳалим Сияҳмардович,
Доктор PhD, ходими пешбари
илмии Шуъбаи Осиёи
Чанубӣ-Шарқии Институти
омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АИ ҚТ**

Барои дарк намудани ақоид ва афкори бузургон бояд мо пеш аз ҳама ба мантику маъноии ҳақимонаи онҳо, ки дар осорашон таҷассум ёфтааст, ошно шавем. Панду ҳикмат дар шакли мақолу масал дар таълифоти безаволи бузургони адабиёти форсу тоҷик аз Рӯдакиву Фирдавсӣ то Ҷалолуддини Балхиву Саъдиву Ҳофизу Ҷомӣ ва дигарон фаровон ба назар мерасад.

Зарбулмасал ё ирсоли масал каломӣ пандомӯз ва ҳикматонае мебошад, ки дар вақти баён ҳамчун мисол оварда мешавад, аммо нисбат ба ирсоли масал мо вожаи зарбулмасалро бисёртар истифода мебарем ва ин калима дар байни ҷомеа хеле машҳур аст, ки дар гуфторҳои мардумӣ дар ҳолатҳои панду насиҳат қардан бисёртар истифода мешавад.

Дар бораи истифодаи зарбулмасалу мақолҳо дар осори Мавлои Рум таҳқиқоти зиёде ба амал омадааст, вале дар ин мақолаи кучак чанд зарбулмасали арабӣ аз осори Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамчунин кӯшиш шудааст, ки он зарбулмасалҳое, ки дар “Маснавии маънавий”, “Девони қабир” ва “Ғиҳи мо ғиҳи” дар шакли назму наср дарҷ гардидаанд, дар муқоиса ба зарбулмасалҳои форсии тоҷикӣ таҳқиқ шаванд.

Перомуни ин мавзӯ қорхое аз ҷониби муҳаққиқони иронӣ ба анҷом расидааст. Мутаассифона, аз ҷониби муҳаққиқони тоҷик қорҳои дар ин самт анҷом дода нашудааст ва ҳол он ки ин қор барои муҳаққиқону хонандагони тоҷик ниҳоят ҷолибу зарур мебошад. Масалан, Ваҳиди Сабзӣнпур устои Донишгоҳи Розии шаҳри Қирмоншохӣ Ирон китобе бо номи “Амсол ва ашъори арабӣ дар “Маснавии маънавий” [13]-ро бо ҳаммуаллифии шоғирдонаш Садиқа Ризоӣ ва Самира Хусравӣ ба таърифи расонидаанд.

Тӯрақул Зехнӣ дар китоби “Санъати суҳан”, ки дарбаргирандаи тамоми ҷузъиёти санъатҳои бадеӣ мебошад, ирсоли масалро яке аз санъатҳои муҳими бадеӣ арзёбӣ намуда, чунин шарҳ додааст: “Шоир барои тақвияти даъвои худ баъзан аз зиндагии иҷтимоӣ, аз таҷриба ва амалияи ҳаёти шахсӣ мисоле мегирад. Ҳамин мисол овардани шоирон ирсоли масал ё тамсил номида мешавад. Вале гоҳе далелҳои ҳаёливу фаразӣ ҳам меоранд. Ин гуна тамсилҳо аксаран ғайритабиӣ ва ғайриҳаётӣ воқеъ шудаанд” [5,132].

Шоирону орифони бузург дар эҷодиёташон аз зарбулмасалу мақолҳои мардумӣ бисёр истифода намудаанд, аз ҷумла, аз эҷодиёти шифоҳии араб низ қор гирифтаанд. Аз ҷумлаи шоироне, ки дар осорашон зарбулмасалу мақолҳои арабӣ истифода гардидаанд, метавон Унсурӣ,

Анварӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҳоқонӣ, Манучехрӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ ва чандин шоирони дигарро ном бурд.

Мавлоно аз ҷумлаи он шоироне мебошад, ки аз даврони ҷавонӣ то дами марг дар муҳити фарҳангу тамаддуни исломӣ умр ба сар бурда, аз эҷодиёти шоирони араб иттилоъи зиёде дошт. Аз ин ҷост, ки мисли бархе шоирони тоҷику форс, Мавлоно низ дар эҷодиёташ аз зарбулмасалу мақолҳои арабӣ моҳирона истифода кардааст. Барои дарки қаробати Ҷалолуддини Балхӣ ба адаби араб ва хусусан, таъсирпазирии ӯ аз шоири шаҳри араб ал-Мутанаббӣ мо метавонем ба ин маъхазҳо таваҷҷуҳ кунем. Масалан, Сайид Муҳаммадризо ар-Расул мақолае дар ҳаҷми 60 саҳифа бо номи “Мавлавӣ ва Мутанаббӣ”[12,1-60] навиштааст. Ва ин мавзӯ дар “Маноқиб ал-орифин”[1]-и Шамсиддин Аҳмади Афлоқӣ низ равшан гардидааст.

Барои равшанӣ андохтан ва ба хонандагон нишон додани истифодаи зарбулмасалҳои арабӣ дар шеъри Мавлоно ва ҳамон шеъре, ки ба ал-Мутанаббӣ тааллуқ дорад мисол овардан ба маврид аст. Шоири араб ал-Мутанаббӣ шеърро дар девони ашъораш ба шакли зарбулмасал овардааст, аммо Мавлоно бошад аз маънии он зарбулмасали арабӣ истифода бурда ҳаммаъноӣ онро ба забони форсӣ-тоҷикӣ дар “Маснавии маънавӣ” бо зарбулмасали тоҷикие дар шакли назм сохтааст, ки намунаи онро ин ҷо меорем:

Ал-Мутанаббӣ мегӯяд[10,332]:

إِذَا رَأَيْتَ نُيُوبَ اللَّيْثِ بَارِزَةً :: فَلَا تَظُنَّنْ أَنَّ اللَّيْثَ يَيْتَسِمُ

Тарҷума:

*Ҳангоме, ки дандонҳои шерро намоён дидӣ,
Пас матиндор, ки шер табассум мекунад.*

Мавлоно мазмуни ин зарбулмасалро дар шакли шеър чунин шарҳ додааст [7,181]:

*Шер бо ин фикр мезад ханда фош,
Бар табассумҳои шер эмин мабош.
Моли дунё шуд табассумҳои Ҳақ,
Қард моро масту мағруру халақ.*

Инчунин Муллоҷон Фозилов дар китоби «Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикиву форсӣ» чанде аз абёти Мавлоноро зикр намудааст, ки ба шакли зарбулмасал истифода шудаанд ва дар ин абёт ибороту вожаҳои арабӣ ба назар мерасад, ки далолат ба зарбулмасалҳои арабӣ мекунад[14,40]:

*Сабр ганҷ аст, эй бародар сабр кун,
То шифо ёбӣ ту з-ин ранҷи қухун.
Сабр сӯи қаиғи ҳар сир раҳбар аст,
Сабр талх омад, бари ӯ шакар аст.*

Мавлоно дар ин байти худ така ба зарбулмасали «ас-Сабру мифтоҳ ул-фарач» намудааст, ки ин зарбулмасал дар миёни мардуми араб хеле машҳур мебошад.

Инчунин, Мавлоно аз зарбулмасалҳои тоҷикӣ истифода карда онҳоро бо вазни шеъри тоҷикӣ орову зебо намудааст, ки зарбулмасали «То бача гиря накунад, модараш шир намедихад»-ро ба риштаи назм дароварда, чунин нигоштааст:

*То нагиряд абр, кай хандад чаман,
То нигиряд тифл, кай нӯшад лабан.*

Дар ин зарбулмасал Мавлоно калимаи «лабан»-ро, ки вожаи арабӣ буда, маънояш «шир» мебошад, истифода кардааст, ки моҳияти асосии ҳам шеъри Мавлоно ва ҳам маъноӣ асосии ҳуди зарбулмасали тоҷикиро ташкил медиҳад.

Мавлоно дар ҷои дигари шеъри худ дар зарбулмасали тоҷикӣ калимаи «ло шайъ», яъне «ҳеч чиз» -ро истифода кардааст, ки асли шеъри онро меорем[14,225]:

*Хоби аҳмақ лоиқи ақли вай аст,
Ҳамчу ӯ беқимат асту лошай аст.*

Ин ҷо яке аз падидаҳои хеле ҷолиб ва гуфтаниро бояд зикр кард, ки Мавлоноро дар аксари кишварҳои арабӣ мешиносанд ва аз эҷодиёти ӯ истифода мекунанд ва бархе аз ашъори пандомези ӯро ба таври зарбулмасал қор мефармоянд, ки дар натиҷаи

тарҷумаи «Маснавии маънавӣ» дар гуфтори мардуми араб чунин зарбулмасал ба назар мерасад[8,16]:

*Ҳар касе к-ӯ дур монд аз асли хеш,
Боз ҷӯяд рӯзгори васли хеш.*

Ҳамин мисраъро, ки ҳадис мебошад, Мавлоно ба шакли зарбулмасал дар шеъраш чой додааст:

(كُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ).

Тарҷума:

Ҳар як чиз ба асли худ баргарданда мебошад.

Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ дар қатори дигар асарҳояш асари фалсафии машҳури худ «Фиҳи мо фиҳи»-ро бо зарбулмасалу мақоли тоҷикиву арабӣ орову зебо намудааст. Масалан, Мавлоно дар ин китоб яке аз гуфтори арабхоро меорад, ки чунин мебошад[9, 60]:

أَحْسَنُهُمْ بِي ظَنًّا.
يَعْنِي: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي.

Яъне ман он чоям, ки фикр бандаи ман аст, баҳри банда маро хаёле нест ва сурате аст, ҳарчи ӯ маро хаёл кунад ман он чо бошам, ман бандаи он хаёлам, ки ҳақ он чо бошад, безорам аз он ҳақиқат, ки Ҳақ он чо набошад.

Мисли зарбулмасали тоҷикӣ «Пурсидан айб нест», Мавлоно аз зарбулмасали арабии *السُّؤَالُ نِصْفُ الْعِلْمِ*-яъне, «Савол нисфи илм аст», истифода кардааст.

Мавлоно дар шеъри дигари худ чунин гуфтааст:

*Эй нусхаи номаи илоҳӣ ки туй,
В-эӣ оинаи ҷамоли шоҳӣ ки туй.
Берун зи ту нест ҳар чи дар олам ҳаст,
Дар худ биталаб ҳар он чи хоҳӣ ки туй.*

Инчунин, маънии ин шеърро бо забони арабӣ ба риштаи назм даровардааст, ки ҳамчун зарбулмасал истифода мешавад ва баъзе нафарон бар онанд, ки ин шеъри арабӣ аз шоири араб буда, Мавлоно аз он тазмин кардааст ва он чунин мебошад:

فَمَنْ يَرَهُ فِي مَنْزِلٍ فَكَأَنَّما :: رَأَى كُلُّ إِنْسَانٍ وَ كُلِّ مَكَانٍ

Тарҷума:

*Ҳар ки ӯро дар манзиле дид ва гӯё,
Ҳама инсонҳову маконҳоро дида бошад.*

Дар натиҷаи таҳқиқот муайян карда шуд, ки дар рафти таълифи китоби «Фиҳи мо фиҳи» Мавлоно аз чихил зарбулмасалу мақол ва гуфтори мардуми араб истифода кардааст. Дар чои дигари ҳамин асараш овардааст, ки:

الشَّكَايَةُ عَنِ الْمَخْلُوقِ شِكَايَةٌ عَنِ الْخَالِقِ

Тарҷума:

Шикоят аз офаридаи Худо ин шикоят аз Худост.

Ва ҳамин зарбулмасал бо тоҷикӣ:

«Норозигӣ ба офаридаҳои Худо, норозигӣ ба Худост».

Истифодаи зарбулмасалу мақол ё амсолу ҳикамро нисбат ба дигар асарҳои Мавлоно дар «Маснавии маънавӣ» зиёдтар мушоҳада менамоем.

Ҳусайн Зулфиқорӣ дар рӯзномаи «Шарқ» меорад, ки «Баҳрагирӣ аз амсоли арабӣ ва ҷумалоти маъруф ё аҳодиси машҳури масалшуда низ дар «Маснавии маънавӣ» ба нисбати осори дигар бештар аст. Ин корбурдҳо гоҳ айни иборат ё тарҷумаи он аст»[6, 2-3]. Дар ҳақиқат агар ба осори шоир назар афканем, дармеёбем, ки ӯ дар якҷанд ҳолат аз зарбулмасалу мақолҳои арабӣ истифода кардааст. Масалан, шоир гоҳе аз оёти қуръонӣ ва гоҳе аз ҳадиси набавӣ ва чои дигар аз панду андарзи шоирони араб мисолҳо меорад, ки метавонем, корбурди зарбулмасалҳои арабии Мавлоноро ба ҷаҳон бахш тақсим кунем.

Баҳши аввал: Аз маънии Қуръони карим зарбулмасли арабӣ офаридани шоир;

Баҳши дуюм: Аз маънии ҳадис зарбулмасал сохтани шоир;

Баҳши сеюм: Аз гуфтори шоирони араб мисол овардани шоир.

Баҳши чорум: Айнан овардани зарбулмасалҳои арабӣ аз гуфтори мардуми араб.

Мавлоно масалҳоро гоҳ форсӣ ва гоҳ баргирифта аз масалҳои арабӣ ё аҳодис меорад[8, 204]:

*Дар баёни ин се, кам чунбон лаб,
Аз зиҳобу аз заҳаб в-аз мазҳаб.
К-ин серо хасм аст бисёру аду,
Дар каминат истанд чун донад ӯ.
Гар бигӯӣ бо яке ду, алвидоъ,
Куллу сиррин ҷоваз ал-иснайнӣ шоъ.*

كُلُّ سِرِّ جَاوَزَ الْإِسْنَيْنِ شَاع

Тарҷума:

(Ҳар розе, ки аз миёни ду нафар хориҷ гардад, қатъан фош мегардад).

Ин масал ҳангоме баён мешавад, ки бихоҳанд узре барои фош шудани сире биёваранд ё шахсро аз гуфтани роз, ҳатто ба наздиктарин фард, боз доранд. Ҳамаъноии ҳамин масал дар тоҷикӣ, ки дар миёни мардум хеле маъруф мебошад, чунин аст:

*Сири дил бар ёри худ ҳарчанд битвонӣ, мағӯ,
Ёрро ёре бувад, аз ёри ёр андеша кун.*

Ба коргирии зарбулмасал дар осори шоир дорои ҳадафҳои омӯзанда ва комилан таълимӣ - ахлоқӣ аст ва ба ҳамин далел аст, ки шоир аз чунин зарбулмасалу мақолҳои истифода кардааст. Ҷолиб он, ки аввалин байти дафтари дувуми ин асар чунин оғоз меёбад[8, 173]:

*Муддате ин Маснавӣ таъхир шуд,
Муҳлате боист, то хун шир шуд.*

Агар ба ҳамин дафтари дуҷуми «Маснавии маънавӣ» хуб бингарем, дармеёбем, ки шоир бахши охири ин дафтараширо низ бо зарбулмасал ба интиҳо расонидааст ва ин зарбулмасал ҳам дар мавриди «сабр» қорбурд шудааст[8, 322]:

*Гаит мушиқилош ҳалу афзун зиёд,
Аз пайи ҳар мушиқилош мифтоҳ дод.
Мард бояд, ки ҳаросон нашавад,
Мушиқиле нест, ки осон нашавад.*

Мусаллам аст, ки дар натиҷаи таҳаммул кардани сабр мушиқилот осон ё ҳал мегардад.

Алиакбари Деххудо дар китоби «Амсол ва ҳикам» зарбулмасале меорад, ки ба шеъри Мавлоно хеле монанд аст, ва он чунин мебошад[2,225]:

الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ

Тарҷума:

(Сабр калиди кушоишхост).

Бояд бидонем, ки ҳам сароғози дафтари дувум ва ҳам бахши поёни он бо масал оғозу анҷом ёфтааст.

Дар мавриди зарбулмасали «сабр» Мавлоно чандин бор таъкидҳо намудааст, ки агар мо зарбулмасали «ас-Сабру мифтоҳ ал-фараҷ»-ро асоси зарбулмасал гӯем, вале Мавлоно чандин бор дар асоси ин зарбулмасал зарбулмасалҳое сохтааст, ки дар чанд маврид ба қор бурда мешавад. Мавлоно мефармояд:

*Хуш бикаш ин қорвонро то ба ҳаҷ,
Эй амир, ас-сабр мифтоҳ ал-фараҷ!
(Дафтари 4, сах.551, байти 14).*

Партавӣ Маҳдии Омӯлӣ дар асараш «Решаҳои таърихии амсол ва ҳикам» дар ҳамин маврид, яъне «сабр» зарбулмасале дорад [11, 278]: «Гар сабр кунӣ зи ғура ҳалво созӣ».

Мавлоно дар дафтари шашуми «Маснавии маънавӣ» зарбулмасалеро ба риштаи назм даровардааст ва бо чунин зебӣ қайд намудааст:

*Дар дили ман з-он сухан он майман аст,
З-он ки аз дил ҷониби дил равзан аст.*

Ин зарбулмасал дар китоби «Амсол ва ҳикам»-и Деххудо оварда шудааст[3, 267]:
الْقَلْبُ يَهْدِي إِلَى الْقَلْبِ

Тарҷума:

Дил ҷониби дил равзане дорад ва ё «Дилро ба дил раҳест».

Дар натиҷаи мутолааи осори Ҷалолуддини Балхӣ хонанда таъсирпазирии шоир аз Қуръону ҳадисро хуб мушоҳада менамояд. Агар мо асарпазирии Мавлоноро аз шоирону адибони даврони мухталифи араб мушоҳада намуда бошем, пас инро ҳам бояд дарк намоем, ки шоир дар таълифи асарҳояш аз каломи ҳақимонаи қуръонӣ ва гуфтори ибратбахши аҳодиси набавӣ барои ба роҳи рост ҳидоят намудани ояндагон мисолҳои зиёде овардааст, ки ин мисолҳо ҳамчун зарбулмасал ё мақолу ҳикам ба кор бурда мешаванд.

Масалан, байте аз дафтари аввал меорад[8, 5]:

*Ҳар касе к-ӯ дур монд аз асли хеш,
Боз ҷӯяд рузгори васли хеш.*

Ин гуфтор ба ояти қуръонӣ шабоҳат дорад[15]:

﴿...إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾. سورة البقرة، آية: 156.

Тарҷума:

....ба ростӣ, ки мо аз онӣ Худоем ва ба сӯи Ў баргарданда мебошем.

Мавлоно мегӯяд [8, 40]:

*Он ки медаррид ҷома-й халқ, чуст,
Шуд дарида онӣ ӯ, эшон дуруст.*

Ин байт ба ҳадиси маъруфи:

(مَنْ حَفَرَ بَنًا لِأَخِيهِ وَقَعَ فِيهِ)

Тарҷума:

Ҳар касе барои бародари худ чоҳе канад, худ ба он афтад.

Дар «Амсол ва ҳикам»-и Деххудо низ ин зарбулмасал оварда шудааст ва он чунон мебошад[4, 761]:

«Ҳар кас барои дигаре чоҳе биканад, дар он меафтад».

Мақоли тоҷикӣ низ дар ин маврид мавҷуд аст: «Чоҳкан зери чоҳ».

Зарбулмасалу мақол яке аз санъатҳои муҳими бадеӣ мебошад, аз ин лиҳоз Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ аз ин намуди санъати бадеӣ барои пуробу ранг гардонидани осораш суд ҷӯстааст. Зарбулмасалу мақолҳои арабӣ, ки Мавлоно аз онҳо истифода кардааст, на фақат дар шакли масали мардуми оммаи араб аст, балки як қатор зарбулмасалу мақолҳои шоир ба кор бурдааст, ки маънии сухани илоҳӣ ва панди насихатбори набавӣ буда, инчунин гуфтори пурҳикмати шоирону орифони араб дар осори шоир истифода шудаанд. Умедворам, ки дар кишвари мо нафароне ба ин кор машғул шаванд ва хамаи он панду ҳикмат ва зарбулмасалҳое, ки бо забони арабӣ Ҷалолуддини Балхӣ дар асараш ҷойгир намудааст ва ё дар маънии онҳо шеър сохтааст, таҳқиқ ва барои хонандагон тоҷик пешкаш намоянд.

АДАБИЁТ

1. Афлокӣ, Шамсуддин Аҳмад ал-Орифӣ. Маноқиб ал-орифин. Ҷилдҳои I, II. Тарҷумаи Таҳсин Ёзичӣ.-Техрон: Дунёи китоб, 1362.-1222с.
2. Деххудо, Алиризо. Амсол ва ҳикам. Ҷилди I, Чопи даҳум.-Техрон: Интишороти Донишгоҳ, 1377.-225с.
3. Деххудо, Алиризо. Амсол ва ҳикам. Ҷилди II, Чопи даҳум.-Техрон: Интишороти Донишгоҳ, 1377.-267с.
4. Деххудо, Алиризо. Амсол ва ҳикам. Ҷилди IV, Чопи даҳум.-Техрон: Интишороти Донишгоҳ, 1377.-761с.
5. Зехнӣ, Т. Санъати сухан. Душанбе: Адиб, 2007.-400с.
6. Зулфиқорӣ, Ҳусайн. Рӯзнамаи «Шарк». Шумораи 18. Техрон. 5 меҳри соли 1392. 30 сентябри соли 2013.-С. 2-3.
7. Мавлоно Ҷалолуддин Муҳаммади Балхӣ. Маснавии маънаӣ (Бар асоси матни Р. Николсон ва муқобала бо нусхаҳои дигар). Таҳияву тадвини матн аз Алии Муҳаммадии Хуросонӣ ва Бадриддин Ализода.-Техрон: Нашри Замон, 2001.-728с.

8. Мавлоно Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ. Маснавии маънавӣ. Ҷилдҳои I, II, III. Бар асоси нусхаи Қуния.-Ба тасхех ва пешгуфтори Абдулкарими Суруш.-Техрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1386.-540с.
9. Мавлоно Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ. Фиҳи мо фиҳи. Тасхехи Бадеъуззамон Фурузонфар. Техрон: Заввор, 1386.-353с.
10. ал-Мутанаббӣ. Девон. Бейрут: Дор Бейрут ли-т-тибаъати ва ан-нашр, 1404/1973.-583с.
11. Партавӣ, Омулӣ Махдӣ. Решаҳои таърихии амсол ва ҳикам.-Ҷилди II, Техрон: Интишороти Саной.-Чопи чорум, 1378.-278с.
12. ар-Расул, Сайид Муҳаммадризо. Мавлавӣ ва Мутанаббӣ. Маҷаллаи Фарҳанг, 63-64; поиз ва зистони 1386.-С.1-60.
13. Сабзиёнпур, Ваҳид. Ризоӣ Садиқа. Хусравӣ Самира. Амсол ва ашъори арабӣ дар «Маснавии маънавӣ». Чопи дувум, Техрон: Ёр-дониш, 1492.-296с.
14. Фозилов, Муллоҷон. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикиву форсӣ.- Ҷилди III. Душанбе: Нашри Камол, 2014.-480с.
15. «Қуръони карим», сураи «Бақара», ояти 156.

СУХАНЕ ЧАНД ОИДИ ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲОИ АРАБӢ ДАР ШЕЪРИ МАВЛОНОИ БАЛХӢ

Зарбулмасалу мақолҳои арабиву тоҷикӣ дар осори Мавлоно Чалолуддини Балхӣ зиёд истифода шудааст. Шоир бо истифодаи ин санъати бадеӣ осорашро зебову рангинтар намудааст. Мавлоно зарбулмасалу мақолҳоро нисбат ба дигар асарҳояш дар “Маснавии маънавӣ” зиёдтар истифода кардааст. Махсусан, зарбулмасалу мақолҳои арабиро мо дар осори шоир зиёд мушоҳида мекунем, ки ин оғаҳии комил доштани шоирро аз адабу фарҳанг ва забони арабӣ ба мо нишон медиҳад.

Маълумот дар бораи муаллиф: Зиёев Субҳиддин Насриевич н.и.ф., ходими калони илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; тел: +992 927-04-09-08; e-mail: rakesh-23@mail.ru

Одинаев Абдуҳалим Сияхмардович Доктор (PhD), ходими калони илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; тел: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

НЕСКОЛЬКО СЛОВ ОБ АРАБСКИХ ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ В СТИХОТВОРЕНИИ МАВЛАНА БАЛХИ

В произведениях Мавлана Джалалуддин Балхи очень много используются арабо-таджикские пословицы и поговорки. Используя этот литературный жанр, поэт делает своё творчество красивым и красочным. По сравнению с другими произведениями поэт больше всего использовал пословицы и поговорки “Масневи-йе ма’нави”. Мы часто встречаем арабские пословицы и поговорки в творчестве поэта, это указывает на его осведомленность об искусстве, литературе и арабском языке.

Сведения об авторах: Зиёев Субҳиддин Насриевич, к.ф.н., старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан; тел: +992 927-04-09-08; e-mail: rakesh-23@mail.ru

Одинаев Абдуҳалим Сияхмардович, Доктор (PhD), старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан; тел: +992 917-44-53-70; e-mail: odinaev45@gmail.com

SOME EXPRESSIONS ON MAVLONO RUMI'S ARABIC SAYINGS AND PROVERBS

The Arabic and Tajik's sayings and proverbs are widely used in the works of Mavlono Jaloluddin Rumi. The poetries of Mavlono is neatened and adorned by such proverbs which show the proficiency of his works.

He used many of them in his popular book named as "Masnavii maanavi-Spiritual Massage".

Mavlono used many Arabic proverbs and sayings in his works which show us that the poet is fully aware of Arabic literature, culture and language.

Information about the authors: (Phd) Ziyoev Subhiddin Nasrievich – Senior Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan; tel: +992 927-04-09-08; E-mail: rakesh-23@mail.ru

Odinaev Abdulkhalim Siyahmardovich – Senior Research Fellow, The Institute of study of problems in Asia and Europe of the Academy of Science the Republic of Tajikistan; tel: +992 917-44-53-70; E-mail: odinaev45@gmail.com

ҲУҚУҚ ВА ҶОМЕАШИНОСӢ

ШОМИЛШАВИИ ҶАВОНОН БА ҲИЗБУ ҲАРАКАТҲОИ ИФРОТГАРО- МАСОИЛИ ДОҒИ РӮЗ

Н.Ҷ. НАЗАРЗОДА,
д.и.х., сарҳодими илмӣ
Институти омӯзиши
масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупо АИ ҚТ

Шомилшавӣ, ё худ рӯй овардани ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои террористиву экстремистӣ имрӯзҳо тамоми мамлаки дунёро ба ташвиш оварда ба ҷумлаи масоили мубрам табдил додааст. Боиси таассуф аст, ки айни замон дар давлатҳои ҷангзадаи Афғонистон, Покистон, Ироқ ва Сурия гурӯҳе аз ҷангҷӯён, ки миёнашон бархе аз ҷавонони гумроҳи тоҷик низ ҳастанд, хуни одамони бегуноҳро мерезанд. Аз ин хотир, таи чанд соли охир ҷиҳати пешгирии намудани гаравидани ҷавонону наврасон ба ин гуна ҳодисаҳо нақша-чорабиниҳои мақомоти шаҳрию ноҳиявӣ ва вилоятӣ иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, вазорату идораҳо тартиб дода шуда, тибқи он дар тамоми муассисаҳои таълимӣ, ҷамоат ва корхонаву ташкилотҳо вохӯриҳои муфид, конференсия, мизҳои мудаввар, суҳбат ва ғайра баргузор гашта истодаанд.

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон доир ба ин масъалаи доғи рӯз ҳанӯз барвақт муроҷиат карда иброз намуда буд, ки: *«терроризм ва экстремизм ҳамчун вабои аср ба амнияти ҷаҳон ва ҳар як сокини сайёра таҳдид карда, барои башарият хатари на камтар аз силоҳи ядроиро ба миён овардааст»* [13].

Сабабу омилҳои ҷалбшавии сокинон, хусусан ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ хело зиёд мебошанд, вале, қабл аз ҳама ин бархӯрдор набудан аз авзои сиёсии ҷаҳон, ҳиснакардани хатари ифротгароӣ, зудбоварӣ, ба доми фиребу амали одамони тасодуфӣ афтидан, соҳиби пули бедарди миён гаштан ва аз ҳама муҳиммаш- надоштани илму донишҳои кофии замонавӣ, ки онҳоро ба чунин монеаҳо такон дода саргардониҳои зиёд ба бор меорад, мебошад. Дигар сабаби пайвастании ҷавонон ба чунин равияҳо ин аз назорати волидайн дурмондани фарзандон аст, ки билохира ба ин роҳ онҳоро мебарад.

Барои гирифтани пеши роҳи ин раванди номатлуб, пайваста талошҳо сурат гирифта шуда тадбирҳои мушаххас роҳандозӣ мегарданд. Масъалаи ифротгароӣ тундгароӣ ва хатарҳои ба он вобаста ҳамеша мавриди тавачҷуҳи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Сарвари кишвар ин масъаларо пайваста зимни маъруза ва баромадҳои худ дар чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ минтақавӣ ва маҳаллӣ мавриди ҳаллу фасл гузоштааст. Аз ин лиҳоз, имкониятҳои тамоми мақомоти дахлдори кишвар барои аз байн бурдани чунин ҳолати ногувор ва андешидани чораҳои таъхирнопазир равона карда шудааст.

Дар моддаи 179-уми КҶ ҚТ пешбинӣ гардидааст: «Терроризм содир намудани амалҳои мебошад, ки ба одамони хатари марг ба миён меоварад, истифодаи он мақсади ҷисман бартарард кардани рақиби сиёсӣ, вайрон кардани бехатарии ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расоидани таъсир барои аз тарафи ҳокимият қабул кардани қарорҳо мебошад». [1].

Дар моддаи 3-юми Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза бо экстремизм» бошад: «Ифротгароиро ҳамчун зуҳуроти аз ҷониби ашхоси ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар шакли амалҳои номатлуб инъикос ёфтае маънидод мекунанд, ки ба бенизомӣ, таъйири сохти конститутсионӣ дар

мамлакат, ғасби ҳокимият ва аз они худ кардани ваколатҳои он, барангехтани низоми наҷодӣ, миллий, иҷтимоӣ ва динӣ даъват мекунад». [12].

Асоси ҳуқуқии мубориза бар зидди ифротгароиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Конституция, Қонун «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ» ва санадҳои дигари қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди ҳуқуқӣ байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф карда шуданд, ташкил медиҳанд. Соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ» қабул карда шуд, ки мақсади он, пеш аз ҳама, риоя кардан ва ҳимоя намудани ҳуқуқ ва озодии инсон, асосҳои сохти конституционӣ, таъмини яқинорчи ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Ба номгуи нопураи гурӯҳҳои террористӣ созмону ҳизб ва ҳаракатҳои: Ал-қоида, ДИ-ИШ, Ҳизб-ут-Таҳрир, Бародарони мусулмон, Ҷунбиши Толибон, Ҳаракати исломии Ўзбекистон, Салафия, Ҷамоати даъват ва таблиғ, Ихвон-ул-муслимин, Ҳизби исломии Туркистони Шарқӣ, Акрамия, Ҷамоати муҷоҳиддини Осиёи Марказӣ, Аш-Шабоб, Боко Ҳарам ва Ансоруллоҳ дохиланд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, тибқи қонунгузори фаъолияти чунин созмонҳои экстремистӣ мисли «ал-Қоида», «Толибон», «Бародарони мусулмон», «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Салафия», «Ҷамоати таблиғ», «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Ҷабҳат Ан-Нусра», «Гурӯҳи-24», «ҲНИТ» ғайриқонунӣ эълон карда шуда, фаъолияти онҳо дар ҳудуди кишвар манъ карда шудааст. [9].

Имрӯз беш аз 100 кишварҳои дунё гирифтори амалу таҳриборҳои террористию ифротгароӣ гаштааст. Чунончи, танҳо соли 2017 дар Афғонистони ҳамсоия мо бар асари фаъолияти ин ҳизбу ҳаракатҳо ва амалҳои террористӣ беш аз 10 ҳазор нафар аҳолии осоишта зарар дида, тақрибан 4 ҳазор нафар қурбон шудаанд, ки аз ин миқдор 32 фоизи қурбонӣ ва 53 фоизи маҷрӯҳонро қонуни қуддат ташкил додааст. Ӯ худ агар солҳои пеш дар Афғонистон дар қатори қанҷҷӯи ҳаракати «Толибон» намояндагони 15 кишвар ба қайд гирифта шуда бошанд, ҳоло дар сафҳои ДИИШ ва дигар гурӯҳҳои террористӣ қанҷӣ-шаҳравандони беш аз 100 давлат мушоҳида карда мешавад, ки аз хусусияти қанҷӣ гирифтани ин падида дарак медиҳад. Аз қониби дигар тибқи маълумотҳои қанҷӣ гурӯҳҳои террористие, ки дар Ироқу Сурия қойгир буданд, то 100 ҳазор нафар расида ва дар натиҷаи амалиётҳои зидди-террористӣ як қисми онҳо аллакай нобуд карда шуданд. [11].

Имрӯз қомеаи кишвар пушти ҳаллуфасли омилҳои шомилшавии қавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ ва пешгирии онанд:

- яке аз воситаҳои асосии пайвастании қавонони кишвар ба ин раванд муҷоҳират ба ҳисоб меравад. Намояндагони гурӯҳҳои террористӣ дар навбати аввал бо муҷоҳирони гумроҳ саруқор гирифта бо роҳи фиребу найранг онҳоро ба ин роҳ тела медиҳанд;

- ҳолати дигар таълимоти ғайри расмӣ динӣ дар хориҷи кишвар мебошад, ки дар айёми таҳсил аз қониби эмиссарҳои ташкилотҳои террористӣ муҳассилини тоҷик қалб гардида, ба амалиётҳои қанҷӣ сафарбар мешаванд;

- дигар воситаи таъсиррасон ба шомилгардии қавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ ин истифодаи васеи сомонаҳои интернетӣ мебошад, ки тавассути он созмонҳои экстремистӣ ва террористӣ бо паҳн кардани сабтҳои видеӣ, наворҳои таблиғотӣ ба равони қавонон таъсир карда, тарафдорони худро зиёд ва онҳоро ба қиҳод ва қанҷ даъват менамоянд.

Тоҷикистон аз назари демографӣ дар ҳоли рушди доимӣ қарор дорад ва аз нисф зиёди аҳоли, яъне қувваи асосии пешбарандаи онро қавонон ташкил медиҳанд. Бинобар ин, Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, масъалаи наврасону қавонон ва ҳалли мушкилоти ҳаёти онҳоро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии давлат эълон кардааст. Ӯ то соли 2015 беш аз 12 ҳазор нафар қавонони соҳибистеъдоду лаёқатманди тоҷик дар хориҷи кишвар аз ҳисоби давлат таҳсил карда, дар дохили кишвар бошад зиёда аз 200 ҳазор нафар донишҷӯён таҳсил доштанд. [4, 14].

Аммо новобаста ба қушишу дастгириҳои ҳамаҷонибаи давлат ва Ҳуқумат ҳоло ҳам мушкилоти қавонон, яъне ба мазҳабу равиҳои бегона шомил гардидани баъзе аз онҳо қойдоранд. Чунончи, аз қониби қормандони РВҚД дар вилояти Суғд тайи солҳои 2010 – 66 нафар, 2011 – 73, 2012 – 5, 2013 – 31, 2014 – 84 ва 2 моҳи сипаришудаи соли 2015 – 52, қамъ

311 нафарро боздошт кардаанд, ки онҳо ба гурӯҳҳои ифротгаро мансуб буданд. Аз ҷумла тибқи таҳлилҳо 177 нафари онҳо аъзои “Ҳаракати Исломии Ўзбекистон”, 68 узви ҷамоати “Ансороллоҳ”, 31 аъзои ҳизби динӣ-экстремистии “Ҳизб-ут-Таҳрир”, 13 узви равияи динии “Салафия”, 12 аъзои ҷамоати “Ҷундуллоҳ”, 10 узви ҷамоати динӣ-экстремистии “Даъват-ут-таблиғ”, ки дар ҳайати 12 гурӯҳи муташаккили ҷиноӣ фаъолият намуда, мақсади содирнамоии ҷиноятҳои вазнини дорои раванди террористӣ экстремистӣ таъсири васеи ҷамъиятиро доштанд, муайяну дастгир шуданд ва далелҳои шайъии тасдиқкунандаи ҳаракатҳои ҷинояткоронаи онҳо дарёфту мусодира ва нисбат ба аъзои ин гурӯҳҳои ҷиноӣ бо дастрасии талаботҳои моддаҳои 187, қисмҳои 1 ва 2, 401 иловаи 1, қисми 1, 347, қисми 2, 307 иловаи 2, 195, қисми 2-и КҶ ҚТ аз озодӣ маҳрум карда шуданд. [6].

82 нафари дастгиршудаҳо сокинони шаҳру навоҳии Истаравшан, 58 тан аз Исфара, 17 нафарӣ аз Конибодому Панҷакент, 11 кас аз Хучанд, 2 нафар аз Чкалов, 54 кас аз Бобочон Ғафуров, 20 нафарӣ аз Ашту Спитамен, 12 кас аз Шаҳринав, 10 тан аз Мастчоҳ, дунафарӣ аз Зафарободу Ғонҷӣ, якнафарӣ аз Кубодиён, Ҷаббор Расулов, Айнӣ ва Душанбе мебошанд. 153 нафари дастгиршудаҳо ҷавонони синни то 30 ва 158 нафар шаҳрвандони аз 30-сола боло буда ташкил додааст ва зиёда аз 70 фисади онҳо дар муҳочирати меҳнатӣ берун аз марзи Тоҷикистон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро шомил гаштаанд: “10 нафар аъзои ин ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро дар ҷараёни гузаронидани амалиётҳои муштарак ва нишон додани муқобилияти мусаллаҳона безарар гардонидани шуданд”. [6]

Ҳамин тарик, имрӯз стратегияи пешгирии фаъолияти экстремистӣ бояд ба таҳким ва ҳамгирии таъсири тарбиявии оила, мактаб, муассисаҳои таълимии касбии сатҳи гуногун, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва васоити ахбори омма равона карда шудааст.

Мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратии ҚТ: КДАМ, ВКД, ВМҚТ, АНДМКҚТ, ГМҚТ, КҶФМГҚТ амнияти зиддтеррористиро дар доираи салоҳияти худ тибқи муқаррароти Конститутсия, Қонуни ҚТ «Дар бораи мубориза зидди терроризм», «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм» ва дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд.

Аз 1140 нафар ҷавони тоҷик, ки дар сафҳои ДИИШ меҷанганд, 521 нафараш аъзои ТТЭ ҲНИ мебошанд. [5]. Тибқи маълумотҳо муайян карда шуд, ки дар маҳбасҳо, зиндонҳо, боздоштгоҳҳо ва марказҳои нигоҳдории ноболиғон дар Ироқ 43 нафар зан ва 95 нафар тифл аз шаҳрвандони Тоҷикистон қарор доранд ва дар миёни онҳо тифлони хурдсола низ ҳастанд, ки дар ин кишвари арабӣ таваллуд шудаанд. Бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар ҳамкорӣ бо ҳамаи ниҳодҳои рӯзи 30 апрели соли 2019 84 нафар кӯдакон тавассути ҳавопаймои махсус аз Бағдод ба Душанбе баргардонидани шуданд. [3].

Тибқи маълумоти расмӣ то моҳи сентябри соли 2018 аз Тоҷикистон танҳо ба “давлати исломӣ” (фаъолиятҳо дар кишвар мамнӯъ) 1899 нафар шаҳрванди тоҷик пайваस्त шудаанд, ки аз ин шумора 75% — ро муҳочирон ташкил медиҳанд. То соли 2018 аз ҷониби КДАМ алайҳи 110 нафар барои ифротгароӣ ва терроризм ва нисбати 74 нафар барои ширкат дар ҷангҳои Сурияву Ироқ парвандаи ҷиноӣ боз шудааст. [3].

Аз ҷумла дар зарфи 6 моҳи охири соли 2019 тибқи маълумоти Вазири қорҳои дохилӣ, генерал-полковники милитсия Раҳимзода Р.Ҷ., ки дар ҷамъбасти нисолаи фаъолияти ВКД дар соли 2019 ироа гашт, аз тарафи ВКД 1 амали террористӣ ошкор ва 2 суиқасд ба амали террористӣ пешгирӣ карда шудааст. Дар муддати 6 моҳи соли равон дар ҳудуди ҷумҳурӣ 226 ҷинояти дорои хусусияти террористӣ дошта ва 378 ҷинояти ифротгароиро ошкор ва 97 нафар аъзои ташкилоти террористиро муайян ва дастгир намудаанд. Ҳамчунин бо доир кардани ҷорабинҳои оперативӣ фаҳмондадихӣ 169 нафар шаҳрвандоне, ки дар амалиёти мусаллаҳонаи дигар кишварҳо иштирок доштанд, бо мусоидати мақомот ихтиёрӣ ба ватан баргардонидани шудаанд. [2].

Дар роҳи мубориза ба муқобили ифротгароӣ ва терроризм ҳамкориҳои ҷавонон бо ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар сатҳи хеле хуб роҳандозӣ гардидааст. Аз тарафи ин мақомот вақтҳои охир, ҷалби ҷавонон ба сафи дружиначиён ихтиёрӣ барои мубориза ба муқобили терроризм ва экстремизм, ба таври васеъ ҷорӣ карда шуда истодааст. Ин имконият медиҳад,

ки ҷавонон дар баробари муайян кардани ҷиноятҳои маъмурӣ ва вазнин, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ, инчунин дар ҷустуҷӯи ғуруҳҳои ифротгароиву террористӣ ҷорабиниҳои дигари пешгирикунанда, мустақиман иштирок намоянд. Илова ба ин, аз ҳисоби кормандони ҷавони ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2015 созмони “Авангард” (“Пешсаф”) ташкил гардидааст. Асоси фаъолияти онро кор бо ҷавонони ҷумҳурӣ ташкил медиҳад. Онҳо дар байни ҷавонон корҳои фаҳмондадиҳиро ҷиҳати пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ғуруҳҳои ифротгароӣ, террористӣ – экстремистӣ, васеъ ба роҳ андохтаанд. [2].

ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамзамон аз ҳисоби ҷавонони довталаб – волонтерҳо, ғуруҳҳои ташвиқотиро созмон додааст, ки аъзоёни ин ғуруҳҳо дар миёни донишҷӯён, мактаббачагон, бекорон ва муҳожирони собиқ фаъолият намуда, ҷӣ дар дохил ва хориҷи ҷумҳурӣ барои пешгирӣ аз шомилшавии онҳо ба созмонҳои террористӣ – экстремистӣ мусоидат мекунанд.

Ба хотири таъмини шароити мусоиди донишандӯзии наврасону ҷавонон солҳои охир аз тарафи давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои зиёде ба сомон расонида шуданд: ба монанди таъмиру таҷдиди мактабҳо, сохтмони муассисаҳои таълимии наву замонавӣ, сифати ҷопи китобҳои дарсӣ ва дастрасии онҳо, компютерикунонии муассисаҳои таълимӣ амалӣ гардонида шуда, Китобхонаи миллий бо таҷҳизоту технологияи пешрафтатарин ба истифода дода шуд.

Сари вақт баргараф намудани сабабу шароитҳои шомилшавии ҷавонону наврасон ба ин амалҳои номатлуби замон, тақвияти сиёсати давлатии мубориза бо терроризм ва экстремизм, ҳамоҳангсозии қувваҳои МХХ ва сохторҳои қудратӣ, идоракунии марказонидашудаи он аз ҷумлаи вазоифи мубрами имрӯз ба шумор меравад.

Дар шароити кунунӣ ҳар як фарди соҳибмаърифат ва соҳибватан, падару модарон, тамоми намояндагони табақаҳои ҷамъият ва мақомотҳои дахлдорро зарур аст, ки дар ин кори масъулиятнок дар канор набошанд, зеро аҳамияти ҷиддӣ зоҳир намудан дар тарбияи насли наврас ва ҷавонон яке аз омилҳои мубориза бар зидди падидаи ифротгароӣ маҳсуб меёбад. Аз ҷониби дигар пешгири намудани ҳама гунна аъмоли ифротгароёна яке аз омилҳои муҳими ҳифзи ваҳдати миллий, субботу оромии ҷомеа ва рушду инкишофи давлати миллий мебошад.

АДАБИЁТҲО

1. Терроризм <http://dsx.tj/view.php?catID=14&id=848>
2. Тоҷикистон, 2019, 24 июл.
3. "Дар Сурия фарзанди мансабдорон низ ҳастанд". 13.04.2015.<http://www.ozodi.org/>.
4. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.01.2015.
5. Зарангези Наврӯзшоҳ. Ду зани тоҷикро "Давлати Исломи" ба шавҳар додаст. <http://www.ozodi.org/>.
6. 17 март 2015. <http://www.ozodagon.com/>.
7. <http://www.mts.tj/index.php?option>
8. Ҷавонон дар муқобили ифротгароӣ ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.mts.tj/index.php?option=com>
9. Ифротгароӣ. Алайҳи он ҷӣ бояд кард? http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=23087
10. Хатари терроризм ва амнияти миллий: чаро ҷавонон ба ғуруҳҳои ифротӣ ҷалб мешаванд? <http://www.kmt.tj/content>
11. Муқовимат бо терроризм ва ифротгароӣ <http://si-dushanbe.tj/2019/05/30>
12. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2003, №12).
13. Послание Лидера нации, Президента Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан 20.01.2016, город Душанбе.
14. Послание Лидера нации, Президента Таджикистана уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 23.01.2015, город Душанбе.

ШОМИЛШАВИИ ҶАВОНОН БА ҲИЗБУ ҲАРАКАТҲОИ ИФРОТГАРО- МАСОИЛИ ДОҒИ РӯЗ

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи сабабу омилҳои гаравидани наврасону ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои гуногун рафта, ҳолатҳо ва мушкилиро монеаҳосе, ки онҳо дар ин самт дучор мегарданд, оқибатҳои амалҳои беандеша ва пушаймониҳо аз ин роҳи нодуруст баён карда мешавад.

Ҳамзамон, дар мақола дастури супориш ва мурочиатҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҳукумати ҷумҳурӣ, дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвар, ки ҷихати гирифтани пеши роҳи ин раванди номатлуб, пайваста талошҳо сурат гирифта шуда тадбирҳои мушаххас роҳандозӣ мегарданд, ба қалам дода шудааст.

Дар ҷараёни инъикоси масъала вазъи минтақавию байналмилалӣ, саҳми мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвар, дигар идораю вазоратҳои мутасаддӣ, нақши мактабу маориф ва оила дар пешгирии шомилшавии ҷавонон ба ин гунна ташкилоту созмонҳои ифротгарою террористӣ возеҳ нишон дода шудааст.

Вожаҳои калидӣ: ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро, гаравидани ҷавонон ба ифротгароӣ, терроризм, экстремизм, таҳрибкорӣ, давлати исломӣ, муҳочират, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ВКД.

Дар бораи маллиф: Назарзода Н.Ҷ.- д.и.х., сарҳодими илмии Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупо Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВСТУПЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В РЯДЫ РАДИКАЛЬНЫХ ЭКСТРЕМИСТСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ТЕЧЕНИЙ: ЖАРКАЯ ПРОБЛЕМА ДНЯ

В настоящей статье речь идет о причинах и условиях вступлений юношей и молодежи в ряды радикальных экстремистских организаций и течений, показана обстоятельства и противоречия, сталкивающие их в этом направлении, последствия нежелательных и неразумных действий и раскаяний на этом пути.

В то же время, в статье отдается перу директивные указания и обращения Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона последовательно подчеркнутую важность проблемы, приведены нормативно-правовые акты правительство страны, других правоохранительных органов по предотвращению нежелательного процесса и осуществления, конкретных мер в стране.

В процессе отражения вопроса конкретно показана международная и региональная ситуация, вклад правоохранительных органов страны, других соответствующих министерств и учреждений, роль школы и образование и семьи по предупреждению вступления молодежи радикальным и террористическим организациям и течениям.

Ключевые слова: экстремистские партии и движения, вступления молодежи к экстремизму, терроризм, экстремизм, диверсия, исламское государство, миграция, правоохранительные органы, МВД.

Об авторе: Назарзода Н.Д.- д.ю.н., главный научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан

YOUTH JOINING THE RANKS OF RADICAL EXTREMIST ORGANIZATIONS AND MOVEMENTS: THE CONTEMPORARY ISSUE

This article deals with the causes and conditions of joining young men and women to the ranks of radical extremist organizations and movements, shows the circumstances and contradictions that clash them in this direction, the consequences of undesirable and unreasonable actions and remorse along the way.

At the same time, the article gives directives and appeals to the Leader of the nation, the President of the Republic of Tajikistan, respected Emomali Rahmon, who has consistently emphasized the importance of the problem, the legislative acts of the government, other law enforcement agencies to prevent the undesirable process and implementation, specific measures in the country are given.

In the process of reflecting the issue, the international and regional situation, the contribution of the country's law enforcement agencies, other relevant ministries and institutions, the role of schools and education and families in preventing youth from entering radical and terrorist organizations and movements are specifically shown.

Keywords: extremist parties and movements, youth joining extremism, terrorism, extremism, sabotage, Islamic state, migration, law enforcement, Ministry of Internal Affairs.

About the author: Nazarzoda N.J.- Chief researcher at Institute of Asia and European Studies under Academy of Sciences Tajikistan.

САНАДИ САРНАВИШТСОЗИ МИЛЛАТ

Н. М. МИРЗОЕВ
доктори илми таърих, профессор

Дар таърихи навини тоҷикон муҳимтарин санаҳои таърихӣ дарёфти истиқлолияти давлатӣ, иҷлосияи XVI- Шурои Олӣ, имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий мебошанд, ки дар сарнавишти халқи мо нақши тақдирсоз мебозанд. Ин санаҳои таърихӣ ба ҳам пайвандии амиқи узвӣ доранд. Маҳз дар Иҷлосияи XVI- Шурои Олӣ, ки дар шаҳри Хучанд моҳи ноябри соли 1992 баргузор гардид, қорвони сулҳи тоҷикон ороштаи сафар гардид, ки пешвои роҳнамо ба раҳбари ин қорвони умед сарвари тозаинтихоби миллат Эмомалӣ Раҳмон буданд. Вақте, ки Эмомалӣ Раҳмон Раиси Шурои Олӣ интихоб шуданд, ватани мо дар оғуши ҷанги бародаркуш қарор дошт, оташи ҷанг ҳамаро ба коми худ фуру мебард. Бародар бо бародар теғ мекашид садҳо одамони бегуноҳ, пиру ҷавон, занону духтарон, ваҳшиёна кушта шуданд, садҳо кӯдакон ятиму бепарастор монданд, ҳазорҳо хонаву қорхонаҳо харобу валангор шуданд. Ҳазорҳо нафар мардуми бегуноҳ хонабардуш шуда, тарки ватан менамуданд. Шумораи гурезагон ва фирориёни иҷборӣ рӯз ба рӯз афзуда, теъдоди онҳо дар соли 1992 ба 900 ҳазор расида буд. Дар ҷумҳурӣ аксари сохторҳои давлатӣ фалаҷ ва қорношоям гардида, амнияти нафақат шаҳрвандон, балки ҳуди Ҳукумат низ таъмин набуд. Бедодгарӣ, зуроварӣ, торочгарӣ, анархия, ҳарачу марач ҳама худуд надошт. Қор ба он дараҷа расида буд, ки ҷанг нафар силоҳбадастон бинои Ҳукумат ва парламентро ишғол намуда, якҷанг нафар – муовини сарвазир Х. Саидмуродов, вакилони халқ Адолат Раҳмонова, Мирзобек Мирзобадалов, Азизбек Шарипов ва дигаронро гаравгон гирифта буданд. Раёсат ва Ҳукумати ҷумҳурӣ дар шахси ду роҳбари аввал Президенти мамлакат ва Раиси Шурои Олӣ, азъои дигари Ҳукумат натавонистанд, ки вазъи фоҷиабори кишварро ба эътидол оваранд. Дар ҷунин шароите, ки ҳаёти мардум зери ҳатар қарор дошт ва давлат ба вартаи ҳалокат мерасид дар Қасри Арбоби шаҳри Хучанд Иҷлосияи XVI- Шурои Олӣ даъват карда шуд. Масъалаи асосии Иҷлосия интихоби раҳбари нави давлат ва ҳаёти нави Ҳукумат ба ҳисоб мерафт. Дар Иҷлосия вакили халқ, Раиси комитсияи вилояти Кӯлоб Эмомалӣ Шарипович Раҳмонов Раиси Шурои Олӣ-Сарвари давлат интихоб шуданд. (Дар он вақт ваколатҳои Президенти мамлакат ба зимаи Раиси Шурои Олӣ вогузор шуда буд). Дар нахустин суҳбатҳои худ Сарвари тозаинтихоби ҷумҳурӣ савганди садоқат ба халқу ватан хурда, ба парчами давлатӣ арҷгузори карда, изҳор карданд, ки «Ман қори худро аз сулҳ оғоз хоҳам кард, то як тоҷик дар ғурбат аст ором нахоҳам шуд. Дар ин роҳ ман тайёрам қони худро нисор созам.» Ин суҳанҳои самимии Сарвари давлат аз қалби пурмеҳр ва дардноки ӯ берун омад ва ба дидаи пурнам ва ба дили пурғаи мардум нишаст. Дар ин рӯзҳо тамоми мардум ба умеди сулҳ ба Қасри Арбоби Хучандшаҳр дида мебуданд. Иштирокчиҳои кӯҳансолтари XVI- Шурои Олӣ ду қарат Қаҳрамони меҳнати сотсиалистӣ, раиси номӣ Абдуғафур Самадов дастӣ Раиси навинтихоби Шурои Олӣ Эмомалӣ Раҳмоновро бо меҳри падарона фишурда ҷунин гуфт: «Писарам умеди тамоми Тоҷикистон ба шумост. Шуморо мо дар давраи мушкилу сарнавиштсоз роҳбари мамлакат интихоб намудем дили ҳамаи мо гувоҳи мемиҳад, ки пои қадами Шумо фазлбор меояд». Дар ҷавоб роҳбари ҷавони мамлакат Э.Ш. Раҳмонов бо одоби тоҷикона даст болои сина гузошта гуфтаанд, ки «падар як роҳ моро ба мурод мерасонад ин сулҳу салоҳ аст.» Аз лаҳзаҳои аввалини фаъолияти худ Сарвари тозаинтихоби давлат ба эҳёи руҳҳои фарсудаи давлатдорӣ шуруъ карда, пояҳо ва шоҳҳои давлатиро аз нав барқарор мекушанд, Давлатсозӣ қори осон набуд. Бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ягона ва ду-

нявӣ, чунин буд мароми Ҳукумати нав бо сарвари Э. Ш. Раҳмонов. Пайваста ба ин Сарвари давлат роҳи дарёфти сулҳ ва ризоияти миллиро меҷустанд. Интихоби сарвари нав суханҳо ва қадамҳои ӯро ҷомеаи Тоҷикистон ва ҷаҳон бо қаноатмандӣ истиқбол намуд. Муншӣи умумӣи Созмони Миллали Муттаҳид Бутрос Бутрос Ғоли дар барқияи табрикии худ сарвари нави давлат Э. Ш. Раҳмоновро табрик ва ба кори иҷлосия муваффақият орзу намуд.

Барои расидан ба ҳадафҳои олии кишвар эҷоди сулҳ ва оштии милли роҳбари нав пайваста талош варзида, тадбирҳо меандешид, заминаи ҳукукии оштии миллиро ба миён меовард. Яке аз нахуст иқдомҳо дар ин кор қабули Қонун «Дар бораи авфи умумӣ» буд, ки мутобиқи он шахсоне, ки ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуда, дар даргириҳои мусаллаҳона ширкат намудаанд ва онҳое, ки яроқҳои худро ихтиёрӣ месупоранд авф карда мешуданд. Иқдоми дигар Қонун «Дар бораи гурезаҳо» буд, ки барои баргардонидан ва таъмини гурезагон бо манзил ва ҷойи собиқайи қорашон мусоидат менамуд.

Даъватҳои такрор ба такрори Сарвари давлат ҷиҳати баргардонидани гурезаҳо ба ватан силоҳафканӣ ва даъват ба ҳаёти ошошта тадричан самарайи нек ба бор меовард. Рӯз ба рӯз сафи бозгаштагон зиёд ва тухми кинаву адоват байни қишрҳои гуногуни аҳоли барқида мешуд. Сарвари давлат субот ва ошоиши ҷомеа ва давлатсозиро на бо роҳи зӯрварӣ ва фишор, балки бо роҳи музокирот, гуфтушунид, диду боздидҳо, мурочиатномаву суханронӣҳо ба амал мебаровард. Сарвари давлат дар яке аз аввалин изҳорот ба сифати усули аслии фаъолияти роҳбарии Тоҷикистон изҳор намуда буд: «идеали сиёсии мо ваҳдати милли аст, мо ягон масъалаи принципалии ҷомеаамонро бо роҳи зӯри ва аз тариқи набарди мусаллаҳона ҳал карданӣ нестем, муроду мақсадамон, бунёдкорӣ аст» ба ҳалқи Тоҷикистон мурочиатнома ироа намуд. Дар мурочиатномаҳои худ ба ҳалқи Тоҷикистон Э.Раҳмонов мароми сулҳҷӯёнаи Ҳукумати Тоҷикистонро возеҳ баён намуда мардумро ба сулҳу ваҳдат, ҳамдигарбахшиву ҳамдигарфаҳмӣ даъват менамуданд.

Сарвари давлат тарҳи сулҳ ва ваҳдати миллиро миёни мардум дар мулоқоту вохӯриҳои яшон бо аҳолии манотиқи даргир, ба намояндагони кишварҳои Россия ва дигар кишварҳои дӯст, ҳамчунин дар мулоқот бо намояндагони созмони бонуфузи ҷаҳонӣ Созмони Миллали Муттаҳид толиби сулҳ будани Ҳукумати Тоҷикистонро қотейона ироа менамуданд. Бо ҳамин мақсад соли 1993-1994 Э. Раҳмон бо сарвазири Россия В.С.Черномирдин, бо вазири корҳои хориҷии Россия С. Иванов, ҷонишини вазир А. Адамишин, бо намояндаи Президенти Қирғизистон Ф. Қулов, бо намояндагони СММ Левиу Бота, Перес Балон вохӯриҳо ва мулоқотҳои судманд анҷом дод.

Вақте, ки дар манотиқи гуногуни кишвар даргириҳо дар авҷ буданд, Сарвари давлат Э. Раҳмон ду сафари хеле муҳим анҷом дод. Аввалан, моҳи августи соли 1993 ба манотиқи будубоши гурезаҳо ба сарҳади Афғонистон, дуҷум ба вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон сафар намуд. Дар ҳолате, ки амниятӣ касе таъмин набуд, лаҳзаҳои хатарнок ва фоҷианок ҳамачоро фарогир буд ин сафарҳои сарвари давлат иқдоми хеле бебоконе ва аз ниятҳои поки сулҳофариниши сардори давлат башорат меод. Чунин сафарҳоро Сарвари давлат ба хотири сулҳсозӣ ва оштии милли минбаъд низ борҳо анҷом доданд.

Фаъолияти ҳамарӯза ва пайгиронаи сарвари давлат дар роҳи дарёфти сулҳ ва оштии милли дере нагузашта самарайи нек ба бор овард. Иттиҳоди муҳолифин низ даъвати Ҳукумати Тоҷикистонро пазируфта, барои оғози гуфтушунидҳо розигӣ дод. Пас аз вохӯриҳо ва гуфтушунидҳои муқаддамотӣ байни намояндагони Ҳукумат ва муҳолифин барои даъват намудани музокирот мувофиқа ба амал омад. Музокиротӣ сулҳи тоҷикон 5 апрели соли 1994 дар Москва оғоз ёфт. Музокиротӣ сулҳи тоҷикон пеш аз ҳама бо талошҳои пайгиронаи Сарвари давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон бо далолати кишварҳои хайрхоҳ Россия, Эрон, Афғонистон ва дархосту миёнаравии Созмони Миллали Муттаҳид оғоз ёфт. Музокиротӣ сулҳи тоҷикон, ки беш аз се сол ҷараён гирифт аз 8-давра иборат буда, 1171 рӯз идома ёфт. Дар ҳамаи ин давраҳо марҳила ба марҳила маҷмӯи масъалаҳои роҳҳои ҳалли бозгашти гурезагон

ва таъмини онҳо бо ҷойи қор ва манзил, масъалаи оташбас ва масъалаи сохтори конститутисионӣ ва масъалаи роҳҳо ва усулҳои татбиқи санадҳои қабулкардаи музокирот баррасӣ мегардиданд. Дар музокироти давраи аввал Вазири меҳнат ва шуғли аҳОлӣ Ш. Зухуров (роҳбари ҳайати Ҳукумати) И. К. Усмонов, А. Азимов, Б. Абдуллоев, С. Салимов, Ш. Шарипов Р.Ҳошимов, Э.Ғоибов, Ш. Мирзоев У. Холдорев дохил буданд. Ҷониби муҳолифинро А. Тураҷонзода (роҳбари ҳайати муҳолифин) М. Ҳимматзода, А.Сатторзода, Х. Холиқназаров, З. Саидов, Ҳ. Сангинов, Б.Сафаров намояндагӣ мекарданд. Дар тамоми рафти музокирот бо каме тағйиротҳо ҳайати тарафҳо аз ҳамин ашхос иборат буданд.

Давраи дуҷуми музокироти сулҳи тоҷикон аз 18 то 28 июни соли 1994 дар Техрон, давраи сеҷум аз 20-уми октябр то 1-ноябри соли 1994 дар Исломобод, давраи чорум аз 22-май то 1-уми июни соли 1995 дар Алмаато, давраи панҷум аз се марҳила иборат буда, аз 30-ноябри соли 1995 то 31-июли соли 1996 дар Ашқобод, давраи шашум аз 5 то 19-уми январи соли 1997 дар Техрон, давраи ҳафтум аз 26 феврал то 8-марти соли 1997 дар Москва, давраи ҳаштум аз ду марҳила иборат аз 9-уми апрел то 28-майи соли 1997 дар Техрон баргузор гардид. Раванди музокироти сулҳи тоҷикон дар се шакл ҷараён дошт. Шакли аввал музокирот, ки ба он аз ҷониби Ҳукумат дар давраҳои гуногун Ш. Зухуров, А. С.Достиев М. Убайдуллоев, Т.Назаров ва аз ҷониби муҳолифин А. Тураҷонзода роҳбарӣ мекарданд. Намуди дигари музокирот машварат дар сатҳи баланд буд. Машварат дар сатҳи баланд вақте сурат мегирӣ, ки раванди музокирот ба бунбаст ва мушкилоте рӯ ба рӯ гардидааст ва барои рафти ин мушкилот машварати сатҳи баланд доир мегардид. Машварат дар доираи маҳдуди иштирокиён ва аз рӯи масъалаҳои маҳдуди ҳалталаб даъват мегардид. Ҳамагӣ чунин шакли музокирот ду маротиба доир гардидааст. Машварати аввал 12-17 сентябри соли 1994 бо иштироки роҳбарон А. С.Достиев ва А.Тураҷонзода ва дуҷуми машварат 19-26 апрели соли 1995 дар Москва бо иштироки роҳбарон М. Убайдуллоев ва А. Тураҷонзода баргузор гардиданд.

Дар раванди сулҳи тоҷикон мулоқоти сатҳи Олӣ бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва роҳбари Иттиҳоди муҳолифини тоҷик баргузор мегардид. Ин сатҳи олии музокирот буда, умдатарин масъалаҳо мавриди гуфтушунид қарор мегирӣфтанд.

Аввалин мулоқоти сатҳи Олӣ бо иштироки Э.Ш.Раҳмонов ва С.А. Нурӣ 17-19 майи соли 1995 дар шаҳри Кобул баргузор гардид. Мулоқотҳои минбаъда дар сатҳи Олӣ 19-июни соли 1995 дар Техрон, 10-11 декабр дар Хосдеҳи Афғонистон, 19-23 декабри соли 1996 дар ш. Москва, 21-22 февралҳои соли 1997 дар Машҳад, 16-18 майи соли 1997 дар Бишкек доир гардиданд. Мулоқоти охиринаи сатҳи Олӣ дар қасри Кремли шаҳри Москва 27-июни соли 1997 баргузор гардид, ки дар он санади сарнавиштсози миллат Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий ба имзо расид. Созишномаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Раҳмон ва раҳбари Иттиҳодияи муҳолифини тоҷик С.А. Нурӣ дар ҳузурӣ Президенти Федератсияи Россия Б.Н.Елтин, намояндаи махсуси СММ Г.Д.Меррем ва намояндагони кишварҳои нозир Афғонистон, Эрон, Покистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон имзо намуданд. Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий ба ҷанги бародаркуш хотима гузошт, ки он ҷони беҳ аз 150 ҳазор сокинони кишварро рабуда, 120 ҳазор хонаву манзил, корхонаву муассисаҳо, макотибу кӯдакостонҳоро харобу валангор сохт. Ҷанг ба иқтисоди мамлакат беҳ аз 7 млрд доллари ИМА зарари моддӣ расонид.

Имзои Созишномаи сулҳ бузургтарин воқеаи сарнавиштсози тоҷикон дар фарҷоми асри XX ба ҳисоб меравад. Баъди ҳазор соли сукути давлати Сомониён хиради азалии халқи тоҷик боло гирифт ва пешӣ роҳи фаноёбии давлати миллии мо гирифта шуд. Меъмор ва асосгузори ин сулҳи наҷотбахши миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аст, ки чун пешвои барҳақи миллат дар лаҳзаҳои ҳасоси таърихӣ зухур карда, давлатро аз марзи сукут раҳонида, миллатро ба сулҳу ваҳдат расонид.

Сулҳи тоҷикон аз тарафи созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ Созмони Миллалӣ Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони ҳамкории исломӣ баҳои баланд гирифта, чун модели нодири сулҳофарӣ дар ҷаҳон пазируфта ташвиқ карда шуд. Таҷрибаи сулҳи тоҷикон мавриди омӯзиш ва истифода дар ҳалли дигар низоъҳои минтақавӣ тавсия мегардад. Муншии умумии Созмони миллалӣ Муттаҳид Кофе Анан ба сулҳи тоҷикон баҳои

баланд дода, изҳор намуд: «точикон намунаи беназири тачрибаи сулҳофариро барои мамлакатҳои дигар ва ҷаҳониён ба армуғон оварданд». Сулҳи тоҷикон нишон дод, ки ҳамагуна низоъҳои мусаллаҳ ба сулҳ анҷом меёбад.

Барои ба сулҳ расидан бояд:

1) манфиати умумимиллӣ, умумидавлатӣ аз манфиатҳои шахсӣ, гуруҳӣ, қавмӣ, ҳизбӣ бояд муқаддамтар ҳисобида шавад.

2) Ба музокироти сулҳ ҳарду тараф майлу хоҳиш ва ҳавасманди нишон диҳанд.

3) Тарафҳои даргир бояд ба истикболи якдигар рафта гузаштҳо намоянд.

4) Созмонҳои ҷаҳонӣ дар гуфтушунидҳои тарафҳои даргир нақши фаъоли довариро ба душ гиранд.

5) Давлатҳои абаркудрати ҷаҳон барои хомӯш кардани низоъҳо ва оғози музокироти тарафҳои даргир талош намуда, ба натиҷаҳои музокирот таъсиргузор бошанд.

Дар ҳолати риояи чунин омилҳо ва омилҳои дигари хусусияти миллӣ ва минтақавӣ дошта, ҳамагуна муноқишаҳои дохилӣ ва қисман минтақавиро ҳал кардан имконнопазир аст. Чунин аст тачрибаи нодире, ки сулҳи тоҷикон барои башарият эҳдо намуд ва кишварҳо меватонанд ин тачрибаи нодирро баҳри сулҳсозӣ дар мамлакатҳои худ истифода баранд.

Бошад, ки дар фазои сулҳу ваҳдат бо роҳнамоии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон созандагиву бунёдкорӣ дар кишвари мо пойдор, файзу баракат, ободиву осоиш насиби ҳар як хонадони тоҷик гардад.

САНАДИ САРНАВИШТСОЗИ МИЛЛАТ

Бо дарёфти истиклолияти давлатӣ Тоҷикистон узви соҳибистиклоли ҷомеаи ҷаҳонӣ гардида, робитаҳои дипломатии хешро бо кишварҳои хориҷӣ барқарор менамуд. Аммо раванди бунёди давлати соҳибистиклоли миллӣ ба зудӣ дучори ҷанги таҳмили шахравандӣ гардид. Ба соҳибхитиёрӣ ва бақои давлат хатари парокандагӣ таҳдид мекард. Дар чунин лаҳзаҳои ҳасос дар ш. Хучанд иҷлосияи XVI- Шурои Олӣ баргузор гардид, ки дар он Ҳукумати нави Тоҷикистон бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон интиҳоб гардид. Ҳукумати нав роҳи наҷоти кишварро аз барқарор кардани сулҳ ва ризоияти миллӣ ҳисобида роҳи сулҳсозиро пеш гирифт. Бо ташаббуси Ҳукумати ҷумҳурӣ 5 апрели соли 1994 музокироти сулҳи тоҷикон миёни Ҳукумат ва муҳолифин бо миёнаравии намоёндагони Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва кишварҳои дӯст оғоз гардид. Музокироти сулҳи тоҷикон дар 8 давр доир гардида, 27 июни соли 1997 дар ш. Москва бо имзои Созишномаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ба поён расид. Созишномаи сулҳ санади муҳими сарнавиштсози миллат ба ҳисоб меравад, ки ба ҷанги даҳшатноки шахравандӣ хотима гузошта, давлати миллии тоҷиконро аз вартаи ҳалокат раҳон намуд. Дар мақола заминаҳои таърихӣ, раванди сулҳсозӣ ва музокирот миёни тоҷикон, саҳми Созмони Миллалӣ Муттаҳид ва як қатор кишварҳои дӯст таҳлилу баррасӣ гардидаанд. Ҳамчунин дар мақола сабақҳои таърихии сулҳи тоҷикон барои кишварҳои даргири минтақа ва ҷаҳон зикр гардидааст.

Калидвожаҳо: Созишнома, сулҳ, музокирот, ваҳдат, истиклолият, давлат, миллат, сиёсат, созмонҳои байналхалқӣ, шарикӣ стратегӣ, субот, амният.

Дар бораи муаллиф: Мирзоев Ниёз, доктори илми таъриқ, профессор, сарҳодими илмӣ Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва аврупои АИ ҶТ

СУДЬБОНОСНЫЙ АКТ НАЦИИ

С провозглашением государственной независимости Таджикистан стал полноправным членом международного сообщества и начал выстраивать дипломатические отношения с зарубежными странами. Однако, построение независимого, суверенного национального государства вскоре столкнулось с развязанной гражданской войной и внутренним противостоянием. Межнациональный конфликт на прямую угрожал суверенитету и сохранению национального государства. В этих тяжелых чрезвычайных условиях в Ходженте была созвана XVI- Сессия Верховного совета РТ, на которой было избрано новое правительство во главе с Эмомали Рахмоном. Новое правительство взяло курс на установление мира и национального согласия. По инициативе правительства 5 апреля 1994 года при содействии ООН и дружественных стран в Москве начались межтаджикские мирные переговоры. Межтаджикские мирные переговоры состоялись из 8 раундов, после которых 27 июня 1997 года в Москве состоялось подписание Общего соглашения о мире и национального согласия. Соглашение о мире является важным судьбоносным документом, которое положил конец межтаджикскому конфликту и спасло таджикское государство от полного исчезновения. В статье освещаются исторические предпосылки миротворческого процесса в республике, анализируются межтаджикские переговоры, рассматриваются основные документы, подписанные во время переговоров, отмечается вклад ООН и дружественных стран в заключении мирного соглашения. Также, в статье освещается исторический опыт миротворчества в Таджикистане для решения аналогичных конфликтов в регионе и мире.

Ключевые слова: Соглашение, мир, единство, дружба, нация, государство, переговоры, конфликт, миротворчество, регион, международные организации, процесс, стабильность, безопасность.

THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF THE FATEFUL ACT

With the Declaration of state independence, Tajikistan became a full member of the international community and began to build diplomatic relations with foreign countries. However, the construction of an independent, sovereign nation-state soon faced civil war and internal confrontation. Interethnic conflict directly threatened the sovereignty and preservation of the national state. In these difficult emergency conditions, the 16th Session of the Supreme Council of the RT was convened in Khojent, where a new government headed by Emomali Rahmon was elected. The new government is committed to peace and national accord. On the initiative of the government on April 5, 1994, with the assistance of the UN and friendly countries, inter-Tajik peace talks began in Moscow. The inter-Tajik peace treaties consisted of eight rounds, followed by the signing of a General agreement on peace and national accord in Moscow on 27 June 1997. The peace agreement is an important landmark document that put an end to the inter-Tajik conflict and saved the Tajik state from complete collapse. The article highlights the historical background of the peace process in the country analyzes the inter-Tajik negotiations, examines the main documents signed during the negotiations, notes the contribution of the UN and friendly countries in the conclusion of a peace agreement. Also, the article highlights the historical experience of peacekeeping in Tajikistan to solve similar conflicts in the region and the world.

Keywords: Agreements, peace, unity, friendship, nation, state, negotiations, conflict, peacemaking, region, international organizations, process, stability, security

About the author: Mirzoev Niyoz, Doctor of historical sciences, Director of the Institute of studying of the issues of Asian and European countries of the Academy of Sciences of the RT.

НАҚШИ ИНТЕРНЕТ ДАР ГУСТАРИШИ ИФРОТГАРОИИ ҶАВОНОН

А. САЛИМОВ,
Ходими калони илмӣи
Институти омӯзиши масъалаҳои
давлатҳои Осӣ ва Аврупои АИ ҶТ

Бояд қайд кард, ки шабакаи ҷаҳонии Интернет фазои дорои маълумоти беохир мебошад. Дастрасӣ ба шабакаи Интернет ва ба маълумотҳо танҳо аз тарафи провайдерҳои интернетӣ таъмин карда мешавад. Имрӯзҳо Интернет ва телефонҳои мобилӣ як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёту зиндагии аҳли ҷомеа гаштааст. Ҷомеаи муосирро бо як гузариш ба ҳолати сифатан нави ҷомеаи иттилоотӣ, ки дар он воридшавии фаъл ва раванди афзоиши таъсири технологияҳои иттилоотии нав дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи имрӯза дида мешавад, тавсиф кардан мумкин аст.

Шабакаҳои иҷтимоии интернетӣ дар шакли нав асосан дар аввалҳои асри XXI пайдо шуданд, ки онҳо зуд ба як воситаи ҳамаҷонибаи муошират табдил ёфтанд. Ин фазои маҷозӣ аз олами воқеӣ на танҳо аз миқдори иттилоот, суръати дастрасӣ ба он ва миқдори тамосҳои имконпазир фарқ мекунад, балки аз якбора паст шудани сатҳи назорат аз болои алоқаҳо аз тарафи касе набошад – волидайн ва ё мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ фарқ мекунад. Маҳз бо ҳамин сабаб, фазои интернет аз ҷониби ҳар гуна идеологҳо ва ҷалбкунандагони равандҳои тундгарову ифротӣ пазируфта шудааст. Боз як шарҳи дигар, ки чаро шабакаи ҷаҳонии Интернет, хусусан, шабакаҳои иҷтимоии Интернет барои ҷонибдорони ақоиди ифротгарой маъмуланд, чунки шабакаҳои Интернет барои онҳо “минбари озод” барои пешбурди ташвиқу тарғиби ғояву афкори онҳо, мебошад. Воситаҳои иттилоотии расман ва аз ҷиҳати ҳуқуқӣ фаъолияткунанда, ба монанди, радио, телевизион, рӯзномаву маҷаллаҳо барои ифротгароён тундгароён баста аст, аз ин лиҳоз шабакаи Интернет ягона минбари дастрас ва дорои доираи пуриқтидори васеи муштарӣ аст [2].

Ҳанӯз дар яке аз суҳанрониҳои хеш Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ -

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид карда буданд: “Яке аз омилҳои густариш ёфтани ифротгарой ва терроризм ин аз ҷониби ташкилотҳои террористӣ васеъ истифода гардидани технологияҳои муосири иттилоотӣ, бахусус, шабакаи интернет бо мақсади пешбурди ташвиқоти экстремистӣ, ба сафҳои худ ҷалб намудани аъзои нав, омода ва роҳбарӣ намудан ба амалҳои харобкоронаи онҳо маҳсуб меёбад”[5].

Васоити ахбори омма, технологияҳои иттилоотии муосир, хусусан шабакаҳои ҷаҳонии Интернет аз ҷониби ташкилоту гуруҳҳои махсуси террористиву ифротгаро барои таблиғи ақидаҳои тундгароёна моҳирона ба тавре васеъ дар истифода мебошанд. Яке аз ҳадафҳои асосии ташкилотҳои террористӣ ва ифротгаро истифодаи ВАО ва Интернет барои бо роҳи расонавӣ бештар ошкор намудани фаъолияти худ дар ҷомеа ҳамчун омили тақвиятдиҳанда, ки бо фишор овардан ба ҳадафи таъсиррасонанда, бо мақсади ба даст овардани ҳадафҳои сиёсии қутоҳмуҳлат ва ё миёнамуҳлат, инчунин ноил шудан ба натиҷаҳои дилхоҳи дарозмуддат мебошад, иборат аст[7,190].

Маҳз доираи васеи паҳншавии интернет ва дастрасии ҳамагон ба он аз омилҳои мебошанд, ки ба шарофати он шабакаи ҷаҳонии Интернет бо мақсадҳои ҳам мусбӣ ва ҳам ғаразнок истифода мешавад. Интернет воситаи мусоид барои ташвиқу тарғиби фаъолияти экстремистӣ, инчунин имконияти хубест барои паҳн намудани маводи дорои муҳтавои

ифротӣ дар миёни истифодабарандагони он мебошад. Чи тавре ки коршиносон ибраз менамоянд дар солҳои 90-уми асри гузашта дар кишварҳои Осиёи Марказӣ падидаҳои ифротгарой як навъ хусусияти маҳдудӣ доштанд, вале имрӯз бо сабаби рушди соҳаи алоқа ва технологияи рақамӣ ҳудуди фаъолияти ифротгарой хеле васеъ гаштааст.

Доираи асосии истифодабарандагони шабакаи Интернет намоёндагони ҷавони ҷомеа ба ҳисоб мераванд. Ҷавонон дар истифодабарии шабакаи глобалӣ аз ҳама фаъол буда, ҳиссаи бузурги иттилоотро аз Интернет дастрас менамоянд. Интернет онҳоро дар ҳама ҷо ихота намуда метавонанд бо истифода аз ҳар гуна гачетҳо ва дигар дастгоҳҳо ба шабакаи мазкур дастрасӣ пайдо кунанд. Вақти зиёди худро онҳо дар назди Интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ сарф мекунанд. Омилҳои муҳим дар чунин вазъият он аст, ки ҷаҳонбинии ҷавонон ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул ва инкишоф қарор дорад. Аз ин лиҳоз Интернет бо доираи ақоид ва нуқтаи назари худ, паҳн шудани ғояҳои дорои мафҳуми мундариҷаи гуногун метавонад хатари воқеӣ дошта бошад. Хусусан чунин фикр нисбати он порталҳо ва сарчашмаҳои интернетӣ, ки бо мақсади ташвиқоти тарғиботи ақоиди хусусияти ифротгарой ва террористӣ дошта таъсис дода шудаанд, дуруст аст [1,17,18].

Паҳнқунандагони ғояҳои радикалӣ маводи иттилоотии худро аксар вақт бо истифода аз таҷҳизоти техникаҳо ва мутахассисони муосир, ки дар тайёр намудани маводу барномаҳои истисноӣ барои ҷалби хонанда равона карда шудааст, муаррифӣ менамоянд. Баъдан, маводу ахбороти тарғиботиро тавассути форумҳои пӯшида ё аъзоёни гуруҳҳои гуногун, ки ақидаи онҳоро лозим мешуморанд, ба кишварҳои гуногуни олам паҳн менамоянд. Онҳо бошанд дар навбати худ маводҳоро дастраси доираи васеи мардум мегардонанд.

Ифротгароён ва тундагароён кӯшиш менамоянд, ки шумораи зиёди одамонро ба худ ҷалб кунанд, то қисме аз мардум мубталои ғояи онҳо шаванд ва дигарон аз имконоти доштаи террористону ифротгароён битарсанд. Баробари ин, ташвиқоти тарғиботи ақоиди террористӣ ё ифротӣ бештар мақсаднок ба истифодабарандагоне равона карда мешавад, ки дар мадди аввал аз ҷавонони руҳафтада, онҳое, ки мехоҳанд ҳарчи зудтар ба муваффақиятҳои зиёд ноил гарданд, иборат бошад [6].

Дастрасӣ ва оммавӣ будани Интернет имконият медиҳад, ки на танҳо шуури шахси алоҳида ё гурӯҳи одамон идора карда мешавад, ҳатто дар баъзе маврид қудрати геополитикии давлат – тафаккури миллӣ, фарҳанг ва ҳолати руҳию равонӣ ва маънавии мардумро низ тағйир додан имконпазир аст. Айни замон, ташкилотҳои террористию экстремистӣ Интернетро дар ҳама доираву минтақаҳо, ки дар раванди рушд қарор доранд, истифода бурда истодаанд. Роҳу усулҳои аз ҷониби чунин ташкилотҳо истифодашаванда доираи васеи ташвиқоти тарғибот, маблағгузорӣ, инчунин то андозае омода ва роҳандозӣ намудан ба фаъолияти террористиву экстремистиро дар бар мегирад.

Хавфи аз ҳама асосӣ ин таъсир расонидан ба ақлу шуури наврасону ҷавонон, дар шуури онҳо ҷойгир намудани тафаккури террористиву ифротгарой ва ба сафи ташкилотҳои террористиву ифротгаро ҷалб намудани онҳо мебошад [3, 5].

Интернет ба як муҳити истисморқунандае шабоҳат дорад, ки барои ба зерӣ таъсири манфии он наафтадан истифодабаранда бояд дониши мукаммали муоширати самаранок, донишани асосҳои ҳуқуқии иртиботи оммавӣ (хусусан дар иртибот бо санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди терроризм ва ифротгарой), инчунин маҳорати таҳлил намудани маълумотҳои дорои аломатҳои тундгаро ва ифротиро дошта бошад. Маълумотҳои хусусияти ифротгаро ва амали ифротгароидоштаро танҳо суд муайян мекунад, бо вучуди ин аломату нишонаҳои маълумотҳои хусусияти ифротгароидоштаро бояд фарқ кард ва аз онҳо бояд бархӯрдор буд.

Ташвиқоти тарғиботи ифротгарой дар фазои иттилоотӣ дар намуди таъсис додани сомонаҳои гуногуни хусусияти ифротгароидошта, дар шабакаҳои иҷтимоӣ ҷой додани саҳифаҳо, суратҳо ва наворҳои дорои маълумоти мушаххас оид ба фаъолияти ҳамин гуна ташкилотҳо, ба роҳ монда шудааст. Масалан, дар кишварҳои Осиёи Марказӣ якҷанд шабакаҳои иҷтимоӣ ба монанди “Однокласники”, “В контакте”, “Фейсбук”, “Твиттер” ва ғайра маъмул гаштаанд [7,191].

Дар натиҷа, аъзоёни ҳаракату гурӯҳҳои ифротгаро имконияти ташвиқоту тарғиботи идеологии худро дар сарчашмаҳои интернетӣ ба даст оварданд, ки миқдори шунавандагон аз даҳҳо то садҳо ҳазор расиданд. Ҳамин гуна сарчашмаҳои таъсиррасонанда ба шуури ҷавонон, ки аз тарафи давлат ва ҷомеа идоранашавандаанд, бо иқтидори ВАО-и расмӣ баробар карда шудааст. Бо истифода аз шуури номукаммали ҷавонон зери намуди “мубодилаи афкор” дар шабакаи Интернет ифротгароён метавонанд ташвиқот баранд, тарафдорони нави худро ба сохторҳои террористӣ ҷалб кунанд ва шумораи “ҳамақидаҳо”-и худро зиёд намоянд [7,192].

Ҳангоми дар шабакаҳои иҷтимоии интернет аз ҷониби гурӯҳҳо ва аъзоёни ҳаракатҳои тундгароён ва ифротгароён паҳн намудани ахбороти таблиғотӣ, наворҳо ва дигар маводи хусусияти экстремистӣ дошта, шабакаи мазкур аз тарафи мақомотҳои дахлдор баста мегардад. Бо вучуди ин, гурӯҳҳои тундгаро ва ифротӣ аз дигар усулу васоити техникӣ, барномаҳои компютерӣ, шабакаҳои дигари иҷтимоии интернет истифода намуда, барои расидан ба мақсади ғаразноки худ ба паҳн намудани маводи хусусияти ифротгароидошта машғул мебошанд.

Сомонаҳо, форумҳо ва чатҳои ифротгароён дар шабакаҳои иҷтимоӣ вазифаи пешрафти равобити идеяҳои ифротгароии ҷавонон ва барпо намудани алоқаи нахустинро бо ҷавонони гумроҳ иҷро мекунад. Дар оянда роҳбарони афкор самараро ба дастмадаро бо алоқаи ифротгароёнаи гурӯҳӣ тақдиму тақвият мебахшанд, ки ин раванд боиси зиёд намудани шумораи пайравон ва ҷонибдорони идеяҳои ифротгароӣ мегардад [7,193].

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ)” моддаи 3 (аз 8 декабри соли 2003, №69) баён шудааст, ки экстремизм (ифротгароӣ) амалест, ки аз ҷониби ифротгароён бо истифода аз ҳар гуна воситаҳо бо мақсади ноором сохтани амну субот, паҳн намудани афкори бадбинӣ, душманӣ, тафриқаандозии мазҳабӣ, миллатгароӣ, динӣ-наҷодӣ ва дигар амалҳои хатарнок барои ҷомеа мебошад [8].

Илова бар ин, дар давоми соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон як чанд санаду меъёрҳои ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд, ки махсус барои пешгирӣ ва мубориза бурдан бар зидди омилҳои террористӣ, тундагаро ва ифротгароӣ равона карда шудаанд, аз ҷумла: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди терроризм” аз 16 ноябри соли 1999, № 846, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 2 августи соли 2011, №762 “Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020”, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 2016, №776 ба тасвиб расидаанд, мебошанд.

Стратегияи мазкур самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти муқовимат ба экстремизм ва терроризм муайян намуда, вазифаҳои мақомоти давлатиро ҷиҳати аз байн бурдани омилҳои ба экстремизм ва терроризм мусоидаткунанда мушаххас менамояд. Назорати иҷроии Стратегияи миллии ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ вобаста ба иҷроии он ба Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шудааст [9].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавонон – қишри муҳими ҷомеа ва ояндаи миллати тоҷик ба шумор мераванд. Ҷавонон баробари дигар гуруҳҳои иҷтимоии ҷомеа вазифаи пурмасъул барои нигоҳдошт, рушд ва идомаи таъриху фарҳанг ва таҷдиди наслҳои ояндаи кишварро доранд.

Ҳукумати Тоҷикистон ҷавонро ҳамчун объекти асосии манфиатҳои миллии-давлатӣ инъикос карда, яке аз омилҳои муҳимтарини таъмини рушди ояндаи кишвар таҷассум менамояд. Инро намояндагону аъзоёни ташкилоту гурӯҳҳои ифротгароӣ хуб дарк намуда бо истифода аз шабакаҳои иҷтимоии интернет тавассути густариши ақидаҳои харобиовари ифротгароӣ ҷавонро ба сафи худ ҷалб намуда истодаанд.

Ба гурӯҳҳои террористӣ ва ифротӣ шомил шудани ҷавонон, ҷалби онҳо тариқи шабакаҳои иҷтимоии интернет имрӯз аз масъалаҳои мебошад, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст. Барои расидан ба ҳадафҳои ғаразноки худ гурӯҳҳои террористиву ифротгаро такя ба муҳити ҷавонон намуда аз камтаҷрибагиву осебпазирии онҳо истифода

бурда истодаанд. Бехтарин роҳи муҳофизат аз чалбкунӣ ба гурӯҳҳои экстремистӣ, огаҳӣ ва дарки ҳадафу усулҳои дар идеологияи харобкунандаи он мавҷудбуда мебошад.

Экстремизми наврасон ва ҷавонон - назар ва навъи рафтори ҷавонон мебошад, ки аз рӯйи принципи кувва, хушунат нисбати дигарон, то ба таҷовуз ва куштор асос ёфтааст. Ӯ адоват ба гуногунандешӣ (махсус нисбат ба ҳаракатҳои муайяни ҷавонон), инчунин хоҳиши бунёди ҷомеаи тоталитариро дар асоси тобеият пешниҳод менамояд [4].

Тибқи маълумотҳои расмӣ омӯрӣ дар Тоҷикистон миқдори истифодабарандагони шабакаи Интернет зиёда аз 3 млн. мебошанд. Аз ин нишондод тахмин 80-90 % - и истифодабарандагонро ҷавонон ташкил медиҳанд. Фаъолони гурӯҳҳои террористӣ ва ифротгаро нобоваста ба таҳдиди хатар ба ҳаёт аз дохил ва аз хориҷи кишвар барои ҷалби ҷавонон ба сафи гурӯҳҳои худ корҳои инфиродиро амалӣ менамоянд.

Имрӯзҳо аз таҳлили коршиносон бармеояд, ки баробари паҳншавии идеологияи тундгарой ва ифротгарой дар ҷомеаи муосир, муҳити динӣ бештар осебпазир гаштааст. Муҳолифати ақидавии дохилимазҳабӣ, ҷудошавии он ба қисматҳо, барангехтани кинаву адовати динӣ-наҷодӣ, нокифоя будани донишҳои динии аҳли ҷомеа, андешаҳои бегонапарастӣ ва раванди бошиддати ҷаҳонишавӣ падидаҳои мебошанд, ки имрӯз муҳити динӣ ба як муҳити тундгаро ва ифротгаро мубаддал гаштааст.

Халқи тоҷик ҳамчун як миллати соҳибмаърифат, дорои таъриху фарҳанги ғанӣ тавонист дар солҳои 90-уми асри гузашта садди роҳи парокандашавии миллати ватанбунёди хеш гардад ва таҷрибаи сулҳофаринии худро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ муаррифӣ намояд. Имрӯзҳо, ки ташвиқоту тарғиботи идеологияи террористиву экстремистӣ тариқи васоити ахбори омма, хусусан, бо воситаи шабакаҳои иҷтимоии Интернет аз ҷониби ташкилоту гурӯҳҳои террористиву тундгаро амалӣ шуда истодааст, моро водор месозад, ки насли ҷавони ҷомеаи имрӯзро дар рӯҳияи хештаншиносӣ, ватандӯстӣ, миллатпарастӣ, арҷ гузоштан ба арзишҳои миллӣ, ҳуқуқи инсон, дину оӣин ва риояи санаду меъёрҳои ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мубориза бар зидди терроризм ва ифротгарой тарбия намоем.

Дар самти татбиқи “Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат бо экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020” ба роҳ мондани тарзу усули муосири корҳои идеологӣ, дар самти муқовимат бо экстремизм ва терроризми иттилоотӣ тайёр намудани мутахассисони ҷавон, таҳким додани тадбирҳои пешгирикунандаи васоити ахбори омма дар ин самт, ташаккул додани корҳои фаҳмонидадеҳӣ оид ба таҳдиду хатарҳо ва оқибатҳои даҳшатноки терроризму экстремизми ҷомеа, зарур аст.

Чи тавре ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудаанд: “Татбиқи босамари сиёсати давлатии ҷавонон аз рӯзҳои нахустини соҳибистикл Олӣ дар меҳвари фаъолияти Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад. Аксарияти аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки онҳо давомдиҳандаи қору фаъолияти насли калонсол, нерӯи созанда ва иқтидори воқеии пешрафти ҷомеа, хулоса, ояндаи миллат ва давлат мебошанд”.

Аз ин лиҳоз, ҷавонон, ки ҳамчун нерӯи пуриқтидори пешбарандаи ҷомеа, ояндасози миллат ба ҳисоб мераванд, бояд хушёриву зиракии сиёсии худро аз даст надиханд ва фирефтаи гурӯҳҳои ифротгарову террористӣ нашаванд. Дар рушди соҳаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии миллати куҳанбунёди тоҷик фаъолони иштирок намоянд ва бо эҳсоси гарми ватандӯстӣ барои таъмини амну субот ва оромии Тоҷикистон ҷони худро дарег надоранд.

АДАБИЁТ

1. Анисимов С.В., Степанова Д.Н. Свобода доступа к информации и опасные реалии интернет-пространства, материалы молодежных форумов Приволжского и Южного федеральных округов. /Выбор молодежи - Интернет без терроризма/. Москва, 2013. стр.17-18.
2. Интернет и экстремизм. /Методическая литература по профилактике терроризма и экстремизма/ <http://dstu.ru/ob-universitete/profilaktika-terrorizma/metodicheskaja-literatura-po-profilaktike-terrorizma-i-ehkstremizma/internet-i-ehkstremizm/>
3. Министерство науки и высшего образования Российской Федерации. Профилактика экстремизма и террористического поведения молодежи в интернет-пространстве: /традиционные и инновационные формы/. Москва, 2013. с.154

4. Муҳаммадиева Ш., Мирзоева О. “Терроризм Терроризм ва экстремизм -зухуроти номатлуби замони муосир” Китобхонаи милии Тоҷикистон. Душанбе – 2016.
5. Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез”, 04.05.2018, ш. Душанбе.
6. Тарновская Н. Как действуют экстремисты и террористы в социальных сетях. /Газета Ставропольская правда/, 2017. http://www.stpravda.ru/20171128/kak_deystvuyut_eks-tremisty_i_terroristy_v_sotsialnyh_setyah_115030.html
7. Тулеев М.С. Некоторые аспекты использования Интернет-ресурсов для пропаганды терроризма и привлечения молодёжи к экстремистской идеологии в странах Центральной Азии., /Журнал/. Вестник КРСУ. том 17. №11.
8. Конуни ҚТ “Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм аз 8 декабри соли 2003, №69”.ш. Душанбе. <https://mvd.tj/index.php/tj/konun/92-onuni-umkhurii-toikiston-qdar-borai-muboriza-bar-ziddi-ekstremizm-ifrotgaroq>
9. Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://prokuratura.tj/news-tj/644-alasai-ayati-mushovara-dar-prokuraturai-general-37.html>

НАҚШИ ИНТЕРНЕТ ДАР ГУСТАРИШИ ИФРОТГАРОИИ ҶАВОНОН

Масъалаи таъсири Интернет ба шуур ва сулуки ҷавонон дар шароити ҷамъияти дигаргуншавандаи муосир бағоят актуалӣ ва амалан пурҳамият мебошад.

Шуури ҷавонон, ки дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дорад, дар назди анвои мухталифи таъсири иртиботӣ осебпазир буда, ҳамчун як «маҳзан»-и маълумот маҳсуб мегардад, ки аз ин гуруҳҳои зиддиҷимӣ, аз ҷумла террористону ифротҳо ба мақсадҳои ғаразнок ғаболона истифода мебаранд.

Мавриди тазаккур аст, ки Интернет абзори аз ҳама қавӣ ба шумор меравад, зеро тавассути он метавон ба хулки одам таъсири муфид расонида, ба самти зарурӣ равона кард. Бо боварии том метавон гуфт, ки Интернет имрӯзҳо ба як фазои озоди баёни фикру ақида табдил гаштааст, ки дар қисмати бештар назорати он аз ҷониби мақомоти дахлдор мушкул мебошад.

Ҳамин тарик, хулоса баровардан мумкин аст, ки истифодабарии Интернет дар ҷорабиниҳои мақсадноки сиёсӣ барои ба даст даровардани афкори ҷамъиятӣ ва барқарор намудани назорат аз болои шуури оммавӣ равона карда мешавад.

Калидвожаҳо: Интернет, ҷавонон, гуруҳҳои террористӣ, ифротгароӣ, тундагароӣ, ВАО (Васоити ахбори омма).
Дар бораи муаллиф: Салимов А.Х., ходими калони илмӣи шӯъбаи Шарқи Миёна ва Наздики ИОМДОА Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

РОЛЬ ИНТЕРНЕТА В ПРОПАГАНДЕ МОЛОДЁЖНОГО ЭКСТРЕМИЗМА

Вопрос воздействие Интернета на сознание и поведение молодежи в условиях современного трансформирующегося общества, является весьма актуальной и практически значимой.

Сознание молодежи, находящееся на стадии формирования, является уязвимым перед коммуникативным воздействием и считается своего рода «базой данных», которая активно используется антисоциальными элементами, в частности террористами и экстремистами в корыстных целях.

Следует отметить, что Интернет считается мощнейшим инструментом, посредством которого можно оказывать выгодное воздействие на характер человека, направлять его в выгодном направлении. С уверенностью можно сказать, что Интернет сегодня превратился в свободное пространство выражения мыслей и мнений, контроль за которым в большинстве случаев со стороны компетентных органов является очень сложным.

Таким образом, можно сделать вывод, что использование Интернета в целенаправленных политических целях направлено на получение общественного мнения и установления контроля за массовым сознанием.

Ключевые слова: Интернет, молодежь, террористические группировки, экстремизм, радикализм, СМИ (Средства массовой информации).

Об авторе: Салимов А.Х., старший научный сотрудник Института изучения проблем стран Азии и Европы АН РТ

THE ROLE OF THE INTERNET IN PROMOTING OF YOUTH EXTREMISM

The issue of the impact of the Internet on the consciousness and behavior of young people in a modern transforming society is very relevant and practically significant. The youth consciousness, which is at the formation stage, is vulnerable to communicative impact and is considered a kind of “database” that is actively uses by antisocial elements, particularly by terrorists and extremists for their sordid ambitions.

It should be noted that the Internet is considered as a powerful tool through which it is possible to exert a beneficial effect on the character of a person, to direct him in a favorable direction. We can say with confidence that now the Internet has become an available surface for the demonstration of thoughts and opinions, the control of which is very difficult by the competent authorities in most cases.

Thereby, we can make a conclusion that the use of the Internet for targeted political purposes is aimed at obtaining public opinion and setting control over the mass consciousness.

Keywords: Internet, youth, terroristic groups, extremism, radicalism, media.

Salimov A.KH., Senior Researcher, Institute of Asian and European studies Тел. 92 861 40 27 E-mail: salimov@osiyoavrupo.tj

ОМИЛҲОИ ШОМИЛШАВИ ЧАВОНОН БА ГУРҶҲОИ ТЕРРОРИСТИВУ ЭКСТРЕМИСТӢ

**Сулҳия САЛИМОВА,
ходими хурди Институти
омӯзиши масъалаҳои давлатҳои
Осиё ва Аврупои АИ ҚТ**

Тафаккури ифротӣ, гурӯҳҳои ифротгароии динҳо ва созмонҳои террористӣ ҳамчун хатари бузурги минтақавӣ ва ҷаҳонӣ имрӯз амният ва мавҷудияти аксар кишварҳои мусулмоннишинро зерӣ таҳдиди ҷиддӣ қарор додаанд. Таҳдиди ин зухуроти харобиовар акнун аз сатҳи миллӣ ва минтақавӣ фаротар рафта, хусусияти умумиҷаҳонӣ касб намудааст.

Раванди ба гурӯҳҳои ифротӣ пайвастанӣ ҷавонон дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон нишон медиҳад, ки насли нави ифротгароёни динӣ, хусусан, пайравони гурӯҳи террористии ба номи “Давлати исломӣ” роҳҳои наву пуртаъсири таблиғу ташвиқро дар байни ҷавонон ба роҳ мондаанд. Маҳз ҳамин равиши таблиғотии содаву таъсирнок ва истифодаи васеъ аз воситаҳои муосири иттилоотӣ, расонаҳои электронӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ яке аз омилҳои пайдо кардани ҷойгоҳи байналмилалӣ ин гурӯҳ ба ҳисоб меравад.

Мушкили асосии ҷавонони ноогоҳи кишварҳои мусулмоннишин он аст, ки онҳо аз идеологияи аслии ифротгароёни динӣ, бахусус, аз гурӯҳи террористии ба ном “Давлати исломӣ”, иттилоот надоранд ва аз ин ҷост, ки ба фиребу найранги онҳо дода мешаванд. Мувофиқи тафаккур ва таълимоти гурӯҳҳои ифротии динӣ ягон давлати мусулмоннишин бояд ҳамчун давлати мустақил вучуд надошта бошад. Тибқи назари онҳо, бояд ҳамаи ин давлатҳо маҷбуран ишғол ва ба таркиби “хилофати ягонаи исломӣ” дохил карда шуда, ҳамчун як ноҳияи “хилофат” бечуну чаро ба халифаи ягонаи онҳо итоат кунанд. Ҳамин тавр, ифротгароён ҳеҷ гуна давлати мустақил ва истиқлолияти давлатҳои мусулмоннишинро эътироф намекунанд, балки онҳоро дар таркиби “хилофат” дидан мехоҳанд.

Масалан, ҳаракати ифротгароёни “Ҳизб-ут-таҳрир” солҳост, ки дар оиннома ва варақаҳои таблиғотии худ ба таври расмӣ назарияи “бунёди хилофатии худ ба таври расмӣ назарияи” бунёди хилофати ягонаи исломӣ”-ро таблиғу ташвиқ менамояд, ки дар он давлатҳои мустақили минтақаи мо, аз ҷумла кишварҳои Осиёи Марказӣ, фақат ҳамчун ноҳияҳои хурди таркиби “хилофат” пешбинӣ шудаанд. Умуман, таъсиси “хилофат” ва маҷбуран ба он тобеъ кардани давлатҳои мустақили мусулмоннишин мақсади асосии оинномавии ҳизби ифротӣ ба ҳисоб меравад.

Созмони даҳшатангез ва ифротгароии “Давлати исломӣ” (ДИИШ) ҳаракати сиёсии хилофати исломии худро тартиб дода, онро дар расонаҳо ҳамаҷониба паҳн ва таблиғ мекунад. Агар ба он харита нигарем, хоҳем дид, ки ягон давлати мустақил вучуд надорад, тамоми минтақа ва давлатҳои мусулмоннишини ҷаҳон, аз ҷумла давлати мустақили мо, ҳамчун вилоят ва ноҳияи тобеи хилофат пешбинӣ шудаанд.

Яке аз хусусиятҳои асосии ифротии ҷараёни динӣ, хусусан гурӯҳҳои салафияи тақфирӣ, дар он аст, ки аз ҳар ҷиҳат ба миллатгароии ифротии арабӣ пайваст буда, араб буданро ҳамчун як имтиёз ва ифтихор ҳисоб мекунанд. Масалан, гурӯҳи “Давлати исломӣ” барои асоснок кардани ҳуқуқи халифаи мусулмонон шуданро доштани роҳбаршон

Абубакри Бағдодӣ, на салоҳияти илмӣ, ахлоқӣ ё сиёсии ӯ, балки, пеш аз ҳама, гӯё аз қавми араб ва аз аҳли қabilaи Қурайш будани гузаштагони дури ӯро далел овардааст.

Айни замон, пайравони ин ҳаракат идомадиҳандаи ҳамон баҳси таърихӣ "арабу аҷам" буда, ба нажоду фарҳанги ориёӣ ҳамчун ба душмани таърихӣ арабҳо нафрати бисёр амик доранд.

Дар замони муосир низ ин баҳс дар сатҳи гуногун идома дошта, зери шиорҳои миллӣ, мазҳабӣ ва гоҳо сиёсӣ геополитикӣ сурат мегирад. Омӯзиши муҳит ва рӯҳияи ифротгароӣ динӣ дар Ховари Миёна нишон медиҳад, ки онҳо нисбат ба мардуми ориёӣ ва ориётабор ҳамвора истилоҳҳои тақдиромезе чун "мачусон" ва ғайраро истифода намуда, номҳои ориёиро "номҳои мачусӣ" ва забони тоҷикӣ-форсиро "забони аҳли дузах" меноманд.

Яке аз хусусиятҳои асосии ақида ва таълимоти гурӯҳҳои навапайдои ифротии динӣ дар он аст, ки онҳо ба фарҳангу маърифат ва хусусан, ба тасаввуфу ирфон, назари шадидан манфӣ дошта, онро умуман эътироф намекунанд. Хусусан пешвоён ва назариясозони равияи салафияи тақдирӣ ҳамеша тасаввуфу ирфони исломӣ ва адабиёту осори ирфониро маҳкум намуда, дар бораи он ҳукмҳои қатъӣ худро эълон намудаанд. Аз назари онҳо, пайравӣ аз тасаввуф як навъи "бидъат" буда, изҳори ишқу муҳаббат ба Худо ва пайравӣ аз пирони тариқат, ки аз сутунҳои асосии назарияи тасаввуф мебошад, як навъ "ширк" дар ақидаю ибодати мусулмон ба ҳисоб меояд.

Ҳамин тавр, яке аз хусусиятҳои асосии ифротгароии мусири динӣ зиддият бо мардуми ориёнаҷод ва нафрат ба фарҳангу тамаддуни тоҷикӣ-форсӣ мебошад.

Чунончи, гурӯҳи ифротгарои "Толибон"-и Афғонистон баробари ба сари ҳокимият омадан (соли 1996), ба нобудсозии осори ҳунари, таърихӣ ва тамаддуни кишвар оғоз намуд. "Толибон" дастхатҳои чандҳазорсола, ёдгориҳои арзишманд ва осори гаронбаҳои таърихи аз марказҳои фарҳангӣ, донишгоҳҳо ва осорхонаҳои Афғонистон бурун кашида, чун "осори қуфру бидъат" бераҳмона нобуд сохтанд. Аз ҷумла, нобудсозии маъбади ҳиндуҳо дар Кобул ва бо тире тӯпу маводи тарканди пора кардани ёдгориҳои таърихӣ вилояти Бомӣ аз манфуртарин амалҳои зиддифарҳангӣ ва зиддитамаддунии "Толибон" ба ҳисоб меравад. Ҳол он, ки ёдгориҳои чандҳазорсолаи Балху Бомӣ дар замони подшоҳони гузаштаи исломии Афғонистон, аз ҷумла дар аҳди Сомониёну Ғазнавиёну Темуриён, барпой монданд ва уламои исломии ин сарзамин дар тӯли таърих ва хароб кардани онҳо қатъӣ намоидаанд, аммо "Толибон" бо тафаккури зиддитамаддунии худ корро аз харобсозии ёдгориҳои таърихӣ оғоз намуданд [1.135-14].

Гурӯҳҳои ифротгарои динӣ "Боко Ҳарам" ва "Ашшабоб", ки дар кишварҳои Нигерия, Сомалӣ ва ЛеОлӣ фаъолият доранд, соли 2011, пас аз ишғоли шаҳри таърихӣ Тумбакту, бузургтарин ганҷинаи китобҳо ва дастхатҳои нодир дар Африқоро оғозона хароб карда, бино ва китобҳои онро оташ заданд. Онҳо бо ин амали таҳрибкорона на танҳо дастхатҳои қадими бостонӣ, балки ҳазорон нусха китоби илмӣ даврони исломӣ ва санаду ҳуҷҷатҳои нодири таърихӣ ин кишварҳоро нобуд карданд.

Гурӯҳи ифротии "Давлати исломӣ" дар баъзе минтақаҳои Ироқ ва Сурия даҳшатноктарин амалҳои зиддифарҳангӣ ва зиддитамаддуниро ба номаш гузошт, ки барои ҳама маълум аст. Онҳо баробари ишғоли шаҳрҳо чун қabilaҳои ваҳшӣ вориди музейҳо шуда, ёдгориҳои ҳунариву фарҳангии бостониро бо табару зоғнулу арраҳои барқӣ шикастанд ва китобу мусаввараву нигораҳоро пора карданд. Хусусан, ҷанги ваҳшиёнаи ДИИШ бо фарҳангу таъриху тамаддуни башарӣ дар шаҳри бостонии Полмирои Сурия башариятро ба ҳайрат гузошт. Онҳо ин шаҳри таърихӣ чандҳазорсоларо, ки аз даврони Ошӯриён ҳифз мешуд, бо тамоми восита хароб карданд, бинову манораву ёдгориҳоро тарконданд.

Тавре, ки маълум шуд, яке аз муҳимтарин барномаҳои гурӯҳҳои ифротӣ аз байн бурдани Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Илова бар ин, онҳо ба сохти давлатдорӣ, тарзи зиндагӣ, арзишҳои миллӣ ва таърихӣ мо муқобил буда, нисбат ба онҳо нафрати беандоза доранд. Хулоса ба сари қудрат омадани онҳо маънои аз байн бурдани давлати мустақил, нобудии таъриху фарҳанг ва миллати моро дорад [2.164-187].

Албатта, дар бораи чинояти нав ба нави ин ба номи ”давлат” мо ҳар рӯз аз расонаҳо огоҳ мешавем. Аммо боз ҳам нафароне ҳастанд, ки аз ҷоҳилӣ, аз бедонишии динию дунявӣ ва фирефтаи шиорҳои авомфиребонаи онҳо ва ҳаммаслақонашон дар ҳар гӯшаи дунё мешаванд. Ба ҳар роҳи восита барои ”хизмат ба ислом” ба Сурияю Ироқ рафта, ба ин гурӯҳи чинояткор ҳамроҳ мешаванду беҳуда аз ҷони ҷавони худ маҳрум мегарданд. Ҳол он, ки чиноятҳои онҳо худ гувоҳанд, ки ин гурӯҳ ба ислом на хизмат, балки тӯҳмат мекунад ва гуфтаҳои ин дини покро ба шакли дигар ва ба манфиати худ тавзеҳу таҳриф менамоянд. Мутаассифона, фиребхӯрдагон аз кишварҳои собиқ Шӯравӣ ва кишвари мо ҳам буданд. Аммо ҳайратовараш ин ҷо чизи дигар аст. Чаро мо, мардуме, ки аллакай як бор чунин фоҷиаҳоро аз сар гузаронидем, боз дубора ба ин ҷоҳ меафтем? Бубинед, ки дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ дар дохили кишвари мо писар ба муқобили падар ва бародар зидди бародар силоҳ бардошта буданд. Раҳми Худованд омаду ба мо сарваре фиристод, ки садди роҳи ин хунрезии миллаткуш гардид.

Аммо дар солҳои истиқлолият низ ҳокимони ин ҷанг то дергоҳ дуд мекард ва натиҷаи ин воқеаҳои хунине, ки таҳти роҳбарии ”ҳимоягарони ислом” сурат гирифта буданд. Аммо онҳо зуд сари хешро ба бод доданд ва соқинони кишвар дубора нафаси сабук кашиданд. Ин ҳаводис маъноӣ онро дорад, ки мардум набояд хушбӯро аз даст диҳанд. Зеро онҳое, ки бо идеяҳои ”модаркушӣ” мусаллаҳанд, ҳанӯз кам нестанд. Ин тоифаро кӣ ва барои чӣ таҳрик медиҳад ва чаро ҳадафи онҳо маҳз мардуми диндор қарор мегиранд? Ба қисмати аввали ин савол танҳо як ҷавоб аст: барои мансаб! Яъне истифода аз хурофот ва ҷаҳолати мардуми камсаод онҳоро барои пиёда намудани ғаразҳои сиёсии худ истифода мебаранд. Ғаразҳои, ки агар рӯи об оянд, натиҷаашро мо аллакай дар кишварҳои арабӣ дида истодаем. Ба қисмати дуюми ин савол кайҳо олимону диншиносон ва мутахассисони рӯҳшинос ҷавоб гуфтаанд. Гурӯҳҳои чинояткору норозӣ барои ин меҳоянд аз онҳое, ки намоз хонанду ба гуфтаҳои Пайғомбари ӯ (с) гуфта мешавад, хеле ҳассосанд ва ҳаргиз таҳвирно нисбати дини худ таҳаммул надоранд. Муғризон бошанд аз ин суистифода мекунад.

Ҳоло зидди амалҳои давлати бо ном ”исломӣ”, ки аз ислом бӯ набурдааст, мардуми сайёра мубориза мебаранд. Зеро ин ”давлат” сабабгори дарбадари миллионҳо мардуми осоишта гардид, ҳазорон нафар кушта шуданд ва даҳҳо ёдгориҳои таърихӣ ҳазорсола хароб гардидаанд [3.5].

Пас чаро ҷавонони тоҷик низ ҷиҳодӣ мешаванд?

Асри XXI асри пешрафти технологияи муосир мебошад ва ба инсоният имконият фароҳам овардааст, ки дар дилҳо вақт ба компютер, Интернет ва телевизион дастрасӣ пайдо намояд, то ин, ки аз воқеаҳои рӯйдодҳои дохиливу хориҷӣ иттилоъ дошта бошад. Замоне як фард меҳоянд аз хабарҳои кишвари хеш ва ҷаҳон огоҳ шавад, ҳатман ба ин абзорҳои, ки номбар шуд ворид мешавад.

Чун кас рӯи саҳифаи ин абзорҳои амалҳои ваҳшиёнаи гурӯҳи ба ном ”Давлати исломии Ироқу Шом” ва ”Боқо Ҳарам”-ро мебинад, агар заррае имон ва хиради солим дошта бошад, дилаш реш-реш шуда, аз ҷашмонаш ашқи ғам ҷорӣ мешавад. Зеро баъди тамошои ин гуна сахнаҳои ваҳшоният, ки ин гурӯҳҳои худобехабаранд, ки одамонро зинда ба зинда сӯзонда, дар дигар ҳолатҳо сар аз тан ҷудо месозанд ва занону мӯйсафедону кӯдаконро бераҳмона ба қатл мерасонанд.

Маврид ба зикр аст, ки вақте мо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърихи гузаштаи хеш назар меафканем мебинем, ки чи гуна мо як таърихи кӯҳан ва фарҳанги ғание дорем. Инчунин, бузургоне дорем ба монанди Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Румӣ, Камол, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ва бисёри дигарон, ки бо панду андарзҳои ҳақимона хеш то ба имрӯз ба мо ҷавонони ин марзу буми Ватан ғизои маънавӣ мебахшанд ва моро бо ин андарзҳои гуҳарбори хеш ба сӯи роҳи рост, дӯстдоштани Ватан, эҳтироми бузургсолон ва эҳтиром намудани падару модар ва ғайраҳо раҳнаму месозад.

Аммо имрӯз боиси таассуф аст, ки бо вучуди ин гуна фарҳанги ғани доштан ва доро будани чунин бузургоне баъзе аз ҷавонони аз маънавийет дарафтаи кишвар тарки ватан намуда, ба андешаи худ гӯё ҷиҳод менамоянд, ба кишварҳои арабии Сурия, Ироқ ва Либия

рафта ба гурӯҳи террористии ДИИШ шомил мешаванд ва баъди шомил шудан ба қатлу ваҳшигарӣ даст мезананд, ки ин амали норавои онҳо имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ ва Ҳукумати кишварро ба ташвиш овардааст.

Аз нигоҳи ислом ҷиҳод ин куштани мардум нест. Оид ба ҷиҳод Расули Худо (с) дар як ҳадиси худ фармудаанд: "Ҷиҳод бар ҷаҳор қисм аст, амр ба некӣ, боз доштан аз бадӣ, ростӣ дар ҳангоми шикебой ва дурӣ аз гуноҳон". Хуб мебуд ҷавонони кишварамон, ки баъзешон аз сабаби фақри бедонишӣ ҷиҳодно дар ҷанг бо бародари мусалмони худ мебинанд, ана бо ҳамин ҳадиси Пайғамбарамон амал намуда, ҷиҳодно бо нафси хеш мекарданд, яъне рафторашон бад буд ё то ин замон андешаашон қач буд, худро ислоҳ менамуданд ва барои падару модари хеш ва Ватани азизамон хизмат мекарданд, ҳам дар дунё сарбаланд буданд ва ҳам дар охираат.

Ба боварии комил метавон гуфт, ки ҳеҷ як волидайнӣ шахсоне, ки ба шахрҳои дигар рафта ба гурӯҳҳои тундрав шомил мешаванд розӣ нестанд ва онҳо аз тарафи баъзе аз таблиғгарони ҳирфавӣ, ки оятҳо ва аҳодиси набавиро аз дидгоҳи худ маккорона тафсир менамоянд, шустушӯйи мағз шудаанд.

Дар мавриди ҷангҳои Сурия ва Ироқ рафта истодаанд, мехоҳам ёдовар шавам, ки ин ҷо дастаи сеюм аст, ки ин гурӯҳро, яъне аҳли суннӣ ва шиаро ба ҳам ҷанг андохтаанд ва албатта ин дасти сеюм душманони дохилӣ ва берунӣ ҳастанд, ки мехоҳанд мусулмонро бо дасти мусулмон ба қатл расонанд. Президенти кишварамон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар як баромадашон ба ҷавонони кишвар таъкид мекунад, ки хушёрӣ сиёсӣ ва зиракиро аз даст надиханд. Маҳз ин таъкидҳо барои он аст, ки ҷавонон гумроҳ нашуда ба ҳар як ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ ва гурӯҳҳои тундрав шомил нашаванд ва ҷони ҷавони худро ба хатар намонанд.

Маврид ба зикр аст, ки омили дигари гаравидани ҷавонони кишвар ба ин гурӯҳҳо ин офати ҷаҳл аст. Ҷаҳл дар инсон аз бедонишӣ пайдо мешавад. Инчониб бад-ин боварем, ки ин ҷавонон агар ин илмро хуб медонистанд ва ё лоақал якеашро хуб мефаҳмиданд ҳеҷ гоҳ ба чунин хатой роҳ наметонанд. Дар сурати илм доштан муддате бекор ҳам мемонданд ва ба чунин гурӯҳҳо намегаравиданд. Рӯзҳои вазнини худро ғанимат дониста, ба мутолиаи китоб ва корҳои пажӯҳишӣ машғул мешуданд. Ва гуфтанием, ки ҳар як инсон бо чунин принципи корӣ "ба ҳар як пастиҳои пешомад тоқат бояд кард, ки минбаъдааш беҳтарин хоҳад шуд" бояд амал карда бо вичдони пок қору фаъолият намояд.

Пас ба омилҳои хатарҳои терроризми байналмилалӣ назарҳо чунин аст:

Кӯшиши тақсимои нави ҷаҳон дар байни давлатҳои қудратманд ҳанӯз аз солҳои 90-ум садаи ХХ оғоз гардида буд ва ин раванд то имрӯз идома дошта, ҷаҳони муосирро ба як бухрони шадиди сиёсӣ иқтисодӣ табдил додааст, ки баъзан бо анҷом ёфтани террору ҷангҳои ҳунини қавмӣ ва динву мазҳабӣ сурат мегирад.

Ин падида дар ҷаҳони ислом дар шаклҳои тезу тунд сурат гирифта, на танҳо боиси вайрон шудани амну субот ва бавучудоии бухрони иқтисодӣ дар кишварҳои ҷаҳони сеюм шудааст, ҳамчунин ба вазъи иқтисодӣ иҷтимоӣ ва сиёсӣ ҷаҳони муосир таъсири бад мерасонад. Қудратҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба мақсади расидан ба ҳадафҳои сиёсӣ худ дар ҷаҳони ислом эътиқоди динии мардум ва он тафовутҳои, ки миёни фирқаи мазҳабҳои исломӣ вучуд дорад, суистифода менамоянд. Барои расидан ба ин ҳадаф бо дасти худ мусалмонони кишварҳои исломӣ бо роҳҳои мухталиф интишор медиҳанд ва барои чунин амал маблағҳои зиёд сарф мекунанд.

Ҷалби ҷавонон ба ДИИШ имрӯзҳо диққати хирадмандон, сиёсатмадорон ва умуман, ҷомеаи башариро ба худ ҷалб намуда, муҳаққиқон омилҳои гуногуни пешгирии ин вабои аср ҷустуҷӯ доранд.

Чи тавре, ки аз матбуоти даврӣ, саҳифаҳои сомонаҳои интернетӣ бармеояд, объекти таблиғгарон одамони синну соли гуногун буда, мақому мартаба ва вазъи иҷтимоӣашон низ дар як сатҳ қарор надорад.

Таблиқгарон аввалан, қурбонии эҳтимолиро омӯхта мушкилиҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маънавӣ ва мафкуравиро муайян менамоянд.

Баъдан ташвиққунандагон ба он мушкилиҳое, ки қурбонии эҳтимОлӣ дар ҳал намудани онҳо душворӣ мекашанд, фишор оварда, онҳоро аз будашон бештар нишон дода, сониян, "роҳи" ҳалли онҳоро тибқи хости муҳандисони равонии ДИИШ пешкаш менамоянд. Таблиғқунандагон ҳар як қурбониро санҷида, имкониятҳои онҳоро омӯхта, то кадом андоза муштариӣ нав метавонад барои амалҳои ҳабисонаи онҳо манфиатнок бошад "чаҳон"-ро ва баҳусус, "чаҳони ислом"-ро онҳо аз разолат, зулм, ситам бо барпо кардани ҳилофат начот хоҳанд дод, муайян менамоянд. Таблиғгарон баъд аз он, ки боварӣ ҳосил менамоянд, ки муштариёни онҳо аз диди рӯҳӣ ва равонӣ тайёр шудаанд, ба онҳо "имконияти беназир"-и воҳӯрӣ ба "шахсони муътабар"-ро иброз менамоянд. Тарғибгари асоси бо муштарӣ воҳӯрда, ба таърифу тавсиф, аз қабилӣ "мо истеъдодҳои туро мушоҳида кардем ва ба ҳулосае омадем, ки ба ту як супориши ниҳоят муҳим дар роҳи ҳақ воғузурем" мегӯяд. Чунин усулҳо дар ҳадамоти маҳсус барои ҷалби "агентҳо" (маъмурон) истифода бурда мешавад. Ҳатто, мафкураи "агент"-ҳои навро ба таъсири усулҳои гипнозиӣ рӯҳӣ ва равонӣ пурра шуста идеологияи зарурии хешро дар он ҷой медиханд.

Чунин тарҳҳои ҷалби ҷавонон ба ДИИШ вучуд доранд:

1. Созмон додани равияҳои мазҳабӣ. Аз нигоҳи коршиносон, аз ҷумла Абдуллоҳи Муҳаққиқ, яке аз омилҳои пайвастанӣ ҷавонони тоҷик ба ДИИШ, ин пеш аз ҳама "тарғиб ва ташвиқи идеологияи салафия дар Тоҷикистон мебошад" ва 17 сол пеш салафиҳо бо сарвариӣ Муҳаммад Раҳматулло тарғибу ташвиқ ин равияро ҷоннок карда, тафаккури нодурустро дар бораи исломи анъанавӣ дар байни ҷавонони мусалмони ҷумҳурӣ ба бор оварда, онҳоро ба роҳи сангарҳои ДИИШ равон карданд.

2. Омилӣ дигаре, ки боиси пайвастанӣ ҷавони тоҷик ба ДИИШ ин "бекорӣ ва бемаъсулияти падару модар дар тарбияи фарзандон" мебошад.

3. Муҳочирати корӣ омилӣ дигари пайвастанӣ ҷавонони тоҷик ба ДИИШ мебошад. Дар хориҷ аз кишвар эмиссарони ДИИШ ҷавононро, ки ҳоло ҷаҳонбинияшон ташаққул наёфтаанду дониши кофӣ аз бар накардаанд ва ё каму беш донишҳои динӣ доранд, ба доми фитнаи хеш мепечонанд.

4. Камдонишӣ ва надоштани ҷаҳонбинии ташаққулёфта. Шахсоне, ки донишҳои дурусти воқеӣ надоранд, зуд аз тарафи мубаллиғони ДИИШ ҷалб мешаванд. Зеро шахси нодонро мағзшӯйӣ намудан осонтар ва камхарҷтар мебошад. Чунин шахсон туъмаи осони мубаллиғони ДИИШ мегарданд.

5. Тавассути форум ва шабакаҳои интернетии иҷтимоӣ. Шабакаҳои иҷтимоӣ дар раванди демократикунонии ҷомеаи муосир нақши бориз доранд ва айни замон онҳо ҳамчун яроқи пурқуввати идеологӣ метавонад ба ин ё он гурӯҳ хизмат намояд. Мубаллиғони ДИИШ ин яроқи муосирро васеъ истифода бурда, сафҳои хешро аз ҳисоби муҳочирони меҳнатии Осиёи миёна пурра менамоянд.

6. Риторика, санъати суҳанварӣ омилӣ дигари таблиғи мубаллиғон. Яке аз роҳҳои дигари таъсиррасонӣ ба мафкураи нафарони ҷалб шаванда, ба тарзи густурда истифода намудан аз санъати риторика (суҳанварӣ) ба истилоҳ "амри маъруф ва наҳӣи мункар" ба ҳисоб меравад. Мубаллиғон қурбонӣ эҳтимолиро бо тафсири ба ҳадафҳои худ мутобиқкардашудаи оятҳои каломӣ худовандӣ ба ҳусус, "ҷиходи акбар", инчунин дӯрӯғпардозӣ ва тафсирхоеро аз қабилӣ қатли мусалмон дар саросари ҷаҳон, тухмату таҳқир нисбат ба сиёсатмадорони пайравони мазҳабҳои ҳуди дини ислом менамоянд, баҳлан карда, ҷавонро ба доми тазвири хеш мекашанд.

7. Ҷалодон. Мубаллиғон шахсонро мегӯянд, ки аз ҷиҳати рӯҳию равонӣ бемор мебошанд, ё ин ки афроди ҷинойтпешае, ки қатли инсон барои оҳи кайфият мебахшад ва онҳо бо супориши хоҷаҳояшон пайравони мазҳабҳои дигар ва адёни дигарро дар назди дастгоҳи наворбардорӣ ба қатл расонида, ба сомонаҳои иҷтимоӣ гузошта, ваҳшату даҳшатро ба дили бинандагон афканда бад-ин васила, шахсони сустиродаро ба тарафи хеш мекашанд.

8. Шиносой бо зебосанамҳои шабакавӣ. Тавассути шабакаҳои интернетӣ, аз қабилӣ mail.agent, odnoklasniki.ru, fesbook ва ғайраҳо, ки маъмулан сомонаҳои шиносшавӣ

мебошанд, духтарони соҳибчамол ҷавонони камтаҷрибаи тоҷикро ба доми "дурӯғини ишқу муҳаббат" афтонда, оқибат ба коми марг роҳсипорашон мекунанд.

9. Ҷалби духтарон ва занон ба сафи ДИИШ. Тарғиботи занону духтарони танҳоро бо ваъдаи хонадоршавӣ ва зиндагӣ дар мамолики пешрафтаю бихиштосо ба дом меафтонанд.

Ҳамин тавр, муболлиғони ДИИШ аз васоити гуногун истифода бурда, ҷавонҳои раҳгумзадаву камдонишро ба сафҳои аҳримани хеш қабул мекунанд ва онҳоро ба коми ҷаҳаннам мефиристанд. Зухури терроризм, экстремизм, сепартизм, ҷинояткорҳои муташаккил, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, яроқу аслиҳа, гаравгонгирии одамон ва хариду фурӯши онҳо бо мақсадҳои гуногун зарурати ҳамкории кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравиро ба вучуд оварад. Вале, ҳамкориҳо ба таври бояду шояд ба роҳ монда нашудаанд, зеро барои расидан ба ҳадаф заминаҳои ҳуқуқӣ ва ташкили ниҳодҳои махсус лозим аст. Ин масъала ба бештари кишварҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон, дахл дорад.

Масалан, дар ибтидои солҳои истиқлолияти кишвар ба гароиши ҷавонон ба гурӯҳҳои ифротӣ ва инкишофи ҷиноятҳои муташаккил омилҳои зерин мусоидат кардаанд:

1. Вазъи мураккаби сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистони тозаистиклол баъд аз пошхӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ.

2. Ҷанги шаҳравандӣ, ки дар натиҷаи он ҳокимияти марказӣ қариб 30 дарсади ҷумҳуриро назорат карда наметавонист.

3. Набудани заминаҳои муосири ҳуқуқӣ баъди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ.

4. Хушунатҳои маҳалӣ-этникии барои ба даст овардани ҳокимияти давлатӣ.

5. Сатҳи пасти маърифати ҳуқуқии аҳоли ва ғайра.

Дар шинохти таърихӣ ва ташаккули ватандӯстӣ дар муқобили бегонапарастӣ ва ифротгароии миллӣ асари бисёрчилдаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон "Тоҷикон дар оинаи таърих" нақши созанда дорад, ки ба забонҳои англисӣ, арабӣ, форсӣ ва ғайра тарҷума ва бо теъдоди зиёд нашр гардидааст.

Бояд гуфт, ки бехатарин мамлакат бехатарин ҳар як шаҳраванду узви оилаи он ва дар навбати худ, омилҳои муҳими фароҳам соختани самаранокии таълиму тарбия ва инкишофи наслҳои солими ояндасози ҷомеа аст.

Бинобар ин, омилҳои асосии пешрафти ҷомеаи ҷаҳонӣ сулҳу амният мебошад. **Аз ин рӯ:**

1. Пешгирии терроризм бояд дар сатҳи ақлонӣ, бо роҳи густариши таълимоти солими исломи суннатӣ дар муассисаҳои таълимӣ (муассисаҳои таълимии динӣ, кафедраҳои донишгоҳ, донишкадаҳо ва мактабҳо) ба роҳ монда шавад.

2. Ҷалби ҷомеаи шаҳравандӣ дар мубориза бо терроризми байналмиллалӣ, роҳандозии барномаҳои, ки гароиши ҷавонро ба гурӯҳҳои террористӣ пешгирӣ менамоянд, хеле зарур аст.

3. Барои пешгирии низоъ ва хотима гузоштан ба баҳсу талошҳои низоъбарангез ва ҳаракатҳои ифротгароӣ тавзеҳу бахшидани қорҳои фаҳмондадиҳӣ дар ҷомеаи муосир ҳоҳад буд.

4. Алайҳи терроризм ва экстремизм, пеш аз ҳама, дар сатҳи зехнӣ (ақлонӣ) муқовимат бояд кард, зеро сабаби асосии терроризми динӣ тангназарии ақлонӣ ва ҷаҳолат мебошад.

Мутаассифона, шабакаи ҷаҳонии интернет баъзан бо мақсади кибертерроризм (терроризми компютерӣ, интернетӣ) истифода мешавад, ки ҷораҳои пешгирии онро пурзӯр кардан лозим аст.

Дар раванди ҷаҳонишавӣ Тоҷикистон, низ дар қанор нест ва мубориза бар зидди терроризмро яке аз ҳадафҳои асосӣ қарор дода тадбирҳои зиёд меандешад.

Барои мубориза ва раҳой аз ин падидаи даҳшатбори ҷаҳонӣ моро зарур аст, то дар баробари нишон додани роҳҳои, ки онҳо барои ҷалби одамон истифода менамоянд, мардумро огоҳонем ва мушкилоти иҷтимоиву иқтисодиро дар сатҳи кишварҳои гуногуни ҷомеа сари вақт ҳал намоем [4/179-180].

АДАБИЁТ

1. Ҳасанов Ш. Қ. Худшиноси миллӣ ва худогоҳии ҷавонон. Душанбе "ЭР-граф" 2017. С.135-140.
2. Ш. Қ. Ҳасанов, Т.К. Назарзода, К.Қ. Азизов, С.М. Қодирзода, С.Т. Тоирзода. Терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии ислом. Душанбе "График". С.164-187.
3. Минбари халқ. 13 январи соли 2016, чоршанбе, №2 (2034). С.5
4. Ҳасанов Ш. Қ., Н.С. Бӯриев. Сиёсати давлатии ҷавонон. Душанбе. "ЭР-граф" 2012. С.179-180.

ОМИЛҲОИ ШОМИЛШАВИИ

ҶАВОНОН БА ГУРҶҲОИ ТЕРРОРИСТИВУ ЭКСТРЕМИСТӢ

Дар мақола яке аз масъалаҳои доғи рӯзи ҷомеаи ҷаҳонӣ-зарур шудани хатари ҳаракатҳои иртиҷоӣю ифротгароии динӣ барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, моҳият, хусусият ва ҳадафҳои ғаразноки сиёсии онҳо мавриди баррасӣ қарор дода шуда, сабабҳои объективӣю субъективӣю гаравидани ҷавонон, аз ҷумла ҷавонони тоҷик ба ин қабил ҳаракатҳо, шаклу воситаҳои, ки ин ҳаракатҳо дар қори ҷалби ҷавонон ба сафҳои худ истифода мебаранд, ҷораҳои зарурӣ, ки дар мубориза ба муқобили онҳо бояд андешида шаванд, ошкор карда шудаанд.

Калидвожаҳо: Терроризм, экстремизм, сабаб, ҷавонон, ифротгароӣ, таблиғот, дини ислом, ташвиқот, пешгири, даъват, ҷалб намудан.

Дар бораи муаллиф: Салимова Сулҳия Саймироновна ходими хурди Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои АИ ҚТ

ФАКТОРЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ МОЛОДЕШИ В

ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ И ЭКСТРЕМИСТКИЕ ГРУППЫ

В статье рассматривается одна из злободневных проблем мирового сообщества-усиление угрозы реакционных и фундаменталистских религиозных движений мировому сообществу, их сущность, особенность и корыстные политические цели, при этом раскрываются объективные и субъективные причины перехода молодежи в такие движения формы и средства, используемые этими движениями для привлечения молодежи в свои ряды, а также необходимые меры, которые надо предпринять в борьбе против них.

Ключевые слова: террористы, экстремизм, причина, молодежь, пропаганда, религиозный ислам, предупреждение, приглашение, привлечение

THE MAIN REASONS AND CAUSES THAT THE YOUTHS OF THE COUNTRY JOINING THE TERRORIST AND EXTREMIST GROUPS

The article is one of the main writings about today's issue of the globe. It focuses on peril of religious extremism and terrorism which are threatening all countries of the world. The writer shows the main reasons that our youths joining the extremist's groups. The article also elaborates how to prevent and avoid this group accordingly.

Keywords: terrorism, extremism, reason, the youth, extremist groups, promotion, religion, Islam, prevention, charm, draw.

About the author: Salimova Sulhiya Saimirkhonova- Junior Researcher at Institute of Asia and European Studies under Academy of Sciences Tajikistan, Phone: 987121957

ТАҚРИЗ

ПАЖҶҶИШГАРИ МУВАФФАҚИ ПАЙВАНДҶОИ АДАБӢ

Абдурашид Самадов. ШигардҶои тарҷума. – Душанбе, 2016. - 183; Абдурашид Самадов. Шарқ дар оинаи Ғарб.- Душанбе, 2019.-143.

Тарҷумаи бадеӣ ба унвони яке аз рукнҳои муҳими робитаҳои адабӣ барои пайвандҳои отифии аҳли башар, шинохт ва таъсири мутақобилаи адабиётҳо имконияти нодире фароҳам меорад. Дар айни ҳол тарҷумаи бадеӣ мактаби бузурги омӯзиши адабиёт, зеро шинохти ҳунари адабӣ, ошноӣ бо фарҳанги мардумӣ ва расму оинҳои халқҳои дигар, сабки нигориш ва бозёфтҳои бадеии як нобиғаи адабиёт барои ибтикорҳои тозаи даҳҳо адибони халқҳои мухталиф ангеаи меҳнад. Шояд ҳамин нуқта боис шуда бошад, ки адибони муваффақи мо дар радифи эҷод ва офаринандагӣ ба кори тарҷума ҳам даст задаанд ва фаъолияти тарҷумонии онҳо натиҷаҳои пурсамар ба бор овардааст. Мусаллам аст, ки устод Лоик намунаҳои ашъори Расул Ғамзатов, Михаил Светлов, Эдуардас Межелайтис, Евгений Евтушенко, Қайсин Қулиев, Станислав Куняев, Анна Ковусов, Йоганн Гёте, Пабло Неруда, Григорий Птитсин ва дигаронро ба забони тоҷикӣ тарҷума намудааст. Таваҷҷуҳи шоир Гулрухсорро ҳамчун тарҷумон ашъори Михаил Лермонтов, Леся Украинка, Файз Аҳмади Файз, Йордан Милев, Силва Капутикян, Габриэл Мистрал, Албер Камю, Олга Бергголтс ба худ кашидааст. Қозибҳои ҳунарии шоирони халқу миллатҳои мухталиф Гёте, Экзюпери, Байрон, Пушкин, Фёдор Тютчев, Анна Ахматова, Марина Светаева, Сергей Есенин, Александр Блок, Темур Зулфиқоров, Абай, ҳойқӯҳои шоирони ҷопонӣ барои Фарзона мактаби бузурги омӯзиши дунёи маънавии шоирони ҷаҳон будааст. Даҳҳо мисоли дигарро роҷеъ ба нақши тарҷума ва таъсири он ба коргоҳи адабии шоирон ва нависандагони тоҷик метавон баршумурд ва ба ҳамон як ҳулосае расид, ки ин адибон, аз як тараф, барои муаррифии адабиёти ҷаҳон хидмат кардаанд ва аз ҷониби дигар,

тавассути тарҷума барои рушду нумуи истеъдоди худ низ василае - гавҳари сухани нобу нотакроре пайдо намудаанд.

Муайян кардани бурду бохт ва хусну қубҳи тарҷумаҳо ба уҳдаи риштаи илмест бо номи тарҷумашиносӣ ва дар ин ришта донишмандони тоҷик М.Шакурӣ, Р.Ҷошим, Э.Муллоқандов, Ҳ. Аҳрорӣ, А.Давронов, Ҳ.Шодиқулов, З.Муллоҷонова, А.Абдуманнонов, А.Аминов, М.Нағзибекова чанде дигар низ пажӯҳишҳои анҷом додаанд. Аммо аз миёни ин ҷамъ имрӯз кам афроде дар қайди ҳаёт ҳастанд, бинобар ин мактаби замоне нерӯманди шинохти робитаи адабӣ, ки тарҷума низ бахше аз он аст ва дар ин мактаб ба ҷуз номбурдагон устодоне мисли Атахон Сайфуллоев, Шокир Мухтор, Валӣ Самад, Абдусаттор Нуралиев, Бароат Ҷочибоева ва чанди дигар хидматҳои шоиста ба ҷо овардаанд, мутаассифона, хеле заиф шудааст.

Бо вучуди ин, талошҳои барои рафъи камбудии ин соҳа мисли таъсиси шӯъбаи тарҷума дар назди Иттиҳодияи нависандагон, таъсиси шӯъбаҳои тарҷумонӣ дар макотиби олии кишвар, нашри маҷаллаи таҳассусии «Наврӯста» (маҷаллаи тарҷумонҳои ҷавон) дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни, маҷаллаҳои «Адаб», «Садои Шарқ», «Паёми Суғд», интишори тарҷумаи осори адибони ҷаҳон ва мақолоте марбут ба осори адибони ҷаҳон ва шарҳи ҳолу пайкори шарқшиносони мумтоз дар ин нашрияҳо иқдоми нек дар эҳёи мактаби тарҷума дар кишвари мост. Пайдоиши шеваҳои нави кори тарҷумонӣ, аз ҷумла батадриҷ даст кашидан аз тарҷумаи тарҷума ва рӯ овардан ба тарҷумаи бевосита аз забонҳои англисӣ, олмонӣ, ҷинӣ, фаронсавӣ, ҷопонӣ, арабӣ, урду ва ғайра аз дастовардҳои ин соҳа дар замони муосир дарак меҳнад.

Пайи ҳам интишор ёфтани ду китоби арзишманди номзади илмҳои филологӣ, устоди Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода Абдурашид Самадов «Шигардҳои тарҷума»

ва «Шарқ дар оинаи Ғарб» ҳам воқеан падидаи шодибахше дар адабиётшиносии муосир буда, ҳамин рисолат – шиноخت ва эҳёи мактаби тарҷумаро бар дӯш дорад. Дар меҳвари ин китобҳо масоили робитаҳои адабии Шарқу Ғарб, назария ва амалияи тарҷумаи бадеӣ, тарҷумашиносӣ, аҳвол ва мероси адабии шарқшиносони бузурги фарангӣ қарор гирифтаанд, ки бо диду назари хоси муаллиф ва пайгирӣ аз концепсияҳои илмӣ ин шоҳаи илм рӯи қор омадаанд.

Дар китоби аввал «Шигардҳои тарҷума», чунонки аз номаш ҳам пайдост, сухан аз тарзу равиш ва усулҳои тарҷума рафтааст ва муаллиф сабӣ намудааст, ки масоили назарии тарҷумаро дар иртибот бо қорҳои амалии мутарҷимон мавриди пажӯҳиш қарор диҳад. Абдурашид Самадов дар адабиётшиносии тоҷик яке аз беҳтарин муҳаққиқонест, ки ба омӯзиши назарияи тарҷума, равандҳо ва қонуниятҳои он, анвоъ ва усулҳои тарҷума ва концепсияҳои тарҷумашиносӣ машғул шуда, нуктаи назари донишмандони ватаниву хориҷӣ В.Виноградов, Н.Гарбовский, А.Фёдоров, З. Муллоҷонова, Брэн Харрис, Линн Виссон, Ҳ. Шодиқулов ва дигаронро оид ба назарияи умумии тарҷума, ки иборат аз таносуби қавонини тарҷума бо жанрҳои осори тарҷумавӣ, асосҳои назариявии байнизабонӣ, услубӣ, вежагиҳои тарҷумаи шифоҳию хаттӣ аст ва назарияи чузъии тарҷума, аз ҷумла вежагиҳои тарҷума, мутобиқат миёни воҳидҳои мушаххаси забонӣ, сабки инфиродии тарҷумонро тавзеҳ додааст. Нақди тарҷума ва усулҳои таълими тарҷумаву тарҷумашиносӣ низ аз мадди назари муаллиф дур намондаанд. Анвои тарҷума, бахусус тарҷумаи ҳамзамон ва пайдарпай, тарҷумаи таҳтуллафз ё ҳарф ба ҳарф, тарҷумаи озод ва ғайра, усулҳои тарҷумаи матн вобаста ба жанрҳои матни асл, аз қабилӣ матнҳои илмӣ, бадеӣ, техникӣ, публицистӣ, динӣ ва ғайра барои дарки шеваҳои қори мутарҷим имкон фароҳам меоранд. Пайдо кардани муодилҳои луғавӣ, тарҷумаи вожаҳои урфӣ (реалияҳои миллӣ ва маҳаллӣ), эҳтироз аз таҳрифи матни асл, мутобиқати рӯҳиву равонии матни асл ва тарҷума, ҳифзи мазмун ва саноеи бадеӣ ва ғайра аз

меъёрҳои асосии шиноخت ва баррасии фоёлияти тарҷумон аст, ки дар ҳамин замина муаллиф осори тарҷумашударо ба доираи таҳқиқ мекашад.

Ташаккул ва таҳаввули тарҷумашиносиро ба унвони равияи махсуси илмӣ ба нимаи дувуми садаи ХХ нисбат дода, А. Самадов бар он назар аст, ки мазҳ дар ҳамин давра адибон ва рӯзноманигорон «сари масъалаҳои мубраму хоси тарҷума, аз қабилӣ муодилнокӣ, эҳсоси амонатдорӣ дар баробари нусхаи асл, хелҳои озод, таҳтуллафзӣ ва сатр ба сатри тарҷума, ҳифз намудани чилваю тобишҳои миллӣ ҳангоми анҷом додани тарҷумаи бадеӣ, интиҳоби вожаҳои ифодакунандаи воқеияти зиндагӣ ва шеваи расонидани онҳо (ҳамчунин зарбулмасалу мақолҳо) андеша ронда, зимнан бо диду довари тозае масоилро баррасӣ мекарданд» («Шигардҳои тарҷума», с. 22).

«Шигардҳои тарҷума» ва «Шарқ дар оинаи Ғарб» аз назари мавзӯ ва мазмун идомаи ҳамдигаранд ва мақолоти ин ду китобро метавон ба панҷ бахш бахш ҷудо намуд:

Пеш аз ҳама инҳо мақолаҳои марбут ба назарияи тарҷума ва тарҷумашиносӣ ҳастанд аз қабилӣ «Бахшҳои тарҷумашиносӣ», «Шигардҳои тарҷума», «Тарҷумаи ҳамзамон ва ҳассосиятҳои рӯзгори кунунӣ», ки дар онҳо масоили умдаи тарҷума ба миён кашида шудаанд.

Дар бахши дигари мақолаҳо, ки ба тарҷумаҳои русии осори Рӯдакӣ ва «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ бахшида шудаанд, тарҷумаҳои мухталифи ашъори Рӯдакӣ, аз он ҷумла панҷ тарҷумаи ғазали «Бӯи ҷӯи Мулиён ояд ҳаме», бурду боҳти мутарҷимон, афзалияти тарҷумаи И.Селвинский, тарҷумаҳои «Шоҳнома» ва махсусан хадамоти Силсила Бону дар баргاردони ин шоҳасар дар мақолоти «Равзанаи илму адаби рус ва осори Рӯдакӣ», «Насими бӯи ҷӯи Мулиён» дар мулки тарҷума», «Соҷарӯшанҳои тарҷумаи рус ва «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ», «Усулҳои интиқоли вожаҳои урфӣ (бар мабнои тарҷумаи русии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ)» бо асноду далелҳои муътамад ва ҷолиб мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Таъсири файзбахши бузургони форсу тоҷик Фирдавсӣ, Ҳофиз, Саъдӣ, Низомӣ ба адабиёти Ғарб ва адабиёти рус яке аз чанбаҳои равобити адабӣ буда, муаллиф дар он бардошти адибони рус ва Аврупоро аз адабиёти мо ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Дар мақолаи «Татаббуи «Шоҳнома» дар адабиёти рус» сухан аз достони «Рустам ва Сухроб»-и В.А.Жуковский, дар мақолаи «Рӯёи шоирона ва воқеияти талхи зиндагӣ» перомунӣ манзумаи «Ҷихоз»-и Д.Кедрин, дар мақолаи «Низомӣ – илҳомбахши адиби рус» роҷеъ ба манзумаи «Хусрав ва Ширин»-и Г. Птитсин, дар мақолаи «Пока ты не один, Хафиз еще живет» бардошти шоирони Аврупо Гёте, Ҷ. Байрон, В.Скотт, В.Гюго ва шуарои рус А.Пушкин, А.Фет, В. Брюсов, Г.Иванов, «Пока ты не один, Хафиз еще живет», Н.Гумилев, О. Манделштам, М.Кузмин ва фаъолияти маҳфили «Северный Гафиз» дар Петербург таҳқиқ шудааст.

Бахше аз мақолот ба тарҷумаи осори адибони рус ба забони тоҷикӣ (форсӣ) ихтисос ёфтаанд. Чунончи дар мақолаи «Нубуғи шоирӣ ва фароянди тарҷума» тарҷумаи достони Г.Птицин аз ҷониби Лоик Шералӣ, дар мақолаи «Тарҷумаи бадеӣ – омили муҳими равобити адабӣ» дар бораи тарҷумаи ашъори М.Ю Лермонтов аз ҷониби Захро Муҳаммадӣ изҳори назар шудааст.

Яке аз бахшҳои муҳими мақолот ба аҳвол ва осори мубаллиғон, ноқидон ва мутарҷимони аврупоии адабиёти форсу тоҷик -донишманди бузурги англис Эдуард Браун, мавлавиҷаҷӯи мумтози олмонӣ Анна Мари Шиммел, адабиётшиноси бузурги англис Роналд Николсон, шоира ва муҳаққиқи номвари Фаронса Ноай Контесед, ховаршиносон ва мутарҷимони маъруфи англис Вилиям Ҷонс, Алиса Хансбергер, Артур Арберри, Гертруда Бел алоқа дорад. Ин мақолот дар маҷмӯаи «Шарқ дар оинаи Ғарб» ҷамъ оварда шуда, тарзи ҷогузори мавод ба он тартибест, ки зикр шуд. Шояд ба амри тасодуф бошад, ки

аз миёни нух ховаршинос ва мутарҷими маъруфи Ғарб, ки ба тартиби пайдарпай як марду як зан ҷой дода шудаанд ва дар ин радиф номи Силсила Бону низ афзуда шудааст, панҷ нафар бонуи муҳаққиқ муҳаббати беназири худро ба адабиёти форсу тоҷик нишон додаанд, ки ин ин нукта қобили таваҷҷуҳ аст. Яъне дар садаҳои XIX ва XX дар Аврупо дар радифи ховаршиносони номвар як гурӯҳи бузурги занон низ қарор доштанд.

Навоварии муаллиф дар ин мақолот дар он зухур карда, ки ӯ бо истифода аз маводи донишномаҳову кутуби соҳавӣ ва сарчашмаҳои бешумори шабақаҳои интернетӣ дилангезтарин ҳикоятро дар бораи корномаҳои илмӣ ва адабии ашхоси мазкур нақл карда, гоҳе намунаҳое аз таҷрибаҳои адабии онон низ ҷой додааст. Мисоли ин қавл муқаддимаи шоиронаи хонум Ноай Контесед ба тарҷумаи «Гулистон»-и Саъдӣ ба забони франсавӣ мебошад, ки муаллиф онро дар поёни мақолаи худ мулҳақ намудааст. Аз осори Гертруда Бел, ки дилбастаи осори Ҳофиз буд ва китоби тарҷумаҳои ӯ иборат аз 43 ғазали диловези лисонулғайб ба забони англисӣ соли 1897 аз ҷоп баромад, низ якҷанд намуна ба сифати шоҳид оварда шудааст, ки ба ин шева пешниҳод шудани мавод онро боз ҳам ҷолибтар ва муассир мекунад.

Дар маҷмӯъ пажӯҳишҳои Абдурашид Самадов аз муқолаи судманди фарҳангҳо паём расонида, мақом ва ҷойгоҳи адибон ва мутарҷимони тоҷикро дар тамаддуни умумибашарӣ ва таваҷҷуҳи донишмандони Ғарбро ба шоҳкориҳои адаби форсу тоҷик ба намоиш мегузорад. Китобҳои ин муҳаққиқи донишвар ҳосили ҷустуҷӯ ва бозёфтҳои тозаӣ ӯ дар заминаи омӯзиши равобити адабӣ ва тарҷумаи бадеӣ мебошад, ки армуғони шоистаест барои алоқамандони пайвандҳои адабӣ.

**Матлубаи Мирзоюнус,
Профессор**

РҶҶДОДИ ТОЗАЕ ДАР ҲИНДШИНОСИИ ТОҶИК

Маҳатма Гандӣ. Саргузашти ман. (Тачрибиёти ман дар роҳи кашфи ҳақиқат). Тарҷумои Масъуди Барзин, Баргардон ва сарсухани Шодимуҳаммад Суфизода. – Душанбе, “Эр-граф”, 2019

Соли чорӣ дар Ҳиндустон ва дар ҳамаи он мамлакатҳое, ки дӯстиву ҳамкориҳо бо ин кишвари афсонавӣ доранд, аз ҷумла дар Тоҷикистон 150 солагии пешвои мардуми Ҳинд, яке аз шахсиятҳои маъруфи асри XX Маҳатма Гандӣ (1869-1939) ҷашн гирифта шуд. Моҳандас Карамчанд Гандӣ 2 октябри соли 1869 дар Порбандар ном маҳаллае, ки дар роҷанишинии Гучорот воқеъ аст, таваллуд шудааст. Номи падараш Карамчанд Гандӣ ва номи модараш Пу-талибайи мебошад. Карамчандро маънӣ «тақдир», «қисмат» буда, Путалибайро маънӣ «хонуми зебо» мебошад. Ҳар ду ин ном аз дигар чунин номҳои ҳиндӣ ҳеҷ фарқе надоранд, вале соҳибони ин номҳо фарзандеро ба дунё оварданд, ки дар дигаргунсозии қисмати мардуми Ҳинд нақши муҳиме бозида, дар қалби миллионҳо ҳамватанонаш чун хоксор-тарин, наздиктарин ва ғамхортарин инсон ҷой гирифтааст. Карамчанд шаш фарзанд дошт ва фарзанди аз ҳама хурдӣ Моҳандас буд, ки падару модар ӯро ниҳоят дӯст медоштанд ва меҳрубонӣ карда «Мония» меғуфтанд. Порбандар – як бандаргоҳи оддӣ маҳз бо шарафи чунин фарзанди бузург, машҳур шуд ва ҳоло ғуфта наметавонем, ки мисли замони пешин як ғушаи номаълуму фаромӯшшуда аст. Дар тамоми таърихи Ҳиндустон барои марду-мони ин сарзамини бе баҳс дигар чунин шахсе набуд, ки бо бемисл хоксорӣ ва зин-дагии фақирона (Маҳатма Гандӣ пас аз марги худ ду ҷуфт кафшҳои оддӣ, айнак, асо, бистари хоб дар болои фарш ва як ға-рам китоб мерос мондаасту халос) соҳиби ин қадар эҳтироми беандоза шуда бошад.

Инҷо зарур аст, ки калимаи “маҳатма” дурусттараш “маҳаатма”-ро каме шарҳ диҳем, ҳарчанд барои мардуми ба Гандӣ ошно шинос бошад ҳам. Ин

калима аз ду қисм иборат аст. “Маҳа” маънои бузург ва “атма” маънои рӯхро дороад. Дар якҷоягӣ ҳамчун “Рӯҳи бузург” –ро ифода мекунанд. Ба Моҳандас ин номро шоири бузурги Ҳиндустон Равиндранатҳ Тҳакур (1861-1941), аввалин адиби Шарқ, ки сазовори ҷоизаи Нобелӣ шудааст, ҳамчун нишони эътирофбарои хизматҳои Гандӣ ба халқу ватанаш, додааст. Аслан “маҳатма” ин як навъ унвони баландэътибор, як навъ муроҷиати махсус ба ҳамагон ҳиндувоне мебошад, ки онҳо аз бисёр хушиҳои маъмулии зиндагӣ даст кашида, тамоми неру ва ҳастии худро бегаразона дар хизмат ба Худованд, ё пиёда намудани ягон ғояе сарф мекунанд.

Маҳатма Гандӣ мардумони Ҳиндустони мустамликавино ба муборизае даъват намуд, ки дар саҳифаҳои таърихи Ҳиндустон ва тамоми ҷаҳон бо номи “Муборизаи ғайризуварӣ” маълум аст. Вай бо ҷашмони худ мидид, ки чи тавр мустамликадорон сарватҳои бебаҳои Ҳиндустонро торҷ ва халқи тамадуни куҳандоштаи ӯро бераҳмона истисмор мекунанд. Ҳатто худӣ ӯро новобаста аз он, ки ҳуқуқшиноси дар Англия таълимгирифтаву соҳибмаълумотшуда буд, борҳо мисли ҳамаи ҳиндувони дигар инсонӣ дувумдараҷа ҳисобида, беиззат менамуданд. Ҳамаи инро дида вай ба ҳулосае омад, ки бояд Ҳиндустон хатман аз зулму истисмори аҷнабиёни ғоратгар пок ва озод карда шавад. Дар айни ҳол дар Ҳиндустон ҳазорҳо ватандӯстоне буданд, ки роҳҳои гуногуни муборизаро ҷустуҷӯ ва пешниҳод менамуданд. Гурӯҳҳои низ буданд, ки ба воситаи муборизаи яроқнок, бо роҳи аз байн бурдани ашхоси алоҳида, озодии Ҳиндустонро ба даст дароварданӣ мешуданд, хусусан ҷавонони ватандӯсти инқилобӣ. Вале Маҳатма Гандиро назар ба муборизаи озодихона дигар буд. Вай меҳост барои озодии Ҳиндустон як шахс ва ё гуруҳҳои ҷудоғона не, балки тамоми аҳолии Ҳиндустон талош кунад ва ин мубориза тавре сурат гирад, ки дар он ба хунрезӣ роҳ дода нашавад. Ин гуна муборизаи Маҳатма Гандӣ номи “Сатяграҳа”-ро гирифтааст, ки маънои аслиаш дар роҳи ниғадории ҳақиқат ва адолат қатъӣ будан мебошад. Дар даврони аввали ин навъ мубориза кам қасоне буданд, ки онро дурусту натиҷабархш меҳисобиданд ва

дастгирӣ менамуданд. Маҳатма Гандӣ бошад аз ин тарзи мубориза, яъне муборизаи ғайризуварӣ даст накашид ва оҳиста-оҳиста тавонист ҳаракатҳои мардумиро дар чорҷӯбаи сатяграҳа раҳбарӣ кунад ва то ғолиб омадан бирасонад. Муборизаи ғайризуварии Гандӣ мардumi Ҳиндро ба пирӯзӣ овард ва мустамликадорон маҷбур шуданд соли 1947 тарки Ҳиндустон кунанд. Аввалин сарвазири Ҳиндустони озод Чавохирлол Нехру 15 августи ҳамон сол истиқлолияти Ҳиндустро элон намуд, яъне талошҳои Гандӣ натиҷаи дилхоҳ доданд.

Маҳатма Гандӣ халқро ба пирӯзӣ оварда бошад ҳам, вай ҳеч гоҳ даъвои гирифтани ягон ҳел вазифа надошт ва бе ягон вазифаи олий ҳамчун маҳбубтарин шахс ва боиззаттарин пешво боқӣ монд. Бадбахтона, Маҳатма Гандӣ дар Ҳиндустонм озод як сол ҳам умр надид. 30 январӣ соли 1948 ҷавоне бо номи Натурам Готс ҳангоми яке аз вохӯриҳо бо мардум аз тапонча се тир ҳолӣ намуда, риштаи умри ин абармарди олами сиёсатро бурид.

Тавре дар оғоз ишора кардем, дар Тоҷикистон низ 150 солагии Маҳатма Гандӣ ҷашн гирифта шуд. Дар Академияи Илмҳои Ҷумҳурии нишастии илмие бахшида ба ин санаи бузург доир шуд. Дар рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо мақолаҳо оид ба зиндагӣ ва фаъолияти Маҳатма Гандӣ ҷоп шуданд. Боз яке аз муҳимтарин ҷорабинии ба ин ҷашн бахшида ин нашри китоби Маҳатма Гандӣ “Саргузашти ман” мебошад, ки бо кӯшиши доктори илмҳои филологӣ, директори китобхонаи илмии Академияи Илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Индира Гандӣ Шодимуҳаммад Сӯфизода аз тариқи нашриёти “Эр-граф” бо теъдоди 500 нусха бо дастгирии сафорати Ҳиндустон дар Тоҷикистон ба ҷоп расидааст, ки рӯнамоии он рӯзи 2 октябр дар маҷлисоҳои АИ ҶТ бо иштироки сафири Ҳиндустон дар Тоҷикистон ҷаноби Вираҷ Синҳ гузаронида шуд. Китоби “Саргузашти ман”, ки ба забони англисӣ “An autobiography: The story of my experiments with truth” ном дорад, ба забони форсӣ аз ҷониби Масъуди Барзин тарҷума шудааст. Сӯфизода ин китобро дар шакли “Саргузашти ман: таҷрибиёти ман дар кашфи ҳақиқат”, яъне бо ҳамон номи аслиаш нигоҳ дошта, тавре, ки худашон зикр кардаанд бо каме таҳрир ба тоҷикӣ баргардон кардааст. Дар оғози китоб сафири Ҳиндустон дар Тоҷикистон ҷаноби Вираҷ Синҳ ҷопи ин китобро ҷун эҳтироми хос ба Маҳатма Гандӣ ва мардumi Ҳинд гуфтааст: “Ҳиндустон ва

Тоҷикистон бо ҳам мушобихати зиёде доранд. таърихи мардумони ин сарзаминҳо аз арзишҳои умумибашарӣ ва инсондӯстӣ реша мегирад. Аксари адён ва афкори башарӣ дар домани сарзаминҳои Помирва Ҳимолой рустаанд. Эҳтирому эҳтимод ба шахсияти Маҳатма Гандӣ бо гузаштани нимпайкараи ӯ дар яке аз гулгаштҳои пойтахти Тоҷикистон зоҳир мешавад”.

Сӯфизода барои китоби “Саргузашти ман” зерӣ унвони “Растагории ҷовид дар беозорист” сарсухане навишта хонандаро ба шахсияти Маҳатма Гандӣ ва фаъолияти сиёсиаш ба таври фишурда ошно намудааст. Сӯфизода шахсияти Гандиро ниҳоят пурмаъно ва воқеъбинона ин тавр арзёбӣ кардааст: “Гандӣ шахсиятест фурутан, муаддаб, башардӯст ва қалбаш саршор аз муҳаббат ба тамоми мавҷудоти олам”. Бе баҳс, ин сарсухан барои таҳмин кардан, ки симо ва қору пайкори ин инсондӯсти асил чи гуна аст, бисёр арзишманд ва ба маврид аст.

“Саргузашти ман” иборат аз 5 қисм, 508 саҳифа, яке аз беҳтарин китоби Маҳатма Гандӣ ба шумор меравад, ки хондани он барои ҳама ниҳоят муҳим аст. Муҳим пеш аз ҳама барои он, ки хонанда ҳатман ягон ҷизи ҷолибе оид ба зиндагии Маҳатма Гандӣ аз забони худӣ ӯ мешунавад. Ҳатман ягон ҷизи муфид барои худ меёбад. Маълумоту мисолҳои ибратбахшро аз ҳар боби панҷ қисмати асар, ки дар маҷмӯъ 168-то мебошанд, ёфтани мумкин аст. Аз ҷумла дар боби 12-уми қисмати сеум, ки “Бозгашт ба Ҳинд” ном дорад суҳан дар бораи тӯҳфаҳои қиматбаҳое меравад, ки ҳангоми дар Африқои Ҷанубӣ зистау фаъолият кардани Маҳатма Гандӣ ба ӯ бо арзи ихлосу муҳаббат дода буданд. Гандӣ хоҳиш мекунад, ки ҳамаи онҳоро ба ниёзмандон бидиҳанд. Сабаби баргардондан ва бо худ ба Ҳинд наовардани тӯҳфаҳоро Гандӣ дар ҳамин боб ҷунин гуфтааст, ки моҳияти ибратбахш доштани он ҳеч гоҳ гум намешавад: “Қабл аз бозгашти соли 1899-ум тӯҳфае ба ман лутф шуда буд. Вале ин бор тӯҳфаи беш аз ҳадду васф олий буд. Ин тӯҳфаҳо аксаран зару сим буд, ки байни онҳо ҷавохир ва ҳатто алмос ҳам дида мешуд. Ман чӣ ҳақ доштам, ки ин ҳадяҳои қиматро бипазирам? Агар қабул мекардам, чӣ тавр вичдонам метавонист роҳат ва осуда бошад, ки вазифаи бузурги худ, яъне, хидмат ба ҷамоатро бидуни интизор ва ҳақи заҳмат анҷом медиҳам?... Ҷиддан бар ин ақида ҳастам: Касе, ки мехоҳад ба иҷтимоъ хидмат кунад ва ходими мардум бошад, набояд ҳадяе бипазирад”. Дар яке аз бобҳо (боби 7), ки

“Тачрибахое дар муолича бо об ва хок” ном дорад, хулосаи тачрибаи худро асос карда маслиҳат медиҳад, ки аз пеши табибон рафтани ва доруҳои қимат харида истифода кардан дида, тарзи камтар ва дурусту бо реча хӯрдани хӯрок саломатиро таъмин менамояд. Шояд ин таъкид сода ва маъмулӣ намояд, вале бояд гуфт, ки агар гапи сода мебуд, гумон аст, ки Гандӣ барои арз кардани он дар ин китб боби алохидаро ҷудо мекард. Ҳамин тариқ, бобҳои дигар ҳам бо ҳар навъ хабару далелҳо аз зиндагии ҳайратовар ва ибратбахши Маҳатма Гандӣ ҷазобияти хондани асарро афзоиш мебахшанд. Ва зиёда аз ин қимати ин асар боз дар он аст, ки мо пас аз мутолиа як бори дигар ба зиндагӣ ва муборизаи мардуми Ҳинд, дар мисоли фаъолияти пурмахсули як фарзанди нақуноми ӯ шиносӣ пайдо мекунем ва шояд он мешавад, ки хизматгори воқеии халқ, ватандӯсти иродаи фӯлодин дошта чи гуна инсон будасту чи гуна ба муҳаббату эҳтироми миллионҳо сазовор шудааст.

“Саргузашти ман” аз ҷумлаи бехтарин асарҳои Маҳатма Гандӣ мебошад, ки ҳам барои олимони шарқшинос, ҳам таърихшиносон ва ҳам барои ҳамаи онҳое, ки моҳияти “сатяграҳа” ва ҷараёни зиндагиву фаъолияти ин инсонӣ нотакрорро бештар доништан мехоҳанд хело муфид аст. Инчунин нашри тоҷикии ин асар боз як саҳифаи тозаест дар тақвияти муносибатҳои фарҳангии Тоҷикистону Ҳиндустон ва аҳамияти кори бо муваффақият ба анҷом расондаи Сӯфизода бебаҳс аст.

Баробари гуфтаҳои болоӣ инро низ бачоси таъкид кунем, ки ҳарчанд дар китоб баъзе шарҳҳо дар дохили матнҳо ва ё поварақҳо ҳастанд, лекин, онҳо кам ва кофӣ нестанд. Хуб мешуд, ки ин мавриди мусоидро истифода бурда, дар шакли замима шарҳе нисбат ба базе мафҳумҳо ба мисли “дхармашала”(1.Хона барои зоирон. 2. Ҷойе, ки барои камбағалон бепул ғизо медиҳанд) ва ғайра дода мешуд. Оид ба шахсони ҷудогона, ки дар таърихи сиёсату фарҳанги Ҳиндустон мақоми хос доранду дар Тоҷикистон онҳоро хуб намешинанд, каме маълумот додан, қорре мешуд хеле муфид. Бояд номи бобҳо дар аввали китоб, ё дар охири он чун мундариҷа бо нишон додани саҳифаҳои мутобиқ оварда мешуд, ки қори хонандаро барои ёфтани боби зарурӣ осон менамуд. Баъзе ғалатиҳо дар овардани номи одамони шинохта: Саручуну - дурусташ Сарочинӣ, Тогур -дурусташ Такур (дар тоҷикӣ ҳамчун Робиндранат Такур қабул шудааст, лекин дурусташ Равиндранат

Тхакур аст); номи шахрҳо: Пурбандар - дурусташ Порбандар; номи китоб: Бҳавадгито - дурусташ Бҳагавдгита) ва ғайра дида мешавад.

Барои дар арсаи байналмилалӣ чигуна мақом доштани Маҳатма Гандӣ дар охир боз лозим донистем, ки ин нуқтаро низ ёдовар шавем: 2 октябри соли 2007 дар кӯчаи Бухорои шаҳри Душанбе дар назди нимпайкараи Маҳатма Гандӣ қормандони сафоратхонаи Ҳиндустон дар Тоҷикистон бо сарвари сафири Ҳиндустон дар Тоҷикистон ҷаноби Амар Синх, сафирони дигар мамлакатҳо, намояндагони созмонҳои гуногуни ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, ҳиндшиносони Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон ва Институти ховаршиносии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бисёр дигар шахсони расмӣ мардумони оддӣ ҷамъ омада буданд. Ҳозирин даста-даста гулҳои рангорангу зеборо ба пояи нимпайкараи Маҳатма Гандӣ гузошта, дар ҳамин рӯзе, ки ин шахсияти бузурги таърихӣ ба дунё омадааст ба ӯ арзи эҳтиром менамуданд. (Ногуфта намонад, ки ин гулгузорӣ дар назди нимпайкараи Маҳатма Гандӣ ҳар сол дар рӯзи таваллуди ӯ сурат мегирад). Гузаронидани ёдбуди Маҳатма Гандӣ ҳамон сол чун солҳои пешин бошад ҳам, боз фарқе низ дошт, ки зикраш басо муҳим аст. Ҳамон сол ин рӯз чун «Рӯзи байналмилалӣ алайҳи зӯроварӣ» ҷашн гирифта шуд. Ин аз он сабаб, ки 15-уми июни соли 2007 Ассамблеяи генералии Созмони Милали Муттаҳид бо дастгирии 142 мамлақати ҷаҳон бо як овоз қорре қабул кард, ки мувофиқи он ҳар сол 2-юми октябр бояд ҳамчун «Рӯзи байналмилалӣ зидди зӯроварӣ» қайд карда шавад. Бо ҳамин қорор, чунин як созмони байналмилалӣ бонуфуз, ақидаҳои Маҳатма Гандиро нисбати бе зӯроварӣ зистану фаъолият карданро на танҳо барои наслҳои имрӯз, балки барои наслҳои оянда низ заруру маъқул донист.

**Ҳабибулло Раҷабов,
Доктори илмҳои филология**

ВЛИЯНИЕ АРАБСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ТВОРЧЕСТВО ДЖАЛАЛУДДИНА РУМИ

Зиёев Субхиддин Насриевич. Влияние арабской литературы на творчество Джалалуддина Руми. – Душанбе, 2019

Традиция арабо-таджикского двуязычия и взаимовлияние литературных жанров народов мусульманского Востока является одной из специфических особенностей средневековой литературы. Гедонизм доисламской арабской поэзии, Коран и сунна, а также огромный арсенал многотемных первоисточников превратили арабский язык в мощный потенциал для взаимообогащения литературных традиций. По поводу билингвизма следует отметить тот факт, что представители мусульманской культуры неарабского происхождения принимали самое активное участие в создании арабоязычной литературы, сочиняли свои поэтические и прозаические сочинения на этом языке вплоть до начала новейшей истории.

Книга Зиёева Субхиддина Насриевича, будучи посвященной исследованию влияния арабской литературы на творчество персидско-таджикских авторов на конкретном примере поэтических произведений Джалалуддина Руми, продолжает традиции данного направления в таджикском литературоведении. Актуальность темы представленной книги заключается в том, что автор исследует место арабского языка в литературной среде Малой Азии в XIII веке, определяет арабоязычных и двуязычных современников Мавлана в ракурсе формирования национальных литератур и сложных социально-политических ситуаций.

Настоящая книга в структурном отношении состоит из предисловия, трех глав, девяти параграфов, заключения и библиографии.

В предисловии книга определяется актуальность и степень изученности исследуемой темы, цели и задачи научной работы, а также обосновываются теоретические и методологические основы, источники и научно-практическая значимость исследования.

Первая глава книги – «Влияние арабского языка и арабской литературы на творчество персидско-таджикских поэтов XIII века» – состоит из 4 параграфов.

В первом параграфе этой главы книги описывает идейно-культурную ситуацию в Мавераннахре и Хорасане в условиях монгольского нашествия. На основе сведений исторических хроник и литературных антологий устанавливается положение арабского языка, степень его распространения и место в культурной жизни эпохи Мавлана. Значение данного раздела заключается в том, что впервые установлен сравнительно полный список представителей средневековой персидско-таджикской науки и литературы, нашедших убежище и признание в Малой Азии, согласно сведениям первоисточников и исследованиям отечественных и зарубежных авторов.

Во втором параграфе первой главы книги фокусирует внимание на установлении личности и числа арабоязычных и двуязычных современников Мавлана. Тем самым утверждается, что для большинства поэтов и писателей, ученых и философов арабский язык не был чужд и среди плеяды своих современников Джалалуддин Руми занимал особое место. Справедливо констатируется, что благодаря знанию иных языков и культур Мавлана смог наладить дружеские связи с целым рядом арабских, тюркских и индийских литераторов своего времени. Зиёев С. в этом разделе приводит ценные сведения об известных современниках Мавлана, таких как Са'ади Ширази, Садруддин Кунияви, Авхадуддин Кирмани, Хаджа Бекташ, Фахруддин Ираки, Наджмуддин Дая, Муайядуддин ал-Джанди, Кутбуддин Махмуд Ширази, Шейх Баба Маранди и упоминает, что их объединяли крепкие дружеские и творческие узы в некоторой степени посредством арабского языка.

Третий параграф первой главы книги посвящен проблеме использования арабского языка в литературном наследии Джала-

луддина Руми. Автор книги справедливо отмечает заслуги таджикских востоковедов – Т. Мардони, А. Абдусаттора, Н. Захиди и др. Говоря о значимости арабского языка в творчестве Мавлана, автор приходит к выводу, что его литературное наследие изобилует арабской лексикой, кораническими изречениями, хадисами, цитатами из стихов арабских поэтов, сюжетами, образами и мотивами арабской письменной литературы и устного творчества арабов. Рассуждения по данному вопросу опираются на огромное количество научно-исследовательских работ по наследию Мавлана. На основе анализа первоисточников выявляется два фактора влияния литературы и культуры арабов на творчество Мавлана – во первых, посредством исламских наук и во-вторых, путем изучения диванов арабских поэтов и арабского фольклора. Параграф построен на цитировании, переводе и анализе множества примеров из творчества поэта, которые еще раз подтверждают непревзойденный талант Мавлана.

В четвертом параграфе первой главы рассматривается влияние арабской поэзии на структурное формирование персидско-таджикских стихов Мавлана. Исследователь приводит сведения о первом жанре доисламской арабской поэзии – касыде, роли персидско-таджикских поэтов в ее совершенствовании, создании новых жанров, таких как месневи, таркиббанд, тарджи'банд, рубаи. Наряду с этим, отмечаются основные причины появления и развития жанра «мадх» в персидско-таджикской литературе под непосредственным воздействием арабской поэзии, особенности цитирования арабских бейтов в касыдах и газелях Мавлана а также о так называемых «пленительных рубаи», странствующих в арабском, таджикском и тюркском языках. Автор на конкретных примерах показывает ощутимое влияние стихов арабского поэта ал-Мутанабби и арабского фольклора на поэзию Мавлана, а также уместное цитирование аятов и хадисов в обогащении содержания персидско-таджикских стихов поэта.

Вторая глава книги – «Влияние арабской литературы на поэтические произведения Мавлана» – состоит из 3 параграфов.

В первом параграфе второй главы автор, конкретизируя разные аспекты влияния арабской литературы на творчество Мавлана, отдельно рассматривает особенности влияния Корана на персидско-таджикские и арабские стихи поэта. Называя Джалалуддина Руми одним из корифеев персидско-таджикской классической литературы, исследователь справедливо отмечает, что художественное наследие поэта переведено на многие языки народов мира и особенно акцентирует внимание на наличие целого ряда переводов «Месневи» на арабский язык.

Исследуя влияние Корана на содержание «Месневи», Зиёев С. определяют 5 форм цитирования аятов и выражений Корана конкретными примерами, и использованием символов и метафор подтверждает мнение многих исследователей о том, что в ходе сочинения «Месневи» Мавлана пользовался не только десятью а множеством аятов из различных сур Корана.

Второй параграф данной главы посвящен проблеме влияния хадисов Пророка ислама на поэзию Мавлана. Анализ цитирования хадисов в наследии поэта позволил автору заключить, что он иногда использует хадис на арабском языке, но в большинстве случаев приводит его смысловое значение. Автор также подробно рассматривает мнения разных ученых о количестве цитированных аятов и хадисов в «Месневи» и делает соответствующие выводы по данному вопросу.

В третьем параграфе второй главы автор книги анализирует тематические и содержательные особенности употребления арабских пословиц и поговорок в персидско-таджикской литературе средних веков, выявляя основные мотивы их использования в стихах Мавлана и раскрывая этот специфический художественный прием «ирсал ал-масал», то есть «ввод пословиц и поговорок». Нельзя не согласиться с заключением автора о том, что арабский язык еще удерживал свои позиции в литературном пространстве мусульманского Востока, ученые и писатели много черпали из сокровищницы фольклора арабов. На основе комплексного изучения этого вопроса устанавливается четыре вида пословиц и поговорок, употребленных Джалалудином Руми. Затрагивая

использование арабских пословиц, поговорок, мудрых мыслей, морально-этических сентенций, нравоучительных притч и прочего конкретными примерами, автор книги делает вывод о необходимости самостоятельного исследования данной проблематики в рамках отдельной работы.

В двух параграфах третьей главы, озаглавленной «Идейно-тематический и поэтический анализ арабских стихов Мавлана», Зиёев С. исследует стиль, манеру и тематические особенности арабизмов в стихах Мавлана, а также влияние этих художественных приемов в произведениях последующих персидско-таджикских авторов. На основе анализа содержания арабских стихов, автор делает вывод о том, что в стихах Мавлана слова и мысли гармоничны и соразмерны, а с точки зрения формы и способа рифмовки очень занимательны.

Затрагивая вопрос о метрике и художественных средств выразительности в арабских стихах Мавлана, автор дает краткую характеристику трактатам о теории поэзии в средневековой таджикско-персидской литературе, таких как «Тарджуман ал-балага» ар-Радуяни, «Хадаик ас-сихр фи дакаик аш-ши'р» Рашидуддина Ватвата и «ал-Му'джем фи маайир аш'ар ал-Аджам» Кайса Рази. На основе сопоставления ис-

пользования художественных средств и приемов в стихах Мавлана обнаруживается, что в поэтическом творчестве Джалалуддина Руми встречается большинство видов художественных средств.

Второй параграф этой главы свидетельствует, что поэтическая форма «муламаат» (стихи, написанные на двух языках), присуща в основном таджикско-персидской литературе, но из нее она проникла впоследствии в арабскую, а затем и в тюркскую литературу. Анализируя поэтическую метрику цитированных примеров данной поэтической формы, автор устанавливает принадлежность заимствованных бейтов средневековым арабским поэтам.

Результаты настоящей книги могут быть применены при составлении академической истории средневековой персидско-таджикской литературы или конкретного ее этапа, при разработке учебных курсов для факультетов таджикской, иранской и арабской филологии, при чтении спецкурсов по истории литератур зарубежного Востока в гуманитарных вузах.

**Файзулло Баротзода,
Директор Центра исламоведения
при Президенте Республики Таджикистан**

ҚОИДАҲОИ НАШРИ МАҚОЛАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОН

Маҷаллаи «Осиё ва Аврупо» нашрияти Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар маҷалла мақолаҳои тақризи ва ахбор дар бахши омӯзиши сиёсат, иқтисоди ҷаҳон, афкори иҷтимоӣ, забон, адабиёт, таърих, ҷунбишҳои динию идеологӣ ва сиёсӣ, низоъҳои минтақавӣ дар кишварҳои Осиё, Аврупо ва Америка ба таъби мерасанд. Маҷалла мақолаҳоро бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ пазируфта, ҳамроҳи мақолаи фишурдаи он низ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ талаб карда мешавад.

ТАЛАБОТИ ТАРТИБ ДОДАНИ ДАСТНАВИСҲО

Муаллиф дастнависро ба забонҳои тоҷикӣ ва ё русӣ пешниҳод мекунад. Фишурдаи мақолаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ бояд пешниҳод гардад, ки ҳаҷми он набояд аз 1 саҳифа беш бошад. Матни мақола бояд дар принтер бо ҳуруфи андозаи 14 дар як рӯяи қоғази сафеди андозаи стандартӣ (A4) ҷоп шуда, ҳар саҳифаи навишта бояд аз 28 сатр (бо шумули замима ва ҳошияҳо), зиёд набояд. Ҳошияҳои дастнавис: аз боло ва поён – 2,5 см, аз чап ва рост – 3 см. Андозаи фосилаи байни сатрҳо – 0,5 см.

Ба дастнависҳо замима мегарданд:

а) маълумот роҷеъ ба муаллиф (ном, номи падар, номи хонаводагӣ, дараҷаи илмӣ, унвон, ҷои кор, вазифа, нишонии ҷои зист, шохис (индекс)-и шуъбаи почта, шумораҳои телефони хона ва кор, нишонии почтаи электронӣ (агар мавҷуд бошад);

б) Мақола дар компютер ҷоп шуда, ҳамроҳ бо нусхаи электронӣ пешниҳод мешавад, ки дар он маводди муаллиф ба сурати парванда дар вожапардозии Word анҷом шудааст; агар ҳуруфи лотинӣ ё дигар аломатҳои истифода шуда бошад, бояд онҳо бо нишондоди номашон ирсол гарданд.

Ҳади ниҳони дастнавис:

мақола – то 14 саҳифа, фишурдаи мақола - 1 саҳифа;

тақризи – то 6 саҳифа;

китобиёт – то 4 саҳифа;

ахбор ва рӯйдодҳои илмӣ – то 5 саҳифа.

Сарлавҳаи мақола бо ҳарфҳои хурд ва аз матн бо фосилаи се сатр ҷудо карда мешавад. Иқтибосҳо бо сарчашма дақиқ муқоиса карда шуда, дар охири саҳифа асли онҳо аз ҷониби муаллиф оварда мешаванд.

Феҳристи манобеъ дар охири мақола (бо тартиби алифбо – нахуст ба хатти кириллӣ, сипас бо дигар забонҳои хориҷӣ оварда мешавад; осори як муаллиф дар тартиби хронологӣ дарҷ мешавад) бо шуморагузорӣ ва нишон додани маълумоти зайл оварда мешавад:

а) барои китобҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи асар, шаҳр ва соли нашр, теъдоди умумии саҳифаҳо мисли:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, 563 с.

Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018, 375 с.

б) барои мақолаҳо – ному насаби муаллиф, номи пурраи мақола, номи маҷмӯаи мақолаҳо, китоб, рӯзнома, макони нашр, шаҳр (барои китоб), сол ва шумораи рӯзнома, маҷалла, мисли:

Мирзоев Н. Ҷойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018 № 4, с. 112-116

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Ҷалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018, с. 70-78

Дар дохили матн истинод ба манбаъ дар дохили қавси мураббаъ дода шуда, аз ҳам тавассути вергул ҷудо карда мешавад, мисол: [1, 75]; шумораи саҳифаҳои иқтибос бо воситаи вергул ё тире нишон дода мешавад, мисол: [2, 72-80].

Дар мақола аз тарафи муаллиф ё муаллифон бояд имзо гузошта шавад.

Дастнавис бояд бодикқат хонда шуда, бидуни ғалат пешниҳод гардад.

Дастнависҳое, ки бидуни риояи талаботи мазкур таҳия шудаанд, баррасӣ намешаванд.

Ҳайати таҳририя дар ҳолатҳои зарурӣ ҳуқуқ дорад мақоларо кӯтоҳ, таҳриру ислоҳ кунад ва ё ба муаллифон чихати ислоҳ баргардонад. Муаллифон пас аз саҳифабандии мақола онро хонда ризоияти худро барои чоп ба таври хаттӣ тасдиқ мекунанд.

Масъулияти ақида ва муҳтавои мақолаҳо бар дӯши муаллифони онҳост.

Нишонии мо: шаҳри Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ-33, Институти омӯзиши масъалаҳои давлатҳои Осиё ва Аврупои Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, хучраи 13, идораи маҷаллаи «Осиё ва Аврупо», тел.: (+992 37) 2210572.

Сомонаи мо: www.osiyoavrupo.tj;

E-mail: info@osiyoavrupo.tj

ПРАВИЛА ПУБЛИКАЦИИ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «Азия и Европа» издается Институтом изучения вопросов Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан. В журнале публикуются статьи, сообщения, рецензии, информационные материалы по омӯзиши сиёсат, иқтисоди ҷаҳон, афкори иҷтимоӣ, забон, адабиёт, таърих, ҷунбишҳои динию идеологӣ ва сиёсӣ, низоъҳои минтақавӣ дар кишварҳои Осиё, Аврупо ва Америка. Журнал выходит на таджикском, русском и английском языках. Статьи сопровождаются резюме на таджикском, русском и английском языках.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

Автор представляет рукопись на таджикском или русском языке. Резюме к статье должно быть представлено на таджикском, русском и английском языках, объем которого не должен превышать 1 страницы.

Текст должен быть отпечатан на принтере - размер шрифта 14 - с одной стороны белого листа бумаги стандартного формата (А4). На странице рукописи должно быть не более 28 строк, отпечатанных через два интервала (это относится также к примечаниям и сноскам). Поля рукописи: верхнее и нижнее - 2,5 см, левое и правое - 3 см. Размер абзацного отступа - 0,5 см.

К рукописи прилагаются:

а) сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, ученая степень, звание, место работы, должность, домашний адрес, индекс почтового отделения, номера служебного и домашнего телефонов, при наличии - адрес электронной почты);

б) статья должна быть отпечатана на компьютере и представлена редакции одновременно с CD, содержащей файл авторского материала, выполненного в текстовом редакторе Word; шрифты, если таковые использовались для латинских или иных символов, ОСИЁ АВРУПО ва №1, 2019

-158-

с указанием их названия.

Предельный объем рукописей:

- *статья - 16 страниц, резюме - 1 страница;*
- *сообщение - 8 страниц, резюме - 0,5 страницы;*
- *рецензия - 4 страницы;*
- *хроника научной жизни - 4 страниц.*

Заглавие статьи печатается строчными буквами и отбивается тремя интервалами снизу от текста.

Цитаты тщательно сверяются с первоисточником и визируются автором на оборотной стороне страницы.

Литература, на которую даются ссылки в тексте, приводится в конце статьи (в алфавитном порядке – сначала на кириллице, затем на иностранных языках; произведения одного автора даются в хронологическом порядке, начиная с более ранних), с нумерацией и указанием следующих выходных данных:

а) для книг - фамилия, инициалы автора, полное название книги, город и год издания,

общая число страниц например:

Муллоаҳмадов М. Осори эроншиносӣ, ҷ.1, Душанбе: Дониш, 2018, 563 с.

Мардонӣ Т. Слово об Абуали ибн Сина. Исследования и переводы, Душанбе: Дониш, 2018, 375 с.

б) для статей - фамилия, инициалы автора, полное название статьи, название сборника, книги, газеты, журнала, где опубликована статья, город (для книг), год и номер газеты, журнала, например:

Мирзоев Н. Ҷойгоҳи Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон // «Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» 2018 № 4, с. 112-116

Раҷабов Ҳ. Тасвири бархӯрдҳои мазҳабӣ дар ҳикояи Иброҳим Ҷалис “Ғуломи озод” // Илм ва ҷомеа”, № 2 (10), 2018, с. 70-78

Ссылки на литературу в тексте даются в квадратных скобках через запятой, например: [3, 272]; при цитировании указываются страницы через запятую или тире, например: [4, 272-280].

Статьи должны быть обязательно подписаны автором, а при наличии нескольких авторов - всеми соавторами.

Рукопись должна быть тщательно вычитана и сдана без опечаток. Рукописи, оформленные без соблюдения указанных требований, не рассматриваются.

Редакционная коллегия оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергать их редакционной правке и отсылать авторам на доработку. Авторы читают готовую верстку статьи и в письменном виде подтверждают свое согласие на публикацию. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат, и данных несут авторы опубликованных материалов.

Адрес: г. Душанбе, ул. Рудаки-33, Институт изучения проблем стран Азии и Европы Академии наук Республики Таджикистан, каб., 13 редакция журнала «Азия и Европа», Тел.: (+992 37 2 21 03 31) Наш веб-сайт: www.osiyoavrupo.tj; E-mail: info@osiyoavrupo.tj

МУНДАРИҶА

ФАЛСАФА ВА СИЁСАТ

Турсон А. Бӯхрони экологӣ ва даъватҳои бунёдии тамаддуни муосир дар пасманзари фармудаҳои экологияи маънавӣ	3
Ниёзӣ Ё. Б. Назарҳои мухталиф дар фаҳмиши мафҳуми Исломи сиёсӣ ва шинохти муътадил ва ифротии Ислам	21

МУНОСИБАТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Мирзоев Н.М. Тоҷикистон дар низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ	28
Ниёзӣ Ё. Б. Оймаҳмадов М. Иттиҳоди давлатҳои мустақил ҳамчун созиши ҳамгироии минтақавӣ дар татбиқи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон	34
Турсон А. Тафаккури глобалӣ: ормони фалсафӣ ва воқеияти геополитикӣ	39
Воҳидова С. Ширинҷонова М.И. Инкишофи муносибатҳои ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври Истиқлолият	44
Раҳмонзода А.Ш. Таҳлили концепсияҳои асосии назариявии низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ	50
Турсунов Т. Х. Турсунова Н.Р. Тоҷикистон-Покистон: Рушди равоҷоти дипломатӣ (с.1992-2003)	54
Холназаров Н. М. Муносиботи эрон ва Исроил: Дурномаи ҳамкориҳо ва рақобатҳо	60
Турсунов Т. Х. Тоҷикистон-Покистон: Ҳамкориҳо дар самти энергетика (1992-2010 с.)	67

ФАРҶАНГ ВА АДАБИЁТ

Муллоаҳмад М. Назари Ҷавохирлол Нехру ба таърихи фарҳанги тоҷик	76
Ҳочамуродов О. Талошҳо перомунӣ тағйироти хат дар Эронӣ солҳои 20-30 -юми қарни ХХ	80
Мардонӣ Т.Н. Аксисадои ҳикояи А.П. Чехов «Ионыч» дар новеллаи нависандаи мисрӣ М. Маҳмуд «Карьера доктори Фануса»	85
Ҳайзер А. Маълумоти нахстини биографӣ дар бораи Мавлоно ва тарҷумаи осори ӯ дар кишварҳои олмонизабон	91
Ваҳобова Н. Ашъори ба Инқилоби Савр бахшидаи Асадулло Ҳабиб	94
Зиёев С., Одинаев А. Сухане чанд оиди зарбулмасалу мақолҳои арабӣ дар шеърӣ Мавлоноӣ Балхӣ	102

ҲУҚУҚ ВА ҶОМЕАШИНОСӢ

Назарзода Н.Ҷ. Шомилшавии ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротгаро – масоили доғи рӯз	108
Мирзоев Н. Санади сарнавиштасози миллат	113
Салимов А.Х., Нақши интернет дар густариши ифротгароии ҷавонон	118
Салимова С. С. Омилҳои шомилшавии ҷавонон ба гурӯҳҳои террористиву экстремистӣ ...	123

ТАҚРИЗ

Мирзоюнус М. Пажӯҳишгари муваффақи пайвандҳои адабӣ	130
Раҷабов Ҳ. Рӯйдодӣ тозае дар ҳиндшиносии тоҷик	133
Баротзода Ф. Таъсири адабиёти араб ба эҷодиёти Ҷалолиддини Румӣ	136

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ И ПОЛИТОЛОГИЯ

Турсон А. Экологический кризис и вызовы цивилизации в свете императивов духовной экологии	3
Ниязи Ё.Б. Концепция политического Ислама	21

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНАШЕНИЯ

Мирзоев Н. Таджикистан в новой системе международных отношений	28
Ниязи Ё. Б., Оймахмадов М. Роль Содружество Независимых Государств в внешней политике Республики Таджикистан	34
Турсон А. Глобальное мышление: философские грёзы и геополитические реалии	39
Вахидова С., Ширинджанова М.И. Развитие взаимоотношений Таджикистана и США в годы Независимости	44
Рахмонзода А. Ш. Анализ основных теоретических концепций современной системы международных отношений	50
Турсунов Т. Х. Таджикистан-Пакистан: развитие дипломатических отношений (1992-2003 гг.)	54
Холназаров Н. М. Ирано-израильские отношения: перспективы сотрудничества и противостояния	60
Турсунов Т. Х. Таджикистан и Пакистан: сотрудничество в сфере энергетики	67

КУЛЬТУРА И ЛИТЕРАТУРА

Муллоахмад М. Взгляды Джавахарлала Неру о таджикской истории и культуре	76
Ходжамуродов О. Изменение письменности в Иране в 20-30 гг. XX века	80
Мардони Т.Н. Отзвуки рассказа А.П. Чехова «Ионыч» в новелле египетского писателя М. Махмуда «Карьера доктора Фануса»	85
Хайзер А. Первоначальные биографические сведения о Мавлоно и переводы его поэзии в германоязычных странах	91
Вахобова Н. Стихи Асадулла Хабиба, посвященные саурской революции	94
Зиёев С. Н., Одинаев А. С. Несколько слов об арабских пословицах и оговорках в стихотворении Мавлана Балхи	102

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Назарзода Н.Д. Вступления молодежи в ряды радикальных экстремистских организаций и течений: жаркая проблема дня	108
Мирзоев Н. Судьбоносный акт нации	113
Салимов А.Х. Роль интернета в пропаганде молодёжного экстремизма	118
Салимова С. С. Факторы привлечения молодежи в террористические и экстремистские группы	123

РЕЦЕНЗИЯ

Мирзоюнус М. Успешный исследователь литературных связи	130
Раҷабов Ҳ. Новое явление в таджикской индологии	133
Баротзода Ф. Влияние арабской литературы на творчество Джалалуддина Руми	136

CONTENTS

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Turson A. Ecological crisis and challenges of civilization in the light of imperatives of spiritual ecology	3
Niyazi Y.B. Political concept of Islam	21

INTERNATIONAL RELATIONS

Mirzoev N. Tajikistan's role in new system of the international relation	28
Niyazi Y.B. Oymamadov M. Role of the Commonwealth of Independent States in the foreign policy of the Republic of Tajikistan	34
Turson A. Global thinking: philosophical dreams and geopolitical realities	39
Vahidova S. Shirindzhanova M. The development of relations between Tajikistan and the United States in the years of independence	44
Rahmonzoda A. Sh. Analysis of the main theoretical concepts of the modern system of international relations	50
Tursunov T. Tursunova N. Tajikistan-Pakistan: developing diplomatic relations (1992-2003) ..	54
Kholnazarov N. Iran-Israel relations: cooperation and confrontation	60
Tursunov T. Tajikistan and Pakistan: cooperation in the field of energy	67

CULTURE AND LITERATURE

Mulloahmad M. Views of Javaharlal Neru about tajik history and culture	76
Khojamurodov O. Attempts change of writing in Iran in the 20-30-s of the XX century	80
Mardoni T. N. Echoes of the story of A.P. Chekhov "Ionych" in the novel by the Egyptian writer M. Mahmoud "Career of Dr. Fanus"	85
Haizer A. Rudimentary Biography of Mawlono Rumi and his translated poems in German speaking states	91
Vahhobova N. Poems of Asadullah Habib dedicated to the Saur Revolution	94
Ziyoev S.N. Odinaev A.S. Some expressions on Mavlono Rumi's arabic sayings and proverbs	102

JURISPRUDENCE AND SOCIOLOGY

Nazarzoda N. Youth joining the ranks of radical extremist organizations and movements: the contemporary issue	108
Mirzoev N. The historical significance of the fateful act	113
Salimov A.KH. The role of the internet in promoting of youth extremism	118
Salimova S. The main reasons and causes that the youths of the country joining the terrorist and extremist groups	123

REVIEW

Mirzoyunus M. Successful literary communication researcher	130
Rajabov H. A new phenomenon in tajik Indology	133
Barotzoda F. The influence of arabic literature on the work of Jaloluddin Rumi	136